

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

ЛАБЕНКО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 336.02:502(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ**

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ О. М. Лабенко

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Лабенко О. М. Формування фінансової політики природокористування в Україні. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2024.

Встановлено, що сучасний еколого-економічний розвиток базується на кількох концепціях, які орієнтуються на раціональне використання та захист природних ресурсів. Один із підходів до економічного розвитку минулого століття розглядає природу, як джерело невичерпних ресурсів і місце для відходів, не звертаючи уваги на обмеженість цих ресурсів. Визначено, що така модель передбачає основними стримуючими чинниками економічного розвитку лише капітал і працю. Проте, з розвитком науково-технічного прогресу, який вирішував деякі екологічні проблеми, водночас породжував нові, з'явилася потреба у більш гармонійному поєднанні розвитку суспільства й навколишнього природного середовища. Сучасні підходи включають пошук економічно ефективних і екологічно сталих альтернатив у виробництві, споживанні та охороні природи.

Обґрунтовано систему принципів на яких має базуватися фінансова політика природокористування, що забезпечують сталий розвиток, екологічну збалансованість та ефективне використання ресурсів. Ці принципи мають стимулювати раціональне використання ресурсів і підтримувати перехід до зеленої економіки через оподаткування транзакцій які спричиняють забруднення. Дотримання принципу «забруднювач платить» обумовлює необхідність відображення екологічного збитку у вартості використаних ресурсів, зобов'язуючи забруднювачів компенсувати завдані шкоди. Також, згідно принципу фінансової стійкості, політика має забезпечувати стабільне фінансування захисту природи, використовуючи доходи від використання природних ресурсів для їх охорони та відновлення.

Доведено, що фінансова політика природокористування має бути інтегрована з екологічною та енергетичною політиками, і враховувати фінансові ризики, пов'язані з втратами природних ресурсів. Визначено, що важливими елементами реалізації фінансової політики природокористування є фінансові механізми, такі як цільове оподаткування і торгівля лімітами(квотами) на шкідливі викиди, що стимулюють використання екологічно чистих технологій. Окрім цього, держава може підтримувати зелені інвестиції та сприяти впровадженню екологічних ініціатив через фінансові стимули, які зменшують негативний вплив на навколишнє природне середовище. Також існує потреба у системному відображенні переваг різних типів біорізноманіття та поєднанні державних і приватних дій для збереження природи.

Обґрунтовано необхідність інтеграції усіх фінансових потоків державних, приватних, внутрішніх і міжнародних - для фінансування ефективної реалізації стратегій та проєктів спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку. Фінансова політика природокористування включає податкову політику, що сприяє збереженню природних ресурсів через оподаткування забруднення та стимулювання зелених інвестицій, а також регулятивні заходи для контролю над їх використанням. Для реалізації фінансової політики природокористування є важливими також фонди для збереження екосистем та гранти для екологічних проєктів. Доведено, що інноваційні технології та залучення громадськості до прийняття рішень і контролю є ключовими для досягнення балансу між фінансовими та екологічними потребами та забезпечення сталого використання ресурсів для майбутніх поколінь.

Узагальнено пріоритети фінансової політики природокористування: ефективна система оподаткування; розробка фінансових механізмів; встановлення стандартів та нормативів; підтримка інноваційних технологій; прозорість та участь громадськості. Виокремлені пріоритети сприяють збалансованому розвитку та збереженню природи для майбутніх поколінь.

Доведено, що фінансовий потенціал країни важливий для забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства та задля забезпечення у

контексті досягнення цілей сталого розвитку. Фінансовий потенціал відображає соціально-економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Для країни це означає сукупність наявних і мобілізованих фінансових ресурсів, які формуються з внутрішніх і зовнішніх джерел за рахунок яких фінансуються спеціальні заходи для збереження та відновлення природних ресурсів, розвитку екологічно чистих технологій та екологічних проєктів.

Визначено, що фінансовий потенціал, як здатність держави мобілізувати, розмістити та ефективно використовувати фінансові ресурси для досягнення цілей сталого розвитку та відповідної екологічної політики. Він включає різноманітні складові, такі як державний бюджет, екологічні податки, державні інвестиції, міжнародне фінансування та приватні інвестиції. Обґрунтовано необхідність застосування комплексного підходу до реалізації фінансової політики природокористування в управлінні фінансовими ресурсами з метою досягнення екологічної стійкості та зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище. Оптимальне використання фінансових ресурсів та реалізація ефективної фінансової політики стають ключовими завданнями для забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства.

Обґрунтовано чинники, що сприяють стратегічному плануванню та фінансуванню природокористування розкривають ключові аспекти, які впливають на успішність впровадження політики сталого розвитку. Політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та юридичні чинники спільно формують основу для розробки стратегій та планів фінансування, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку. Загальна інтеграція цих чинників визначає ефективність та успішність стратегій управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку. Такий комплексний підхід дає можливість забезпечити баланс між економічними, соціальними та екологічними аспектами, забезпечуючи збереження природи та благополуччя суспільства.

Дослідженням систематизовано особливості природокористування, які мають вплив на фінансову політику, такі як ресурсна база, економічні аспекти,

соціальні виміри, екологічний контекст, юридичний та інституційний аспекти, технологічний прогрес. Така систематизація обумовила необхідність комплексного підходу до розв'язання проблем природокористування та створення спеціалізованих фінансових механізмів для кожного з його елементів.

Запропоновано концепцію фінансової політики природокористування, яка включає різноманітні інструменти та механізми для досягнення сталого розвитку та збереження природи. Така концепція передбачає злагоджену дію суб'єктів господарювання, держави та громадськості з метою максимізації результатів за збереження ресурсів та забезпеченні розвитку суспільства й навколишнього середовища.

Запропоновано матрицю фінансових інструментів природокористування, що сприяє їх ідентифікацію до застосування на різних рівнях, від місцевого до міжнародного. Обґрунтовано можливість адаптації цієї матриці до українського контексту, що передбачає врахування національного законодавства, економічних особливостей та екологічних пріоритетів країни. Доведено необхідність застосування ринкових інструментів для стимулювання ефективного використання ресурсів, такі як квоти на викиди CO₂ та «зелені» тарифи, стимулювання інвестицій у відновлювані джерела енергії. Бюджетне фінансування, на реалізацію екологічних програм та проєктів, міжнародне фінансування, гранти ЄС або інші міжнародні кредитні та грантові програми, державно-приватне партнерство. Що допоможе інтегрувати українську економіку з екологічними стандартами ЄС та інших розвинених країн світу.

Запропоновано концепцію фінансової політики природокористування, яка враховує принципи, цілі, інструменти та механізми реалізації відображається через основні компоненти цієї концепції, які включають сталість, відповідальність і інтегрований підхід у фінансовому плануванні. Метою концепції є ефективне використання ресурсів, фінансування охорони довкілля та стимулювання сталого розвитку. Для її успішної реалізації необхідно створити інституційне середовище, здійснювати моніторинг та оцінку, а також залучати громадськість.

Визначені завдання для вдосконалення процесу регулювання податкових відносин у природокористуванні на концептуальному та методологічному рівнях. На концептуальному рівні розроблено визначення стратегічних видів природних ресурсів, розкриття ролі держави та розробку концепцій режиму ресурсокористування. На методологічному рівні розроблено класифікацію типів податків, систематизацію економічних відносин щодо природокористування, класифікацію суб'єктів відносин, визначення напрямків та механізмів державного регулювання, а також обґрунтування розмірів податкових платежів та їх цільового використання.

Дослідження показало тенденцію до збільшення видатків на охорону навколишнього природного середовища в Україні в порівнянні за 2018 та 2022 роки, сума цих видатків зростає у 2,5 рази, що свідчить про зростання більше ніж рівень інфляції. Досліджено видатки місцевих бюджетів на охорону навколишнього природного середовища у 2021 та 2023 роках. За результатами картографічного аналізу встановлено, що більшість областей України має низькі видатки на охорону природи, та попри повномасштабне вторгнення, рівень таких видатків залишається досить значним та не спостерігається змін у долі видатків на кожну область.

За результатами проведеного дослідження методом кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що в Україні обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря обернено пропорційно залежать від інвестицій у цей напрям: чим більша сума інвестицій, тим менші викиди. Проведено порівняльний аналіз із застосуванням методу кореляційно-регресійного аналізу показників сусідніх країн-членів ЄС Польщі й Румунії. Ці країни характеризуються різним рівнем економічного й соціального розвитку, що дає можливість оцінити політику у сфері навколишнього середовища за наявності диспропорційних екологічних можливостей. Так, у Польщі встановлено високий обернений зв'язок на обсяги шкідливих викидів надходження від податків за забруднення. У Румунії встановлено наявність тісного взаємозв'язку із чинником

- видатки на охорону навколишнього середовища. Інші чинники відзначаються незначним впливом.

Дослідженням запропоновано наступні напрями розвитку фінансово-екологічної політики: післявоєнне відновлення екологічної ситуації повинно здійснюватися на засадах сталого розвитку, орієнтуючись на Європейський зелений курс; реалізація триєдиного завдання: відновлення довкілля, мінімізація негативної зміни клімату та збалансоване використання ресурсів; розширення повноважень профільного міністерства з орієнтацією на стратегічні цілі державної політики в означеній сфері для посилення співпраці з міжнародними інституціями у вирішенні екологічних проблем; необхідно розробити методичні рекомендації за міжнародними стандартами для оцінки реального стану довкілля з інтерпретацією застосування фінансових інструментів у природокористуванні; потрібно здійснити докорінне реформування системи розподілу фінансів на екологічні цілі, шляхом визначення конкретних пріоритетних напрямів та встановлення чітких обмежень щодо спрямування коштів та виконання поставлених цілей у довгостроковій перспективі; у державному та місцевому бюджетах повинні бути передбачені кошти на здійснення природоохоронних заходів виходячи з реальних потреб окремих регіонів.

Розроблена методична основа механізму функціонування платежу за полезахисні лісосмуги як екосистемної послуги сприятиме збільшенню фінансування природоохоронних заходів та посилення відповідальності громадян за збереження навколишнього природного середовища через свою безпосередню участь у фінансуванні природоохоронних заходів. Полезахисні лісосмуги пропагуються та впроваджуються для зменшення ерозії ґрунту та захисту фермерських господарств і худоби від природних катаклізмів та подій. Багато фермерів переходять від збереження полезахисних лісових смуг до інших технологій, таких як no-till, хімічний обробіток ґрунту, снігозатримання тощо. Саме модель екосистемних платежів дасть змогу їхнім власникам та зацікавленим сторонам отримувати вигоди, необхідні для їхнього збереження.

Досліджена інституційна структура фінансової політики України у сфері

природокористування, яка включає централізоване регулювання на національному рівні та активну роль місцевих органів влади у впровадженні екологічних ініціатив та проєктів. Фінансування природоохоронної діяльності забезпечується з державного бюджету, спеціальних фондів та коштів міжнародних донорів.

Здійснено порівняння підходів до фінансування заходів з охорони довкілля в різних країнах здійснено дослідження, що визначається через представлену матрицю, яка узагальнює дані з трьох прикладів: Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу та України. Вона включає ключові інституції, відповідальні за природокористування, джерела фінансування та рівні управління, на яких реалізується політика охорони довкілля. Таке порівняння дає змогу ідентифікувати прогалини в інституційному забезпеченні реалізації фінансової політики природокористування.

Ключові слова: фінансова політика, природокористування, сталий розвиток, податкова політика, бюджетна політика, фінансовий механізм, фінансові інструменти, політика природокористування, екологічне оподаткування, інвестиції, зелена економіка, платежі за екосистемні послуги, інфраструктура природокористування, функції фінансової політики природокористування, принципи фінансової політики природокористування.

ABSTRACT

Development of financial policy of environmental management in Ukraine.

- Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economics, specialty 08.00.08 "Money, Finance and Credit". National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2024.

It has been established that modern ecological and economic development is based on several concepts that focus on the rational use and protection of natural resources. One of the approaches to economic development of the last century considers nature as a source of inexhaustible resources and a place for waste, without paying attention to the limitations of these resources. It was determined that such a model assumes that only capital and labor are the main restraining factors of economic development. However, with the development of scientific and technical progress, which solved some environmental problems, while generating new ones, there was a need for a more harmonious combination of the development of society and the natural environment. Modern approaches include the search for cost-effective and environmentally sustainable alternatives in production, consumption and nature conservation.

The system of principles on which the financial policy of nature management should be based, which ensure sustainable development, ecological balance and efficient use of resources, has been substantiated. These principles should stimulate the rational use of resources and support the transition to a green economy by taxing transactions that cause pollution. Adherence to the "polluter pays" principle necessitates the reflection of environmental damage in the cost of resources, obliging polluters to compensate for the damage caused. Also, according to the principle of financial sustainability, the policy should ensure stable financing of nature protection, applying revenues from the use of natural resources for their protection and restoration.

It has been proven that the financial policy of nature management should be integrated with environmental and energy policies, and take into account the financial

risks associated with the loss of natural resources. It has been determined that financial mechanisms, such as targeted taxation and trade in limits (quotas) for harmful emissions, which stimulate the use of environmentally friendly technologies, are important elements of the implementation of the financial policy of nature management. In addition, the state can support green investments and promote the implementation of environmental initiatives through financial incentives that reduce the negative impact on the natural environment. There is also a need for a systematic reflection of the benefits of different types of biodiversity and a combination of public and private actions to keep the nature safe.

The necessity of integration of all kinds of financial flows (state, private, domestic and international) to finance the effective implementation of strategies and projects aimed at achieving the goals of sustainable development has been confirmed. Environmental finance policy includes tax policies that promote saving natural resources through pollution taxation and incentives for green investments, as well as regulatory measures to control their use. Funds for the preservation of ecosystems and grants for environmental projects are also important for the implementation of the financial policy of nature management. Innovative technologies and public involvement in decision-making and control have been proven to be the key to achieving a balance between financial and environmental needs and ensuring the sustainable use of resources for future generations.

The priorities of the financial policy of nature management are summarized: an effective taxation system; development of financial mechanisms; establishment of standards and regulations; support of innovative technologies; transparency and public participation. Selected priorities contribute to balanced development and preservation of nature for generations to come.

It has been proven that the country's financial potential is important for ensuring environmental sustainability and the well-being of society in the context of achieving the goals of sustainable development. Financial potential reflects socio-economic relations related to the formation, distribution and use of financial resources of economic entities. For the country, this means a set of available and allocated financial

resources, which are obtained from internal and external sources, at the expense of which special measures are financed for the preservation and restoration of natural resources, the development of environmentally friendly technologies and ecological projects.

Financial potential was defined as the state's ability to mobilize, deploy and use financial resources effectively to achieve the goals of sustainable development and appropriate environmental policy. It includes various components such as state budget, environmental taxes, public investment, international financing and private investment. The need to apply a comprehensive approach to the implementation of the financial policy of nature management in the management of financial resources with the aim of achieving environmental sustainability and reducing the negative impact on the natural environment is substantiated. The optimal use of financial resources and the implementation of an effective financial policy are becoming key tasks for ensuring environmental sustainability and the well-being of society.

The factors contributing to the strategic planning and financing of nature management are substantiated and reveal the key aspects that affect the success of the implementation of the sustainable development policy. Political, economic, social, technological, environmental and legal factors together form the basis for the development of financing strategies and plans aimed at achieving the goals of sustainable development. The overall integration of these factors determines the effectiveness and success of the strategies for managing natural resources and ensuring sustainable development. Such a comprehensive approach makes it possible to ensure a balance between economic, social and ecological aspects, ensuring the preservation of nature and the well-being of society.

The study systematizes the features of nature management that have an impact on financial policy, such as the resource base, economic aspects, social dimensions, ecological context, legal and institutional aspects, technological progress. Such systematization requires a comprehensive approach to solving the problems of nature management and the creation of specialized financial mechanisms for each of its elements.

The concept of financial policy of nature management is proposed, which includes various tools and mechanisms for achieving sustainable development and nature conservation. Such a concept presupposes a coordinated action of business entities, the state, and the public in order to maximize the results while preserving resources and ensuring the development of society and the environment.

A matrix of financial instruments of nature management is proposed, which facilitates their identification for use at various levels, from local to international. The possibility of adapting this matrix to the Ukrainian context, which involves taking into account the national legislation, economic features and environmental priorities of the country, is substantiated. The necessity of using market instruments to stimulate the efficient use of resources, such as CO₂ emission quotas and "green" tariffs, stimulating investments in renewable energy sources, has been proved. Budgetary funding, for the implementation of environmental programs and projects, international funding, EU grants or other international credit and grant programs, and partnership of the government and private companies. That will help to integrate the Ukrainian economy with the environmental standards of the EU and other developed countries of the world.

The concept of the financial policy of nature management, which takes into account the principles, goals, tools and mechanisms of implementation and the main components of this concept include sustainability, responsibility and an integrated approach to financial planning. The purpose of the concept is efficient use of resources, financing of environmental protection and stimulation of sustainable development. For its successful implementation, it is necessary to create an institutional environment, perform monitoring and evaluation and ensure the participation of general public.

Tasks for improving the process of regulating tax relations in nature management at the conceptual and methodological levels are defined. At the conceptual level, the definition of the strategic types of natural resources, the explication of the role of the state and the development of concepts of the resource use regime have been developed. At the methodological level, the classification of the types of taxes, the systematization of economic relations regarding nature use, the classification of subjects of relations, the determination of the directions and

mechanisms of state regulation, as well as the justification of the size of tax payments and their intended use have been developed.

The study has revealed a tendency to increase expenditures on environmental protection in Ukraine in comparison of 2018 to 2022, the amount of these expenditures had increased by 2.5 times, which indicates an increase faster than the inflation rate. The expenditures of local budgets for environmental protection in 2021 and 2023 have been studied. According to the results of the cartographic analysis, it was established that most of the regions of Ukraine have low expenses for nature protection, and despite the full-scale invasion, the level of these expenses remains quite significant, and there are no changes in the share of expenses for each region.

According to the results of the research conducted using the method of correlation-regression analysis, it has been established that in Ukraine, the volume of emissions of pollutants into the atmospheric air is inversely proportional to investments in this direction: the larger the number of investments, the lower the emissions. A comparative analysis was conducted using the method of correlation-regression analysis of the indicators of neighboring EU member states Poland and Romania. These countries are characterized by different levels of economic and social development, which makes it possible to evaluate environmental policy in the conditions of disproportional environmental opportunities. Thus, in Poland, a high inverse relationship has been established between the volume of harmful emissions and income from pollution taxes. In Romania, it was established that there is a close relationship with the factor - spending on environmental protection. Other factors have a minor influence.

The study proposes the following directions for the development of financial and environmental policy: the post-war restoration of the ecological situation should be carried out on the basis of sustainable development, focusing on the European Green Course; implementation of the three-fold task: restoration of the environment, minimization of negative climate change and balanced use of resources; expanding the sphere responsibility of the relevant ministry with an orientation to the strategic goals of state policy in the specified area to strengthen cooperation with international

institutions in solving environmental problems; it is necessary to develop methodological recommendations according to international standards for assessing the real state of the environment with the interpretation of the use of financial instruments in nature management; it is necessary to carry out a fundamental reform of the system of distribution of finances for environmental purposes, by determining specific priority directions and establishing clear restrictions on the direction of funds and the fulfillment of the set goals in the long term; the state and local budgets should provide funds for the implementation of environmental protection measures based on the real needs of individual regions.

The developed methodical basis of the mechanism of payment for field protection forest strips as an ecosystem service will contribute to the increase of financing of environmental protection measures and the strengthening of the responsibility of citizens for the preservation of the natural environment through their direct participation in the financing of environmental protection measures. Field protection forest strips are promoted and implemented to reduce soil erosion and protect farms and livestock from natural disasters and unpredictable events. Many farmers are switching from maintaining field protection forest strips to other technologies such as no-till, chemical tillage, snow retention, etc. It is the ecosystem payments model that will enable their owners and stakeholders to receive the benefits necessary for their preservation.

The institutional structure of the financial policy of Ukraine in the field of nature management, which includes centralized regulation at the national level and the active role of local authorities in the implementation of environmental initiatives and projects, has been studied. Financing of environmental protection activities is provided from the state budget, special funds and funds from international donors.

A comparison of approaches to the financing of environmental protection measures in different countries has been carried out on the basis of research that was determined through the presented matrix, which summarizes data from three examples: the United States of America, the European Union and Ukraine. It includes key institutions responsible for nature management, sources of funding and levels of

management at which environmental protection policy is implemented. This comparative analysis makes it possible to identify gaps in the institutional support for the implementation of the financial policy of nature management.

Keywords: financial policy, nature management, sustainable development, tax policy, budget policy, financial mechanism, financial instruments, nature management policy, environmental taxation, investments, green economy, payments for ecosystem services, nature management infrastructure, functions of financial policy of nature management, principles of financial policy of nature management.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України

1. Лабенко О. М. Ефективність податкової системи України в контексті екологічного оподаткування. Біоресурси і природокористування. 2012. Т. 4. № 1–2. С. 144–148.

2. **Лабенко О. М.**, Мамчур Р. М. Необхідність планування і прогнозування податкових надходжень від сільськогосподарських товаровиробників. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія «Економічні науки». 2012. Т. 14. № 4 (54). С. 286–292. *(Здобувачем здійснено концептуальне обґрунтування необхідності податкового планування, проаналізовано статистичні дані та сформульовано рекомендації щодо податкового планування підприємством).*

3. Лабенко О. М. Фінансування проектів по відтворенню лісу. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2013. Вип. 181 (5). С. 137–144.

4. Лабенко О. М. Фінансування програм з охорони навколишнього природного середовища в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». 2013. № 1. С. 29–32.

5. Лабенко О. М. Оцінка механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2 (6). С. 245–252.

6. Лабенко О. М. Важелі фінансового механізму у сфері природокористування. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2014. Вип. 200 (3). С. 200–205.

7. **Лабенко О. М.**, Золотар Ю. В. Агрострашування як фінансовий інструмент управління ризиками в сільськогосподарському виробництві. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія

«Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2015. Вип. 222. С. 246–254. *(Здобувачем здійснено концептуальне обґрунтування ризиків у сільськогосподарському виробництві, ідентифіковано причини низького рівня добровільного агрострахування).*

8. Лабенко О. М. Оцінка інвестиційної діяльності задля збереження навколишнього природного середовища в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2016. Вип. 247. С. 189–195.

9. Лабенко О. М. Стимулювання сталого водокористування через обов'язкові платежі за екосистемні послуги. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природо-користування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2018. Вип. 284. С. 189–203.

10. Klymenko M., **Labenko O.** Socio-economic consequences and problem of labor taxation. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2018. Вип. 284. С. 248–258. *(Здобувачем здійснено обґрунтування впливу оподаткування праці на соціально економічний стан населення країни, надано рекомендації щодо зміни оподаткування праці в контексті з ресурсним оподаткуванням).*

11. Лабенко О. М. Бюджетно-податковий механізм регулювання природокористування. Світ фінансів. 2023. № 4 (77). С. 41–51.

12. Лабенко О. М. Проблеми раціонального природокористування в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки». 2023. № 4. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2023/4/8812>.

13. Лабенко О. М. Фінансовий фактор у проблемі збереження навколишнього природного середовища. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Т. 8. № 2. С. 96–101.

14. Лабенко О. М. Фінансове забезпечення сталого розвитку суспільства. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2023. Вип. 1 (63). С. 88–97.

15. Лабенко О. М. Аналіз фінансових методів регулювання природокористування в контексті гармонізації українських та європейських фінансових інструментів. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 3 (105). С. 166–170.

16. Лабенко О. М. Особливості фінансового механізму природокористування. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. Т 3. № 35. С. 95–101.

17. Лабенко О. М. Принципи та основні інструменти фінансової політики природо-користування. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2023. № 2 (34). С. 227–235.

18. **Лабенко О. М.**, Клименко М. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки інвестицій в охорону навколишнього природного середовища. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2023. № 4. С. 236–243. *(Здобуваче обґрунтовано методичні підходи до ефективності оцінки інвестицій в частині інвестицій в технології охорони навколишнього природного середовища).*

19. **Лабенко О. М.**, Сафоник О. В. Аналіз державної підтримки природоохоронних заходів: проблеми фінансування бюджетних програм. Modeling the development of the economic systems. 2023. № 4. С. 107–114. *(Здобувачем здійснено аналіз джерел літератури, виокремлено особливості природоохоронних заходів в Україні та сформульовано висновки).*

20. Лабенко О. М. Концептуальні підходи політики і механізмів природокористування. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2023. Вип. 2 (62). С. 123–128.

**Статті у періодичних наукових виданнях,
включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України
та/або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних
Web of Science Core Collection та/або Scopus**

21. **Labenko O.**, Sobchenko T., Hutsol T., Cupiał M., Mudryk K., Kocira A.,

Pavlenko-Didur K., Klymenko O., Neuberger P. Project Environment and Outlook within the Scope of Technologically Integrated European Green Deal in EU and Ukraine. *Sustainability*. 2022. No. 14. 14:8759. URL: <https://doi.org/10.3390/su14148759>. (Здобувачем виокремлено концепцію технологій у реалізації політики *Green Deal* та сформульовано методологію дослідження).

22. Kostornoi S., Yatsukh O., Tsap V., Demchenko I., Zakharova N., Klymenko M., **Labenko O.**, Baranovska V., Daniel Z., Tomaszewska-Górecka W. Tax Burden of Agricultural Enterprises in Ukraine. *Agricultural Engineering*. 2021. Vol. 25. No. 1. P. 157–169. (Здобувачем виокремлено особливості формування спеціального режиму оподаткування сільсько-сподарської діяльності в Україні та сформовано висновки).

23. Kovalenko N., Hutsol T., **Labenko O.**, Glowacki S., Sorokin D. Ecological and economical substantiation of production of hydrogen. *Environment, Technology, Resources*. 2021. Vol. 1. P. 127–131. (Здобувачем виокремлено особливості податкового регулювання енергоощадних виробництв).

24. Kovalenko V., Kovalenko N., **Labenko O.**, Faichuk O., Faichuk O. Bioenergy sustainable development: Achieving the balance between social and economic aspects. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 154. No. 07008. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202015407008> (Здобувачем виокремлено економічні аспекти які формуються під впливом політики сталого розвитку).

25. Kuzmenko S., Perederiy N., **Labenko O.** Market trends of oilseeds production in Ukraine. *International Scientific Days 2016. The Agri-Food Value Chain: Challenges for Natural Resources Management and Society*. 2016. URL: <http://dx.doi.org/10.15414/isd2016.s1.04> (Здобувачем виокремлено особливості та екологічні аспекти, що сприяли розвитку ринку олійних культур в Україні).

26. Labenko O. Mitigation a harmful effects of livestock on the environment in Ukraine. *Economics of Agriculture*. 2014. No. 1 (61). P. 139–148.

Тези наукових доповідей

27. Лабенко О. М. Справедливість оподаткування в рамках реалізації еколого-трудової податкової реформи. Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації. Секція 4: Фінансово-кредитна система: проблеми та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чортків, 26–27 квітня 2012 року: тези доповіді. Чортків, 2012. С. 453–455.

28. Лабенко О. М. Регулювання впливу агровиробництва на екосистему за допомогою платежів за екосистемні послуги. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 13–14 вересня 2018 року: тези доповіді. Київ, 2018. С. 76–77.

29. Лабенко О. М. Кліматична нейтральність ЄС через податкові ініціативи та декарбонізацію сільського господарства. Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: Міжнародна науково-практична конференція, секція 1: Біоекономіка і соціальні виклики у формуванні продовольчої безпеки та якості життя, м. Київ, 25 травня 2023 року: тези доповіді. Київ, 2023. С. 181–183.

30. **Лабенко О. М.**, Мельник Т. І. Європейська система торгівлі викидами: перспективи та можливості для України. Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: порядок денний для України: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15 грудня 2023 року: тези доповіді. Львів-Торунь, 2023. С. 155–158. *(Здобувачем здійснено сутнісну характеристику економічного механізму торгівлі лімітами на шкідливі викиди та сформульовано висновки).*

Наукові публікації відповідають вимогам п. 8 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 та наказу МОН України № 1220 від 23.09.2019 р. «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»).

ЗМІСТ

ВСТУП	23
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	35
1.1 Концептуальні засади фінансової політики природокористування	35
1.2. Інструменти реалізації фінансової політики природокористування	48
1.3. Гносеологія розвитку природокористування в контексті фінансової політики	89
Висновки до розділу 1	110
РОЗДІЛ 2. ДЕТЕРМІНАНТИ МЕТОДОЛОГІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	113
2.1. Методологічне обґрунтування фінансової політики природокористування	113
2.2. Теоретико-метрологічне обґрунтування інструментів та впровадження принципів фінансової політики природокористування	138
2.3. Концептуальні підходи до застосування фінансових інструментів і механізмів природокористування	161
Висновки до розділу 2	181
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	184
3.1. Використання системи податкових важелів для забезпечення реалізації фінансової політики природокористування	184
3.2. Стан та проблеми реалізації бюджетного регулювання природокористування	209

3.3. Можливості адаптації найкращих практик інвестицій у природокористування	221
Висновки до розділу 3.....	232
РОЗДІЛ 4. ПРАГМАТИЗМ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	234
4.1. Удосконалення фінансового механізму регулювання природокористування	234
4.2. Моделювання інвестиційного механізму природокористування	252
4.3. Реалізація функціонального підходу до фінансового забезпечення природокористування	265
Висновки до розділу 4.....	292
РОЗДІЛ 5. ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	295
5.1. Удосконалення функцій держави у регулюванні фінансової політики природокористування на місцевому рівні	295
5.2. Імплементация інституційного забезпечення реалізації фінансової політики природокористування	324
Висновки до розділу 5.....	347
ВИСНОВКИ	349
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	356
ДОДАТКИ	400

ВСТУП

Актуальність теми. Україна, як і багато інших країн, стикається з різноманітними екологічними проблемами, серед яких забруднення повітря і води, вирубка лісів, знищення біорізноманіття та зміна клімату. Ефективна фінансова політика природокористування може сприяти збалансованому використанню природних ресурсів, забезпеченню їх відновлення та зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище.

Формування і реалізація фінансової політики природокористування є критично важливими для забезпечення сталого економічного розвитку. Вони передбачають не тільки ефективне управління природними ресурсами, але й створення сприятливих умов для інвестицій у «зелені» технології та проекти, які можуть сприяти економічному зростанню за одночасного зниження навантаження на довкілля.

Водночас формування і реалізація фінансової політики природокористування також мають вагомое соціальне значення, адже є спрямованими на забезпечення справедливого розподілу прибутків від використання природних ресурсів, захист прав місцевих громад і покращення умов життя населення.

Україна як учасник міжнародних угод і конвенцій із питань охорони навколишнього середовища зобов'язана розвивати та впроваджувати політику, спрямовану на зменшення негативного впливу на довкілля. Формування фінансової політики природокористування є важливим кроком на шляху до виконання цих зобов'язань.

Фінансування проєктів, створених для забезпечення адаптації до зміни клімату та мінімізації її наслідків, є ще одним важливим аспектом формування фінансової політики природокористування. Воно включає в себе інвестування в збільшення енергоефективності, розвиток відновлюваних джерел енергії та покращення стійкості інфраструктури й екосистем до кліматичних змін.

Отже, дослідження та розробка фінансової політики у сфері природокористування є пріоритетним завданням сталого розвитку України,

зокрема її економіки, екології та соціальної стабільності.

Питанням фінансової політики, її формування і реалізації займаються такі дослідники: В. Борнос, Л. Лазебнік, Т. Сіташ, В. Федосов, І. Юрій, І. Лютий, В. Романчукевич та інші.

Основні принципи та сутнісні особливості формування фінансової політики природокористування і сталого розвитку, її механізмів та інструментів розглядаються в працях вітчизняних науковців, як-от: М. Карлін, О. Дребот, М. Стегней, О. Люльов, І. Соловій, Т. Пімоненко, О. Веклич, Н. Швець, Ю. Негода, В. Голян, Н. Мединська, О. Сакаль, Ю. Дзядикевич, Р. Білоскурський, Л. Худолій, Ю. Марчук, О. Лемішко, О. Новицька та інші. Однак причинно-наслідкові зв'язки між різними складовими компонентами системи не є досконало розробленими.

З огляду на необхідність дотримання принципів сталого розвитку у сфері природокористування України важливою ланкою фінансової політики природокористування має стати фінансова політика, спрямована на стимулювання зменшення обсягів використання природних ресурсів за збереження та примноження рівня енергетичних потужностей.

Проблематикою фінансової політики природокористування, інвестиціями в енергоефективність, податковим регулюванням серед іноземних науковців своїми працями відзначаються J. Farley, A. Zakari, C. Wang, A. Hunjza, M. Linnenluecke, T. Smith, B. McKnight, Zhang Wei та інші.

Отже, проблема формування і реалізації фінансової політики природокористування в Україні є актуальною, викликає науковий інтерес вчених як в Україні, так і за кордоном, активно ними розробляється, однак через наявність багатьох недостатньою мірою досліджених питань потребує подальших досліджень і розробок для її комплексного вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до базових положень, висновків і рекомендацій, пов'язаних із реалізацією проєкту Плану відновлення України та розроблених Національною радою з відновлення України від наслідків війни

відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 в межах робочої групи «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвитку». Також основою дослідження стала політика Зеленого курсу ЄС (Green Deal).

Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертації безпосередньо пов'язані з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема темою «Ключові напрями аграрного та сільськогосподарського розвитку через розвиток співпраці: допоміжне дослідження стратегії співробітництва в галузі розвитку сільського господарства України». У межах теми автором проаналізовано екологічні наслідки ведення сільського господарства й розроблено рекомендації щодо мінімізації шкідливого впливу на навколишнє природне середовище через активізацію механізму екологічного оподаткування та платежів за природні ресурси.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування та розробка теоретико-методологічних засад і надання практичних рекомендацій щодо формування і реалізації фінансової політики природокористування.

Цільова спрямованість дисертації зумовила постановку і розв'язання таких завдань:

- розглянути і систематизувати підходи до трактування сутності поняття «фінансова політика природокористування», з'ясувати його зміст;
- розробити парадигму фінансової політики природокористування та на її основі визначити пріоритети як науково-теоретичний базис парадигми фінансової політики природокористування для збалансування фінансових, економічних і соціальних аспектів природокористування;
- розкрити понятійний апарат фінансового потенціалу держави;
- виділити і систематизувати чинники стратегічного планування і фінансування політики природокористування на засадах сталого розвитку;

- визначити можливість адаптації фінансової політики природокористування до практики сталого розвитку з урахуванням особливостей природокористування;

- розкрити інституційні передумови формування фінансової політики природокористування;

- обґрунтувати стратегічні пріоритети інвестиційного забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку;

- визначити принципи фінансової політики природокористування та надати пропозиції щодо їх впровадження;

- проаналізувати фінансові інструменти регулювання природокористування;

- проаналізувати сучасний стан фінансового механізму регулювання природокористування в Україні та виявити тенденції його розвитку;

- запропонувати формалізацію обґрунтування фінансового механізму природокористування;

- здійснити прогнозування впливу інвестицій в охорону атмосферного повітря;

- обґрунтувати методичне забезпечення реалізації експерименту із застосування механізму платежів за екосистемні послуги;

- здійснити огляд інституційної структури фінансової політики природокористування в розвинених країнах.

Об'єктом дослідження є процес формування фінансової політики природокористування.

Предметом дослідження є теоретичні, організаційні, методологічні та практичні аспекти формування фінансової політики природокористування.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених у дисертації завдань використано загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Теоретичні та практичні розробки ґрунтуються на загальнонаукових методах (аналізі, синтезі, індукції, дедукції, аналогії, порівнянні), які застосовувалися в процесі дослідження наукової проблематики щодо фінансової політики та її

можливостей у регулюванні природокористування, а також на економіко-статистичних методах, групуванні, картографії, кореляційно-регресійному аналізі, використаних для визначення вагомості впливу фінансових механізмів на обсяги викидів у навколишнє природне середовище.

Таксономічний метод був використаний для розроблення класифікації інструментів фінансової політики природокористування на основі систематизації, аналізу й інтерпретації відповідних даних.

За допомогою методу порівняльної аналітики здійснено порівняння економічних показників, а саме видатків на охорону навколишнього природного середовища різних країн для вивчення тенденцій та ефективності фінансової політики природокористування.

Метод експертних оцінок був застосований під час визначення можливості розробки та впровадження механізму платежів за поєзакисні лісосмуги як екосистемну послугу.

Інституціональний аналіз проведено для дослідження ролі інститутів (правових, соціальних, політичних) у формуванні фінансових процесів і результатів регулювання природокористування.

Інформаційну базу дослідження становлять матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, Державного агентства водних ресурсів України, Державного агентства лісових ресурсів України, Статистичний офіс Європейського Союзу (Євростат).

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення дисертації, які становлять наукову новизну одержаних результатів дослідження і є особистим здобутком автора й виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

- визначено поняття «фінансова політика природокористування», що розглядається як сукупність комплексу заходів, спрямованих на регулювання фінансового сектору, принципів і функцій формування, розподілу та

перерозподілу фінансових ресурсів на міжнародному, державному і місцевому рівнях, з урахуванням специфічних (притаманних процесу природокористування) підходів задля досягнення стійкості, екологічної стабільності, соціальної справедливості й адаптації до екологічних і природних викликів;

- на основі емпіричного аналізу сформульовані й обґрунтовані методичні рекомендації щодо впровадження принципів фінансової політики в систему природокористування, які передбачають забезпечення інноваційного підходу до управління природними ресурсами, що враховує такі аспекти: специфіку національної економіки, екологічне законодавство, стійкість і адаптивність, практичну інтеграцію, міжсекторальний підхід;

- розроблено механізм прогнозування впливу інвестицій на процеси природокористування та доведено ефективність саме здійснення інвестицій у природокористування, що сприятиме зменшенню екстерналій за результатами такого процесу;

удосконалено:

- концептуальні засади парадигми фінансової політики природокористування, які розкриваються через сукупність інструментів, що дають змогу сформулювати підґрунтя пріоритетних напрямів її реалізації, а саме: система оподаткування, система фінансування, участь громадськості, стимулювання інновацій і регулювання ринку. Розроблено наукові підходи до визначення фінансових пріоритетів парадигми сталого розвитку, які, на відміну від нині відомих, розглядаються як науково-теоретичний базис формування та реалізації фінансової політики природокористування;

- систематизацію чинників сприяння стратегічному плануванню та фінансуванню природокористування через виокремлення сутнісно-типологічних груп, що даватиме змогу реалізувати цілісний механізм фінансової політики на засадах сталого розвитку;

- підходи до класифікації фінансових інструментів регулювання природокористування за допомогою формування матриці узгодження фінансових інструментів і видів природокористування з урахуванням особливостей національного законодавства, економіки та екологічних пріоритетів країни, що зумовить їхнє цільове спрямування в реалізації стратегії сталого розвитку;

- картографічний метод, який дав змогу виявити особливості фінансового механізму природокористування, що відрізняється від інших підходів можливістю візуалізувати відслідковування бюджетних видатків на охорону навколишнього середовища, екологічних податків і ресурсних платежів;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування інституційних передумов еволюції фінансової політики природокористування за допомогою систематизації ключових викликів для людства у сфері природокористування, що сприятиме удосконаленню її методологічного і методичного інструментарію;

- уточнення змісту поняття фінансового потенціалу держави, що, на відміну від інших, дає змогу трактувати його як комплексне поняття, яке відображає наявні та можливі до мобілізації фінансові ресурси, й охоплює формування, розподіл, перерозподіл, використання, накопичення та збільшення фінансових активів держави в контексті забезпечення сталого розвитку, для забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства;

- підходи до формування і реалізації фінансової політики природокористування, що враховують особливості природокористування на національному й місцевому рівнях і сприятимуть оптимальному використанню фінансових інструментів для регулювання природокористування;

- науково-теоретичне обґрунтування стратегічних пріоритетів формування інвестиційного забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку в розрізі ефективної системи оподаткування, механізмів фінансування, стандартів і нормативів, інновацій і прозорості, що сприятиме збалансованому використанню природних ресурсів і забезпеченню їх належної

якості для виконання плану післявоєнної відбудови;

- формалізація обґрунтування інвестиційної стратегії держави щодо фінансування видатків на охорону навколишнього природного середовища з використанням економіко-математичного моделювання залежності викидів забруднюючих речовин від обсягу видатків державного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, інвестицій за цим напрямом і надходжень від екологічного податку, що сприятиме удосконаленню методичного інструментарію механізму інвестиційного забезпечення;

- методичні підходи до формування інфраструктури щодо проведення експерименту застосування механізму платежів за екосистемні послуги (схематично) на території типової громади (села), що дають змогу масштабувати такий платіж для збалансування потреб громади та бізнесу за критерієм самоорганізації;

- систематизація інституційної структури природоохоронної інфраструктури у ЄС, США та Україні в галузі використання ними фінансових інструментів, що сприятиме адаптації найкращих практик розвинених країн в управлінні фінансовою політикою природокористування за ознаками відповідальності та використання фінансового механізму.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати дослідження мають теоретичне і практичне значення для формування фінансової політики природокористування, зокрема, в контексті оновлення фінансових механізмів природокористування.

Рекомендовано методичну інфраструктуру проведення експерименту застосування механізму платежів за екосистемні послуги на території типового старостату, що дасть змогу масштабувати такий платіж для збалансування потреб громади та бізнесу. Результати впроваджено у діяльність Старостату села Гопчиця Вінницької області (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 05.02.2024 р.).

Проаналізовано екологічні наслідки ведення аграрного бізнесу та розроблено рекомендації щодо мінімізації шкідливого впливу на навколишнє

природне середовище через активізацію механізму екологічного оподаткування та рентних платежів за використання природних ресурсів. Результати дослідження знайшли своє відображення під час виконання науково-дослідної роботи «Ключові напрями розвитку сільського господарства та сільських територій через співробітництво в цілях розвитку: допоміжне дослідження стратегії співробітництва в галузі розвитку сільського господарства України (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 01.02.2024 р.).

Результати дослідження щодо обґрунтування фінансових механізмів природокористування, рекомендації з розбудови інституційного забезпечення фінансової політики природокористування та платежів за екосистемні послуги використовуються в навчальному процесі під час викладання дисципліни «Фінанси природокористування» студентам ОС «Магістр» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 10.08.2023 р.).

Результати дослідження з визначення чинників впливу на стан забруднення навколишнього природного середовища та прогнозування залежності викидів забруднюючих речовин від обсягу видатків на охорону навколишнього природного середовища, а також з визначення чинників впливу на обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферу та моделювання видатків бюджету на цілі, що сприятимуть зменшенню забруднення, впроваджено в практику діяльності Департаментом видатків виробничої сфери Міністерства фінансів України (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 02.02.2024 р.).

Особистий внесок здобувача полягає в розробці системного підходу до визначення фінансової політики в контексті природокористування. Дослідження охоплюють аналіз різних трактувань фінансової політики з боку науковців, а також вивчення інтеграції екологічних та економічних цілей у фінансових інструментах і механізмах. Здійснено критичний огляд різних визначень

фінансової політики, визначено основні функції та стратегії, які вона має включати для ефективного природокористування.

На мікрорівні проаналізовано вплив фінансової політики на поведінку деяких підприємств і домогосподарств та їхнє значення для природокористування. Внесок полягає в розробці пропозицій щодо державної регулятивної політики та монетарних заходів, які можуть стимулювати сталий розвиток і водночас забезпечувати економічну, соціальну й екологічну стабільність. Особлива увага була приділена визначенню мети фінансової політики природокористування, оскільки її відсутність може призвести до неефективного використання ресурсів і втрати можливостей для розвитку.

Виявлено, що суб'єктне спрямування фінансової політики має значний вплив на її формування та виконання на різних рівнях – від місцевого до глобального, і це визначає розподіл ресурсів і пріоритетів у природокористуванні.

Отже, дослідження сприяє розвитку наукового розуміння впливу фінансової політики на природокористування і пропонує практичні рекомендації для її вдосконалення.

Автором особисто було розкрито ключові особливості предмета та об'єкта дослідження, проведено аналіз головних напрямів у сфері фінансової політики та фінансово-інвестиційної підтримки використання природних ресурсів і захисту навколишнього середовища. Були розроблені інноваційні методологічні підходи для структурування фінансового механізму використання природних ресурсів. У дисертації представлено науково-теоретичні постулати, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які є особистим науковим внеском автора в теорію та методологію фінансів природокористування. Необхідно зазначити, що деякі з результатів були досягнуті спільно з іншими дослідниками, що підтверджено співавторством у наукових публікаціях і цитуваннями в тексті дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення та результати дисертації апробовано на наукових і науково-практичних

конференціях різного рівня, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації» (м. Чортків, 26–27 квітня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку фінансового забезпечення агропродовольчого виробництва в Україні» (м. Київ, 13–14 жовтня 2014 р.); Міжнародній конференції «Економічні та правові механізми підтримки та захисту сімейних фермерських господарств у Польщі та інших країнах Європейського Союзу» (м. Варшава, Республіка Польща, 23–24 жовтня 2014 р.); Міжнародній конференції «Сучасна сільська та аграрна економіка. Конференція пам'яті Владислава Грабського» (м. Варшава, Республіка Польща, 4 грудня 2014 р.); Міжнародних наукових днів 2016. «Агропродовольчий ланцюг створення вартості: виклики для управління природними ресурсами та суспільства» (м. Нітра, Словацька Республіка, 19–20 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрна політика України в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів» (м. Київ, 20–21 жовтня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 13–14 вересня 2018 р.); VI Міжнародній науковій конференції «Відновлювані джерела енергії – техніка, технологія, інновації» (м. Криниця, Польща, 12–14 червня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу» (м. Київ, 25 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: порядок денний для України» (м. Київ, 15 грудня 2023 р.).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано в 30 наукових працях, з яких 20 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 6 статей у періодичних наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та/або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core

Collection та/або Scopus, 4 тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 415 сторінок комп'ютерного тексту, що містить 32 таблиці та 51 рисунок, 8 формул і додатки. Список використаних джерел складається з 427 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

1.1 Концептуальні засади фінансової політики природокористування

Природокористування як галузь потребує окремого регулювання через реалізацію фінансової політики та має знайти своє відображення в механізмі та інструментах фінансової політики. Реалізуючи системний підхід до дослідження фінансової політики природокористування, необхідно насамперед дослідити та систематизувати визначення(трактування визначення) «фінансова політика». Існує значна кількість наукових досліджень, що пов'язані із сутнісною характеристикою фінансової політики.

Юрій С. та Федосов В. розуміють фінансову політику як сукупність розподільних і перерозподільних заходів [203]. Федосов В. та Кобеля М. під фінансовою політикою вважають комплекс дій та заходів. Отже, такі науковці основною ознакою тлумачення фінансової політики вважають комплексний системний підхід [192, 87].

Існує також альтернативна точка зору, яку приймають [84, 387], які в основу тлумачення покладають процесний підхід, згідно з яким фінансова політика визначається як сукупність дій та політики уряду щодо збору доходів (оподаткування), державних видатків (витрат), управління боргом та фіскального планування».

Важливу роль у сучасній фінансовій політиці держави відіграє функціональний підхід. Тому значна група науковців характеризує фінансову політику через систему функцій, зокрема формування розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів.

В сучасній науковій дискусії щодо переліку функцій, які забезпечують реалізацію фінансової політики, виділяються такі функції:

а) мобілізації (формування), розподілу та використання (перерозподілу)

(Борисова, Петрушенко, Боронос) [20];

б) організація і використання;

в) управління, участі, впливу і регулювання фінансових відносин (Юрій, Федосов, Лазебнік, Смагін) [203, 124];

г) регулювання, нагляду і контролю виділяє ІМФ, що досить схоже з функціями, які виділяє М. Кобеля [87];

д) мобілізації і розподілу фінансових ресурсів (Петровська) [152];

е) прямого і непрямого державного управління розглядає Кириленко [85].

Отже, за результатами проведеного компаративного аналізу більшість учених виокремлює для реалізації завдань фінансової політики переважно такі функції як формування та використання. Водночас, на нашу думку, функція формування, розподілу й перерозподілу найбільш повно відображають реалізацію мети фінансової політики.

Водночас не у всіх тлумаченнях фінансової політики знаходить своє відображення її мета. Так, недостатньо розкрита мета в тлумаченнях Опаріна, Львовчкіна, Сіташ, Боронос, Hugues Chenet [199, 21, 183, 246]. Мета будь якої політики має бути чітко визначена для її досягнення через визначені завдання. Тому підтримуємо думку тих учених, які у визначенні фінансової політики формулюють її мету Виклик, Rosen, Gayer, Gruber та інші [387]. Чітке визначення мети для фінансової політики є важливим з кількох причин.

Чітка мета забезпечує ясний напрямок для розробки та реалізації політик. Це допомагає всім зацікавленим сторонам зрозуміти, до чого прагнути і якими мають бути результати діяльності. Коли мета встановлена, можна розробити плани та програми, що сприяють її досягненню. Також це дає можливість вимірювати прогрес та оцінювати ефективність політик. Чіткі цілі допомагають визначити, якнайкраще розподілити обмежені ресурси, забезпечуючи, що вони використовуються ефективно та цілеспрямовано. Коли зацікавлені сторони розуміють мету фінансової політики, їх легше залучити та мобілізувати для підтримки та співпраці. Визначення конкретних цілей сприяє прозорості та відповідальності уряду перед громадянами, особливо у використанні публічних

коштів.

Ігнорування чіткої мети фінансової політики може призвести до наслідків того, що ресурси можуть бути розподілені хаотично або використані на неоптимальні ініціативи, що не приносять значної користі. Зацікавлені сторони можуть втратити довіру до урядових політик, якщо не буде зрозуміло, до чого прагне фінансова політика. Відсутність чітких цілей може призвести до упущення можливостей для сталого розвитку або реагування на фінансові кризи. Без чіткої мети різні групи можуть інтерпретувати політику на свій розсуд, що може призвести до конфліктів інтересів. Труднощі з оцінкою ефективності політики можуть призвести до того, що недоліки у фінансовому регулюванні не будуть виявлені та виправлені. Без ясної цілі фінансова політика може стати менш прозорою, що ускладнює відповідальність уряду перед громадянами. Отже, ясна мета фінансової політики є ключовою для забезпечення її успіху та позитивного впливу на суспільство.

Вважаємо за доцільне використати структурний підхід, тобто через пропозицію реалізації фінансової політики на макро- та мікрорівнях, що дозволить чіткіше формулювати завдання та уточнити механізми та ресурси [134, 85]. Такий підхід у більшій мірі дає можливість реалізовувати інтереси територіальних громад. Однак, таке поєднання ставить в один ряд різнопланові явища за масштабами, функціями, приналежністю, суб'єктами та об'єктами.

Суб'єктне спрямування впливає на формування фінансової політики, оскільки кожен суб'єкт (держава, регіони, корпорації) має свої унікальні цілі, ресурси, обмеження та відповідальності.

Як основний суб'єкт фінансової політики, держава формує макроекономічну стабільність, регулює валютну політику, встановлює податкове законодавство та визначає рівень державних витрат. Державні фінансові ініціативи спрямовані на досягнення соціальних цілей, стимулювання економічного зростання, забезпечення національної безпеки та охорону довкілля.

Регіональні уряди зосереджені на адаптації національної фінансової

політики до локальних умов, вони розподіляють ресурси згідно з регіональними пріоритетами та потребами. Регіональна політика може включати заходи для підтримки місцевих галузей, інвестиції в інфраструктуру та підтримку місцевої економічної інтеграції.

Корпоративна фінансова політика зосереджена на оптимізації прибутків, зниженні витрат, інвестуванні в зростання та управлінні ризиками. Великі корпорації можуть впливати на фінансову політику через лобіювання і вклад у політичні кампанії, а також через їхню роль у національній та глобальній економіці.

Ці суб'єкти взаємодіють та впливають один на одного. Наприклад, корпоративні рішення можуть змусити місцевий уряд переглянути свою податкову політику, тоді як національні політичні рішення можуть вплинути на інвестиційні стратегії корпорацій. Загалом, суб'єктне спрямування впливає на розподіл фінансових ресурсів, рівень інвестицій, розвиток інфраструктури та соціально-економічне благополуччя регіонів.

Наведений огляд наукової дискусії є свідченням багатовекторності самого поняття, адже сама фінансова політика може мати своєю метою вплив на різні сфери суспільної та економічної діяльності.

Аналізуючи наведені визначення «фінансової політики», можна зробити кілька ключових висновків щодо її суті та функцій.

Переважно фінансова політика розглядається як державна або корпоративна діяльність. Державна фінансова політика зосереджена на мобілізації та використанні фінансових ресурсів для виконання своїх функцій і досягнення макроекономічних цілей, тоді як корпоративна фінансова політика націлена на досягнення цілей підприємства.

Наведені вище визначення вказують на три основні напрями діяльності в межах фінансової політики: мобілізація (формування) фінансових ресурсів, їхній розподіл та використання (перерозподіл). Це стосується як державних, так і корпоративних фінансів, хоча конкретні цілі та методи можуть відрізнятися.

Фінансова політика держави зазвичай має на меті забезпечення

економічного та соціального розвитку, стабільності, а також вирішення специфічних завдань, як-от національна оборона або інфраструктурні проєкти. Корпоративна фінансова політика зосереджена на збільшенні вартості для акціонерів та підтримці фінансової стабільності компанії.

Інструментарій фінансової політики включає, але не обмежується, податковою політикою, управлінням державним боргом, бюджетними видатками, а також регулюванням фінансових ринків і інститутів. У корпоративному секторі це також може включати політику дивідендів, кредитну політику та інші заходи фінансового менеджменту.

Фінансова політика має глибокий вплив на економічне зростання, розподіл доходів, макроекономічну стабільність, а також на соціальний розвиток. Вона відіграє ключову роль у формуванні умов для сталого розвитку, інвестиційного клімату та добробуту населення.

Фінансова політика не є статичною; вона адаптується до економічного контексту, політичних цілей та суспільних потреб. Вона може змінюватись у відповідь на економічні кризи, технологічний розвиток та інші зовнішні чинники.

Узагальнюючи, фінансова політика є комплексною та багатогранною сферою, яка включає широкий спектр дій та рішень, спрямованих на досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей. Вона відображає пріоритети держави, бізнесу або суспільства та відіграє вирішальну роль у формуванні економічного ландшафту.

Серед наведених досліджень варто зазначити такі: Martina K. Linnenluecke, Tom Smith, Brent McKnight [340] Dziwok, E.; Jäger, J. A [264]. Аналіз статті «Environmental Finance: A Research Agenda for Interdisciplinary Finance Research» [340] в контексті визначення «фінансової політики» демонструє, що фінансова політика може бути розглянута через призму екологічних фінансів – нового та швидко розвиваючого міждисциплінарного напрямку дослідження, який зосереджений на фінансових наслідках змін навколишнього середовища для індустрій та компаній та потреби переходу до сталої економіки. Цей напрям

об'єднує дослідження у сферах фінансів та природничих наук для розробки фінансових та ринкових рішень для найбільш нагальних проблем людства, зокрема, зміни клімату і змін в інших процесах Землі.

Важливою характеристикою «фінансової політики» в контексті екологічних фінансів є її орієнтація не тільки на вирішення загроз, але й на використання можливостей для створення багатства та зростання, які випливають зі змін навколишнього середовища.

У контексті визначення «фінансової політики», основні напрями досліджень в області екологічних фінансів включають регуляторні впливи, знецінення активів, адаптацію до змін, управління збільшеною волатильністю та оцінку можливостей. Ці напрями розширюють традиційне розуміння фінансової політики, додавши до неї вимір стійкості та адаптації до глобальних екологічних викликів. Нажаль у дослідженнях вітчизняних учених знаходить своє відображення мета такої політики, що не узгоджується зі стратегією сталого розвитку. Тому сутність фінансової політики природокористування повинна відображати цілі та підходи до їхнього дослідження.

Екологічні фінанси, як новий напрям, вимагає від фірм та індустрій адаптації до екологічних змін, які пропонують багато можливостей для створення багатства та зростання. Історичні приклади технологічних проривів, що сприяли зростанню та багатству, такі як залізниці, електрика, автомобілі, радіо, мікроелектроніка, персональні комп'ютери, біотехнологія та інтернет, демонструють потенціал для таких можливостей. Паризька кліматична угода 2015 року дала «зелене світло» компаніям чистих технологій у всьому світі для комерціалізації їхніх патентів, що може створити подальший технологічний прорив – революцію чистих технологій.

Автор також акцентує увагу на необхідності розробки нового дослідницького порядку денного для екологічних фінансів, що включає в себе такі аспекти, як впливи регулювання, знецінення активів, адаптація до змін, управління збільшеною волатильністю та оцінювання можливостей. Ці напрями досліджень розширюють традиційне розуміння фінансової політики, додавши до

неї вимір стійкості та адаптації до глобальних екологічних викликів, що важливо враховувати у формуванні й реалізації фінансової політики природокористування в Україні.

Відповідно до аналізу звіту «A comparative analysis of green financial policy output in OECD countries» [400] варто виокремити основні концептуальні засади фінансової політики природокористування на сучасному етапі:

1. Фінансова політика та екологічні фінанси: Фінансова політика в контексті цієї статті виходить за рамки традиційного розуміння, охоплюючи дії держави, спрямовані на сприяння екологічним фінансам. Екологічні фінанси тут розуміються як фінансування інвестицій, що сприяють зниженню викидів вуглецю та адаптації до змін клімату.

2. Політики, спрямовані на екологічні фінанси: Стаття детально описує різні політики, які використовуються країнами ОЕСР для стимулювання екологічних фінансів. Ці політики включають вимоги до розкриття інформації про кліматичні ризики, стимули для зелених інвестицій, регулювання видачі зелених облігацій та інші механізми, що спонукають фінансові інститути підтримувати перехід до низьковуглецевої економіки.

3. Зміна фокусу фінансової політики: Аналіз показує, що після Паризької угоди спостерігається значне збільшення політик, спрямованих на екологічні фінанси, що вказує на зміну фокусу фінансової політики країн ОЕСР від традиційного регулювання фінансового сектора до активного сприяння сталому розвитку.

4. Роль держави в екологічних фінансах: Стаття підкреслює важливу роль державних політик у формуванні умов для екологічних фінансів, зокрема, через розробку та імплементацію політик, які спрямовують фінансові потоки на досягнення цілей у галузі клімату та сталого розвитку.

Відтак фінансова політика включає широкий спектр державних ініціатив, спрямованих на сприяння екологічним фінансам, що відображає зростаюче усвідомлення зв'язку між фінансовою політикою та екологією.

У міжнародній практиці значна увага акцентується на зелених фінансах, у

цьому аспекті необхідно виокремити. У звіті «A comparative analysis of green financial policy output in OECD countries» [400] розглядаються зелені фінанси й зелена монетарна політика через призму різних теоретичних підходів і класифікацій, що включають неоліберальні, реформістські та прогресивні форми. У контексті цієї структури, фінансова політика може бути інтерпретована як набір державних ініціатив, які спрямовані на сприяння зеленим фінансам і реалізацію монетарної політики, яка відповідає екологічним цілям.

- Неоліберальні форми характеризуються вірою в ефективність ринкових сил і приватного сектору в розв'язанні екологічних проблем, з мінімальною участю держави. Вони можуть включати підтримку розвитку приватних зелених фінансів, створення ринкових умов через стандартизацію і прозорість, та ліберальні монетарні стратегії, що фокусуються на стабільності цін.

- Реформістські форми підкреслюють більш значну роль держави в забезпеченні екологічних цілей та справедливому розподілі ресурсів. Вони можуть включати податкову політику, що спрямована на обмеження екологічно шкідливих діяльностей, та підтримку державних інвестицій у зелену інфраструктуру.

- Прогресивні форми виходять за рамки реформізму, пропонуючи глобальну перспективу екологічних питань і зв'язок їх із глобальною нерівністю та необхідністю соціально-екологічної трансформації. Прогресивні підходи закликають до глобальної солідарності та демократичного управління економікою для досягнення екологічних цілей.

Відповідно, фінансова політика в цьому контексті може бути визначена як комплекс заходів, спрямованих на регулювання фінансового сектору та керування монетарною політикою для сприяння сталому розвитку, екологічній стабільності та соціальній справедливості. Ключовим аспектом є визнання того, що ефективне досягнення цих цілей вимагає активного втручання держави, переосмислення.

Варто інкорпорувати специфічні ризики та можливості, які виникають у

сфері природокористування, і як фінансова політика може на них впливати до визначення фінансова політика природокористування. Для подальшого дослідження варто визначити, як можуть бути інтегровані екологічні та економічні цілі в механізм фінансової політики та як фінансова політика може сприяти сталому природокористуванню.

Інтеграція екологічних та економічних цілей у механізм фінансової політики може відбуватися через низку стратегічних та тактичних кроків:

1. Створення економічних стимулів: Введення податкових пільг для підприємств, які інвестують у зелені технології та сталі практики; Розробка грантових та кредитних програм для підтримки сталого розвитку та охорони навколишнього середовища.

2. Зелене фінансування: Емісія зелених облігацій, які залучають інвестиції в екологічні проекти; Розвиток зеленого банкінгу та інвестиційних фондів, орієнтованих на екологічно чисті проекти.

3. Бюджетні видатки: Забезпечення, що значна частина державного бюджету спрямована на екологічні програми та ініціативи; Використання бюджетного фінансування для створення інфраструктури, необхідної для реалізації сталих проектів.

4. Регулятивні механізми: Впровадження стандартів викидів для промисловості, які вимагають інвестицій у чистіші технології; Законодавче закріплення принципів корпоративної відповідальності, які вимагають від компаній вести облік екологічного впливу.

5. Фінансовий звіт: Вимога до компаній звітувати про свою екологічну діяльність і вплив на довкілля; Інтеграція екологічних ризиків та можливостей у фінансовий аналіз і оцінку інвестиційних проектів.

6. Міжнародна співпраця: Участь у міжнародних угодах та ініціативах, які підтримують сталі фінансові політики на глобальному рівні; Залучення міжнародного фінансування для місцевих екологічних проектів.

7. Інновації та дослідження: Фінансування наукових досліджень та розробки технологій, які можуть сприяти екологічній ефективності;

Стимулювання інновацій у виробництві та послугах, що мінімізують негативний вплив на навколишнє середовище.

8. Ризикове управління: Врахування екологічних ризиків у фінансовому плануванні та прогнозуванні. Розробка страхових продуктів, що покривають екологічні ризики та стимулюють сталий розвиток.

9. Соціально-відповідальне інвестування: Поширення практик соціально-відповідального інвестування, що враховують екологічні та соціальні критерії під час вибору інвестиційних об'єктів; Створення індексів та інвестиційних інструментів, які відображають екологічну відповідальність компаній.

Ці стратегії мають бути збалансовані у такий спосіб, щоб не тільки сприяти економічному зростанню, але й забезпечити охорону та сталий розвиток навколишнього середовища. Ключ до успішної інтеграції полягає в гнучкості, спроможності до інновацій, та взаємодії між урядом, бізнесом та громадськістю.

Переваги системного підходу для розуміння фінансової політики в контексті природокористування такі:

Системний підхід дає можливість оцінювати фінансову політику в більш широкому контексті, з огляду на екологічні, економічні, соціальні та політичні чинники, які впливають на природокористування. Це створює більш повне розуміння взаємодії між цими сферами.

Розглядаючи фінансову політику як частину більшої системи, є можливість адаптуватися до нових викликів та змін у природних та економічних умовах, тим самим підтримуючи гнучкість та відповідність політики до поточних потреб.

Системний аналіз може виявити потенційні негативні наслідки та зв'язки між різними елементами політики, що допомагає уникнути помилок у прийнятті рішень, які могли б негативно вплинути на природу чи економіку.

Через розуміння взаємозв'язків та взаємозалежностей усіх елементів системи, можна оптимізувати використання ресурсів та ефективність фінансових інструментів.

Завдяки цілісному підходу до природокористування можна розробляти

політики, що сприяють стійкості та забезпечують баланс між економічним розвитком та збереженням природних ресурсів.

Застосування системного підходу сприяє комплексному плануванню та управлінню, включно з багаторівневою координацією між різними учасниками та секторами, які залучені до природокористування.

Оцінка повного спектру природних ресурсів та їхньої ролі у фінансовій політиці допомагає визначати пріоритети та розробляти стратегії їхнього використання.

Системний підхід може включати широку участь громадськості, експертів та політиків, що підвищує прозорість та відповідальність у прийнятті рішень.

Застосування системного підходу забезпечує більш гармонійну та збалансовану фінансову політику, яка відповідає вимогам природокористування і сприяє досягненню сталого розвитку.

Розглянемо мікро- та макрорівні впливи фінансової політики на природокористування. Мікрорівень впливу стосується індивідуальних підприємств, домогосподарств, а також місцевих громад:

1. Кредитування та інвестиції: фінансова політика може впливати на доступність кредитів для малих підприємств, які займаються природокористуванням, тим самим впливаючи на їхню здатність інвестувати в сталі технології та практики.

2. Податкове стимулювання: надання податкових пільг або введення податків на шкідливі для довкілля діяльності може заохочувати або стримувати певні види природокористування.

3. Субсидії та дотації: впровадження субсидій для сталого розвитку може змінити економічні стимули на мікрорівні, сприяючи впровадженню екологічно чистих технологій.

4. Фінансова грамотність та освіта: освітні програми, спрямовані на підвищення фінансової грамотності в галузі екології, можуть зміцнювати відповідальне природокористування.

Макрорівень впливу відображає національні та глобальні аспекти

фінансової політики:

1. Державне регулювання: законодавче регулювання та нормативні акти на національному рівні можуть задавати правила природокористування та визначати стандарти екологічної безпеки.

2. Монетарна політика: монетарна політика, включно з регулюванням відсоткових ставок, може впливати на інвестиції у великі екологічні проекти та інфраструктуру.

3. Бюджетна політика: розподіл державного бюджету, включно з витратами на охорону довкілля, впливає на рівень природокористування та екологічні ініціативи.

4. Міжнародна економічна інтеграція: участь у міжнародних угодах та фінансових ініціативах, які регулюють глобальні екологічні стандарти і сприяють зеленому фінансуванню.

5. Валютні курси та торгівля: валютна політика може впливати на експорт та імпорт природних ресурсів, а також на конкурентоспроможність екологічних товарів та послуг на світовому ринку.

6. Публічні інвестиції: державні інвестиції у створення стійкої інфраструктури та дослідження в галузі екології мають значний вплив на загальні тренди природокористування.

Залучаючи як мікро-, так і макроаспекти фінансової політики, можна ефективно розв'язувати проблеми природокористування, забезпечуючи збалансований розвиток та охорону навколишнього середовища.

Є низка визначень, які враховують спрямування фінансової політики на екологію, клімат та природокористування. Зокрема, Alan V.S. Douglas стверджує, що в запропонованій моделі фінансова політика визначається спільно менеджером (який пропонує фінансову політику) та радою директорів (яка контролює менеджера й має затвердити його пропозицію), як і на практиці. Фінансова політика, що впроваджується, залежить від того, чи є якість менеджменту асиметричною інформацією. Коли якість менеджменту загальновідома, усі фірми приймають комбінацію боргових та дивідендних

зобов'язань, оскільки рада директорів може чітко визначити, що така фінансова політика максимізує вартість [261].

Фінансова політика може бути в якості економічних стимулів, що сприяють інвестиціям в ініціативи зі сталої та чистої енергетики: податкові пільги, гранти, субсидії та пільгові кредити є одними зс стимулів для побудови інфраструктури відновлюваної енергетики [422].

Фінансова політика та регулювання можуть бути використані для пом'якшення CRFR (ризиків пов'язані з кліматом) через підтримку швидкої та плавної декарбонізації економічної діяльності за допомогою як прямих заходів, так і зміни структури стимулів для прийняття рішень фінансовими установами та учасниками ринку. Це може включати: 1) покарання або навіть заборону фінансування та інвестування в економічну діяльність, не сумісну з переходом до потепління планети нижче 2 °C (наприклад, викопне паливо); і 2) підтримку економічної діяльності, яка є бажаною для клімату як з погляду ефективності, так і з погляду відновлюваності [246].

Фінансова політика не повинна дискримінувати низько- та високовуглецеві фінансові активи, якщо немає чітких доказів різниці в ризиках. Аналогічно, центральні банки в останні десятиліття прагнули втручатися у фінансові ринки «нейтральним» чином. Під фінансовою політикою автори розуміють політику, яка змінює умови, у яких приймаються рішення про приватні інвестиції або кредитування. Це широке визначення включає як політику центрального банку (наприклад, монетарну політику), так і банківське/фінансове регулювання [238].

Відповідно, фінансова політика природокористування, яка розглядається як сукупність комплексу заходів спрямованих на регулювання фінансового сектору, принципів та функцій формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів на міжнародному, національному та місцевому рівнях, з урахуванням специфічних(притаманних процесу природокористування підходів) задля досягнення стійкості, екологічної стабільності, соціальної справедливості та адаптації до екологічних та природних викликів.

1.2. Інструменти реалізації фінансової політики природокористування

Щоденно світ зіштовхується зі значною кількістю фінансових та екологічних проблем, які ставлять під загрозу концепцію сталого розвитку. Природа деградує безпрецедентними темпами, а діючі моделі фінансування здебільшого і далі спричиняють її знищення. Глобальна фінансова система повинна швидко та радикально впроваджувати інновації, щоб успішно інтегрувати пов'язані з природою ризики та можливості. Тому нині гостро постає питання формування ефективної фінансової політики природокористування.

Питання еколого-економічної політики механізму та інструментів природокористування висвітлені в працях різних іноземних та вітчизняних авторів, зокрема К. Kedward, J. Ryan-Collins, Н. Chenet зосереджують увагу на фінансових ризиках пов'язаних із втратами природи та біорізноманіття [320]. Henstridge M., Roe A. досліджують макроекономічне управління природними ресурсами [305]. Боронос В. та Карпенко І. описують основні фінансові інструменти механізму управління розвитком економіки регіонів України з урахуванням екологічної складової [21]. Буканов Г. досліджує еколого-економічні інструменти в контексті реалізації державної екологічної політики і сталого розвитку [24]. Жигір А. аналізує економічне регулювання природоохоронної діяльності. Пимоненко Т., Ус Я., Леус Д. та Федина С. зосередилися на описі передумов упровадження фінансових інструментів та побудові системи еколого-економічних інструментів, що сприятимуть поєднанню складових сталого розвитку в Україні [154]. Сакаль О. визначила основні чинники, що впливають на формування і функціонування фінансово-економічного механізму регулювання природокористування в Україні [180]. Стефанків О. відображає особливості природно-екологічної безпеки та фінансово-екологічної політики держави [189]. Східницька Г., Содома Р., Марків Г. досліджують фінансову політику сталого розвитку.

Незважаючи на численні дослідження фінансового механізму та інструментів регулювання природокористування принципи побудови фінансової

політики майже не описані. Крім того, фінансові інструменти необхідно аналізувати на постійній основі, оскільки світ розвивається, виробництва розширюються та вдосконалюються, потреби суспільства зростають, що в сукупності провокує додаткове використання ресурсів, які й так нині обмежені.

Пандемія Covid-19 продемонструвала надзвичайно важливу взаємодію між природою, економікою та фінансовою системою. Уся економічна діяльність у кінцевому підсумку залежить від послуг, які надає нам природа, включно з їжею, водою, регулюванням клімату та хвороб, а також виробництвом кисню [320].

Спосіб розподілу капіталу та управління ним як чинник економічної діяльності може визначати ступінь вимог людини до природи. Згідно з впливовим Dasgupta Review on the Economics of Biodiversity, сучасні приватні фінансові потоки, які негативно впливають на біосферу, перевершують ті, які покращують природні активи, й існує потреба виявити та зменшити фінансові потоки, які безпосередньо завдають шкоди природним активам і виснажують їх [258].

Ринкові інструменти у сфері природокористування та захисту навколишнього середовища надають переконливі докази того, що такі підходи можуть забезпечувати значну економію витрат за досягнення екологічних цілей. Ці системи також навчають важливості гнучкості, простоти, ролі моніторингу та виконання, а також здатностей приватного сектору ефективно працювати в таких ринках [285].

Одним із найважливіших переваг використання ринкових інструментів є уникнення жорстких технологічних стандартів. Системи з меншою гнучкістю не сприяли б технологічним змінам, які можуть бути індуковані ринковими інструментами, а також інноваціям, які вони можуть стимулювати [285].

Проте, вдосконалення в дизайні інструментів не вирішить усіх проблем. Багато фірм просто не готові приймати рішення, необхідні для повного використання цих інструментів, оскільки вони використовуються обмежено і фірми не впевнені, що ці інструменти будуть постійним елементом регуляторного ландшафту. Відповідно, більшість компаній не

переорганізують свою внутрішню структуру для повного використання економічних переваг, які ці інструменти пропонують [293].

Ринкові політичні інструменти сьогодні розглядаються для майже кожної екологічної проблеми, починаючи від збереження видів, які знаходяться під загрозою зникнення, до проблеми глобального потепління, що є однією з найбільших екологічних проблем [295].

Теоретично, якщо ринкові інструменти належним чином розроблені та впроваджені, вони дають можливість досягти будь-якого бажаного рівня очищення від забруднення за найнижчою загальною вартістю для суспільства, надаючи стимули для найбільших скорочень забруднення такими фірмами, які можуть це зробити найбільш ефективно.

Ринкові інструменти включають механізми, які зосереджені на зниженні концентрації забруднюючих речовин, замість тих, що використовуються в області природних ресурсів, таких як торгові права на розвиток, банкінг мокротопів, та системи торгових дозволів для регулювання рибальства. Вважається, що деякі інструменти перетинають межу між екологічною та природно-ресурсною політикою, наприклад, усунення бар'єрів на ринках води [314].

Системи торгових дозволів можуть досягти такого ж мінімізуючого розподілу контрольного навантаження, як і системи зборів, уникаючи проблеми невизначеної реакції фірм. У рамках системи торгових дозволів встановлюється допустимий загальний рівень забруднення, який розподіляється між фірмами у вигляді дозволів. Фірми, які тримають рівень своїх викидів нижче від своєї квоти, можуть продати свої надлишкові дозволи іншим фірмам або використовувати їх для компенсації перевищення викидів у інших частинах своєї діяльності [315]. Одна з найважливіших застосувань ринкових інструментів для захисту довкілля стала система торгівлі квотами на викиди діоксиду сірки (SO₂), встановлена в рамках поправок до Закону про чисте повітря 1990 року, яка була спрямована на зниження викидів на 10 мільйонів тонн нижче рівня 1980 року [315].

Для ефективного функціонування ринків частково потрібно наявність

добре обізнаних виробників та споживачів, тому програми інформування можуть сприяти розвитку ринково-орієнтованих рішень для екологічних проблем. Ці програми були двох типів: вимоги до маркування продуктів, щоби покращити набір інформації, доступної споживачам. Обмежені докази вказують на те, що маркування продукції з високою енергоефективністю мало значний вплив на підвищення ефективності, по суті, роблячи споживачів та, отже, виробників більш чутливими до змін цін на енергію [315].

Інші програми інформування передбачають звітні вимоги, такі як Інвентар викидів токсичних речовин (Toxics Release Inventory, TRI) у США, який вимагає, щоби компанії надавали публіці інформацію про використання, зберігання та викид певних небезпечних хімічних речовин. Такі програми звітності можуть підвищити суспільну обізнаність щодо дій компаній і, як наслідок, суспільний контроль може стимулювати компанії змінювати свою поведінку, хоча докази є суперечливими [318].

Зменшення урядових субсидій є четвертою і останньою категорією ринкових інструментів. Субсидії є дзеркальним зображенням податків і в теорії можуть надавати стимули для вирішення екологічних проблем. Однак на практиці багато субсидій сприяють економічно неефективним і екологічно нераціональним практикам. На жаль, оцінити масштаб, не кажучи вже про наслідки цих субсидій, є складно. Наприклад, через занепокоєння зміною клімату більше уваги приділяється федеральним субсидіям, які сприяють використанню викопного палива. Одне дослідження ЕРА показує, що усунення цих субсидій матиме значний вплив на зниження викидів вуглекислого газу (CO₂), але значна частина цих субсидій була введена під час попередніх «нафтових криз» для заохочення розвитку внутрішніх енергетичних ресурсів та зменшення залежності від імпортованої нафти [321].

Зменшення урядових субсидій також є важливою категорією ринкових інструментів. Субсидії можуть стимулювати вирішення екологічних проблем, але на практиці багато субсидій сприяють економічно неефективним і екологічно шкідливим практикам. Оцінити масштаб та наслідки цих субсидій є складно.

Наприклад, через занепокоєння зміною клімату, більше уваги приділяється федеральним субсидіям, які сприяють використанню викопного палива. Одне дослідження ЕРА вказує на те, що усунення цих субсидій матиме значний вплив на зниження викидів вуглекислого газу (CO₂), хоча значна частина цих субсидій була введена під час попередніх “нафтових криз” для заохочення розвитку внутрішніх енергетичних ресурсів і зменшення залежності від імпортованої нафти [321].

Важливо визнати, що ринкові інструменти природокористування мають потенціал забезпечити потужні стимули для компаній для прийняття дешевших та кращих технологій контролю забруднення. Це стимулює підприємства до додаткових зусиль щодо зниження забруднення, якщо можливо ідентифікувати та прийняти методи, які є порівняно недорогими [262, 345].

Незважаючи на значний досвід використання ринкових інструментів для захисту навколишнього середовища в Сполучених Штатах, ринкові інструменти здобули значну увагу і визнання. Важливо відзначити, що жоден конкретний інструмент державного втручання, ні ринковий, ні традиційний, не є підходящим для всіх екологічних проблем. Вибір найкращого інструмента в будь-якій ситуації залежить від різноманітних характеристик екологічної проблеми та соціального, політичного та економічного контексту, у якому вона регулюється. Немає єдиного рішення для всіх випадків, і справжній виклик для бюрократів, обраних посадовців та інших учасників процесу формування екологічної політики полягає в аналізі та виборі найкращого інструмента для кожної конкретної ситуації.

З огляду на історичний досвід, ринкові інструменти вже не розглядаються як «ліцензії на забруднення» або повністю непрактичні ідеї. Вони серйозно розглядаються для вирішення кожної екологічної проблеми, від збереження видів, що перебувають під загрозою зникнення, до глобальної зміни клімату. Зокрема, системи торгівлі квотами на викиди будуть користуватися все більшою популярністю в найближчі роки.

Хоча ринкові інструменти перейшли на передній план і дебати щодо

політики виглядають дуже відмінно від часу, коли ці ідеї характеризувалися як непрактичні, жоден конкретний вид державного втручання або індивідуальний політичний інструмент, чи то ринковий, чи традиційний, не підходить для всіх екологічних проблем.

Ці висновки підкреслюють необхідність гнучкого підходу до вирішення екологічних проблем, з огляду на специфіку кожної з них та контекст, у якому вони виникають. Ринкові інструменти, такі як системи торгівлі квотами на викиди та податкові стимули, пропонують обнадійливий шлях до досягнення екологічних цілей із меншими витратами та більшою ефективністю, але їхнє застосування вимагає уважного розгляду та адаптації до конкретних умов.

Використання ринкових інструментів для захисту навколишнього середовища породжує низку питань політичної економії. Наприклад, чому впродовж трьох десятиліть основного екологічного регулювання в США, яке почалося в 1970 році, було так мало використано ринкових інструментів порівняно з командно-контрольними інструментами, незважаючи на очевидні переваги цих інструментів? Коли ринкові інструменти були прийняті, чому так багато уваги приділялося торговими дозволами, які розподілялися безкоштовно, незважаючи на наявність ширшого набору стимулюючих інструментів? Чому політична увага до ринкових інструментів екологічної політики різко зросла в останні роки?

Досвід використання ринкових інструментів для захисту навколишнього середовища надає вагомі докази того, що такі підходи можуть досягати значної економії витрат, одночасно досягаючи своїх екологічних цілей. Важливість гнучкості, простоти, ролі моніторингу та виконання, а також здатності приватного сектору ефективно працювати в таких ринках виокремлюється як ключові уроки. Наприклад, можливість гнучкого часу та міжчасової торгівлі дозволами – тобто банкінг дозволів на майбутнє використання – зіграла важливу роль у продуктивності програми торгівлі квотами на SO₂ (діоксид сірки).

Ці уроки підкреслюють важливість того, щоб ринкові інструменти були розроблені у такий спосіб, щоби дати широкий набір альтернатив дотримання

вимог, як у плані часу, так і технологічних опцій. Правила повинні бути чітко визначені заздалегідь, без двозначності, щоб мінімізувати невизначеність і витрати на транзакції, сприяючи торгівлі. Вимоги до попереднього схвалення урядом індивідуальних угод можуть збільшувати невизначеність і витрати на транзакції, тому ці негативні ефекти повинні бути збалансовані будь-якими передбачуваними перевагами, пов'язаними з вимогою попереднього схвалення.

Отже, нормативні уроки для проектування та впровадження ринкових інструментів підкреслюють значення гнучкості, простоти, ефективного моніторингу та виконання, а також необхідність врахування специфіки кожної екологічної проблеми та контексту, у якому вона регулюється.

Фінансуючи реальну економіку, фінансові установи стикаються з потенційно значним ризиком як втрати природи, так і дій, спрямованих на пом'якшення цих втрат: фінансові ризики, пов'язані з природою [320]. Такі ризики характеризуються складністю їхнього визначення, оскільки немає єдиного тлумачення та методики розрахунку критеріїв оцінки показників, що на них впливає. Крім того, кількісна методологія, спрямована на їхню оцінку у фінансовому виразі не може повністю врахувати всі причинно-наслідкові зв'язки та явища, що виникають у процесі використання природних та фінансових ресурсів.

Одним з основних інструментів фінансової політики природокористування є встановлення економічних механізмів, таких як цільове оподаткування, платежі за викиди, введення ринку викидних квот тощо, які спонукають підприємства та громадян до використання екологічно чистих технологій та ставлення до природних ресурсів.

Оподаткування індустрій та діяльностей, які мають негативний вплив на довкілля, може включати введення екологічних податків, зборів чи штрафів за викиди забруднюючих речовин, споживання рідкого палива, забруднення водних джерел тощо. Оподаткування негативних екологічних впливів стимулює компанії та індивідуальних споживачів зменшувати свій негативний слід на довкілля і сприяє зростанню зеленої економіки.

Підтримка зелених інвестицій та стимулювання екологічних ініціатив є ще одним аспектом фінансової політики природокористування. Уряди можуть надавати фінансову підтримку підприємствам, які виробляють екологічно чисті товари та послуги або розвивають технології зменшення викидів парникових газів. Також можуть використовуватися фінансові інструменти, такі як: субсидії, лотереї, кредити з пільговими умовами або дотації, для сприяння розвитку екологічних проєктів.

Інвестиції, зосереджені на відновленні природи і скасуванні втрати біорізноманіття, можуть мінімізувати ризики та зменшити витрати для підприємств, суспільства й економіки. Вони також мають ряд переваг, зокрема екологічні послуги (покращене запилення; зменшення ризиків, пов'язаних із кліматом (повені або спека); захист естетичних і невід'ємних цінностей природи). Інвестиції в природу зіштовхуються зі значними перешкодами: відсутністю достатньої кількості даних на рівні бізнесу та стандартизованих показників впливу на біорізноманіття для інвесторів. Потрібне краще розуміння приватних і суспільних переваг різних типів біорізноманіття та поєднання державних і приватних дій, які можуть допомогти захистити багату природу [281].

Внутрішнє та міжнародне державне, а також благодійне фінансування залишаються важливими чинниками охорони природи в усьому світі. Однак цих джерел самих по собі буде недостатньо, щоб заповнити дефіцит фінансування та забезпечити реалізацію запропонованої глобальної рамкової програми збереження біорізноманіття; у майбутньому ключову роль відіграватимуть приватні інвестиції. Перенаправлення фінансів – як державних, так і приватних – на сталу економічну діяльність вимагає цілісного підходу. Це передбачає два типи діяльності: збільшення прямих інвестицій у збереження та відновлення природи, або «зелене фінансування»; скорочення фінансових потоків, які завдають шкоди природі – «озеленення фінансів» [354].

Зелене фінансування відкриває інвестиції в проєкти та програми, які сприяють збереженню, відновленню та сталому використанню біорізноманіття і

екосистемних послуг. Існують можливості використання пільгового фінансування для зменшення ризиків і масштабування приватних інвестицій, а також пілотних фінансових рішень, наприклад, продуктів із фіксованим доходом, пов'язаних із лісовим господарством, недеревними лісовими продуктами, дикою природою та рибальством, які можуть направляти фінансування з ринків капіталу. Діють також можливості ефективнішого використання внутрішніх державних фінансів через інвестиції в рішення, які створюють супутні вигоди для природи, одночасно досягаючи інших цілей розвитку. Другий тип фінансування спрямовує фінансові потоки від проєктів і програм, які негативно впливають на біорізноманіття та екосистемні послуги, на інвестиції, які пом'якшують негативний вплив або забезпечують позитивні екологічні вигоди. Цей підхід спрямований на мобілізацію коштів шляхом покращення управління ризиками. Приклади включають врахування пов'язаних із природою ризиків у інвестиційних рішеннях, фінансування проєктів, які зменшують забруднення, або перепрофілювання шкідливих стимулів для біорізноманіття [354].

Для державних і приватних суб'єктів можна виокремити три шляхи збільшення інвестицій в екологічні рішення до 2030 року (рис. 1.1.).

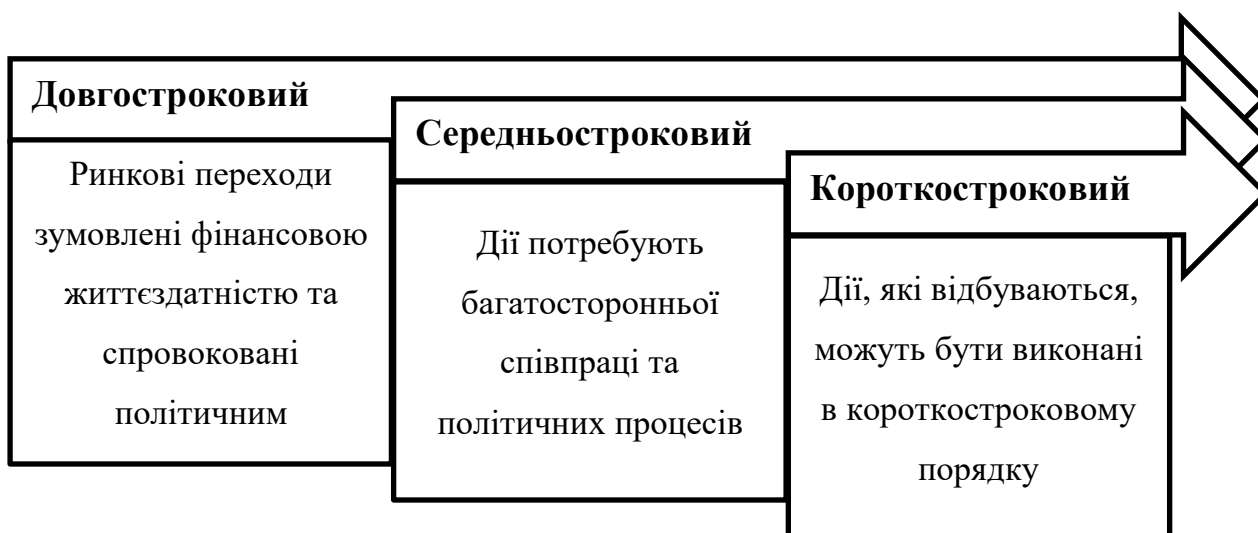

Рис. 1.1. Шляхи збільшення інвестицій в екологічні рішення для державних і приватних суб'єктів до 2030 року

Примітка. * [354].

Фінансова політика може включати в себе встановлення норм і стандартів, що регулюють використання природних ресурсів і захист навколишнього середовища. Наприклад, можуть бути встановлені квоти на видобуток ресурсів або обмеження на викиди забруднюючих речовин.

Крім того, така політика може включати інструменти фінансового заохочення, такі як: субсидії та дотації для підприємств, які використовують екологічно чисті технології, стимули для виробників екологічно чистих товарів тощо. Ці заходи сприяють переходу до сталого розвитку і стимулюють підприємства і громадян до збереження природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

Фінансова політика природокористування означає визначення та реалізацію фінансових механізмів та інструментів для регулювання взаємодії людини та природи. В Україні цим займається Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, яке співпрацює з комітетами Верховної Ради з питань екологічної політики та природокористування в реалізації фінансової політики природокористування.

Фінансова політика природокористування є важливою складовою регулювання економічних процесів. Вона спрямована на стимулювання сталого розвитку, збереження природних ресурсів і зменшення негативного впливу на довкілля шляхом використання фінансових інструментів, створення сприятливих умов для розвитку зеленої економіки.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз побудови фінансової політики природокористування з урахуванням впливу українсько-російської війни на економіку та навколишнє природне середовище України.

Сьогодення характеризується досить швидким використанням природних ресурсів, не зважаючи на їх обмеженість. Пандемія COVID-19 та війна рф проти України збільшують ризик розходження між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, та підвищують тиск на фінансування Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР). COVID-19 спровокував найбільшу світову рецесію із часів Другої світової війни. Глобальне економічне піднесення, що зароджується, маскує

тривале відновлення в найбідніших країнах. Війна росії в Україні ще більше підвищує ціни на продовольство та енергоносії, впливаючи на найбільш вразливі домогосподарства [291]. Усі ці події спонукають до пошуків стабільного фінансового забезпечення сталого розвитку.

Промислова революція та розвиток виробничих процесів, що залежали від викопного палива, які вона викликала, принесли процвітання у формі економічного зростання та зростання населення. Водночас ця еволюція від раніше «порожнього» світу з багатими природними ресурсами посилила соціальні та екологічні проблеми. Масове виробництво в конкурентній економічній системі призвело до тривалого робочого часу, недоплати та дитячої праці, спочатку в розвинутих країнах, а потім переміщені в країни, що розвиваються. Соціальні норми все частіше запроваджуються для протидії цій практиці та сприяння гідній роботі та доступу до освіти та охорони здоров'я. Масове виробництво та споживання також напружує систему Землі через забруднення та виснаження природних ресурсів. Зміна клімату є найбільш нагальним екологічним обмеженням.

Ресурси мають важливе значення для вимірювання всебічної потужності країни та є наріжним каменем національного економічного розвитку. З прискоренням процесу економічної глобалізації природні ресурси мають вирішальне значення. В останні роки загострюється проблема ресурсної безпеки, екологічної стабільності та сталого розвитку. Криза, яка загрожує стійкості глобального навколишнього середовища та здоров'ю людей, і далі посилюється. Безпека ресурсів і екологічна стабільність сприяють сталому розвитку міст і прискоренню досягнення цілей низьковуглецевого розвитку. У цьому контексті світові науковці приділятимуть більше уваги ресурсозахищеності [317].

На Конференції ООН із навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 році міжнародне співтовариство вперше взяло на себе зобов'язання дотримуватися загального принципу сталого розвитку. Зокрема, міжнародне співтовариство пообіцяло зупинити зростання соціального розриву між промислово розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, і краще

захистити зникаючі природні основи життя [418]. Адже ключовою ціллю є не лише певні обмеження використання ресурсів, особливо вичерпних, а їхнє максимальне збереження для подальших поколінь. Це свідчить, що людство спроможне стати повноцінною частиною природи та співіснувати з нею на рівних правах і обов'язках, а не виступати виключно споживачем усіх наявних ресурсів і благ для власних споживчих потреб.

Як люди, так і підприємства відіграють фундаментальну роль у боротьбі зі змінами клімату та впровадженні заходів, які підтримують стійкість. Однак стійкість стосується не лише навколишнього середовища, вона також має бути реалізована багатьма іншими способами. У цьому сенсі важливо зазначити, що існують різні форми стійкості [418].

Екологічна стійкість орієнтована на збереження біорізноманіття без завчасного економічного й соціального прогресу. До основ екологічної стійкості можна віднести: захист води, зменшення відходів, енергозбереження, захист флори й фауни, скорочення використання пластику, повторне використання предметів і засобів тощо. Прикладом екологічної стійкості є місто Стокгольм, яке відоме інвестуванням у стійку інфраструктуру, високою якістю повітря та низьким рівнем викидів і досягненням балансу між економічним розвитком і охороною навколишнього середовища. Економічна стійкість означає здатність підприємства управляти своїми ресурсами та отримувати прибуток у перспективі. Прикладом такого типу є компанія Unilever, яка у 2010 році розгорнула стратегію досягнення балансу між економічною ефективністю компанії і стійкістю шляхом збільшення повторної переробки упаковки і сприяння використанню перероблених матеріалів. Метою соціальної стійкості є зміцнення єдності та стабільності конкретних соціальних груп. Через Фонд Gigante компанія надає кошти та ресурси на соціальні цілі, зокрема гранти на покращення зору, шкільні матеріали для співробітників [418].

Дослідити ефективність усіх видів стійкості можливо за рахунок проведення соціо-еколого-економічної оцінки територій шляхом аналізу соціальної й економічної складової через призму екологічної, яка є

основоположною. Загалом вона є ефективною, коли всі складові узгоджуються між собою.

Сталий розвиток – це інтегрована концепція з трьома аспектами: економічним, соціальним та екологічним. Чому фінансування має сприяти сталому розвитку? Основним завданням фінансової системи є розподіл фінансування на її найбільш продуктивне використання. Фінанси можуть відігравати провідну роль у розподілі інвестицій у стійкі компанії і в такий спосіб прискорити перехід до низьковуглецевої економіки кругового циклу. Стабільні фінанси розглядають, як фінанси (інвестування та кредитування) взаємодіють з економічними, соціальними та екологічними проблемами. У ролі розподілу фінанси можуть допомогти в прийнятті стратегічних рішень щодо компромісів між постійними цілями. До того ж інвестори можуть впливати на компанії, у які вони інвестують. Отже, довгострокові інвестори можуть спрямовувати компанії до сталого ведення бізнесу.

Варто зазначити, що важливою складовою реалізації стратегії сталого розвитку України є модернізація фінансового механізму, основною метою якого є підвищення ефективності використання фінансового потенціалу та оптимізація управління наявними фінансовими ресурсами. Сьогодні існує потреба у вдосконаленні фінансових методів, інструментів, важелів, нормативного та інформаційного забезпечення на всіх рівнях економічної системи держави для забезпечення її сталого розвитку [195].

Фінансування сталого розвитку ґрунтується на парадигмі, згідно з якою для досягнення цілей сталого розвитку й цілей Паризької угоди необхідно розкрити повний потенціал усіх фінансових потоків – приватних і державних, внутрішніх і міжнародних. Це дасть можливість виявити реальні фінансові можливості й резерви, які необхідно залучити для реалізації певних проєктів, певного ланцюга операцій та загальної стратегії.

Парадигма фінансової політики природокористування визначається не лише економічними аспектами, а й екологічними, соціальними та культурними чинниками. Вона базується на усвідомленні того, що природні ресурси є

обмеженими й цінними, і їхнє користування повинно бути здійснене з урахуванням їхньої збереженості для майбутніх поколінь.

1. Система оподаткування: Податкова політика повинна сприяти збереженню природних ресурсів та ефективному використанню. Це може бути досягнуто через введення податків на забруднення, викиди в атмосферу, а також стимулювання інвестицій у відновлювані джерела енергії та екологічно чисті технології.

2. Система фінансування: Важливо розробляти механізми фінансування, які сприяють збереженню природних екосистем. Це можуть бути фонди збереження природи, гранти для проєктів з екологічного оновлення, а також інвестиції в розвиток екотуризму та екологічних ініціатив.

3. Регулювання ринку: Держава повинна встановлювати стандарти та нормативи, які регулюють використання природних ресурсів. Це включає в себе встановлення квот на викиди, межі допустимого використання ресурсів, а також впровадження механізмів торгівлі викидами та квотами на воду, землю тощо.

4. Стимулювання інновацій: Фінансова політика має сприяти розвитку інноваційних технологій, спрямованих на збереження природних ресурсів. Це може бути досягнуто через надання грантів, податкові пільги або створення спеціальних фондів для досліджень у сфері екології та сталого розвитку.

5. Участь громадськості: Фінансова політика повинна бути прозорою та доступною для громадськості. Важливо залучати громадськість до процесу прийняття рішень у сфері природокористування, а також надавати можливість громадянам брати участь у моніторингу та контролі за використанням ресурсів.

Отже, парадигма фінансової політики природокористування має бути спрямована на досягнення балансу між економічними й екологічними інтересами, забезпечуючи стале використання природних ресурсів для сьогодення і майбутніх поколінь (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Парадигма фінансової політики природокористування

*Примітка. * розроблено автором*

Сформульовані природоохоронні пріоритети фінансової політики на основі вищевказаного (рис. 1.3):

1. Створення ефективної системи оподаткування, спрямованої на збереження природних ресурсів та стимулювання екологічно чистих технологій та практик.

2. Розробка механізмів фінансування, що сприяють збереженню природних екосистем та відновленню довкілля, таких як фонди збереження природи та інвестиції в екотуризм.

3. Встановлення стандартів та нормативів, регулювання використання природних ресурсів для забезпечення сталого розвитку та збереження природного середовища.

4. Сприяння розвитку інноваційних технологій, спрямованих на збереження природних ресурсів та зменшення впливу людської діяльності на довкілля.

5. Забезпечення прозорості та участі громадськості в прийнятті рішень із

питань природокористування та фінансової політики, а також забезпечення контролю за використанням ресурсів.

Рис. 1.3. Пріоритети фінансової політики природокористування

*Примітка. * розроблено автором*

Ці пріоритети допомагають забезпечити баланс між фінансовими, екологічними та соціальними аспектами природокористування і визначити напрямки дій для створення сталого розвитку та збереження природи для майбутніх поколінь.

Після пандемії COVID-19 наявні ресурси не встигають за зростаючими потребами у фінансуванні цілей сталого розвитку, що призвело до ефекту ножиць [291]. Два чинника зумовили зростання дефіциту фінансування ЦСР у 2019 – 2020 рр.. Насамперед, державні доходи в країнах, що розвиваються, зазнали найсерйознішого скорочення з усіх джерел. Це падіння відображає їхню важливість, адже вони становили понад 50 % фінансування країн, що розвиваються, до кризи, спричиненої пандемією COVID-19. Якщо врахувати обслуговування боргу цих країн, обсяг державних доходів, доступних для фінансування сталого розвитку, зменшується на 8 %. По-друге, збільшення державних витрат країн, що розвиваються, на 907 млрд дол. США у відповідь на надзвичайну ситуацію з пандемією становило майже 30 % загальних державних

доходів, доступних у країнах, що розвиваються, у 2019 році [291].

Тобто можна констатувати, що пандемія COVID-19 спровокувала значну реструктуризацію як дохідної, так і витратної частин бюджету. Це вимагає переорієнтації ключових напрямів внутрішньої та зовнішньої політики держав і пошуку нових можливих джерел фінансування означених проблемних моментів.

На саміті в Осаці в 2019 році лідери G20 визнали, що міжнародне державне та приватне фінансування сталого розвитку, а також інші інноваційні механізми фінансування, включно зі змішаним, можуть відігравати важливу роль у розширенні колективних зусиль. У Порядку денному на період до 2030 року підкреслюється, що стійке та інклюзивне економічне зростання має важливе значення для суспільного процвітання. З моменту його запуску в 2015 році значна робота з реалізації Порядку денного була зосереджена на оцінці його вартості та виявленні прогалин у фінансуванні, розробці інструментів для мобілізації фінансування для заповнення прогалин та адміністративних інструментів і вимірювання потоків фінансування для підтримки сталого розвитку та їх впливу. У 2019 році через брак фінансування реалізація означених цілей була призупинена, оскільки пандемія COVID-19 призвела до економічного спаду та зменшення доходів на душу населення в багатьох країнах. У Порядку денному до 2030 року члени ООН зобов'язалися побудувати міцну економічну основу для всіх країн [280].

У 2022 році світ зіткнувся із серією серйозних і взаємопідсилювальних потрясінь, через які глобальне економічне відновлення втратило імпульс. Зростання світового виробництва сповільнилося з 5,8 % у 2021 році до 3,0 % у 2022 році. Війна РФ в Україні спровокувала глобальну кризу вартості життя в той час, коли більшість економік усе ще намагалися оговтатися від пандемії. Оскільки у 2022 році глобальна інфляція досягла максимуму за два десятиліття в 9,0 %, більшість центральних банків у всьому світі посилили свою монетарну політику, намагаючись стримати інфляційний тиск із боку попиту. Швидкі темпи підвищення процентних ставок Федеральною резервною системою Сполучених Штатів Америки спричинили сильні побічні ефекти для країн, що розвиваються,

і багато з них зазнали періодів значного відтоку капіталу та знецінення валюти впродовж року [280].

Мобілізація внутрішніх доходів є однією із ключових сфер діяльності в процесі фінансування розвитку. Іншим джерелом є приватні інвестиції (як внутрішні, так і міжнародні). Для досягнення цілей сталого розвитку до 2030 року країни, що розвиваються, потребують додаткового фінансування. Фінансування може надходити із чотирьох джерел: внутрішні державні ресурси (або доходи), міжнародні державні ресурси, внутрішні приватні ресурси або міжнародні приватні ресурси. Із цих чотирьох джерел внутрішні доходи від податків і неподаткових джерел (наприклад, прибутки від державних нафтових компаній) є найважливішими [263].

Джерела зовнішнього фінансування включають міжнародну торгівлю, прямі іноземні інвестиції та інші приватні потоки (від підприємств і фізичних осіб), міжнародне фінансове й технічне співробітництво та зовнішній борг. Завдяки належній підтримці та механізмам сприяння торгівля може заохочувати довгострокові інвестиції та підвищення продуктивності, створювати робочі місця та засоби до існування для мільйонів людей, а також надавати важливі ресурси для фінансування державних послуг і політичних заходів. Однак висока залежність від міжнародних ринків може збільшити вразливість глобальної нестабільності та макроекономічного дисбалансу. Прямі іноземні інвестиції безпосередньо пов'язані з основними рушійними силами продуктивного зростання та створенням робочих місць. Вони не розподіляються рівномірно, а зосереджені серед країн із вищими перспективами зростання, де забезпечується верховенство права та стабільними інституціями. Це джерело зовнішнього фінансування залишається прив'язаним до макроекономічних показників і глобального економічного клімату. Грошові перекази не мають такого потенціалу для створення робочих місць, як інвестиції, оскільки ними безпосередньо керують окремі особи, і вони здебільшого спрямовуються на споживання домашніми господарствами. Вони діють як важлива мережа соціального захисту. Офіційна міжнародна підтримка відіграє унікальну роль,

коли йдеться про підтримку глобального розвитку. Особливо в ситуаціях низької рентабельності або високого ризику вона може стати важливою для мобілізації додаткових ресурсів [386].

Внутрішні ресурси – пріоритетний напрям фінансування ЦСР. Значні відмінності в отриманні доходів через внески на соціальне страхування та податок на доходи фізичних осіб пояснюють більшу частину розриву між податковими надходженнями у відсотках від ВВП у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку й регіонах, що розвиваються. Податкові надходження в країнах із низьким рівнем доходу складаються переважно з непрямих податків (тобто податків на товари та послуги) і прямих податків на корпорації. Посилення прямого оподаткування доходів фізичних осіб може як мобілізувати ресурси, так і сприяти покращенню перерозподільного потенціалу податкових систем. Збільшення надходжень за рахунок ефективних і прогресивних податків має вирішальне значення для сталого економічного розвитку. Країни, що розвиваються, також можуть збільшити стабільні державні надходження шляхом боротьби з ухиленням від сплати податків та незаконними фінансовими потоками. Адже, як відомо, вони мають одні з найвищих часток фінансового багатства в офшорах (у 2020 році 22 % у Латинській Америці та 30 % в Африці порівняно з 10 % у Європі). Поліпшення того, як громадяни сприймають легітимність податкових органів, має найбільший вплив на підвищення податкової моралі [350].

Аналізуючи джерела фінансування сталого розвитку суспільства, необхідно наголосити, що важливе значення має налагодження взаємодії державних (публічних) інституцій та приватних структур на засадах партнерства. Це дасть можливість реалізувати проекти, що мають суспільне значення в різних секторах економічної діяльності. Така співпраця можлива через взаємне визнання прав, обов'язків і ризиків, що впливають із неї відповідно до компетенцій кожної сторони. Доцільно виділити декілька типів фінансування проєктів: державне (за рахунок державного й місцевого бюджетів відповідно до затвердженої стратегії розвитку територій (регіону, країни

загалом)), приватне (за рахунок приватних структур на добровільних засадах), міжнародне (від міжнародних та регіональних організацій, інших країн, окремих підприємств і установ, фізичних осіб), змішане (об'єднує декілька типів одночасно). Вважаємо, що останній тип найефективніший, оскільки кожна сторона, вкладаючи кошти, планує дістати певний соціальний, екологічний або інший ефект, а, отже, більше націлена на результат та якісніше виконує свої обов'язки.

Найважливіші принципи та пріоритети сталого розвитку представлені в «Порядку денному на XXI століття», який був прийнятий у 1992 році на Міжнародній конференції ООН із навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро. У 2015 році 193 країни-члени Організації Об'єднаних Націй одноголосно прийняли новий Глобальний порядок денний зі сталого розвитку на Нью-Йоркському саміті зі сталого розвитку, визначивши 17 цілей для всього світу, які потрібно досягти до 2030 року.

Окреслюючи фінансові пріоритети парадигми сталого розвитку, необхідно виділити проблеми, які безпосередньо впливають на фінансовий потенціал держави.

Фінансовий потенціал як фінансова категорія відображає соціально-економічні відносини, що виникають у процесі фінансово-господарської діяльності суб'єктів і пов'язані з формуванням, розподілом і перерозподілом, використанням, накопиченням і збільшенням його фінансових активів, що впливають на фінансовий стан і фінансову стійкість суб'єктів господарювання [195].

Під фінансовим потенціалом країни необхідно розуміти сукупність фінансових ресурсів (наявних і які можна мобілізувати) усіх сфер і частин фінансової системи, сформованих за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел, а також коштів і ресурсів із джерел, які відсутні або не використані в період розгляду причини, які характеризують фінансові можливості як окремих суб'єктів господарювання, так і країни загалом [219].

Фінансовий потенціал – це сукупність фінансових ресурсів. Також можна

значити, що фінансовий потенціал – це не тільки фінансові ресурси, використані в певний період часу, а й ті, які залишаються невикористаними, але можуть бути мобілізовані в будь-який момент. Якщо ж брати до уваги процес євроінтеграції, що з кожним роком набирає більших обертів, і вже приносить результат, який ми можемо спостерігати на реформуванні поглядів територіальних громад.

Розкрити сутність фінансового потенціалу доцільно через сукупність реальних можливостей територіальної громади та її представницьких органів, за допомогою яких здійснюються процеси формування і використання фінансових ресурсів, базуючись на системній теорії.

Уточнене визначення фінансового потенціалу держави з урахуванням необхідності підтримувати стале природокористування, на нашу думку, є таким:

Фінансовий потенціал держави є комплексною категорією, що відображає наявні та можливі до мобілізації фінансові ресурси, і включає в себе формування, розподіл, перерозподіл, використання, накопичення та збільшення фінансових активів держави в контексті забезпечення сталого природокористування, для забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства. Згідно із цим визначенням, фінансовий потенціал держави повинен бути розглянутий у контексті забезпечення сталого природокористування.

Успішне формування та розподіл фінансових ресурсів держави має включати в себе спеціальні заходи та інвестиції, спрямовані на збереження та відновлення природних ресурсів, підтримку екологічно чистих технологій, а також розвиток екологічних проєктів та ініціатив. З огляду на необхідність збалансованого розвитку економіки та екології, фінансовий потенціал держави повинен бути мобілізований для забезпечення сталого використання та охорони природних ресурсів, з метою забезпечення екологічної стійкості та благополуччя суспільства.

Пропонується структурно-логічна схема фінансового потенціалу держави, спрямованого на стале природокористування (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Складові фінансового потенціалу державної фінансової політики природокористування

Примітка. * розроблено автором

Ця схема відображає структуру фінансового потенціалу держави, що спрямований на забезпечення сталого природокористування, а також включає ключові елементи та інструменти, які допомагають досягти цієї мети.

Економічний зміст і складові фінансового потенціалу держави в контексті реалізації фінансової політики природокористування охоплюють широкий спектр аспектів, що стосуються залучення, використання та розподілу фінансових ресурсів для ефективного управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку. Давайте розглянемо ключові елементи:

Фінансовий потенціал держави в контексті природокористування означає здатність держави мобілізувати, розмістити та ефективно використовувати фінансові ресурси для досягнення цілей екологічної політики та сталого природокористування. Це включає фінансування заходів з охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, впровадження екологічних інновацій та технологій, а також мінімізацію негативного впливу на довкілля.

Складові фінансового потенціалу в реалізації фінансової політики природокористування:

1. Державний бюджет. Включає спеціальні фонди та програми, націлені на фінансування заходів з охорони довкілля, розвиток природоохоронної інфраструктури, підтримку екологічних ініціатив та проєктів.

2. Екологічні податки та збори. Це спеціалізовані фіскальні інструменти, що мають на меті регулювання впливу господарської діяльності на природу шляхом обкладання податками забруднювачів, використання природних ресурсів та інших негативних впливів на довкілля.

3. Державні інвестиції в природокористування. Охоплюють державні капітальні вкладення в розвиток екологічної інфраструктури, впровадження сталого природокористування, енергозбереження та відновлювальної енергетики.

4. Міжнародне фінансування. Включає гранти, позики та інші форми фінансової підтримки від міжнародних організацій та урядів інших країн для реалізації проєктів у сфері охорони довкілля та природокористування.

5. Приватні інвестиції. Стимулювання приватного сектору до інвестування в екологічні проекти, включно із зеленими інвестиціями, корпоративною соціальною відповідальністю та іншими формами екологічно орієнтованих інвестицій.

Реалізація фінансової політики природокористування передбачає комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами для досягнення екологічної сталості, зниження негативного впливу на довкілля, забезпечення раціонального використання природних ресурсів та підвищення екологічної безпеки. Це вимагає ефективної координації між різними рівнями управління, секторами економіки та залученням громадськості до участі в прийнятті рішень із питань природокористування.

Характерні особливості фінансового потенціалу держави з метою забезпечення сталого природокористування можуть включати наступні аспекти:

1. Спеціалізовані фонди і фінансові інструменти: Держава може створювати спеціальні фонди або інвестиційні програми, спрямовані на фінансування проектів з охорони довкілля, використання відновлюваних джерел енергії та створення екологічних інфраструктурних об'єктів.

2. Податкові заохочення та штрафи: Встановлення податкових стимулів для підприємств та громадян, які здійснюють екологічно чисту діяльність, а також накладання штрафів на тих, хто забруднює довкілля або порушує природокористування.

3. Екологічні інвестиційні програми: Держава може запроваджувати спеціальні програми для фінансування ініціатив у галузі охорони довкілля та сталого природокористування, такі як програми з лісового господарства, водного господарства, охорони біорізноманіття тощо.

4. Залучення приватного сектору: Сприяння приватним інвестиціям у проекти з екологічного розвитку шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату та надання фінансових стимулів для екологічних ініціатив.

5. Фінансова підтримка досліджень і розвитку: Забезпечення фінансування

дослідницьких проєктів та інновацій у сфері охорони природи, відновлюваної енергетики, альтернативних методів виробництва та інших напрямів, спрямованих на забезпечення сталого природокористування.

6. Економічна оцінка екологічних послуг: Визначення економічної цінності екосистемних послуг та введення механізмів компенсації для збереження та відновлення природних ресурсів.

Ці особливості спрямовані на забезпечення фінансової бази та стимулювання ініціатив, спрямованих на стале природокористування та охорону навколишнього середовища.

Фінансовий потенціал допомагає визначити ефективність використання фінансових активів, досягнення індикативних, планових і прогнозних показників, зокрема ліквідності, стабільності, прибутковості, платоспроможності тощо. У сучасних політичних, економічних та соціальних умовах нестабільність висуває на перший план проблему вивчення фінансового потенціалу країн сталого розвитку. Для забезпечення соціально-економічного розвитку країни важливою є вироблення виваженої, реалістичної фінансової політики з урахуванням стратегічних пріоритетів та забезпечення ефективного управління наявним фінансовим потенціалом [195].

Окремо необхідно зупинитися на фінансуванні сталого розвитку в Україні. Упродовж останніх двох років, починаючи із середини 2020 року, Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні разом зі своїми партнерськими агентствами ООН ВООЗ, ЮНІСЕФ та ЄЕК ООН працювали над розробкою кращих способів управління існуючими та потенційними фінансовими потоками для зміцнення фінансування ЦСР. Робота виконується в контексті та рамках спільної програми під назвою «Сприяння стратегічному плануванню та фінансуванню сталого розвитку на національному та регіональному рівнях», яка охоплює чотири ініціативи: розробка інтегрованої національної фінансової системи (INFF); проведення швидкої інтегрованої оцінки (RIA) включення цілей сталого розвитку в національне та субнаціональне планування; перегляд усіх поточних способів фінансування розвитку (DFA); оцінка системи бюджетування для ЦСР

(рис. 1.5.) [287].

Чинники, що сприяють стратегічному плануванню та фінансуванню сталого природокористування, можна систематизувати в кілька ключових категорій, включно з політичними, економічними, соціальними, технологічними, екологічними та юридичними аспектами. Нижче наведена схема, яка ілюструє взаємозв'язок між цими чинниками та процесом стратегічного планування та фінансування сталого природокористування.

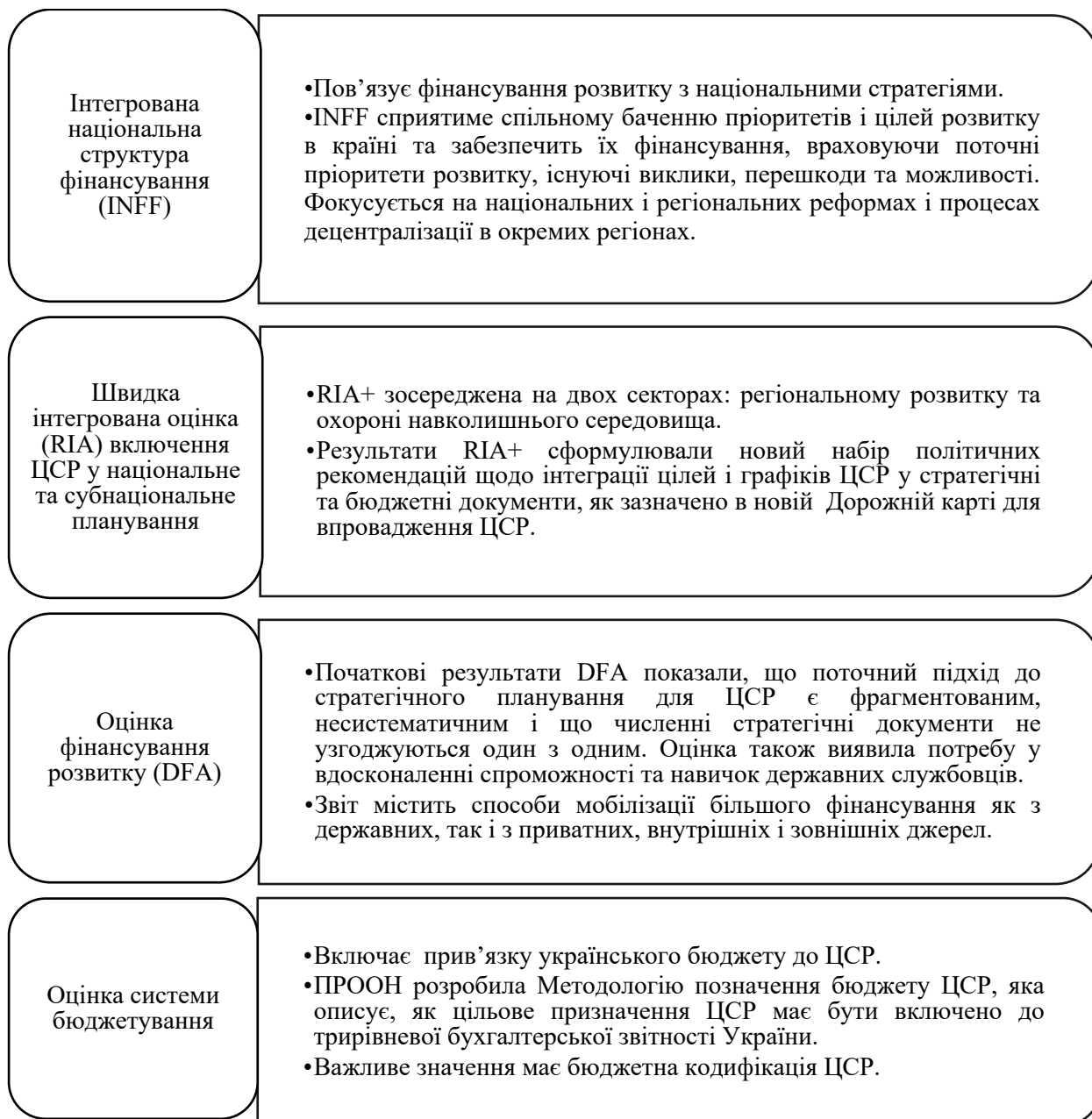

Рис. 1.5. Чинники сприяння стратегічному плануванню та фінансуванню сталого розвитку на національному та субнаціональному рівнях

Примітка. * побудовано автором за даними [287].

Схема чинників сприяння стратегічного планування та фінансування природокористування (рис. 1.6):

1. Політичні чинники:

- Інтеграція ЦСР та міжнародних екологічних угод в національну політику та стратегії.

- Посилення міжнародного співробітництва для досягнення ЦСР, зокрема в контексті кліматичних змін, біорізноманіття та водних ресурсів.

2. Економічні чинники:

- Мобілізація фінансів для ЦСР, включно із зеленим фінансуванням, соціальними облігаціями та інвестиціями в сталу інфраструктуру.

- Впровадження принципів відповідального інвестування та сталого бізнесу.

3. Соціальні чинники:

- Залучення громадськості до реалізації ЦСР та підвищення обізнаності про сталий розвиток.

- Підтримка соціальної справедливості та зменшення нерівності через стале природокористування.

4. Технологічні чинники:

- Інновації та розвиток чистих технологій для досягнення ЦСР, зокрема в енергетиці, сільському господарстві та управлінні відходами.

- Цифровізація та використання великих даних для моніторингу сталого розвитку та природокористування.

5. Екологічні чинники:

- Адаптація до зміни клімату та зменшення впливу на довкілля з урахуванням ЦСР.

- Захист та відновлення екосистем як ключ до збереження біорізноманіття та забезпечення природних послуг.

6. Юридичні чинники:- Гармонізація національного законодавства з міжнародними угодами та стандартами в сфері сталого розвитку.- Ефективне впровадження міжнародних зобов'язань у національне право.

Рис. 1.6. Чинники, які сприяють стратегічному плануванню та фінансуванню природокористування в умовах сталого розвитку

Примітка. * розроблено автором

Російсько-українська війна спровокувала величезні економічні, соціальні та екологічні проблеми: значно скоротилися обсяги виробництва товарів і послуг, збільшилися ціни на енергоносії та продовольства, вимушена міграція, безробіття, збільшення викидів через використання зброї. У зв'язку із цим виникла гостра необхідність у посиленні ефективності використання наявних внутрішніх ресурсів та додатковому залученні зовнішніх.

Оцінка ПРООН в Україні ключових ЦСР показала, що нині на тлі війни основними є: подолання бідності, голоду, розвиток територій, міцне здоров'я і благополуччя, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та належні санітарні умови, доступна й чиста енергія, гідна праця і економічне зростання, промисловість, інновації та інфраструктура, скорочення нерівності, сталий розвиток міст і громад, відповідальне споживання і виробництво, пом'якшення наслідків зміни клімату, збереження морських ресурсів, захист і відновлення екосистем суші, мир, справедливість та сильні інститути, партнерство заради сталого розвитку. Основними джерелами фінансування є: державний і місцевий бюджети, міжнародні організації, приватні інвестиції, інвестиції комунальних некомерційних підприємств. До приватних внутрішніх варто віднести: фінансову підтримку бізнесу й неурядових організацій; до приватних міжнародних – прямі іноземні інвестиції та допомога від міжнародних недержавних інституцій; до державних міжнародних – гранти, кредити, інші офіційні ресурси; до державних внутрішніх – податки, збори, обов'язкові платежі й неподаткові надходження. Особливо актуальним в умовах обмежених ресурсів є міжнародне фінансування.

За даними дослідження Європейської Бізнес Асоціації встановлено, що інтегральне значення індексу сталого розвитку в Україні у 2022 році за оцінками респондентів збільшилося на 0,23 пункти відносно 2021 року до значення 3,5 із 5,0. Це відбулося, в основному, за рахунок зростання соціальної та економічної складових. 89 % респондентів вказали, що фінансують проекти зі сталого розвитку. Розміри інвестицій суттєво зросли, зокрема, у 20 разів із бюджетами понад 100 млн грн. Як і у 2021 році одними з найбільших інвесторів залишаються

суб'єкти господарювання галузі ІТ та телекомунікацій, також доєдналися підприємства важкої промисловості та заклади охорони здоров'я. На думку опитаних реалізації проєктів сталого розвитку перешкоджає нестача ресурсів, законодавчі бар'єри тощо. 79 % компаній вказують на зміщення пріоритетів у бік забезпечення обороноздатності. Також, на їхню думку, державі перешкоджає дефіцит бюджету й нестача трудових ресурсів. Стимулами реалізації ЦСР в Україні можуть бути гранти, цільова безповоротна допомога, податкові пільги, підтримка інноваційних проєктів.

На основі аналізу вище наведеної інформації можна констатувати, що фінансування сталого розвитку здійснюється за рахунок внутрішніх і зовнішніх приватних і державних ресурсів. Зважаючи на нестабільність глобального економічного середовища, спровоковану пандемією COVID-19, війною рф і України та іншими мінливими чинниками на перше місце виходить здатність кожної держави, у тому числі й тих, що розвиваються, самостійно забезпечувати досягнення цілей сталого розвитку шляхом налагодження ефективної фіскальної й інвестиційної політики та дій у сфері торгівлі. Водночас необхідно враховувати, що для багатьох країн власні ресурси доволі обмежені і вони перебувають у значній залежності від міжнародних фінансових потоків.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз фінансового забезпечення сталого розвитку України, зокрема й українських підприємств, на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Слід також звернути увагу й на не менш важливу тему, як екологія, яка тісно пов'язана з фінансами і відіграє ключову роль у їхньому формуванні.

Зі зростанням екологічних проблем у всьому світі стало важливим, щоб фінансовий сектор став реагувати на екологічні проблеми, які породжують зелені фінанси. Отже, зелені фінанси включають інвестиції в екологічно стійкі продукти та проєкти, які спрямовані на скорочення або уникнення викидів парникових газів, контроль промислового забруднення, водовідведення, управління відходами та загальний захист біорізноманіття. Це також включає зелені інвестиції. Зелене будівництво є частиною зелених інвестицій [296].

Звичайні будівлі не забезпечують достатнього екологічно-чистого та енергозберігаючого обладнання. Зелені будівлі мають мінімальну енергоефективність, економію води, якість повітря в приміщеннях, стандарти переробки відходів тощо. Не всі муніципалітети світу розробили політику зеленого будівництва, але дедалі більше сприйняття практики зеленого будівництва в багатьох містах відображається в прийнятті політики міст, округів і штатів. Рада зеленого будівництва США (USGBC), національна некомерційна членська організація, Лідерство в галузі енергетики та екологічного дизайну (LEED) і Токійська програма зеленого будівництва (TGBP) Японії надають рекомендації та систему рейтингів для зелених будівель. Мета TGBP полягає в тому, щоб заохочувати власників будівель здійснювати добровільні екологічні зусилля та створювати екологічно новий ринок із високоякісними будівлями та спорудами. Засновник LEED описує зелене будівництво як «практики проектування та будівництва, які значно зменшують або усувають негативний вплив будинків на навколишнє середовище та мешканців у п'яти широких сферах, таких як стійке планування території, захист води та водоефективності, енергоефективність та відновлювані джерела енергії, збереження матеріалів і ресурсів, а також якість навколишнього середовища в приміщенні» (USGBC 2001) [296].

Витрати на розвиток зелених будівель вищі, ніж у традиційних. Більше половини статей стверджують, що зелені споруди коштують набагато дорожче, ніж звичайні, частина причин полягають у високих матеріальних витратах і зеленій акредитації, висококваліфікованому обладнанні, якщо навести лише декілька прикладів. Про переваги зеленого будівництва звертає увагу на кілька ознак, які, як кажуть, не є характеристиками традиційних конструкцій. Це екологічність, якість внутрішнього середовища, тепловий комфорт, самопочуття, ефективність та економічні вигоди.

Якщо говорити про бар'єри зеленого будівництва, то на них вказують численні чинники, які перешкоджають розвитку зеленого будівництва, з якими не стикаються звичайні будівлі. Це вища вартість, відсутність межі розвитку,

відсутність інноваційних технологій, відсутність кваліфікованих знань, відсутність державної підтримки та мотиваційних сил.

Гроші, пов'язані з перевагами переходу на екологічність, зниженням впливу на навколишнє середовище, потребою в корпоративній/соціальной відповідальності, нижчими витратами впродовж життєвого циклу, наявністю системи оцінювання галузі (Зелена зірка), і це лише деякі з них.

Продемонструємо ключових партнерів та їх окремих частин у процесі зеленого будівництва, а саме:

- Професійна команда
- Рада зеленого будівництва
- Клієнти
- Будматеріали та будівельна індустрія, фінансові установи
- Науково-дослідні та навчальні заклади [296].

«Зелені будинки» забезпечують краще здоров'я мешканців будівель, завдяки покращеній якості внутрішніх приміщень, призводять до розробки більш енергоефективних продуктів та послуг, підвищують розкіш, задоволення та добробут власників будівлі, покращують цінність життя людей, екологію, тим самим зменшуючи витрати на викиди, користуються підтримкою протоколів щодо зміни клімату і використовують менше природних ресурсів, щоб захистити екосистему. Також невід'ємною перевагою є подовження економічне життя зеленого будівництва, зменшуючи щорічну економію витрат на воду. На основі цих висловлень можна зробити висновок, що клієнти, підрядники та консультанти повинні враховувати переваги зелених будівель та почати інвестувати в зелене будівництво [296].

Не менш важливим, ніж Green Building у фінансах, є Green Banking, який включає нові аспекти та модернізує банківську систему, яку ми знаємо впродовж тривалого часу.

Стійкість є одним із найважливіших чинників, які керують процесом розробки стратегії ділового братства. У фінансовому секторі різноманітні послуги, які прийняли зелений бізнес – це банки, фондові брокерські компанії,

компанії кредитних карток, а також компанії споживчого фінансування. Турбота про екологічну стійкість дала масове визнання концепції корпоративної соціальної відповідальності. Потенційні переваги концепції зацікавили до цього питання регуляторні органи, суспільство, НУО, співробітників, замовників, а також міжнародні організації.

У цьому відношенні ця турбота банків про екологічну стійкість породила концепцію Green Banking [316].

Отже, корпоративна соціальна відповідальність-це не просто данина моді, а життєво важлива необхідність, оскільки соціальні інновації, впроваджені в рамках стратегій корпоративної соціальної відповідальності, не тільки дають змогу банкам продемонструвати свою громадянську позицію, але також стають важливим маркетинговим інструментом, що дає можливість виділитися, розвивати нові продукти і напрямки, створювати емоційний зв'язок між брендом і споживачем, сприяючи тим самим зростанню лояльності у суспільстві. Отже, активність в напрямі розвитку корпоративної соціальної відповідальності банків дійсно приносить відчутні економічні результати та підвищують ефективність їхньої діяльності та стають перспективним інноваційним напрямом розвитку [160].

Банківський сектор зазнає величезного тиску з боку різних акціонерів, щоб вони вели свій бізнес етичним шляхом. Було здійснено багато ініціатив для просування сталого банківського бізнесу в усьому світі, й однією з дуже важливих рішень є створення безпосередньо фінансових ініціатив. Прямий вплив банків пов'язаний із його продуктами та послугами. Стійкість у банківському секторі в основному має дві форми. Насамперед, шляхом прийняття екологічної та соціальної відповідальності в повсякденні операції банку, як розумне використання паперу, енергозбереження тощо, а, по-друге, шляхом включення стійкості в продукти та стратегії банків, як зелене кредитування тощо.

Загалом, коли йде мова про сталий розвиток та його інтерпретацію, варто звернути увагу на Указ Президента України [172] у якому чітко прописано дії, що втілюються в життя та з кожним разом поліпшуючи ситуацію в країні в усіх

її аспектах.

Якщо ж розглядати інструменти реалізації Стратегії, а саме з фінансової та економічної сторін, можна виділити наступне:

Однією з найважливіших умов належного виконання Стратегії є узгодження цілей і завдань Стратегії з національним бюджетним процесом. Одним з інструментів є комплексний аналіз видатків галузевих міністерств в аспекті реалізації цілей і завдань Стратегії. Інтеграція принципів сталого розвитку в наявні механізми планування розвитку - це ще один засіб узгодження Стратегії з бюджетним процесом. Варто також розглянути можливість переходу від оподаткування за критерієм використання праці до критеріїв споживання ресурсів і забруднення довкілля, щоб сприяти досягненню цілей Стратегії в збільшенні зайнятості населення і мінімізації негативного впливу на довкілля.

Для забезпечення належного фінансування заходів на виконання Стратегії необхідно:

- підвищити ефективність податкової системи шляхом удосконалення системи оподаткування та впровадження європейських принципів належного управління у сфері оподаткування;
- забезпечити поліпшення інвестиційного клімату та запровадити заходи заохочення іноземних і вітчизняних інвесторів вкладати кошти з наданням пріоритетності інвестиціям, спрямованим на реалізацію цілей Стратегії;
- впровадити нову модель державного управління інвестиційною діяльністю з метою сприяння інвестиціям у високотехнологічні та експортоорієнтовані сектори економіки.

Сформувати прозорі механізми залучення міжнародної фінансової допомоги для вирішення системних питань розвитку, насамперед відновлення та структурної перебудови економіки України в повоєнний час.

Забезпечити послідовну імплементацію положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у частині відсутності дискримінації та зниження тарифних бар'єрів у торгівлі.

Підвищення рівня екологічності виробництва можна досягнути

оперативним і стратегічним шляхом. Перший полягає в зміні структури виробництва. Вони потребують значних фінансових вливань і витрат часу. До цієї групи рішень можна віднести: технічне переозброєння, зміну сировини, освоєння нових екологічно безпечних видів продукції, впровадження ресурсозберігальних технологій тощо. Другий спосіб досягається шляхом зменшення ресурсних витрат під час виробництва продукції, використання вторинної сировини та перероблення відходів [215, с. 30].

Багато країн, що розвиваються, розробляють і впроваджують плани зменшення своєї вразливості до зміни клімату. Вони почали розглядати можливості пом'якшення наслідків у своїх національних стратегіях. Тому спроможність країн фінансувати програми сталого розвитку має бути значно збільшена. Двома найважливішими питаннями є інвестиції в пом'якшення ризиків лих та уніфікованість політики між зміною клімату та стійкістю. Щоби бути в авангарді кліматичних дій, сталого розвитку та екологічного відновлення, фінансовий ринок розробив стратегії та інноваційні заходи для забезпечення достатнього капіталу для проєктів із соціальними та екологічними перевагами, а також поступового зменшення коштів для фінансування проєктів і підприємств із величезним негативним впливом на навколишнє середовище, що погіршує зміну клімату. «Зелені» фінанси є однією з таких нових ідей, пов'язаних з обов'язками фінансового сектору у вирішенні великих проблем сьогодення у такий спосіб, щоби забезпечити створення корпоративної та суспільної вартості без шкоди для навколишнього середовища [307].

Розвиток зеленого фінансування представлено ВВП, інвестиціями у відновлювані джерела енергії, інвестиціями в дослідження та розробки (НДДКР) для екологічно чистих проєктів та інвестиціями державно-приватного партнерства в проєкти відновлюваної енергії.

Найважливішими елементами впливу є регіональний ВВП, рівень регіональних інновацій і якість повітря, тоді як ступінь фінансового розвитку та оптимізації структури промисловості є незначними. «Зелені» фінанси включають «зелені» цінні папери, «зелені» джерела кредитування, «зелені»

інвестиції та вуглецеве фінансування. Із ширшої точки зору вважається, що розвиток «зеленого» фінансування призводить до оптимізації всієї структури економіки у формі покращення якості з боку пропозиції, обізнаності з боку попиту та підтримки зростання. З більш вузької перспективи розвиток «зеленого» фінансування може дати можливість підприємцям впроваджувати інновації ні «зелені» продукти за допомогою процесів «зеленого» виробництва, робити продукт доступним у такий спосіб, що зменшує трансакції на витрати, і просувати продукт так, щоби керувати споживачами [322].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що в сучасних умовах еколого-економічний розвиток суспільства уособлює кілька концепцій, таких як: фронтальна економіка, концепція охорони навколишнього середовища, гармонійного розвитку суспільства і природи, помірному розвитку та ектоскопія. Нині на перший план виходить взаємодія людини і природи задля досягнення сталого розвитку суспільства. Для дослідження еколого-економічної політики використано Індекс екологічної ефективності, на основі якого можна зробити висновок, що впродовж 2016 – 2022 рр. склад топ-10 кардинально змінювався, що свідчить про несистематичне вжиття заходів, орієнтованих на збереження НПС. Вплив фінансового сектору має двояке значення для навколишнього природного середовища. З одного боку, шляхом розвитку економіки вдається стимулювати заходи захисту НПС, а з іншого, поява додаткових фінансових ресурсів у юридичних і фізичних осіб негативно впливає на екологічну ситуацію. «Зелені» фінанси є однією з нових ідей, пов'язаних з обов'язками фінансового сектору у вирішенні великих проблем сьогодення у такий спосіб, щоб забезпечити створення корпоративної та суспільної вартості без шкоди для навколишнього середовища.

Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінювання ефективності функціонування механізмів природокористування в Україні та світі.

Існує ціла низка фінансових механізмів, що використовуються в екологічному законодавстві. Вони застосовуються для різних цілей, що в

сукупності сприяє створенню надійної й сучасної системи захисту та управління навколишнім середовищем [268].

Передумовою аналізу особливостей фінансового механізму природокористування є визначення сутності фінансового механізму, оскільки він формує ключові особливості досліджуваного поняття. У деяких публікаціях фінансовий механізм є частиною господарського, який відображає фінансово-економічні форми, методи, важелі й інструменти регулювання фінансово-економічної діяльності. Також його можна розглядати з позиції системи дій фінансових важелів, що впливають на формування, організацію використання ресурсів. Тобто в будь-якому випадку фінансовий механізм містить регулятори діяльності господарюючих суб'єктів.

Фінансові механізми в поєднанні зі змінами в регулюванні можуть забезпечити стійке зменшення або усунення ринкових бар'єрів, які в іншому випадку уможливили б широкомасштабні та довгострокові рішення для розвитку з нейтральним викидом вуглецю. Крім того, фінансові механізми можуть допомогти досягти фінансової життєздатності в бізнес-моделі проєкту пом'якшення клімату, у такий спосіб прискорюючи прийняття подібних проєктів і забезпечуючи стійку трансформацію цільового сектора. Готовність до впровадження фінансового механізму тісно пов'язана з аналізом/наданням бізнес-моделей для типових інвестицій; обґрунтуванням вибору та описом конкретного механізму; інституційними заходами та обґрунтованою концепцією поступової відмови [275].

Відносини у сфері фінансового механізму природокористування можна розглядати з позиції трансакційних витратах, оскільки трансакція – угода між економічними агентами, метою якої є отримання вигоди сторонами з одночасним існуванням потенційних конфліктів, що може містити перешкоди реалізації визначених вигод. У відносинах держави з однієї сторони та бізнесу і фізичних осіб з іншої конфліктом можна вважати бажання першої мінімізувати використання забруднюючих речовин і отримати кошти за їхнє використання або завдання негативного впливу на навколишнє середовища. Менше з тим друга

сторона хоче споживати ресурси та не платити за це. Також може виникнути конфлікт між суб'єктами господарювання, який полягає в тому, що підприємства хочуть, щоб функції держави, наприклад, щодо справляння податків, реалізовувалися за рахунок інших.

На основі аналізу трансакційних витрат, які визначають дію фінансового механізму природокористування економічних суб'єктів, можна констатувати, що за умови, коли трансакційні витрати є суттєвими, недієві інститути необхідно замінити на ефективні для забезпечення економії коштів [218]. Тобто потрібно здійснити реформування державних інституцій.

Інституційні механізми фінансування мають важливе значення з погляду їхньої національної інтегрованості, охоплення та доступності. Відповідальна організація / організації повинні застосовувати справедливі, прозорі та ефективні критерії відбору бенефіціарів та / або посередників, а також фідуціарні операції, належне врядування та ефективне і прозоре управління фондами [275].

Підприємства є одним із головних суб'єктів споживання ресурсів і шкоди навколишньому середовищу. Відповідно до принципу «хто розвиває, хто захищає, хто забруднює, хто відновлює», підприємства повинні нести відповідальність за охорону навколишнього середовища та зменшувати викиди забруднюючих речовин під час виробництва. Витрати підприємств на охорону навколишнього середовища та інновації в зелені технології – це «палиця з двома кінцями». З одного боку, завдяки збільшенню витрат на охорону навколишнього середовища та інновації зелених технологій підприємства створили «зелений» корпоративний імідж, що полегшує отримання підтримки зацікавлених сторін, розробку екологічних інноваційних продуктів і підвищення їх основної конкурентоспроможності. З іншого боку, використання коштів підприємств у видатках на охорону навколишнього середовища та інновації в зелені технології також збільшує навантаження на підприємства і створює проблеми для управління підприємством [405].

Тобто, як державні інституції, так і суб'єкти господарювання мають вплив на формування політики щодо охорони навколишнього середовища,

використання ресурсів тощо. Тому фінансовий механізм природокористування, як невід’ємний елемент фінансової політики в означеній сфері повинен враховувати її галузеву специфіку. Відповідно на досліджуваний механізм має вплив природокористування й екологічна сфера, які так само залежать від регіону, екологічних проблем, законодавства, культурних особливостей (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Особливості природокористування, які мають вплив на фінансовий механізм

Особливість	Коротка характеристика
Соціально-екологічний баланс	Природокористування повинно впливати на взаємозв’язок між економічними, соціальними та екологічними аспектами. Важливо забезпечити збалансований розвиток, що дозволить задовольнити потреби сучасного суспільства, не завдаючи шкоди природі та майбутньому поколінню.
Участь громадськості	Залучення громадськості до процесу природокористування та рішення щодо використання природних ресурсів є елементом сучасного підходу до природокористування. Це забезпечує широку підтримку, сприяє різноманітним інтересам та зменшує можливості конфліктів.
Екологічна стійкість	Основна мета природокористування – забезпечення стійкого використання природних ресурсів без завдання серйозної шкоди навколишньому середовищу. Це передбачає ощадливе споживання ресурсів, зменшення викидів забруднюючих речовин і збереження екосистем.
Законодавче регулювання	Природокористування підконтрольне різним законодавчим органам і інституціям, які встановлюють правила і норми для забезпечення ефективного управління природними ресурсами. Дотримання законів та регулювання є важливою частиною природокористування.
Оцінка впливу на довкілля	Доцільно проводити оцінку впливу на довкілля для визначення можливих наслідків діяльності на природу та розробки стратегій для зменшення негативного впливу.
Збереження природних ресурсів	Однією з головних особливостей використання є можливість збереження природних ресурсів, таких як: ліси, водні басейни, біорізноманіття. Це включає в себе створення стратегій і законів, спрямованих на управління ресурсами, щоб забезпечити їх тривале використання і запобігти їхньому визнанню.

*Примітка. * систематизовано автором*

Особливості природокористування, які мають вплив на фінансову політику природокористування, можна структурувати за такими напрямками (рис. 1.7):

1. Основи природокористування

- Ресурсна база: наявність, якість та регенеративна здатність природних ресурсів.

- Територіальні особливості: регіональні особливості використання ресурсів, що включають географічну доступність та екологічний стан регіонів.

2. Економічні аспекти

- Вартість ресурсів: економічна оцінка використання природних ресурсів, включаючи витрати на їхній видобуток, переробку та відновлення.

- Ринкові механізми: вплив попиту та пропозиції на ресурси, ціноутворення, та впровадження ринкових інструментів регулювання, таких як податки та торгівля квотами на викиди.

3. Соціальні виміри

- Соціальна відповідальність: урахування потреб місцевих спільнот та корінних народів.

- Праця і зайнятість: вплив на ринок праці, створення робочих місць у сфері екології та природокористування.

4. Екологічний контекст

- Стійкість екосистем: збереження біорізноманіття, забруднення та використання екосистемних послуг.

- Кліматичні зміни: адаптація та пом'якшення наслідків зміни клімату через управління та використання природних ресурсів.

5. Юридичний і інституційний аспекти

- Законодавча база: національне та міжнародне законодавство, що регулює природокористування.

- Інституційні механізми: роль державних та недержавних органів управління ресурсами.

6. Технологічний прогрес

- Ефективність використання ресурсів: інновації та технології, що сприяють більш ефективному та екологічно чистому використанню ресурсів.

- Моніторинг та оцінка: використання сучасних інструментів для контролю за станом ресурсів та їх використанням.

Ці особливості визначають напрями фінансової політики природокористування.

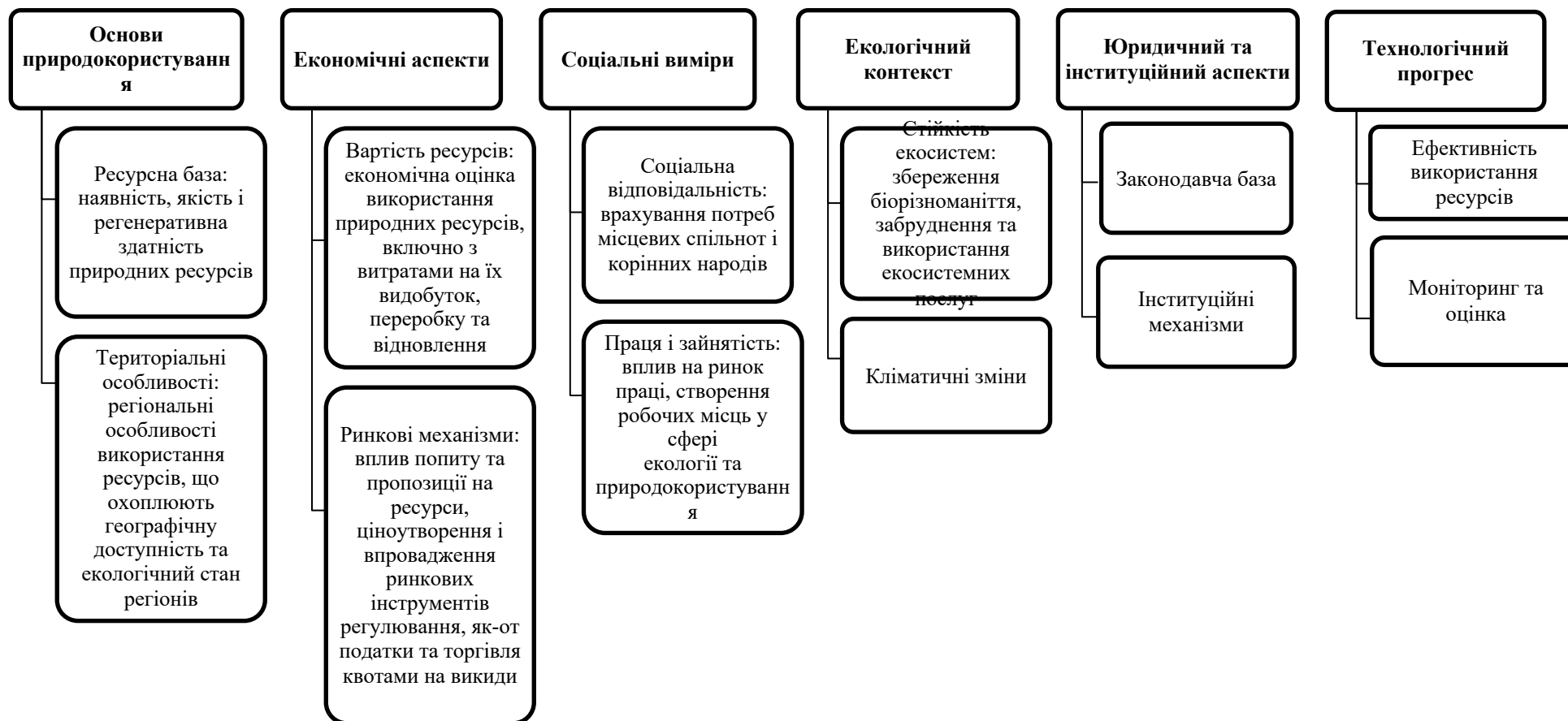

Рис. 1.7. Особливості природокористування, які мають вплив на фінансову політику природокористування

Примітка. * розроблено автором

Сучасний фінансовий механізм природокористування повинен бути спрямованим на реалізацію підходів до забезпечення раціонального природокористування і досягнення цілей сталого розвитку для збереження ресурсів майбутнім поколінням.

Участь громадськості у формуванні фінансової політики природокористування, наприклад, під час обговорення фінансових інструментів перед запровадженням, дозволить їм стати свідомими учасниками у сфері природокористування. При споживанні ресурсів та створенні викидів вони зможуть раціонально оцінювати особливості й наслідки впливу на навколишнє середовище та коригувати свої дії залежно від ситуації.

Зростаюча увага до екологічної стійкості сприяє впровадженню методів та технологій, які зменшують негативний вплив природокористування на навколишнє середовище. Це включає в себе використання стимулюючих заходів для впровадження відновлювальних джерел енергії, ефективного використання ресурсів і застосування сучасних технологій, що зменшують забруднення.

1.3. Гносеологія розвитку природокористування в контексті фінансової політики

Навколишнє природне середовище (НПС) постійно змінюється, у тому числі внаслідок людського чинника. Нині його стан можна оцінити як незадовільний. Упродовж останніх десятиліть суспільство зіткнулося з великою кількістю екологічних проблем, які призвели до погіршення екосистеми та можуть стати глобальними катастрофами й трагедіями в майбутньому. Їхнє вирішення можливе шляхом формування сучасних методів раціоналізації природокористування, трансформації економіки, пошуку оптимальних механізмів фінансового забезпечення й реформування державної політики для досягнення кліматичної нейтральності та сталого розвитку суспільства. З огляду на вищевикладене, дослідження фінансового чинника в проблемі збереження навколишнього природного середовища є доволі актуальним для науковців та

практиків.

У сучасних умовах еколого-економічний розвиток суспільства уособлює в собі декілька концепцій, таких як: фронтальна економіка, концепція охорони навколишнього середовища, гармонійного розвитку суспільства і природи, помірному розвитку та ектоскопія. За фронтальної економіки природа є джерелом невичерпних ресурсів і поглиначем відходів, характеризується відсутністю необхідності співставлення обсягів видобутку й використання з їхніми запасами та наголошують на тому, що основними стримуючими чинниками економічного розвитку є капітал і праця. Така концепція була актуальною в 60-70-х рр. ХХ ст., коли навколишнє природне середовище розглядалося як відокремлений від економіки елемент, орієнтоване на захист рослин і тварин та створення заповідних зон. Прихильники цієї концепції наголошували на вирішенні екологічних проблем завдяки досягненням НТП, що так само під час вирішення одних проблем породжували інші. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства виникло безліч проблем, пов'язаних із раціональним використанням обмежених природних ресурсів захистом навколишнього середовища та пошуком економічних інструментів і фінансових ресурсів, спрямованим на пошук оптимальної альтернативи виробництва, споживання та захисту навколишнього середовища.

Динамічні зміни цивілізації призвели до надмірного навантаження на екосистему, що спричинило появу таких екологічних проблем як: забруднення повітря, води і ґрунту; глобальне потепління, деградація та знищення природних ресурсів; втрата біорізноманіття тощо.

Посилаючись на деякі міжнародні декларації, тісний зв'язок між навколишнім середовищем і людиною можна визначити так(рис. 1.8).

Рис. 1.8. Міжнародні заходи, які окреслили фінансові аспекти природокористування

Примітка. * побудоване автором на основі [380; 381; 421] та вказаних угод.

За результатами проведених конференцій на перший план виходить взаємодія людини з природою задля досягнення сталого розвитку суспільства, який проходить через соціальний розвиток, задоволення потреб кожного громадянина, раціональне використання природних ресурсів, підтримку та охорону екосистем і процесів, які керують життям. Це підкреслює необхідність співпраці між людьми та солідарності між теперішніми і майбутніми поколіннями. Тобто ми несемо відповідальність за збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь у такий спосіб, щоб забезпечити їм гідний рівень життя. Однак реалізація цього на практиці вимагає чималих зусиль. Його застосування змушує уряди та суспільства працювати разом, намагаючись виправити помилки та скоригувати курс дій. Охорона навколишнього середовища стає міжнародним пріоритетом, який вимагає величезного

перерозподілу фінансових, наукових і технічних ресурсів у планетарному масштабі, а також впровадження кількох стратегічних імперативів для сталого розвитку [302, с. 514].

Кожна з наведених подій не тільки вплинула на формування політики сталого природокористування на глобальному рівні, але й сприяла розробці та впровадженню фінансових інструментів для підтримки цих ініціатив. Ось детальніше про фінансові інструменти, пов'язані з кожною подією.

Кожна із цих подій сприяла розвитку та впровадженню фінансових інструментів, що підтримують сталий розвиток та природокористування, підкреслюючи необхідність глобальної співпраці та інвестицій у майбутнє нашої планети.

Ведучи мову про національні політики, що стосуються природокористування необхідно відзначити Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» №2697-VIII від 28.02.2019 р. [164] та Проєкту Плану відновлення України, який прийнятий за результатами конференції «Ukraine Recovery» проведеної 21-22 червня 2023 року [173]. Так, відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» передбачено розвиток фінансових та економічних інструментів (фіскальних і стимулюючих) розвиток «зеленої», ресурсоефективної та низьковуглецевої економіки, модернізація виробництва.

Відповідно до плану відновлення України прийнятому на конференції в Лондоні у 2023 році передбачено значну кількість напрямів, зокрема серед них екологічна безпека та функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток.

За першим напрямом – екологічна безпека, передбачено трансформацію структури вітчизняної системи екологічного оподаткування для посилення стимулюючої функції екоподатку та гармонізації з податковою системою ЄС.

Наjdys Dagmara під охороною навколишнього середовища розуміє комплекс заходів, спрямованих на раціональне формування навколишнього

середовища та управління його ресурсами (природними благами) відповідно до принципу сталого розвитку, а також протидію створенню забруднення та запобігання його шкідливому впливу на навколишнє середовище [256, с. 747].

Досліджуючи питання охорони навколишнього середовища необхідно проаналізувати ефективність еколого-економічної політики різних держав на основі Індексу екологічної ефективності (ЕРІ), який оцінює 180 країн щодо їхніх національних зусиль із підвищення життєздатності екосистем і пом'якшення кліматичних змін. Ці показники вимірюють, наскільки країни близькі до досягнення встановлених на міжнародному рівні цілей сталого розвитку щодо конкретних екологічних питань. Аналіз даних ЕРІ показує, що фінансові ресурси, належне врядування, людський розвиток і якість регулювання мають значення для підвищення стійкості країни (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Рейтинг країн за рівнем екології

Країна	Рейтинг 2016	Рейтинг 2018	Рейтинг 2020	Рейтинг 2022
Фінляндія	1	10	7	3
Ісландія	2	11	17	10
Швеція	3	5	8	5
Данія	4	3	1	1
Словенія	5	34	18	7
Іспанія	6	12	14	27
Португалія	7	26	27	48
Естонія	8	48	30	14
Мальта	9	4	23	4
Франція	10	2	5	12
Швейцарія	16	1	3	9
Великобританія	12	6	4	2
Люксембург	20	7	2	6
Австрія	18	8	6	8
Ірландія	19	9	16	24
Норвегія	17	17	9	20
Німеччина	30	30	10	13
Україна	44	109	60	52

Примітка. * побудоване автором на основі [305; 408; 416; 420].

У таблиці за ранжиром розміщено країни, які обіймають лідируючі позиції у 2016 році та подальшу тенденцію зміни ключових позицій. У 2016 році перше місце займає Фінляндія, а замикає топ-10 Франція. У наступному списку

Фінляндія, Ісландія та Швеція втрачають лідируючі позиції та спускається відповідно на 10, 11 й 5 місце. Натомість завдяки високим значенням більшості показників, а особливо щодо якості повітря та захисту клімату, рейтинг очолює Швейцарія. На друге місце виходить Франція, піднімаючись на 8 позицій, а на третє – Данія (+1 у рейтингу). ЕРІ 2018 року показав, що 60% країн знизили інтенсивність CO₂, а 85-90% зменшили викиди метану й азоту. На другу сходинку у 2020 році підіймається Люксембург, а третю займає Швейцарія.

У 2020 та 2022 роках лідирує Данія. Вона пропагує просування чистої енергії та сталого сільського господарства. На другому місці у 2022 році Великобританія, на третьому – Фінляндія, які обіймають зазначені позиції за рахунок скорочення викидів парникових газів [420].

Упродовж досліджуваного періоду позиція України в ЕРІ доволі слабка, адже лише у 2016 році змогла увійти до перших 50, а в 2018 ще у 2,5 рази погіршила ситуацію. Навіть незважаючи на підняття в рейтингу у 2020 та 2022 роках займані позиції свідчать про низький рівень екологічної свідомості та економічного забезпечення екологічної політики загалом.

З 2017 року розвинені країни та країни, що розвиваються, визнають важливість зеленого фінансування як інструменту реалізації Паризької угоди. Це спонукало багато країн прийняти політику фінансових інструментів для досягнення екологічної стійкості [423].

Для вирішення проблем пов'язаних з охороною навколишнього середовища важливе значення має економічне зростання країни, зокрема ВВП на душу населення, яке дає можливість інвестувати в природоохоронні заходи. Зворотною стороною можна вважати індустріалізацію та урбанізацію суспільства, що сприяє економічному процвітання і водночас призводить до забруднення екосистеми. Особливо це притаманно країнам, що розвиваються.

Фінансовий сектор відіграє вагомую роль в економічному зростанні й, відповідно, впливі на НПС. Його розвиток набув надзвичайного значення через важливість для економічних і технологічних інновацій. Фінансовий розвиток відповідає за спрямування заощаджень економіки та пропонує економічним

суб'єктам зберігати активи в ліквідній формі й заохочувати інвестиції. Прогрес у фінансовому та технологічному секторах значно впливає на екологічні показники через різні канали [414].

Ефективність фінансової підтримки заходів екологічного спрямування залежить від дотримання ряду принципів. Ключовим з яких є підхід «забруднювач платить». Тобто кожен суб'єкт господарювання відповідає за забруднення НПС, невиконання загальноприйнятих екологічних вимог та негативний вплив на довкілля загалом [175, с. 299].

Однією з головних стратегій стримування деградації НПС є реалізація фінансової доступності. В епоху глобалізації розвиток складних технологічних інструментів збільшує потребу у виробництві та споживанні енергії. Зокрема, це пов'язано із доступністю фінансових послуг, що дає можливість клієнтам фінансувати споживчі товари з високим енергоспоживанням (автомобілі, кондиціонери). Розв'язати цю проблему фінансовий сектор може завдяки використанню передових технологій, які пом'якшують екологічні наслідки виробництва. Легкодоступні кошти за нижчими ставками та більш досяжними фінансовими вимогами для різних груп суспільства, спрямовані на фінансування виробничої діяльності та започаткування досліджень і розробок у сфері відновлюваної енергії відіграє позитивну роль у захисті навколишнього середовища [257].

Людський чинники може мати значний вплив на різкі температури та зростання викидів CO₂. Ті, хто обстає проти глобалізації, вважають, що вплив на навколишнє середовище є подвійним. Насамперед, забруднення виникають, коли реформи торгівлі, спрямовані на лібералізацію, дають змогу перенести промисловість, що забруднює довкілля, у регіони з менш суворим регулятивним контролем. Також, імовірно, що забруднення зростатиме в країнах із низьким рівнем доходу або країнах, що розвиваються, у результаті глобалізації, поки вони не досягнуть певного рівня економічного розвитку.

Фінансування проєктів екологічно чистих енергетичних технологій може принести користь навколишньому середовищу, але ігнорування екологічного

впливу фінансових інвестицій може стимулювати екологічні проблеми. Фінансова інтеграція дає можливість малим і середнім підприємствам та окремим особам зручно користуватися фінансовими продуктами й послугами за доступними цінами, що робить інвестиції в екологічні технології більш життєздатними і спрямованими на економічний розвиток та екологічну стійкість [231].

Підвищення рівня екологічності виробництва можна досягти оперативним і стратегічним шляхом. Перший полягає в зміні структури виробництва. Вони потребують значних фінансових вливань і витрат часу. До цієї групи рішень можна віднести: технічне переозброєння, зміна сировини, освоєння нових екологічно безпечних видів продукції, упровадження ресурсозберігаючих технологій тощо. Другий спосіб досягається шляхом зменшення ресурсних витрат під час виробництва продукції, використання вторинної сировини та переробки відходів [215, с. 30].

Багато країн, що розвиваються, розробляють та впроваджують плани зменшення своєї вразливості до зміни клімату. Вони почали розглядати можливості пом'якшення наслідків у своїх національних стратегіях. Тому спроможність країн фінансувати програми сталого розвитку має бути значно збільшена. Двома найважливішими питаннями є інвестиції в пом'якшення ризиків лих та уніфікованість політики між зміною клімату та стійкістю. Щоби бути в авангарді кліматичних дій, сталого розвитку та екологічного відновлення, фінансовий ринок розробив стратегії та інноваційні заходи для забезпечення достатнього капіталу для проєктів із соціальними та екологічними перевагами, а також поступового зменшення коштів для фінансування проєктів і підприємств. з величезним негативним впливом на навколишнє середовище, що погіршує зміну клімату. «Зелені» фінанси є однією з таких нових ідей, пов'язаних з обов'язками фінансового сектора у вирішенні великих проблем сьогодення у такий спосіб, щоб забезпечити створення корпоративної та суспільної вартості без шкоди для навколишнього середовища [307].

Розвиток зеленого фінансування представлено ВВП, інвестиціями у

відновлювані джерела енергії, інвестиціями в дослідження та розробки (НДДКР) для екологічно чистих проєктів та інвестиціями державно-приватного партнерства в проєкти відновлюваної енергії. Найважливішими елементами впливу є регіональний ВВП, рівень регіональних інновацій та якість повітря, тоді як ступінь фінансового розвитку та оптимізації структури промисловості є незначними. «Зелені» фінанси включають «зелені» цінні папери, «зелені» джерела кредитування, «зелені» інвестиції та вуглецеве фінансування. Із ширшого погляду вважається, що розвиток «зеленого» фінансування призводить до оптимізації всієї структури економіки у формі покращення якості з боку пропозиції, обізнаності з боку попиту та підтримки зростання. З більш вузького перспективи розвиток «зеленого» фінансування може дати змогу підприємцям впроваджувати інноваційні «зелені» продукти за допомогою процесів «зеленого» виробництва, робити продукт доступним у такий спосіб, що зменшить трансакційні витрати, і просуватиме продукт так, щоб керувати споживачами [322].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що в сучасних умовах еколого-економічний розвиток суспільства уособлює в собі декілька концепцій, таких як: фронтальна економіка, концепція охорони навколишнього середовища, гармонійного розвитку суспільства і природи, помірному розвитку та ектоскопія. Нині на перший план виходить взаємодія людини і природи задля досягнення сталого розвитку суспільства. Для дослідження еколого-економічної політики використано Індекс екологічної ефективності, на основі якого можна зробити висновок, що впродовж 2016 – 2022 рр. склад топ-10 кардинально змінювався, що свідчить про несистематичне вжиття заходів, орієнтованих на збереження НПС. Вплив фінансового сектору має двоякий значення для навколишнього природного середовища. З одного боку завдяки розвитку економіки вдається стимулювати заходи захисту НПС, а з іншого – поява додаткових фінансових ресурсів у юридичних та фізичних осіб негативно впливає на екологічну ситуацію. «Зелені» фінанси є однією з нових ідей, пов'язаних з обов'язками фінансового сектору у вирішенні великих проблем сьогодення у такий спосіб,

щоб забезпечити створення корпоративної та суспільної вартості без шкоди для навколишнього середовища.

Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінка ефективності функціонування механізмів природокористування в Україні та світі.

Поява та розвиток природокористування нерозривно пов'язані з розвитком людства. Адже людина, як основний користувач природних ресурсів, несе відповідальність за те, щоб її вплив не мав катастрофічних наслідків для навколишнього середовища, а забезпечував його захист.

У сучасному світі поняття природокористування формується на перетині природничих, суспільних, технічних галузей знань, що зумовлюють його міждисциплінарний характер. Барський Ю. та Романчук К. виокремлюють такі підходи до трактування поняття: філософський (природокористування має статус закону, що висвітлює взаємовідносини суспільства з умовами його існування та досліджує світоглядну суспільну проблему); економічний (визначення рівня раціональності й ефективності використання природних ресурсів у виробничих цілях для забезпечення суспільних потреб); екологічний (відображає проблему взаємодії суспільства й природи з виявленням наслідків і способів скорочення негативного впливу) та географічний (передбачає комплексний аналіз природокористування конкретних територій) [13, с. 12].

Гадзало А. наголошував, що науковці розглядають природокористування як еколого-економічний, соціально-економічний, соціальний процес, а також як нормативно-господарський показник [40].

2022 рік став особливим для України, зокрема, і в питанні захисту навколишнього природного середовища. Гарантування національної безпеки, яка включає екологічну, радіаційну, економічну та безпеку життєдіяльності, є ключовими пріоритетами діяльності держави. Адже негативний вплив на екосистему може стати передумовою виникнення екологічних катастроф [150].

Учені з усього світу надали нові докази та розуміння екологічних проблем, з якими стикаємося людство на глобальному, національному та місцевому рівнях. Вони задокументували, як накопичення викидів, включно із

забрудненням повітря, потраплянням стічних вод у водні шляхи, сміттям, хімічними викидами та викидами парникових газів, шкодить здоров'ю людини та екосистемам [408].

У роботі досліджена низка міжнародних індексів, які визначають раціональне природокористування в Україні.

Кризи, з якими зіштовхується людство: постійна нерівність, прискорення зміни клімату та швидка втрата біорізноманіття, взаємопов'язані й впливають з однієї основної проблеми: економіки країн структуровані, керовані та виміряні так, щоб сприяти короткостроковому економічному зростанню над довгостроковим колективним добробутом. Дуже часто уряди надають перевагу прискореному економічному зростанню над усіма іншими проблемами. Вони втрачають із поля зору те, що справді має значення – довге, щасливе, стабільне життя людей у всьому світі. Індекс щасливої планети (НПІ) – це міра сталого добробуту, яка класифікує країни за тим, наскільки ефективно вони забезпечують довге щасливе життя, використовуючи наші обмежені ресурси навколишнього середовища [419].

У 2019 році за рейтингом щасливої планети Україна посіла 103 місце з 152 країн із значенням 40,9. Ця величина нижче середньої, але в порівнянні з 2018 роком на 0,4 більша, що дало можливість піднятися на дві сходинки. Найменше значення індексу припадає на 2016 рік (36.1). Показник добробуту (благополуччя) відображає наскільки жителі кожної країни задоволені своїм життям. У 2019 році він склав 4,7/10. Україна обіймала 118 місце. Найменше його значення припало на 2015 рік – 3,96/10. Показник тривалості життя становив 72,1 роки, що дало змогу зайняти 92 місце. Ця величина характеризується поступовим зростанням із 2006 року. Середній вплив кожного жителя країни на навколишнє середовище відображає кількість глобальних гектарів на людину, тобто кількість землі, необхідну для підтримки моделей споживання. Показник знаходиться на рівні 2,64 га – 79 місце в рейтингу.

Ще один показник – індекс якості життя – це оцінка загальної якості життя за допомогою емпіричної формули, яка враховує індекс купівельної

спроможності, індекс забруднення, співвідношення ціни на житло до доходу, індекс вартості життя, індекс безпеки, індекс охорони здоров'я, індекс тривалості поїздок на роботу та кліматичний індекс [377]. У 2021 – 2023 рр. Україна була на 59 місці з 84 (показники відповідно 107,4, 111,9 та 112,5), піднявшись на 6 сходинок.

Глобальний індекс зеленої економіки (GGEI) вимірює ефективність зеленої економіки 160 країн за 18 показниками. GGEI визначається чотирма ключовими вимірами: зміна клімату та соціальна справедливість, декарбонізація сектору, ринки й інвестиції ESG та здоров'я навколишнього середовища [290]. За цим рейтингом у 2021 році Україна посіла 117 місце із 160; у 2022 – піднялася до 92 місця.

Аналіз наведених вище даних та індексів дає можливість констатувати, що екологічні проблеми є одними з визначальних на шляху до сталого розвитку.

Задля його забезпечення перед людством стоять виклики дотримання раціонального природокористування. Таке поняття включає три основні компоненти: економічну ефективність використання, охорону та відтворення природних ресурсів. Перша орієнтований на отримання якісного продукту в максимальних обсягах за мінімальних витрат на його виробництва та економне споживання. Природоохоронна діяльність направлена на збереження і покращення якісного стану навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку. Відтворення полягає у відновленні обсягів, якості та властивостей спожитих (використаних) запасів [68, с. 8–9].

Отже, доцільно сформулювати ключові проблеми раціонального природокористування в Україні (табл. 1.3).

Аналіз забруднення атмосферного повітря показує, що впродовж 2010 – 2021 рр. викиди діоксиду сірки скоротилися на 52,3 %; діоксиду вуглецю – на 44,0 %; оксиду вуглецю – на 33,8 %; неметанових легких сполук – на 37,7 %; аміаку – на 29,9 %; суспендованих твердих частин – на 53,2 %; метану – на 46,2 % (рис. 1). У 2010, 2015 роках серед викидів домінував діоксид сірки (відповідно 1206,3 тис. т та 830,3 тис. т), у 2019, 2020 і 2021 роках – оксид вуглецю

(відповідно 748,4 тис. т, 707,3 тис. т та 704,3 тис. т).

Таблиця 1.3

Проблеми раціонального природокористування в Україні

Проблема	Коротка характеристика
Забруднення атмосферного повітря	Україна характеризується високим ступенем забруднення повітря, особливо у великих містах, де працюють промислові підприємства та наявна значна кількість транспорту.
Забруднення води	Потрапляння викидів від промислових речовин та сільськогосподарських відходів підвищує рівень забруднення водойм, що становить ризик для життя і здоров'я людей та тварин.
Забруднення та ерозія ґрунтів	Забруднення особливо притаманне аграрним регіонам, оскільки через значне використання мінеральних добрив та засобів захисту рослин у ґрунт потрапляє велика кількість шкідливих речовин. Ерозія ґрунтів, зокрема і в наслідок вирубки лісів, може спричинити погіршення його якісних характеристик, що призводить до зниження врожайності та втрати біорізноманіття.
Поводження з відходами	В Україні погано налагоджена система зберігання та утилізації відходів, а також відсутні належні умови до повторного їхнього використання.
Зміна клімату	Супроводжується потеплінням, посухами, зміною рівня води в річках та рівнем опадів.
Енергоефективність	Висока енергоємність української економіки через використання викопного палива провокує забруднення повітря та зміну клімату.
Втрата біорізноманіття	Включає зникнення різних видів унаслідок змін у використанні земельних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, надмірної експлуатації природних ресурсів.
Ядерні відходи	Робота атомних електростанцій спричиняє регіональні зміни клімату, а застаріла інфраструктура атомної енергетики може призвести до ядерних аварій.

*Примітка. * побудоване автором за даними [159, с. 32]*

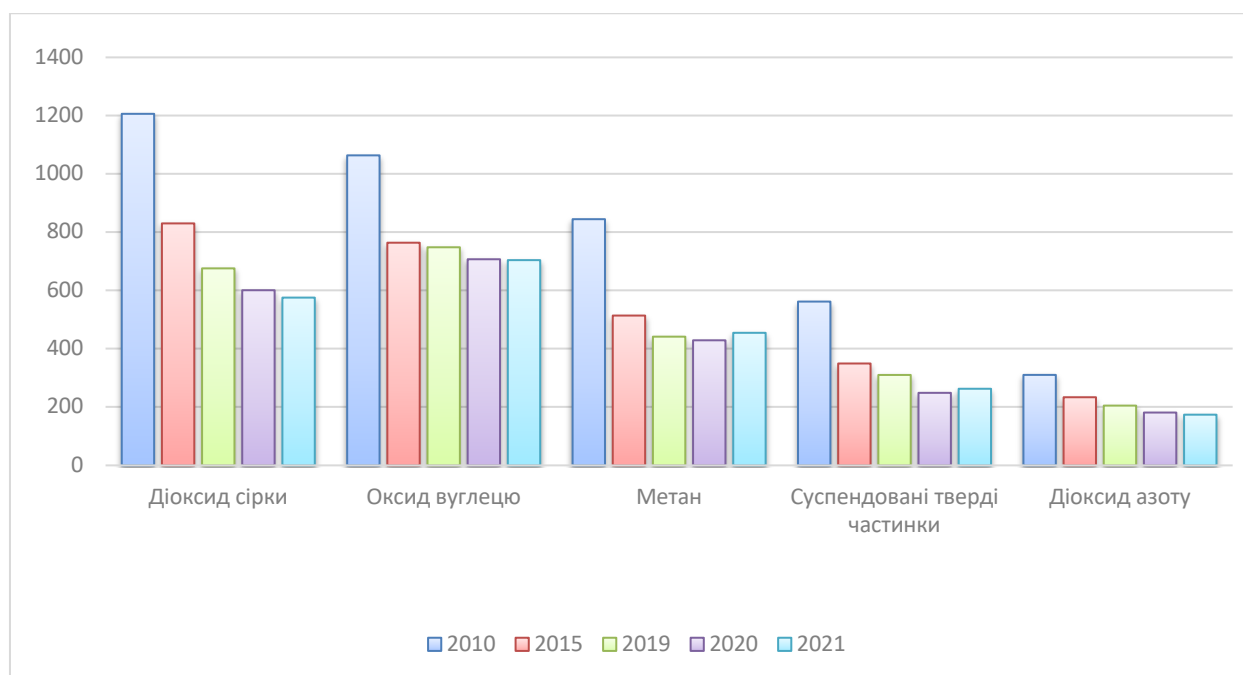

Рис. 1.9. Викиди окремих забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (тис. т)

*Примітка. * побудоване автором за даними [61, с. 25]*

Загальна величина викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення в 2021 році скоротилася на 1889,6 тис. т (-45,7 %). У розрахунку на одиницю площі впродовж 2010 – 2021 рр. величина скоротилася з 6,8 до 3,9 т, а на одну особу – з 90,1 до 54,2 кг.

Забруднення повітря спричиняє скорочення різноманіття рослинного та тваринного світу, зокрема, зміну його генофонду; зменшує біологічну продуктивність ландшафтів та погіршує умови життя людей. Для кожного окремого міста джерело забруднення різне. Загалом в Україні найбільшими забруднювачами повітря є промислові підприємства та транспортні засоби. Більшість вугільних електростанцій працюють за застарілими технологіями, без спеціального обладнання для видалення оксидів азоту й сірки та пилових фільтрів. Розвиток автотранспорту спричиняє викиди важких металів та токсичного вуглецю.

Особливістю атмосфери є її здатність до самоочищення, але, зважаючи на велику кількість забруднюючих речовин, вона не встигає самоочищатися.

Глобальними наслідками забруднення атмосферного повітря є кислотні дощі, парниковий ефект, поява озонових дір та смог.

У 2022 році до переліку джерел забруднення додалися активні бойові дії, які мають прямий та опосередкований вплив на повітря. Перший пов'язаний із детонуванням снарядів, застосуванням авіабомб та артилерійської зброї. Від вибухів у повітря потрапляють свинець, вуглець, сажа, а в залишках снарядів містяться вуглець, сірка, мідь, залізо, які забруднюють ґрунт і воду та отруюють людей і тварин. Непрямий вплив проявляється через пожежі, вибухи нафтобаз (у повітря потрапляють важкі метали, діоксид сірки, оксид азоту, сажа тощо), складів промислових об'єктів.

На рис. 1.10 наведена динаміка основних показників використання та відведення води.

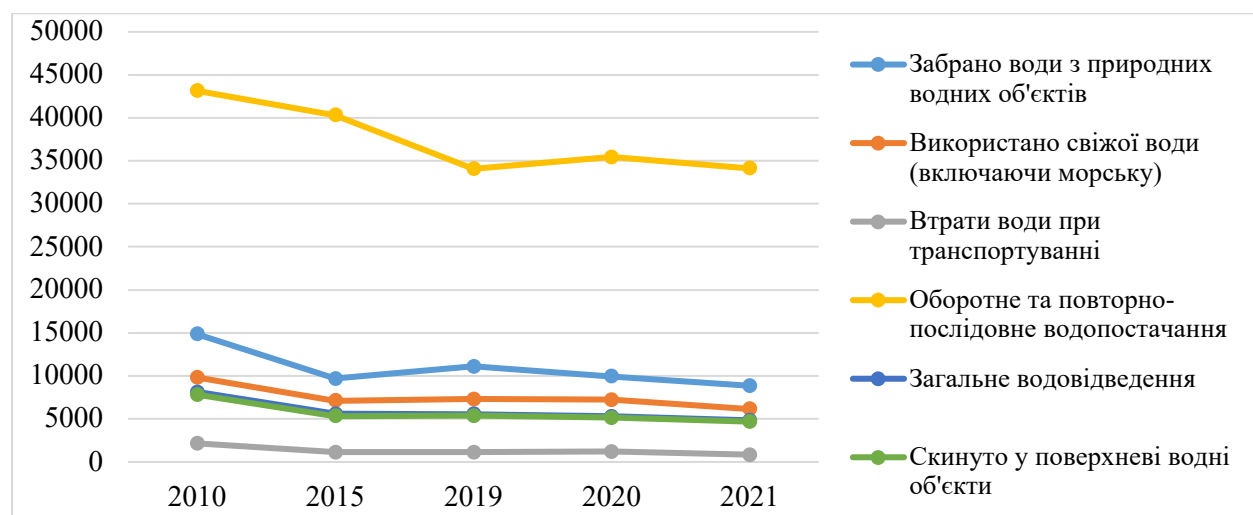

Рис. 1.10. Основні показники використання та відведення води (млн.м³)

*Примітка. * побудоване автором за даними [61, с. 49]*

Упродовж 2010 – 2021 рр. щорічна величина забору з природних ресурсів зменшилася на 40,3 % (-5989 млн м³), у тому числі прісної – на 40,0 % (-5567 млн м³). Використано в 2021 році свіжої води (включно з морською) на 3674 млн м³ (-37,4 %) менше, ніж у 2010, зокрема, на виробничі потреби – на 26,6 %; питні і санітарно-гігієнічні – на 46,8 %; зрошення – на 29,6 %; інші потреби – на 89,4 %. Витрати води під час транспортування скоротилися на 60,8 %, оборотне та повторно-послідовне водопостачання – на 20,9 %.

Загальне водовідведення зменшилося на 3304 млн м³ (-40,6 %). Найбільша частка у його структурі припадає на зворотні стічні води (86,1 % у 2010 році та 90,6 % у 2021 році). У 2021 році скинуто в поверхневі водні об'єкти на 3132 млн м³ (-40,1 %) менше, ніж у 2010.

Серед забруднюючих речовин, що скидаються разом зі зворотними (стічними) водами переважають: сухий залишок, сульфати, хлориди, нітрати, завислі речовини, азот амонійний, кальцій, фосфати. До основних забруднювачів належать хімічні, нафтопереробні, гірничі підприємства та комунально-побутові стоки, ТЕС, АЕС. Непрямим джерелом, що приводить до цвітіння води, можна назвати високу температуру влітку. Унаслідок цього у воді зменшується кількість розчиненого кисню та виникає органічне забруднення.

Наслідками забруднення води є: заростання і зникнення водойм; зменшення річкової флори й фауни; погіршення якісних характеристик води, що провокує появу різних хвороб у людей.

Центральне водопостачання забезпечує 70 % українців: 20 % із цієї кількості отримують питну воду з підземних прісних вод, 80 % – з поверхневих вод річок (відхилення деяких за якісними характеристиками становить 70-80 %). Основним методом очищення води є хлорування, яке спричиняє утворення сполук небезпечних для здоров'я.

Аналіз використання мінеральних добрив показав, що у 2021 році під урожай сільськогосподарських культур внесено в діючій речовині на 1519,9 тис. т. (142,8 %) більше, ніж у 2010 (рис. 1.11). Серед них переважають азотні добрива (73,0 % у 2010 та 68,5 % у 2021 році). Норма внесення на 1 га уточненої площі зросла з 58 до 142 кг. Найбільше мінеральних добрив у розрахунку на 1 га в діючій речовині вноситься у Львівській області (121 кг у 2010 та 184 кг у 2021 році); суттєве зростання відбувся в Миколаївській (+339,0 % за досліджуваний період).

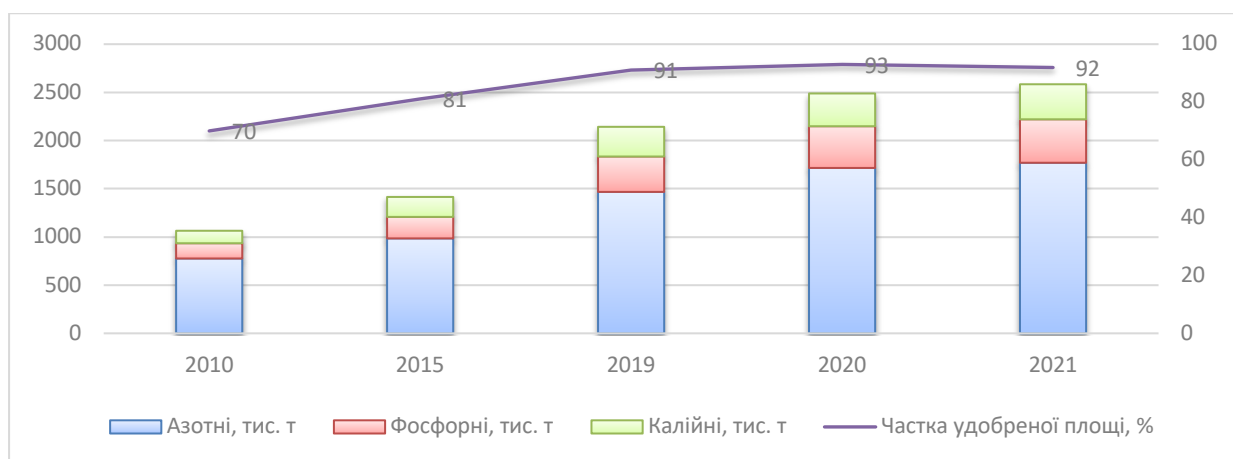

Рис. 1.11. Внесення мінеральних добрив у діючій речовині під урожай сільськогосподарських культур

*Примітка. * побудоване автором за даними [290, с. 66]*

Величина внесених органічних добрив зросла на 7,9 % (+782,3 тис. т). На 1 га уточненої посівної площі впродовж 2010 – 2021 рр. припадає 0,5-0,6 т. Частка удобреної площі зросла з 2,2 % до 5,7 %.

Площа сільськогосподарських культур, оброблена пестицидами за період з 2010 до 2021 року, збільшилася з 10836,3 тис. га до 16600,1 тис. га (+53,2 %). Площа, оброблена пестицидами під урожай сільськогосподарських культур 2021 року, становить 91,5 % до уточненої посівної площі. Найбільша частка у Львівській (95,9 %), Волинській (95,3 %), Тернопільській (95,3 %) областях; найменше – у Херсонській (86,7 %), Одеській (87,9 %), Вінницькій (88,3 %).

Використання пестицидів та забруднення водних об'єктів мають безпосередній взаємозв'язок, оскільки впродовж останніх років спостерігається рекордний уміст у воді отрутохімікатів, важких металів, фармацевтичних препаратів тощо, що спричиняє її цвітіння.

Через нестачу необхідних потужностей для переробки побутових відходів проблема утилізації сміття перетворилася на глобальну. На переробку надходить тільки 1/10 всього сміття. Рішення щодо його сортування має вагоме значення, але водночас далеко не всі дотримуються такої вимоги. Захоронення сміття без попередньої обробки чи переробки суперечить Закону України «Про відходи». Функціонування несанкціонованих сміттєзвалищ та невідповідність вимогам

паспортизованих створює додаткове навантаження на екосистему. Особливо це актуально для сільської місцевості, де навіть не затверджено програми поводження з відходами та схеми санітарної очистки населених пунктів.

Проблема зміни клімату в Україні пов'язана із потеплінням. Усі сезони стали тепліші, а впродовж 30 років середньорічна температура зросла на 1,2 °С. За умови дотримання такої тенденції посушливим може бути кожен другий сезон, а підняття температури в тандемі зі зміною режиму зволоження (інтенсивності й характеру їхнього випадання) призведуть до зміни водного стоку річок та водозабезпечення певних регіонів [79].

Енергетика та агропромисловий комплекс найбільше залежать від зміни клімату. Погіршення стоку й осолонення води погіршуватиме маневреність потужностей ГЕС, а підняття взимку температури створить нерівномірне навантаження на теплогенеруючі потужності. Недостатність ґрунтових вод має негативний вплив на вологість ґрунту та знижує врожайність сільськогосподарських культур. Високі температури в теплі пори року провокують лісові пожежі [198].

Питання енергоефективності є доволі актуальним оскільки постачання теплоенергії здійснюється в основному невідновлювальними джерелами енергії. Його вирішення дозволить знизити викиди парникових газів, зокрема, CO₂. Нині показник енергоемності ВВП України втричі більший, ніж у країнах ЄС. Понад 30 % енерговитрат припадає на промисловість. Це пов'язано з тим, що виробничі потужності застарілі та вимагають енергомодернізації.

Для управління природоохоронною діяльністю виокремлено низку методів (рис. 1.12).

Адміністративні	<ul style="list-style-type: none"> створення нормативів, стандартів; використання ліцензування, сертифікації.
Організаційні	<ul style="list-style-type: none"> надання юридичних послуг, допомоги в налагодженні партнерських стосунків, при укладанні угод; інформаційне забезпечення; екологічний аудит; створення спеціальних установ та організацій у даній галузі.
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> фінансово-кредитний механізм (кредитування, субсидування); державна підтримка (держзамовлення); цінова політика; екологічне оподаткування.
Ринкові	<ul style="list-style-type: none"> формування ринків та налагодження їхньої взаємодії.

Рис. 1.12. Методи управління природоохоронною діяльністю

Примітка. * узагальнене автором за даними [15; 174]

Для розв'язання проблем раціонального природокористування в Україні необхідно вдосконалити природоохоронне законодавство та посилити систему контролю за його дотриманням; удосконалити систему моніторингу якості повітря; стимулювати реконструкцію та модернізацію підприємств на безвідходні або маловідходні; запровадити кредитування з низькими відсотковими ставками; надавати державну цільову підтримку розвитку альтернативних джерел енергії; збільшити частку електричного й екологічно чистого транспорту; збільшити територію під зеленими насадженнями; модернізувати водні очисні споруди; популяризувати сортування сміття та створити переробні заводи.

Перспективними напрямками подальших досліджень є визначення способів розв'язання проблем забезпечення раціонального природокористування в Україні.

На сьогодні стан навколишнього середовища у світі оцінюється як незадовільний. Екологічні катастрофи, які відбуваються у всьому світі, призводять до постійного його погіршення. З'явився термін «Екоцид» – злочин, вчинений проти природи. Екологічні катастрофи дійсно призвели до значних

судових процесів. Проте, ні майбутні покоління, ні навколишнє середовище самі собою ніколи не з'являлися в суді під час розгляду справ.

Переконливі докази можуть заставити бізнеси, що завдають масштабної екологічної шкоди, прийти до суду. Термін «екоцид», що означає будь-які значні руйнування та знищення природного довкілля, були введені в обіг після гербіцидної катастрофи в Південно-Східній Азії, що мала місце під час війни у В'єтнамі.

ВООЗ оприлюднила звіт, згідно з яким забруднення навколишнього середовища є однією з найголовніших причин смертності у світі. За їхніми даними через погані екологічні умови можуть зумовлювати понад 100 найнебезпечніших хвороб, які щороку вбивають майже 13 млн. людей, тобто 23 % усіх смертей у світі. У звіті ВООЗ тривожна ситуація і в Україні. У період 2005 – 2013 рр. українці найчастіше помирали через хвороби системи кровообігу (понад 440 тис. за 8 років) та новоутворень (більше 92 тис.). За ці роки кількість населення скоротилось на 3,7 %.

Пропоную переглянути результати досліджуваної інформації про видики CO₂ в атмосферу впродовж 2011 – 2020 рр.

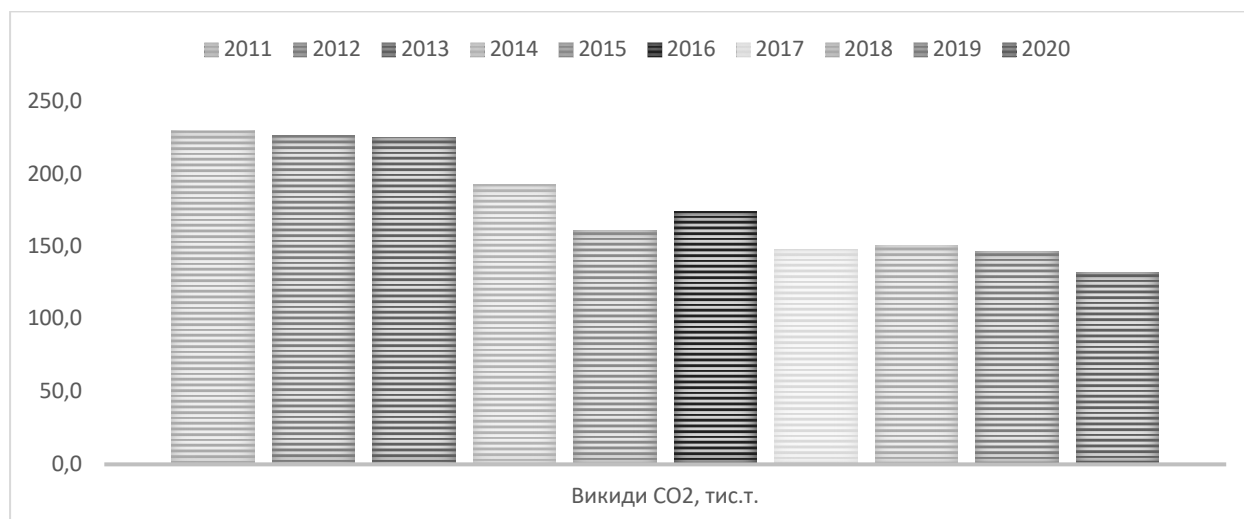

Рис. 1.13. Викиди CO₂, тис т.

*Примітка. * побудоване автором за даними [55, 61]*

З наведеного графіка, можемо спостерігати, що найбільша кількість викидів діоксиду вуглецю становила 229,9 тис. т. і була зафіксована у 2011 році.

Найменша ж кількість викидів упродовж досліджуваного періоду була зафіксована у 2020 році та становила 131,9 тис. т.

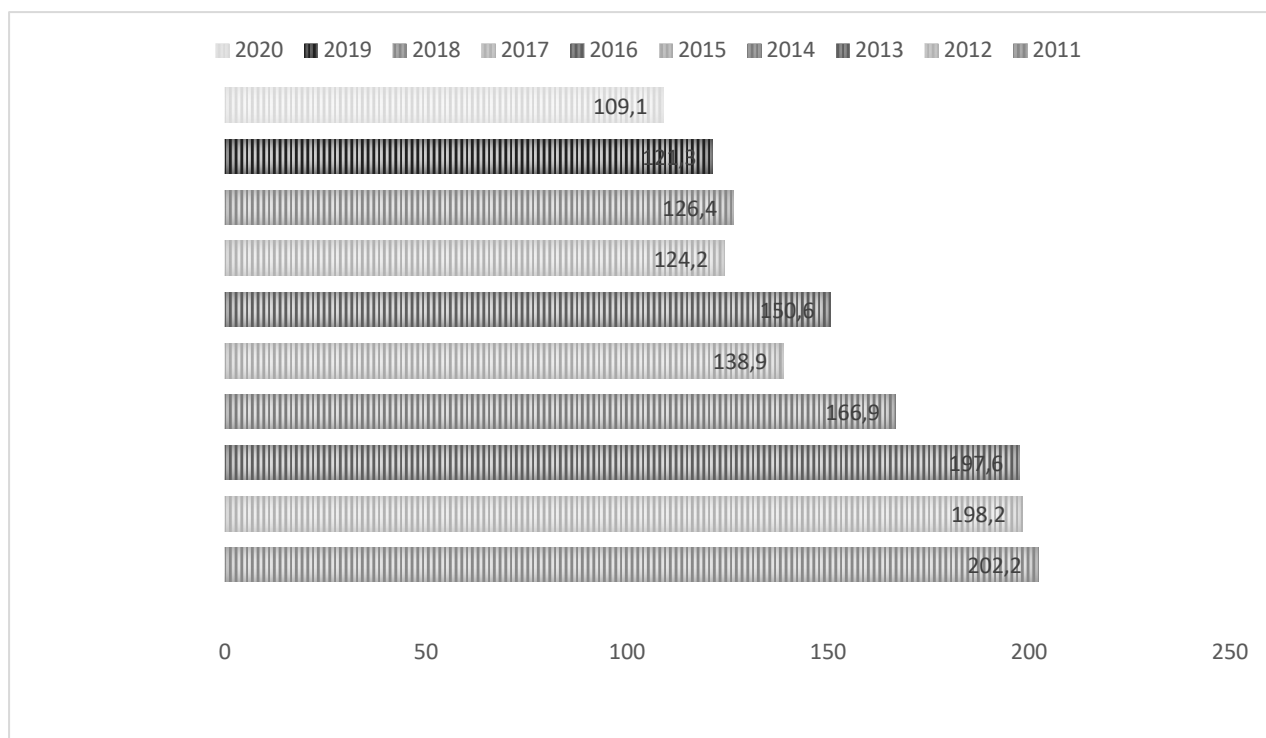

Рис. 1.14. Викиди CO₂ стаціонарними джерелами, тис. т.

*Примітка. * побудоване автором за даними [55, 61]*

Збільшення або зменшення показників викидів може залежати від різних чинників:

- економічних та промислових активностей;
- певних змін в економіці, технологіях або ефективності використання ресурсів;
- проведення різних заходів та ініціатив для зменшення викидів.

З графіка видно, що найбільша кількість викидів діоксиду вуглецю стаціонарними джерелами становила 202,2 тис. т. і була зафіксована у 2011 році. Найменша ж кількість викидів впродовж досліджуваного періоду була зафіксована у 2020 році та становила 109,1 тис. т.

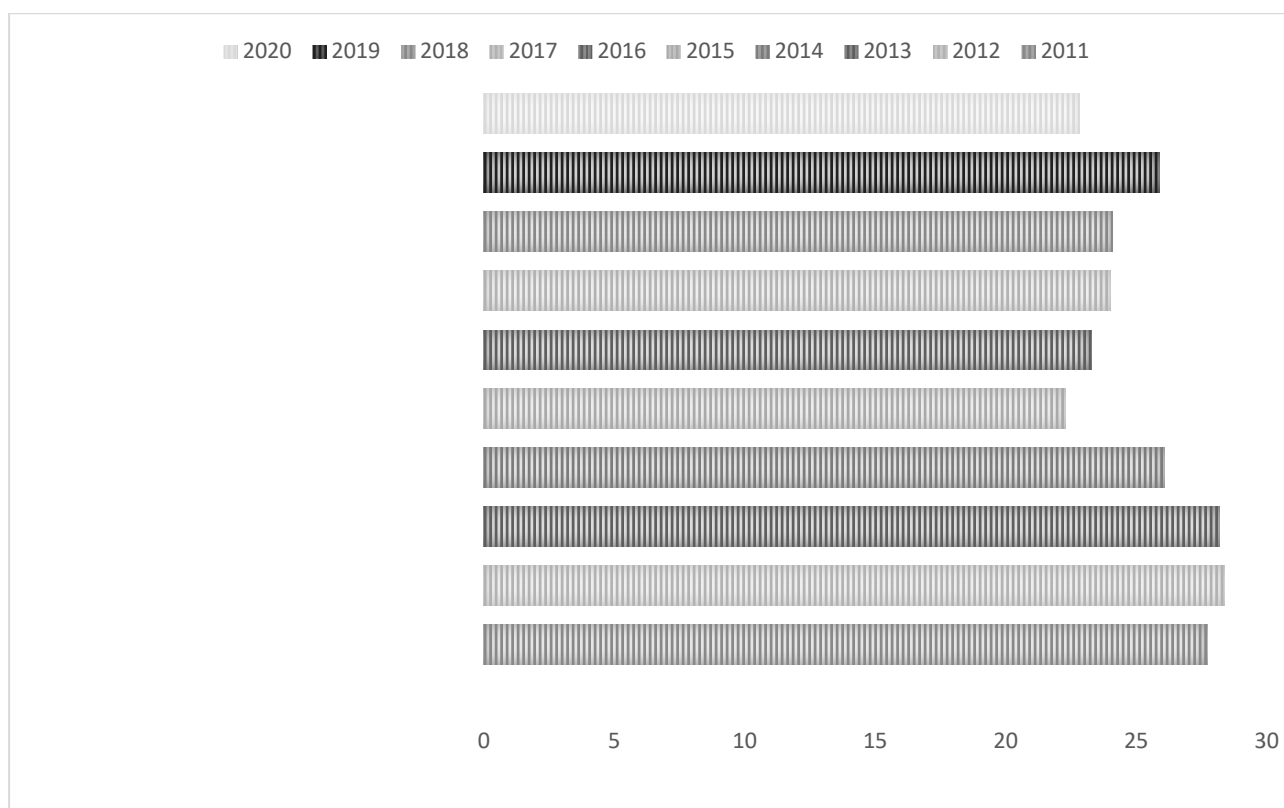

Рис. 1.15. Викиди CO₂ пересувними джерелами, тис. т

Примітка. * побудовано автором за даними [55, 61]

Бачимо, що найбільша кількість викидів діоксиду вуглецю пересувними джерелами становила 28,4 тис. т. і була зафіксована у 2012 році. Найменша ж кількість викидів впродовж досліджуваного періоду була зафіксована у 2015 році та становила 22,3 тис. т.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження показало, що порівняльний аналіз фінансової політики щодо формування та використання ресурсів визначають її основні функції. Незважаючи на це, багато тлумачень фінансової політики не відображають її мету чітко. Встановлено, що чітке визначення мети є ключовим для успішної реалізації політики, оскільки воно забезпечує ясний напрямок для дій та дозволяє ефективно розподіляти ресурси. Вважаємо, що використання структурного підходу на макро- та мікрорівнях може допомогти уточнити завдання та

механізми фінансової політики, а також більш точно враховувати інтереси різних громад. Дослідження наукової дискусії вказує на багатогранність поняття фінансової політики та її потенційний вплив на різні аспекти діяльності суспільства і економіки. Відзначено важливість розуміння фінансової політики як інструменту для досягнення різних цілей, що включають макроекономічну стабільність, соціальний розвиток та сталість екосистем. Досліджено новий аспект у сфері фінансів природокористування, що розглядає фінансову політику через призму її впливу на екологічні виклики та можливості для сталого розвитку. Підкреслено необхідність розробки нових дослідницьких напрямів у цій галузі, що враховуватимуть складні взаємозв'язки між фінансовими рішеннями та екологічними проблемами, проблемами використання природних ресурсів і вказано на потенційні переваги такого підходу для сталого розвитку.

2. Визначено, що фінансова політика природокористування є важним інструментом для сталого розвитку та екологічної стабільності. Використання системного підходу в реалізації фінансової політики природокористування допомагає уникнути негативних наслідків та оптимізувати використання ресурсів. Виявлено, що у контексті фінансової політики природокористування важливо не дискримінувати низько- та високовуглецеві фінансові активи без належного обґрунтування різниці в ризиках. Центральні банки повинні прагнути до мінімізації втручання у функціонування фінансових ринків, а фінансова політика повинна сприяти сталому розвитку та збереженню природних ресурсів. Отже, розуміння фінансової політики в контексті природокористування через призму системного підходу є ключовим для досягнення сталого розвитку та екологічної стабільності.

3. Встановлено, що ринкові інструменти стали важливими в екологічній політиці, однак не існує універсального підходу для всіх екологічних проблем. Вважаємо, що необхідним є гнучкий підхід, який враховує специфіку та контекст кожної проблеми. Ринкові інструменти, як-от торгівля квотами на викиди та податкові стимули, можуть ефективно знижувати витрати та досягати екологічних цілей, але потребують адаптації до конкретних умов яка займає час.

Вважаємо, що кроки регулювання для розробки та впровадження ринкових інструментів мають ґрунтуватися на важливості гнучкості, зрозумілості, ефективності моніторингу та виконання, а також на необхідності врахування специфіки кожної екологічної проблеми та її контексту.

4. Вважаємо, що фінансова політика природокористування повинна збалансовувати економічні й екологічні інтереси, забезпечуючи стале використання природних ресурсів для теперішнього та майбутніх поколінь і це вимагає гнучкого підходу, врахування соціальних аспектів і залучення як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів. В умовах нестабільного глобального середовища та викликів, спричинених пандемією і війною, держави повинні більше покладатися на ефективну фіскальну та інвестиційну політику. Доведено, що важливим є залучення громадськості до формування політики, впровадження екологічних інновацій і технологій, а також стимулювання відновлюваних джерел енергії для мінімізації негативного впливу на довкілля.

5. Дослідження показало, що сучасний еколого-економічний розвиток суспільства базується на кількох концепціях, з акцентом на сталу взаємодію людини і природи. Індекс екологічної ефективності свідчить про нестабільність заходів збереження навколишнього середовища в різних країнах. Виявлено, що фінансовий сектор може як підтримувати, так і погіршувати екологічну ситуацію, тому «зелені фінанси» є важливим напрямом для сталого розвитку. В Україні необхідно вдосконалити природоохоронне законодавство, модернізувати підприємства та інфраструктуру для переробки відходів. Дослідження показало, що стан навколишнього середовища у світі є незадовільним, а екологічні катастрофи та концепція "екоциду" вимагають нових правових підходів для притягнення до відповідальності винних у значній шкоді навколишньому природному середовищу.

РОЗДІЛ 2. ДЕТЕРМІНАНТИ МЕТОДОЛОГІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

2.1. Методологічне обґрунтування фінансової політики природокористування

На сучасному етапі функціонування підприємств дедалі необхіднішим стає стратегічне бачення шляхів розвитку, забезпечення стійкого економічного зростання в довгостроковій перспективі. На перший план виходять саме стратегічні аспекти їхньої діяльності. Управління господарською діяльністю не може зводитися лише до ухвалення поточних управлінських рішень за певними її аспектами. Концепція стратегічного управління відображає чітко стратегічне позиціонування підприємства, включно з фінансовою складовою, представлене в системі принципів і цілей його функціонування, механізмі взаємодії між елементами господарської та організаційної структури і формах їх адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища.

Комплексний підхід до визначення місця та ролі фінансової політики варто розглядати, відповідно до того, що фінансова політика підприємства підпорядковується політиці розвитку підприємства й реалізує основну функцію фінансового менеджменту, тобто впроваджує стратегічні завдання та політику підприємства через поєднання регуляторної, розподільної та контрольної функцій фінансів [68].

Фінансова політика є основою для ефективного управління фінансами, слугуючи керівництвом для прийняття фінансових рішень місцевою владою.

Офіційно прийнята фінансова політика дає вказівки для місцевих посадовців і працівників фінансового департаменту щодо управління ресурсами місцевої влади. Комплексний набір фінансової політики зазвичай стосується бюджету, доходів, бухгалтерського обліку, боргу, планування капіталу, процедур закупівель, інвестування та фінансового менеджменту. Однак глибина та обсяг набору фінансових політик відрізнятиметься в різних юрисдикціях

залежно від їхнього розміру та фінансового стану [277].

План імплементації може включати таке:

- визначення фінансової політики;
- мета та переваги фінансової політики;
- огляд перешкод для розробки фінансової політики;
- типи фінансової політики, які слід розглянути, зі зразками для кожної тематичної сфери;
- методи розробки фінансової політики;
- стратегії використання фінансової політики [277].

Фінансова політика є центральною частиною стратегічного, довгострокового підходу до фінансового менеджменту. Деякі з найвагоміших аргументів на користь прийняття офіційної письмової фінансової політики включають їх здатність допомагати урядам:

1. Інституціоналізація належної практики фінансового менеджменту. Офіційна політика зазвичай переживає своїх творців і в такий спосіб сприяє стабільності та безперервності. Вони також запобігають необхідності заново винаходити відповіді на повторювані проблеми.

2. Уточнення та кристалізація стратегічного наміру фінансового менеджменту. Фінансова політика визначає спільне розуміння того, як організація розвиватиме свою фінансову практику та керуватиме своїми ресурсами, щоб забезпечити найкращу цінність для суспільства.

3. Визначення меж. Фінансова політика визначає обмеження на дії, які може виконувати персонал. Структура політики визначає межі, у яких персонал може впроваджувати інновації для реалізації стратегічного наміру організації.

4. Підтримка хороших рейтингів облігацій і тим самим зменшення вартості запозичень.

5. Сприяти довгостроковому та стратегічному мисленню. Стратегічний намір, сформульований багатьма фінансовими політиками, обов'язково вимагає від організації довгострокової перспективи.

6. Управління ризиками для фінансового стану. Ключовий компонент

підзвітності управління полягає в тому, щоб не брати на себе надмірний ризик у досягненні суспільних цілей. Фінансова політика визначає важливі ризики для фінансового стану.

7. Дотримання встановлених найкращих практик державного управління. Асоціація урядових фінансових службовців (GFOA), офіційно ухваливши найкращі практики бюджетної практики Національної консультативної ради з державних і місцевих бюджетів (NACSLB) і Програму нагороди за видатну презентацію бюджету GFOA, визнала фінансову політику важливою частиною державних фінансів управління [227].

Фінансова політика роз'яснює ролі, повноваження та відповідальність за важливі дії та рішення щодо фінансового управління [278].

Розробка та прийняття письмової фінансової політики є цінною практикою для будь-якої некомерційної організації, незалежно від того, наскільки вона мала чи велика [278].

За відсутності прийнятої політики персонал і члени правління, швидше за все, діятимуть на основі низки припущень, які можуть бути точними або продуктивними, а можуть і не бути [278].

Мета фінансової політики полягає в тому, щоб описати та задокументувати, як правління хоче, щоб діяльність з управління фінансами здійснювалася. Щоб досягти цього, кожна фінансова політика має охоплювати п'ять сфер:

1. Призначення повноважень для необхідних і регулярних фінансових дій і рішень, які можуть включати делегування деяких повноважень керівникам персоналу.

2. Заява про політику щодо конфлікту інтересів або інсайдерських операцій.

3. Чіткі повноваження щодо витрачання коштів, включно із затвердженням, підписанням чеків і нарахуванням заробітної плати.

4. Чітке закріплення повноважень для укладення договорів.

5. Чітка відповідальність за ведення точного фінансового обліку [278].

Деякі некомерційні організації розробляють більш комплексну та детальну політику, яка включає більш конкретні обов'язки та додає більше деталей. Найважливішою дією є створення та прийняття політики, яка відповідає потребам вашої організації [278].

Фінансова політика держави може бути класифікована за різними критеріями залежно від її цілей, інструментів, сфер застосування та впливу на економіку.

Фінансова політика держави в контексті сталого природокористування охоплює різноманітні види заходів та інструментів, спрямованих на забезпечення балансу між економічним розвитком, охороною довкілля та соціальними потребами. Наведемо декілька ключових видів такої політики:

1. Бюджетна політика. Включає асигнування коштів на екологічні програми, охорону природних ресурсів, розвиток зеленої інфраструктури та стимулювання використання відновлюваних джерел енергії. Бюджетна підтримка також може бути спрямована на фінансування наукових досліджень у сфері екології.

2. Податкова політика. Включає введення податкових стимулів для підприємств і громадян, які інвестують у екологічно чисті технології та практики, а також оподаткування діяльності, що шкодить довкіллю. Прикладами можуть бути податкові кредити, знижені ставки ПДВ на зелені товари, екологічні податки та збори.

3. Інвестиційна політика. Спрямована на залучення інвестицій у проекти сталого розвитку через розвиток ринку зелених облігацій, створення фондів сталого розвитку, а також через підтримку інвестицій в енергоефективність та відновлювану енергетику.

4. Кредитна політика. Включає програми пільгового кредитування та гарантії для проектів у сфері сталого природокористування. Це може бути реалізовано через державні банки або спеціалізовані фінансові інституції.

5. Регуляторна політика. Охоплює розробку та впровадження нормативно-правових актів, які регулюють використання природних ресурсів, забруднення

довкілля, збереження біорізноманіття та інші аспекти сталого природокористування.

6. Політика публічно-приватних партнерств (ППП). Сприяє реалізації проєктів сталого розвитку через співпрацю держави з приватним сектором, залучаючи приватні інвестиції та знання для досягнення екологічних цілей.

7. Політика соціальної відповідальності. Включає заходи, спрямовані на підтримку соціально відповідального підходу до природокористування, у тому числі через корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) та стимулювання відповідальної поведінки громадян і бізнесу.

Кожен із цих видів фінансової політики відіграє важливу роль у формуванні умов для сталого природокористування, забезпечуючи необхідні ресурси, стимули та регуляторну підтримку для досягнення цілей сталого розвитку.

Пропоную розглянути види фінансової політики:

1. Політика хеджування. Політика хеджування передбачає взаємозалік фінансових коштів для активу зобов'язанням, термін погашення якого настає впродовж очікуваного терміну експлуатації активу. Наприклад, компанія хоче придбати техніку з очікуваним терміном служби 20 років. Це можна зробити, профінансувавши актив за допомогою 20-річної позики. Отже, термін погашення як активу, так і зобов'язання відбуватиметься в один період. Метою політики хеджування є відповідність активів і зобов'язань упродовж періоду відмови [282].

2. Консервативна політика. Спроба організації зіставити активи з пасивами не завжди можлива. У таких ситуаціях бізнес використовує консервативну політику фінансування. У цій політиці фірма використовує більше довгострокових джерел фінансування та менше короткострокових фінансів для придбання свого активу. Підприємство придбаває постійні та оборотні активи за рахунок довгострокових джерел фінансування. Лише частина короткострокових фінансів використовується для фінансування його тимчасових оборотних активів [282].

3. Агресивна політика. Агресивна політика фінансування полягає в тому, що більше покладаються на короткострокові джерела фінансування, ніж на довгострокові. Її називають агресивною політикою, тому що вона більш ризикована, оскільки передбачає постійне поновлення запозичень. У цій політиці фірма фінансує свої постійні поточні активи, використовуючи короткострокові джерела фінансування [282].

4. Дуже агресивна політика. Дуже агресивна політика фінансування – це політика, за якої довгострокові джерела фінансують основну частину постійного активу, а короткострокові джерела фінансують незначну частину. Загальноприйнято вважати, що фірми, які дотримуються такої політики, наближаються до свого закриття, і їх називають «хворими» [282].

Залежно від стратегії та вимог організації, вона може прийняти різні типи політики фінансування. Однак існують різні аспекти, які підприємства повинні враховувати, приймаючи рішення щодо політики фінансування [282].

Серед багатьох переваг фінансова політика може:

1. Окреслити чітко бачення того, як ваша юрисдикція буде управляти своїми фінансовими ресурсами, щоб забезпечити найкращу цінність для громади.

2. Підвищити відповідальність та мінімізувати плутанину шляхом визначення того, хто виконуватиме чітко окреслені дії.

3. Підтримувати хороші рейтинги облігацій і зменшувати вартість запозичень.

4. Сприяти довгостроковому та стратегічному мисленню.

5. Керувати та зменшувати ризики для фіскального стану юрисдикції.

6. Захищати персонал та керівництво у випадку, якщо щось піде не так (за умови дотримання політики).

7. Допомогати своїй юрисдикції відповідати встановленим найкращим практикам, визначеним такими організаціями, як Асоціація державних фінансових офіцерів (GFOA) й Офіс державного аудитора [276].

Фінансова політика також використовується під час державних аудитів для

оцінки відповідності кредитним рейтинговим агентствам, щоб допомогти визначити фіскальну стабільність вашої юрисдикції, а також іншими фінансовими фахівцями як основу для надання послуг [276].

Щоб фінансова політика була ефективною, важливо, щоб вона була реалістичною, досяжною та адаптована до унікальної фінансової ситуації та потреб вашої юрисдикції. Іншими словами, місцеві юрисдикції не повинні просто копіювати та вставляти мову або політику іншої юрисдикції без ретельного розгляду та оцінки [276].

Адаптація зазначених підходів до фінансової політики природокористування вимагає інтеграції екологічних цілей і сталого розвитку в кожен із них. Це можна зробити, впроваджуючи такі підходи:

1. Консервативний підхід

- Зосередження на стабільності екологічних систем, обережне використання природних ресурсів, мінімізація втручання в природні процеси. Це може включати строгу регуляцію викидів, впровадження принципу «забруднювач платить», та інвестиції в збереження природних територій.

2. Експансіоністський підхід

- Стимулювання «зеленого» зростання через фінансування проєктів відновлюваної енергетики, екологічної модернізації промисловості, розвитку екологічного транспорту та інших ініціатив, що спрямовані на зменшення екологічного впливу.

3. Нейтральний підхід

- Баланс між необхідністю забезпечення економічного розвитку та збереженням природних ресурсів. Впровадження політик, що забезпечують сталий рівень використання ресурсів без значного збільшення або зменшення екологічного навантаження.

4. Інвестиційно-орієнтований підхід

- Інвестиції в сталі технології, збереження біорізноманіття, водозбереження, ефективне управління відходами та інші проєкти, що сприяють збереженню природних ресурсів та їхньому відновленню.

5. Структурно-реформаційний підхід

- Реформування законодавства та політик у сфері природокористування для підвищення ефективності використання ресурсів, підтримки сталого розвитку, зменшення забруднення та захисту природних територій.

6. Політика соціальної захищеності

- Розробка соціальних програм, які підтримують громади, що залежать від природних ресурсів, забезпечення доступу до чистої води, здорового довкілля, та розвиток екологічної освіти та свідомості.

Кожен із цих підходів може бути адаптований та інтегрований у комплексну стратегію фінансової політики держави для забезпечення сталого природокористування, враховуючи специфіку економічного та екологічного контексту.

Фінансова політика може включати широкий спектр питань. Деякі юрисдикції приймають одну комплексну фінансову політику, яка стосується багатьох різних аспектів, тоді як інші приймають окрему політику, зосереджену на більш вузьких темах.

Деякі юрисдикції ухвалюють фінансову політику щороку як частину самого бюджетного документа. Інша фінансова політика (наприклад, використання кредитної картки або відшкодування витрат) може бути включена в інші документи політики, такі як кадрова політика або довідник виборних посадових осіб [276].

Фінансова політика враховує багатофакторність, багатокомпонентність і багатоваріантність управління фінансами для досягнення намічених цілей і виконання поставлених завдань. Отже, довгострокова фінансова політика встановлює директиви для змін і зростання підприємства на перспективу, без детального вивчення окремих фінансових компонентів. Короткострокова фінансова політика пов'язана, головню, з аналізом питань, що впливають на поточні активи й поточні зобов'язання. Розробку та реалізацію фінансової політики потрібно постійно контролювати. Контроль повинен поєднувати довгострокову й короткострокову фінансову політику в загальну фінансову

стратегію суб'єкту господарювання [53].

Фінансова політика пов'язана з обліковою, податковою, амортизаційною, дивідендною, ціною, маркетинговою, кадровою та іншими напрямками менеджменту організації. Отже, фінансова політика організаційно з'єднує всі наявні елементи в єдине ціле, починаючи від визначення первинної мети, стратегічних напрямів аж до реалізації конкретних рішень і відповідає практичним потребам під час управління підприємством [53].

Державна фінансова політика є: сферою діяльності влади; складовою загальної державної економічної політики; визначений урядом держави напрям фінансової діяльності країни; сукупність заходів державного рівня у фінансовій сфері [58].

Також з'являється можливість виділити основні функціональні напрями державної фінансової політики в контексті адміністративно-територіальних одиниць:

- утворення фінансових ресурсів;
- розподіл фінансових ресурсів;
- перерозподіл фінансових ресурсів;
- використання фінансових ресурсів.

Так само загальною метою розробки та реалізації фінансової політики виступає у цьому випадку сталий соціально-економічний розвиток держави [58].

Варто розглянути також рішення, які можуть прийматися щодо політики фінансування:

1. Інвестиційні рішення. Інвестиційні рішення організації залежать від довгострокових або короткострокових інвестиційних потреб. Довгострокове інвестиційне рішення передбачає інвестиції в капітальні активи організації, а короткострокове інвестиційне рішення передбачає управління оборотним капіталом. Фінансова політика фірми враховує інвестиційні потреби та відповідно організовує кошти. Процентні ставки за довгостроковими коштами порівняно нижчі, ніж за короткостроковими коштами [282].

2. Рішення про фінансування. Фінансовий менеджер організації повинен

вибрати ті джерела фінансування, які призводять до оптимальної та ефективної структури капіталу. Обов'язок фінансового менеджера полягає в тому, щоб вибрати правильну пропорцію боргу та власного капіталу в загальній суміші капіталу – більший борг призводить до вищих процентних зобов'язань і більшого ризику. Збільшуючи власний капітал, збільшаться постійні кошти підприємства. Тим не менше, це також призведе до вищих очікувань акціонерів у вигляді вищої необхідної норми прибутку. Фінансові рішення базуються на збільшенні добробуту акціонерів і прибутковості організації [282].

3. Рішення про дивіденди. Розподіл дивідендів є важливим аспектом бізнесу у разі визначення політики фінансування. Основне занепокоєння під час прийняття рішень щодо дивідендів полягає у визначенні того, скільки прибутку можна розподілити між акціонерами. Рішення про дивіденди повинні ґрунтуватися на політиці щодо стабільності дивідендів і прогнозі на майбутнє.

Якщо компанія виплачує вищі дивіденди і для фірми є можливості для зростання, їй доведеться позичати кошти на ринку, щоб задовольнити потреби розширення [282].

На сучасному етапі розвитку економічної науки державну фінансову політику можна класифікувати за такими ознаками: часові межі, спосіб розробки та реалізації, завданнями на етапі розвитку держави та результативністю, а також функціональною спрямованістю, ступенем регламентації відносин, рівнями, характером централізації. Деталізоване структурування дає можливість покращити розуміння ролі фінансової політики в економіці держави, а також більш повно розкриває особливості її розробки та реалізації [58].

Концепція фінансової політики природокористування охоплює комплексний підхід до управління природними ресурсами, інвестицій у стале природокористування та забезпечення екологічної безпеки. пропонуємо основні компоненти такої концепції:

1. Принципи фінансової політики:

- Сталість: Забезпечення, щоб фінансова політика сприяла довгостроковій стійкості природних ресурсів.

- Відповідальність: Врахування впливу на довкілля у всіх фінансових рішеннях та інвестиціях.

- Інтегрований підхід: Врахування екологічних, соціальних та економічних аспектів у фінансовому плануванні.

2. Цілі фінансової політики:

- Забезпечення ефективного використання природних ресурсів: Оптимізація використання ресурсів із мінімальним негативним впливом на довкілля.

- Фінансування охорони довкілля: Залучення коштів для захисту та відновлення природних екосистем, зменшення забруднення та боротьби зі зміною клімату.

- Стимулювання сталого розвитку: Підтримка екологічно чистих технологій, відновлюваних джерел енергії та зеленого бізнесу.

3. Інструменти фінансової політики:

- Податкова політика: Введення екологічних податків, зборів за використання ресурсів, податкових пільг для зелених інвестицій.

- Бюджетне фінансування: Асигнування державних коштів на програми охорони довкілля та природокористування.

- Ринкові інструменти: Використання торгівлі квотами на викиди, зелених облігацій, екологічних сертифікатів.

- Міжнародне фінансування: Залучення коштів від міжнародних фінансових інституцій та програм.

4. Механізми реалізації:

- Створення та підтримка інституційного середовища: Розробка законодавчих та нормативних баз, створення спеціалізованих органів управління.

- Моніторинг та оцінка: Встановлення системи моніторингу впливу фінансової політики на стан природних ресурсів та ефективність використання коштів.

- Громадська участь: Залучення громадськості до обговорення та реалізації

фінансової політики через публічні слухання, консультації та інші механізми взаємодії.

5. Оцінка впливу та коригування політики:

- Аналіз ефективності: Регулярний перегляд та аналіз результатів фінансової політики для оцінки її впливу на природокористування та сталий розвиток.

- Коригування політики: Внесення змін та адаптація політики з урахуванням отриманих результатів, нових викликів та глобальних трендів.

Концепція фінансової політики природокористування передбачає комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами для забезпечення сталого розвитку, збереження природних екосистем та врахування екологічних викликів у фінансовому плануванні.

Якщо ж брати до уваги рекомендації зарубіжних спеціалістів, то варто розглянути Асоціація урядових фінансових службовців – це професійна асоціація з приблизно 19 000 штатних, провінційних та місцевих державних службовців фінансів у США та Канаді (GFOA). Вона рекомендує урядам офіційно прийняти фінансову політику. Кроки, які варто враховувати під час створення ефективної фінансової політики, включають (1) обсяг, (2) розробку, (3) дизайн, (4) презентацію та (5) перегляд [227].

У розробці ефективної політики варто розглянути такі кроки:

1. Визначте проблему, яку буде вирішувати політика.
2. Розробіть проєкт політики. Будьте в курсі правових вимог і враховуйте коментарі громадськості. Подивіться на досвід інших урядів.
3. Ознайомлення та представлення політики державним службовцям.
4. Офіційно розглянути та прийняти політику.
5. Впроваджуйте політику, переконавшись, що персонал і урядовці обізнані з політикою [227].

Економіці України притаманна висока питома вага ресурсомістких та енергоємних технологій, впровадження та нарощування яких здійснювалося найбільш «дешевим» способом – без будівництва відповідних очисних споруд.

Це було можливим за відсутності ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування та без урахування вимог охорони довкілля [165].

Ці та інші чинники, зокрема низький рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря і земель, нагромадження в дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва. Такі процеси тривали десятиріччями і призвели до різкого погіршення стану здоров'я людей, зменшення народжуваності та збільшення смертності, а це загрожує вимиранням і біологічно-генетичною деградацією народу України [165].

Винятковою особливістю екологічного стану України є те, що екологічно гострі локальні ситуації поглиблюються великими регіональними кризами. Чорнобильська катастрофа з її довгочасними медико-біологічними, економічними та соціальними наслідками спричинила в Україні ситуацію, яка наближається до рівня глобальної екологічної катастрофи [165].

Сучасні світові фінансово-економічні та політичні тенденції свідчать про постійне зростання інтересу міжнародного співтовариства до проблем захисту довкілля та раціонального природокористування. Зумовлено це насамперед тим, що дедалі частіше людству загрожують екологічні лиха та катастрофи, наслідки яких згубно впливають на економіку країн, погіршують здоров'я населення та завдають непоправних збитків національному добробуту загалом [157].

Розглядаючи проблеми екологічної політики та охорони довкілля в Україні, передусім доцільно зосередити увагу на фінансових важелях еколого-економічного регулювання. Адже фінансове забезпечення природоохоронної діяльності сьогодні потребує не лише перегляду, а й істотного вдосконалення та навіть реформування. Фінансова база чинних екологічних програм є недостатньою, щоби реалізувати їх у повному обсязі. До того ж процес екологізації економіки країни доволі часто виходить за межі пріоритетних загальнодержавних проєктів, а відтак його реалізація постійно стримується

низьким рівнем фінансування [157].

Сучасна екологічна ситуація в Україні ставить перед управлінськими структурами важливе й актуальне завдання: покращення стану довкілля та забезпечення умов раціонального використання природних ресурсів. Вирішення цієї проблеми вимагає перегляду усталеного підходу до економічного регулювання природоохоронної сфери, спрямованого на його адаптацію до ринкових умов господарювання. Отже, сьогодні загострилася потреба реформування фінансово-економічних підйом екологізації національної економіки за допомогою формування і впровадження дієвого фінансового механізму охорони довкілля (рис. 2.1).[201]

Переважає більшість елементів фінансового механізму природоохоронної сфери, зображених на рисунку 2.1, сьогодні функціонують лише на рівні законодавчих і нормативних положень, тобто залишаються суто декларативними. Це негативно впливає на процеси еколого-економічної регламентації суспільного відтворення, нівелює коефіцієнт корисної дії фінансової складової національної екологічної політики та відкидає екологічний імператив за межі системи загальнодержавних пріоритетів [157].

Варто зазначити, що бюджетне фінансування сфери охорони довкілля в Україні є лише одним із джерел фінансових ресурсів природоохоронного спрямування. Система фінансового забезпечення національної екологічної політики охоплює, окрім фінансових ресурсів державного та місцевих бюджетів, ще й інвестиційний капітал суб'єктів господарювання, добровільні внески та інші кошти.

З огляду на те, що Україна претендує на отримання членства в ЄС, доцільно також розглянути аспекти, щодо зеленої модернізації – імплементації політики Green deal.

Рисунок 2.1. Ринковоорієнтований фінансовий механізм охорони довкілля
Примітка. * [201]

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС передбачає співробітництво сторін із питань сприяння і заохочення торгівлі та прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари, послуги й технології, використання збалансованих джерел відновлюваної енергії та енергозберігаючих продуктів і послуг, а також

екологічне маркування товарів (стаття 293), та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища в таких сферах, як зміна клімату, якість атмосферного повітря, промислове забруднення і промислові загрози, екологічні збори (стаття 361) [76].

Стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють скорочення викидів парникових газів, зниження показників енергота ресурсоемності, модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, у тому числі вдосконалення системи екологічного податку за забруднення довкілля та платежів за використання природних ресурсів, віднесено до основних засад державної екологічної політики України (Закон України “Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року”) [76].

Одними із завдань для досягнення Цілі 3 державної екологічної політики “Забезпечення інтеграції екологічної політики в процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України” є:

- стимулювання впровадження суб'єктами господарювання більш екологічно чистого, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій, зокрема екологічної модернізації промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку);

- стимулювання впровадження суб'єктами господарювання більш екологічно чистого, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій, зокрема екологічної модернізації промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку) [76].

Основними засадами державної екологічної політики також визначено, що екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації

(відшкодування податку) забезпечить стабільне фінансування природоохоронної діяльності та стимулювання розвитку екологічного підприємництва, зокрема виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення, а також сприятимуть створенню податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів та приватного капіталу в природоохоронну діяльність, створення суб'єктами господарювання систем екологічного управління, впровадження більш чистого виробництва, технологій ресурсо- та енергозбереження, розширеного відтворення лісів [76].

Окрім удосконалення системи екологічного оподаткування в процесі реформування фінансового механізму охорони довкілля увагу слід зосередити й на органічному поєднанні типових фінансових інструментів із важелями фінансово-кредитного, фінансово-правового та фінансово-адміністративного характеру.

З огляду на досвід європейських країн, можна зробити висновки, що зміни, щодо удосконалення системи екологічного податку повинні базуватися на такому:

1) закріплення цільового призначення екологічного податку, шляхом спрямування його до Спеціального фонду Державного бюджету України з подальшим використанням виключно на цільові природоохоронні заходи, в тому числі на спільне фінансування проєктів екологічної модернізації підприємств. Виділення коштів із такого фонду має здійснюватися за чітким порядком та критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України. Водночас має враховуватись позитивний екологічний ефект, який буде досягнуто за наслідками цільового використання цих коштів, а також обсяг екологічного податку, який був сплачений особою, яка звернулася за отриманням коштів зі спецфонду;

2) ставки екологічного податку мають встановлюватися на рівні, який забезпечував би зменшення викидів / скидів у навколишнє природне середовище та утворення відходів, й одночасно не пригнічував би економічну активність в

Україні, тобто бути співрозмірними шкоді, яка завдається навколишньому природному середовищу, впливу на суб'єктів господарювання, зокрема, можливість їх сплачувати податок у збільшеному розмірі та спроможність за таких умов здійснити екологічну модернізацію;

3) в умовах, що склалися на сьогодні у зв'язку з пандемією коронавірусу, підвищення ставок екологічного податку має почати діяти після завершення пандемії і терміну для відновлення підприємств після пандемії (орієнтовно, не раніше 2023 – 2024 рр.), з огляду на фінансовий стан підприємств-платників екологічного податку, а також факт зменшення забруднення довкілля в період карантинних обмежень;

4) збільшення ставок має бути поступовим та з урахуванням європейського досвіду – з одночасним зниженням інших ставок податків задля збереження стабільного рівня фіскального навантаження;

5) має бути передбачена диференціація ставок екологічного податку за перевищення встановлених дозвільних норм викидів, скидів, обсягів утворення відходів, для стимулювання суб'єктів господарювання дотримуватися встановлених дозвільних норм і вкладати гроші на реконструкцію та модернізацію;

б) пропозиція щодо запровадження процедури зменшення суми екологічного податку шляхом надання індивідуальних (секторальних, галузевих, групових та ін.) податкових пільг або виділення коштів, які можуть розглядатися як державна допомога, має бути узгоджена із законодавством у сфері державної допомоги, тобто спочатку має відбутися узгодження Податкового кодексу України та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» щодо податкових пільг [76].

Акцентуючи увагу на бюджетних коштах, вони використовуються з метою зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, пов'язаного з викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря, їхнім скиданням безпосередньо у водні об'єкти, розміщенням відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах (крім розміщення певних видів

відходів, що забезпечує можливість їхнього подальшого використання як вторинної сировини), відповідно до плану реалізації цільових проєктів екологічної модернізації підприємств, який затверджується Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів за погодженням із Міністерством фінансів з урахуванням переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147, і спрямовуються на забезпечення:

- раціонального використання і зберігання відходів виробництва й побутових відходів;
- охорони й раціонального використання водних ресурсів;
- охорони атмосферного повітря.

Бюджетні кошти виділяються на безповоротній основі [76].

Пропоную розглянути роль (екологічного) оподаткування в підтримці переходів до сталого розвитку. Численні процеси переходу мають фіскальні наслідки для платників податків і державного бюджету. Однак відсутність переходу до сталого розвитку також матиме фіскальні наслідки, тобто бездіяльність також призведе до витрат. Крім того, широке запровадження ціноутворення на викиди вуглецю – у формі або податків на викиди вуглецю, або схем торгівлі викидами – є одним із політичних заходів, які відіграють центральну роль у зусиллях із декарбонізації [410].

Вважається, що запровадження будь-якого нового економічного інструменту з часом принесе додаткові доходи, особливо будь-яка амбітна політика ціноутворення на вуглець. Наприклад, за оцінками Міжнародного валютного фонду (МВФ), запровадження ціни на вуглець у 50 доларів США за тону CO_2 на додаток до існуючих схем ціноутворення на енергію/вуглець може створити приблизно 1 % ВВП у 2030 році для країн з інтенсивними викидами та близько 0,5 % у країнах-членах ЄС, таких як Франція, Німеччина та Італія [410].

Ці висновки подібні до тих, що описані в оцінці впливу Європейської комісії на фіскальні наслідки впровадження більш широкомасштабної політики ціноутворення на викиди вуглецю для досягнення мети політики щодо

скорочення викидів парникових газів (ПГ) на 55 % на рівні ЄС до 2030 року. Європейська комісія дійшла висновку, що тоді як у базовому сценарії податки на енергоносії та ціни на вуглець у 2030 році збільшать дохід, еквівалентний 1,8 % ВВП, у CPRICE [сценарій ціноутворення на вуглець] це збільшиться до 2,25 %. Отже, поширення ціноутворення на викиди вуглецю на ширший спектр секторів економіки не слід розглядати як зміну ситуації з погляду структури державних фінансів [410].

Щоб зрозуміти ці результати в контексті, важливо зазначити, що доходи від податку на енергію та ціноутворення на викиди вуглецю становили 1,8 % ВВП у ЄС-27 у 2019 році, що свідчить про потенційне зростання приблизно на 0,4 відсоткових пункти до 2030 року.

У рамках пакету «Придатний до 55 років» Європейська комісія запропонувала переглянути Директиву про податок на енергетику (ETD). Кілька варіантів перегляду поточного ETD оцінюються в супровідній оцінці впливу, демонструючи, що доходи можуть зрости в коротко- та середньостроковій перспективі. Однак до 2035 року, останнього року процесу оцінки, очікується, що доходи за всіма варіантами будуть на 3 %-33 % нижчими, ніж доходи в 2020 році на рівні ЄС-27.

Основною метою будь-якої політики ціноутворення на вуглець є зменшення викидів вуглекислого газу, маючи на увазі, що, якщо вона ефективна, споживання викопного палива із часом зменшиться. Але це також означає, що доходи від наявних або нещодавно запроваджених податків на енергетику та політики ціноутворення на викиди вуглецю зменшаться через розмивання бази оподаткування, оскільки політика працює ефективно. Отже, загальний чистий ефект є релевантним для будь-якого змістовного аналізу. Один із найбільш релевантних і всебічних аналізів загальних фіскальних наслідків суворої кліматичної та енергетичної політики був проведений Управлінням із бюджетної відповідальності (OBR) Сполученого Королівства у звіті про фіскальні ризики за 2021 рік (OBR, 2021). У звіті оцінюються витрати на декарбонізацію економіки Великобританії до 2050/51 фінансового року, включно з ширшими фінансовими

наслідками переходу до нульових чистих викидів. Аналіз OBR передбачає, як будуть надходження від екологічних податків упродовж процесу переходу. Цей аналіз базується на сценаріях, розроблених Комітетом зі зміни клімату Великобританії (ССС, 2020) і Банком Англії. Ключові висновки аналізу наслідків жорсткішої енергетичної та кліматичної політики Великобританії для бюджетних надходжень такі:

Через декарбонізацію економіки буде втрачено надходження від податків на енергію (мита на паливо), акцизних зборів на транспортні засоби, зборів на авіапасажирів, а також податків на звалища та пластик. За оцінками, ці екологічні податки генеруватимуть приблизно 1,6 % ВВП у 2025 / 26 фінансовому році, але із часом вони зменшаться та повністю зникнуть до 2050 року.

Ціна на вуглець буде запроваджена в усіх секторах економіки, які зараз не сплачують ціну на вуглець. Ціна на викиди вуглецю набуде чинності в усіх секторах з 2026 – 2027 рр. з початковою ціною близько 100 фунтів стерлінгів за тону CO_2 , а потім буде зростати в середньому на 2,6 %, досягнувши 187 фунтів стерлінгів за тону CO_2 у 2050 – 2051 рр. (усі цифри в цінах 2019 року). Додаткові надходження від податку на викиди вуглецю будуть згенеровані з 2026 – 2027 рр. і становитимуть 1,8 % ВВП. Прогнозується, що ці надходження зменшаться, досягнувши 0,5 % ВВП, оскільки скорочення викидів більше не може бути компенсовано досить різким підвищенням ставок податку на вуглець [410].

Загалом прогнозується значне збільшення надходжень від екологічного податку, спричинене запровадженням політики ціноутворення на викиди вуглецю, що компенсує втрату доходів від існуючих екологічних податків. Згодом неможливо буде збалансувати їхню втрату доходами від податку на викиди вуглецю через жорсткі заходи кліматичної політики, що призведе до чистого негативного ефекту. Наприкінці періоду від екологічних податків все одно буде отримано невелику суму доходів. Слід також підкреслити, що цей аналіз базується на існуючій схемі екологічного оподаткування, за винятком запровадження податку на вуглець у 2026/2027 роках [410].

Однак за умови функціонування системи фінансово-адміністративного регулювання процесів охорони природи, що ґрунтуватиметься на використанні таких інструментів, як дозволи, ліцензії, патенти тощо, особливу увагу варто звертати на протидію корупційним проявам, що отримують додатковий імпульс для розвитку.

Очевидним є той факт, що процес реформування вітчизняного фінансового механізму у сфері охорони довкілля є доволі складним. Проте не можна забувати, що за умови ігнорування екологічних вимог держава може опинитися на межі вичерпання як природоресурсного, так і трудового потенціалу. Адже недосконале екологічне регулювання та управління призводить до погіршення стану довкілля, що, своєю чергою, впливає на здоров'я населення, знижуючи його трудові можливості, а нераціональне використання природних ресурсів спричиняє виснаження обсягів природного капіталу та його вичерпання, що за умови ресурсо- та енергоємності вітчизняної економіки видається доволі небезпечним. З урахуванням цього, удосконалення фінансового підґрунтя національної природоохоронної політики України слід вважати вимогою часу та необхідною умовою реалізації стратегії сталого розвитку України.

Важливо брати до уваги також приватний сектор фінансування, коли мова йде про природокористування та біорізноманіття.

Приватне фінансування біорізноманіття (або приватне фінансування природи) – це залучення, надання або управління приватним капіталом для збереження, відновлення, сталого використання або уникнення негативного впливу на біорізноманіття та екосистемні послуги. Таке фінансування спрямоване на підтримку бізнесу і проєкти, які мають позитивний вплив або зменшують негативний вплив на біорізноманіття та екосистемні послуги, а також підтримують послуги, які надають ці системи. З огляду на те, що цей документ зосереджений на приватному секторі, це фінансування може використовуватися для підтримки підприємств і проєктів, які дають позитивний фінансовий

прибуток і призначені для досягнення певного результату біорізноманіття [352].

Рис. 2.2. Фінансово-економічні важелі управління у сфері природокористування

*Примітка. * сформоване автором*

Існує два виміри приватного фінансування біорізноманіття.

По-перше, інвестори шукають інвестиційні можливості, пов'язані зі збереженням, відновленням і сталим використанням природи, кажучи мовою кліматичного фінансування, «зеленого фінансування».

По-друге, інвестори намагаються спрямувати фінансові потоки від

проектів із негативним впливом на біорізноманіття та екосистему на послуги та проекти, які пом'якшують негативний вплив або спрямовані на позитивний вплив на навколишнє середовище як супутню вигоду [352].

Фінансування біорізноманіття залишається нішевим, недосконало відстежуваним і в ньому домінують державні фінанси. Через брак даних і відсутність таксономії інвестицій системи відстеження фінансування біорізноманіття наразі здебільшого відстежують інвестиції в природні активи (тобто «фінансування зелених» проектів або програм). Це приховує більшу проблему: відсутність узгодженості ширших фінансових потоків із цілями біорізноманіття і подальша відсутність приватних інвестицій у стримування чинників втрати природи (тобто «фінансування екологізації») [352].

Повертаючись до фінансової політики, можна сказати таке: інструменти, які використовуються сьогодні, варіюються від принципу «не зашкодь», наприклад, дотримання ESG (Екологічне, соціальне та корпоративне управління), до більш диригентських заходів, таких як спрямування державних коштів на «зелені» інвестиції. Більшість регуляторних інструментів, які зараз використовуються, належать до сторони спектру «не нашкодзь» і приймають форму стандартів ESG і політики розкриття інформації. Тим не менше, існують деякі підходи, які виходять за межі мінімальної відповідності ESG і спрямовані на більш екологічно стійку діяльність. Збільшення попиту інвесторів на «зелені» інвестиційні можливості – частково викликане добровільними галузевими ініціативами – також сприяє підвищенню інтересу фінансового сектора до сталого розвитку, а також до створення спеціальних інвестиційних інструментів і механізмів. Крім того, оскільки фінансовий сектор обслуговує реальну економіку, політика, яка впливає на реальну економіку та економічне зростання в ширшому плані, буде проходити через каскад і впливати на сектор, але вони не були проаналізовані [366].

Приклади таких політик:

- Монетарна політика: кількісне пом'якшення
- Фіскальна політика: податкові стимули для зелених інвестицій,

штрафи за забруднення

Також можна очікувати, що нормативні акти, які впливають на фінансовий сектор у більш широкому плані (такі як Базель III і Платоспроможність II), також матимуть певний вплив на зелені інвестиції та зростання, оскільки вони створюватимуть стимули (або перешкоди) для таких інвестицій [366].

Банківська політика та ініціативи, спрямовані на заохочення інвестицій у сталу або «зелену» діяльність, можуть мати різні форми. У більшості випадків політика розроблена для управління ризиками та наголошує на вимогах належної перевірки ESG. В інших політика спеціально розроблена для заохочення інвестицій у певні види діяльності, такі як енергоефективність або відновлювана енергетика [366].

Загалом, фінансовий сектор має тенденцію бути послідовником, а не лідером у сфері сталого розвитку: банківська діяльність реагує на ринковий попит і зумовлена розвитком економіки загалом [366].

Архітектура фінансового механізму як складової фінансової політики природокористування може бути розглянута через порівняльний аналіз основних елементів та принципів, які визначають ефективність і стійкість цих механізмів. Для цього аналізу можна виділити кілька ключових аспектів:

1. Джерела фінансування

- Внутрішні джерела: Бюджетні асигнування, екологічні податки та збори, податкові пільги для зелених проєктів.

- Зовнішні джерела: Міжнародні гранти, кредити від міжнародних фінансових інституцій, приватні інвестиції, зелені облігації.

2. Інструменти та механізми

- Пряме фінансування: Державні інвестиції в проєкти охорони довкілля, інфраструктуру сталого розвитку.

- Ринкові інструменти: Торгівля квотами на викиди, зелені облігації, екологічні сертифікати.

- Стимулюючі заходи: Податкові пільги, субсидії та гранти для підтримки зелених ініціатив.

3. Цілі та пріоритети

- Збереження біорізноманіття: Фінансування охоронних територій, програм збереження видів.

- Зменшення забруднення: Інвестиції в технології очищення, зменшення викидів.

- Стале використання ресурсів: Підтримка ефективного використання води, енергії, мінеральних ресурсів.

4. Управління та контроль

- Інституційна структура: Роль державних органів, незалежних регуляторів, міжнародних організацій.

- Моніторинг та звітність: Системи моніторингу використання коштів, оцінка ефективності проєктів.

- Громадська участь: Залучення громадськості та зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень.

Порівняння різних фінансових механізмів може виявити, наприклад, що пряме державне фінансування є ефективним для швидкого реагування на екологічні кризи, але ринкові інструменти та стимулюючі заходи можуть бути більш дієвими для довгострокового стимулювання сталого розвитку. Зовнішнє фінансування може забезпечити необхідні інвестиції для великих проєктів, але вимагає чіткого моніторингу та звітності для забезпечення ефективного використання коштів.

Такий аналіз допомагає ідентифікувати оптимальні комбінації фінансових інструментів для реалізації цілей політики сталого природокористування, з огляду на специфіку національної економіки, екологічні пріоритети та міжнародні зобов'язання.

2.2. Теоретико-метрологічне обґрунтування інструментів та впровадження принципів фінансової політики природокористування

Однією з глобальних проблем людства є зміна клімату. Її вирішення потребує складних політичних та економічних рішень усіх держав. Нині на

міжнародному рівні точаться суперечки щодо цієї проблематики. Це пов'язано з тим, що зміна клімату має різний вплив на регіони та країни залежно від територіального розміщення, рівня розвитку, інституційного потенціалу, рівня поточних та загальноісторичних викидів, енергетичних проблемам тощо. Лідером у запровадженні механізмів і інструментів вирішення цього питання є Європейський союз, членом якого прагне стати Україна, тому їхній досвід важливий для нашої держави, особливо в умовах сьогодення.

Одними з найдієвіших методів вирішення екологічних питань для ринкової економіки є економічні, а саме фінансові інструменти. Фінансове регулювання природокористування – важлива складова політики охорони довкілля і екологічної стійкості, яка дає можливість забезпечити потреби суспільства та зберегти баланс екосистем.

Світова економіка на 100 % залежить від природи. Загалом уся економіка – від виробництва продуктів харчування та водопостачання до передових технологій, створених природою, – ґрунтується на все більш крихкій основі – щедрості природи. Нераціональне її використання для забезпечення економічного зростання та процвітання ставить під загрозу майбутнє мільйонів екосистем і видів, у тому числі нас самих. Відбувається безпрецедентний в історії поворот до явної фінансової оцінки природи [409].

Існує значний розрив між попитом і пропозицією фінансування для переходу до стійкості. Останні глобальні звіти про стан фінансування природокористування демонструють надзвичайні виклики, з якими стикаються інвестиції в природний капітал, а також можливості для них. Програма ООН із довкілля (ЮНЕП) підрахувала, що фінансування природних рішень наразі становить 133 млрд доларів США на рік, у тому числі державні кошти складають 86 %, а приватні фінанси – лише 14 %. Приватна частка включає фінансування компенсації біорізноманіття, стійкі ланцюги поставок та інвестиції приватного капіталу, а також менші суми від філантропічних і приватних фондів [281].

Фінансові методи регулювання природокористування включають широкий спектр інструментів та заходів, спрямованих на стимулювання екологічно

відповідних практик, збереження природних ресурсів та уникнення негативного впливу на довкілля. Такі методи мають на меті забезпечення сталого розвитку та ефективного використання природних ресурсів.

До фінансових інструментів регулювання природокористування можна віднести такі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Фінансові інструменти регулювання природокористування

п/п	Назва	Коротка характеристика
1	Податки та збори	застосування екологічних податків і зборів на забруднюючі чинники або на діяльність, що призводить до викиду забруднюючих речовин чи вирубки лісів, може стимулювати зменшення негативного впливу на навколишнє середовище
2	Торгівля викидами	упровадження системи квот на викиди забруднюючих речовин може стимулювати зниження викидів та сприяти розвитку більш екологічно чистих технологій
3	Відшкодування за використання природних ресурсів	установлення платежів за використання природних ресурсів, таких як вода, ліси, мінеральні ресурси тощо, може сприяти раціональнішому та ефективнішому використанню цих ресурсів
4	Премії та субсидії	надання фінансових премій і субсидій на впровадження екологічних технологій або виробництво екологічно чистих товарів може заохочувати підприємства та окремих осіб до дій, спрямованих на збереження природних ресурсів і зниження екологічного впливу. Замість того, щоб стягувати з забруднювача плату за викиди, субсидія винагороджує його за скорочення викидів
5	Вартість відновлення довкілля	визначення фінансової вартості відновлення довкілля після його пошкодження дає можливість залучати винуватців до відшкодування збитків та забезпечити збереження природних ресурсів
6	Екологічні кредити	системи екологічних кредитів можуть стимулювати й підтримувати екологічно чисту діяльність та інвестиції, де компанії й організації, що мають позитивний вплив на довкілля, можуть отримати кредити для впровадження екологічно ощадних і відновлювальних технологій
7	Зелені інвестиції	залучення інвестицій у проекти й підприємства з екологічно чистими технологіями й практиками може сприяти розвитку сталого бізнесу та збереженню природних ресурсів
8	Заохочення до інновацій	влада може створити спеціальні програми та гранти, які стимулюватимуть розвиток і впровадження нових технологій, що сприяють сталому використанню ресурсів
9	Добровільні платежі	Формування механізмів платежів за екосистемні послуги (добровільних платежів), які сприятимуть збереженню довкілля на засадах самоорганізації

Джерело систематизоване автором

Ці фінансові інструменти можна використовувати окремо або комбінувати для досягнення максимального ефекту в регулюванні природокористування. Деякі з них можуть потребувати додаткового залучення працівників, допомоги від держави, внесення змін до законодавства та міжнародної співпраці, але разом вони спрямовані на створення сталого розвитку й екологічно чистого майбутнього.

Оподаткування є одним із ключових інструментів у сфері екологічної політики. Замість того, щоб бути призначеними для отримання доходів – основної причини встановлення будь-якого податку – екологічні призначені для зміни поведінки економічних агентів. Запроваджуючи податок на негативні екологічні зовнішні ефекти, уряди стимулюють безліч дрібних змін у повсякденних рішеннях різних господарюючих суб'єктів. Конкретне регулювання кожної з цих поведінкових змін було б дорогим, складним і неефективним у більшості випадків [259].

Оскільки Україна прагне стати членом ЄС та вже підписала низку документів для цього, зокрема і в екологічній сфері, необхідно законодавство нашої держави поступово гармонізувати до європейського. Це стосується бази оподаткування екологічного податку, якою в Україні виступають обсяги певних видів забруднюючих речовин. Водночас в Євросоюзі базою є будь-яка фізична одиниця, яка негативно впливає на навколишнє середовище, якщо такий факт доведений. Для євроінтеграції розширення бази оподаткування є неминучим кроком для України.

Система обмеження та торгівлі зазвичай використовується для регулювання викидів. Це система прав на викиди певної кількості конкретного забруднювача (наприклад, CO₂) або групи забруднювачів [397].

Європейська система торгівлі викидами (ETS), запроваджена у 2005 році, – перший у світі вуглецевий ринок і ключовий інструмент скорочення викидів. Вона діє на основі принципу «обмежуй і торгуй». Отримані кошти можуть спрямовуватися на фінансування програм на зниження вмісту вуглецю, з упровадження енергоощадних технологій та відновлювальної енергетики.

За такою системою суб'єктам, що здійснюють викиди парникових газів, надаються квоти / санкції на визначену кількість викидів. Рівень обмеження встановлюється сукупністю доступних дозволів. Верхня межа визначається загальною кількістю парникових газів, які можуть викидатися підприємствами, охопленими системою. У рамках таких обмежень установи отримують або купують дозволи, які можуть продавати іншим компаніям. За підсумками року підприємство повинно мати достатню кількість дозволів, щоби покрити власні викиди, інакше буде накладено штраф [71].

ЄС постійно реформує і удосконалює законодавство у сфері клімату. Згідно з нещодавно прийнятими пакетом Європейського Союзу, спрямованим на скорочення викидів парникових газів у Європейському Союзі на 55 % до 2030 року (Fit for 55) планується зменшити викиди парникових газів на 55 % до 2030 р. і поетапно скасувати безкоштовні квоти. Також Євросоюз розробив механізм регулювання викидів вуглецю на кордоні (СВАМ), за яким імпортери повинні звітувати про прямі викиди вуглецю, що виникають під час виробництва імпортованих товарів, і сплачувати за такі викиди. Це дасть можливість урівняти імпортерів і європейські компанії, які сплачують збір за Системою торгівлі відходами.

Така політика матиме вагомий вплив і на Україну. У 2022 році значка частка товарів, імпортованих до ЄС, підпадає під екологічне регулювання. Крім того, у 2022 році Україна приєдналася до електромережі ENTSO-E. Варто зауважити, що СВАМ передбачає знижки для країн, які справляють податки за викиди. Якщо суб'єкт господарювання заплатив за викиди у власній країні, ця сума відніметься від збору в ЄС і, якщо внутрішній механізм повністю відповідатиме вимогам Європейського союзу, дана плата справлятися не буде взагалі. Тому в Україні доцільно переглянути розмір ставки екоподатку за викиди вуглецю, адже нині він становить лише 30 грн/т, що значно нижче, ніж у країнах Європи. Його підвищення дасть змогу не сплачувати різницю зі СВАМ під час експорту в ЄС та використати ці кошти на екологічні напрями.

Відшкодування за використання природних ресурсів належить до

фінансових платежів або зборів, які розглядаються користувачами природних ресурсів (наприклад, природних багатств, землі, води, лісів тощо) з компенсацією вартості користування цими ресурсами та їхнє збереження. Залежно від законодавства та політики країни вони бувають обов'язковими або добровільними.

Відшкодування за використання природних ресурсів можуть мати такі форми:

1. Земельний податок: є типовим прикладом відшкодування за використання землі. Власники земельних ділянок сплачують податок державі за право володіння, користування та розпорядження землею.

2. Рентна плата за користування надрами: у деяких країнах за видобуток корисних копалин (наприклад, нафти, газу, руди тощо) компанії зобов'язані сплачувати рентну плату державі за користування надрами. Це дає можливість отримувати додаткові кошти й контролювати експлуатацію ресурсів.

3. Ліцензійні платежі: для отримання права на користування певними природними ресурсами, такими як водні ресурси або ліси, користувачі можуть сплачувати ліцензійні платежі.

4. Платежі за водокористування: суб'єкти, які використовують водні ресурси (наприклад, промислові або сільськогосподарські підприємства), можуть сплачувати платежі за використання води.

5. Ліцензійні платежі на використання авторських прав на генетичні ресурси: у деяких країнах, які мають багате біорізноманіття, за використання генетичних ресурсів рослин або тварин також може використовуватися ліцензійний платіж.

В Україні справляється рентну плата за спеціальне користування надрами для видобування корисних копалин, водою і лісовими ресурсами, транспортування нафти й нафтопродуктів магістральними нафтопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку. Такі податки на відміну від європейської практики не відносять до екологічних, тому вони не мають цільового призначення і не спрямовуються на заходи із захисту довкілля, що є

недоліком сучасного законодавства.

Важливим заходом у розвитку напрямів раціонального природокористування, зокрема і його фінансового регулювання, була конференція ООН із біорізноманіття COP15 у Монреалі (грудень 2022 року). Де ЄС приєднався до 195 країн у межах історичної Куньмінсько-Монреальської глобальної рамкової програми в галузі біорізноманіття. Угода є міцною основою із чіткими, вимірюваними цілями та завданнями, повним механізмом моніторингу, звітності та перегляду для відстеження прогресу, доповненим надійним пакетом мобілізації ресурсів. Вона значно збільшить мобілізацію фінансування для біорізноманіття з усіх джерел, у тому числі внутрішніх і міжнародних – як державних, так і приватних – мобілізуючи щонайменше 200 мільярдів доларів США на рік до 2030 року [250].

Також передбачається визначити до 2025 року та усунути, поступово скасувати або реформувати стимули, включно із субсидіями, які завдають шкоди біорізноманіттю, пропорційним, справедливим, ефективним і рівноправним способом, одночасно суттєво та поступово скорочуючи їх щонайменше на 500 млрд доларів США на рік до 2030 року, починаючи з найшкідливіших стимулів, і збільшити масштаби позитивних стимулів для збереження та сталого використання біорізноманіття [251].

Вартість відновлення довкілля є складною та змінною концепцією, залежить від різних чинників, таких як тип пошкодженого довкілля, збільшення порушення, розмір території, доступні технології та ресурси, а також мета відновних заходів. Оцінка вартості відновлення довкілля вимагає наукових досліджень, збору даних та оцінки екологічних наслідків.

Зважаючи на події, що відбуваються в Україні, проблема втрати біорізноманіття щодня загострюється. Тому необхідно розробити способи фінансування заходів із її захисту для кожного регіону та країни загалом за рахунок державних, приватних і міжнародних коштів.

Багато розвинутих країн ЄС запроваджують різні стимули для екологічної модернізації підприємств і зменшення шкоди навколишньому середовищу. До

них належать субсидії, знижки, гранти, пільгові кредити, додаткове фінансування тощо. В Україні подібні інструменти широко не застосовуються, але саме вони можуть стати найдієвішими, оскільки орієнтовані не на примусу, а на заохоченні.

Одними з найефективніших методів регулювання природокористування є фінансові. До ключових інструментів цієї категорії можна віднести: податки і збори, торгівлю викидами, відшкодування за використання природних ресурсів, премії і субсидії, вартість відновлення довкілля, екологічні кредити, зелені інвестиції і заохочення до інновацій.

Правильно розроблений фінансовий механізм допоможе збалансувати інтереси суспільства та природи, сприяючи сталому використанню природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Перспективними напрямками подальших досліджень є поглиблений аналіз діючих фінансових інструментів регулювання природокористування в Україні, визначення їхньої ефективності та шляхів удосконалення.

В умовах обмеженості ресурсів та недостатності дохідної бази місцевих бюджетів для виконання органами місцевого самоврядування делегованих повноважень створення умов до існування стабільного суспільства та ефективно функціонуючої економіки неможливе без зменшення диспропорцій в економічному та соціальному розвитку регіонів, ліквідації кризових явищ з урахуванням екологічної складової функціонування певних територій країни. За цих умов фінансове регулювання екологічної політики є одним із найважливіших і найскладніших регуляторів соціально-економічного розвитку держави, ефективно функціонування яких є необхідною умовою стабільного розвитку як певних регіонів, так і країни загалом [21].

Формування ринкових відносин потребує суттєвих змін у сфері природокористування. Досвід країн із розвинутою економікою свідчить, що одне лише надання прав власності не є достатнім для вирішення проблем природокористування. З одного боку, з'являється можливість для розв'язання певних екологічних проблем, а з іншого, виникають нові проблеми. При цьому

економічні відносини, що виникають у сфері природокористування не завжди регулюються виключно ринковими важелями та потребують державного регулювання [73].

Невід'ємною складовою наведеної теми є фінансово-економічний механізм природокористування, який функціонує в Україні та не завжди забезпечує належне залучення фінансових ресурсів у переважну більшість сегментів природно-ресурсного сектора національного господарства та не стимулює природокористувачів до максимально можливої економії природної сировини в господарському обороті. Найбільш проблемним є формування в структурі фінансово-економічного механізму природокористування інвестиційного інструментарію, який забезпечував би поступове нарощення обсягів залучення фінансових ресурсів у природоохоронну та природоексплуатаційну діяльність. Як показує досвід попередніх років, нинішня конструкція фінансово-економічного механізму природокористування в основному зорієнтована на збільшення величини поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища, що не забезпечує належних обсягів інвестування проєктів оновлення, модернізації та реконструкції об'єктів природоохоронної інфраструктури [130].

Структуризація компонентного складу фінансово-економічного механізму, містить в собі такі основні складові: фінансово-кредитний та бюджетно-податковий механізми. Фінансово-кредитний механізм є невід'ємною складовою інтегрального фінансово-економічного механізму як на макро-, мезо-, так і на мікрорівні.

Фінансово-кредитний механізм розглядають теж як систему, оскільки він має всі основні її атрибути: призначення – досягнення поставленої перед ним економічної та фінансової мети; функції – забезпечення раціонального руху грошових потоків та формування фінансового потенціалу; регулювання фінансових взаємовідносин у сфері фінансування, інвестування, страхування, оподаткування, формування та розподілу фінансових результатів; підтримка фінансової безпеки, фінансової адаптивності, ліквідності, платоспроможності,

кредитоспроможності, інвестиційної привабливості; підтримки реалізації кращої з фінансових альтернатив; забезпечення здійснення контролю і моніторингу реалізації фінансової стратегії; потоки – фінансові та інформаційні між його окремими структурними елементами; структуру – співвідношення між окремими компонентами, а також локальними механізмами, у рамках яких здійснюється узгодження між спільною метою та завданнями цих елементів системи. Фінансово-кредитний механізм представляє собою відкриту економічну систему, яка, з одного боку, взаємодіє із зовнішнім економічним оточенням, а з іншого – має власну внутрішню структуру [130].

Водночас бюджетно-податковий механізм, який представлений певною сукупністю методів та інструментів бюджетно-податкового регулювання, теж є невід’ємною складовою фінансово-економічному механізму на загальнонаціональному та регіональному рівнях. В умовах поглиблення процесів децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування необхідною умовою підвищення дієвості фінансово-економічного механізму регулювання регіонального розвитку є подальша інституціоналізація інструментів бюджетно-податкового стимулювання розвитку регіонів та територіальних громад [130].

Бюджетно-податкове регулювання фінансового потенціалу територій полягає в системі фінансових методів, важелів та інструментів, якими користуються у своїй роботі державні та місцеві органи влади задля забезпечення економічного розвитку територій і держави загалом. Бюджетно-податковий механізм як складова частина фінансово-економічного механізму існує об’єктивно і являє собою сукупність соціально розроблених і законодавчо закріплених методів і важелів, мобілізації і використання фінансових ресурсів території. Але водночас за використання бюджетно-податкового механізму, органи державної влади використовують не всі важелі та інструменти цієї категорії [51].

«Озеленення» національних бюджетів є важливою частиною екологічного переходу. Оскільки бюджети є одним із головних проявів як уряд хоче реалізувати свої політичні амбіції, узгоджуючи бюджети з екологічними цілей є

ключовим інструментом для екологічного переходу. У ЄС, усі країни-члени мають запровадити політику вирішення екологічних проблем, включаючи бюджетну політику, узгодженість та координацію цих політик, задля їхнього покращення [242].

Оцінка загальної екологічності бюджету є необхідним кроком для сприяння узгодженості по відношенню до інших екологічних цілей. Зелене бюджетування визначається тут як «бюджетний процес, у якому екологічні внески бюджетних статей визначені та оцінені щодо конкретних показники ефективності з метою кращого узгодження бюджетної політики з екологічною ціллю. Щоб відповісти на фундаментальне питання «наскільки екологічно чистий ваш бюджет?», це документ для обговорення розглядає існуючу практику екологічного бюджетування в державах-членах ЄС [242].

Зелене бюджетування є формою пріоритетного бюджетування. З появою нових пріоритетів для формування політики уряду впроваджують нові підходи до бюджетування, які спрямовані на те, щоб допомогти досягти цих пріоритетів, наприклад, гендерне бюджетування, екологічне бюджетування та бюджетування добробуту. ОЕСР визначає ці практики як форми «пріоритетного бюджетування», спрямованого на узгодження ресурсів і стимулів із конкретними пріоритетами уряду [242].

У своєму комплексному визначенні «зелене» бюджетування охоплює всі зусилля, спрямовані на вирівнювання бюджету процесу з екологічними цілями [242].

Якщо ж говорити про функції економічного регулювання, то вони концентруються в основному на територіальному рівні. В Україні економічний механізм екологічного регулювання ґрунтується на концепції платності природокористування, включно і з платністю за забруднення навколишнього середовища. Концепція платності природокористування реалізується за рахунок сукупності економічних інструментів та важелів, спрямованих на накопичення коштів для реалізації природоохоронних програм. Такий підхід також примушує підприємців до здійснення інноваційного розвитку з урахуванням екологічних

імперативів [73].

Державна фінансова політика України у сфері раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища в умовах обмеженого фінансування має суттєві недоліки: механізм та інструменти фінансового регулювання екологічної діяльності регіонів зазнають постійних якісних та кількісних зрушень [21].

Особливістю будь-якого макроекономічного регулювання є те, що в кінцевому підсумку воно спрямоване на регулювання мікроекономічних відносин. Тому застосування інструментів фінансового стимулювання повинно поєднувати загальнодержавні цілі екологічного розвитку економіки з інтересами суб'єктів господарювання. Вирішення цього складного завдання може здійснюватися шляхом диверсифікованого фінансового стимулювання на основі синтезу прямих і непрямих методів управління.

До прямих методів управління відносять фінансові заходи адміністративно-організаційного характеру та заходи прямого державного фінансування. Обидва ці методи обмежують економічну самостійність підприємств і організацій, і якщо пряме державне фінансування не завжди передбачає обмеження для всіх, то адміністративні заходи – завжди і для всіх.

До непрямих фінансових методів управління відносять переважно заходи податкової, амортизаційної та грошово-кредитної політики. Основною відмінною характеристикою таких методів саме і є відсутність будь-якого обмеження економічної самостійності суб'єктів, якщо, наприклад, сплату податків чи відсотків за кредитами не розглядати як обмеження свободи економічної діяльності. Непрямі методи фінансового управління є більш універсальними порівняно з прямими і спрямовані не на регулювання якогось конкретного процесу чи суб'єкта, а на створення загального економічного середовища, тому є більш адекватними до соціально-екологічних цілей екологічного розвитку на основі ринкових відносин [21].

До бюджетного механізму як способу реалізації екологічної політики, крім власне прямого бюджетного фінансування, належать також інструменти, що

відрізняються своїм опосередкованим впливом на екологічний розвиток економіки. Передусім це стосується такого інструменту, як бюджетний дефіцит або профіцит.

Особливістю оцінки застосування названого інструменту для стимулювання екологічного розвитку є зіставлення джерел формування дефіциту чи профіциту бюджету та напрямів його використання. Бюджетний дефіцит є одним з опосередкованих, проте дієвих фінансових інструментів управління екологічним розвитком економіки за умови пріоритетності такого розвитку в бюджетній політиці [21].

Ще одним інструментом бюджетного механізму управління екологічним розвитком є надання міжбюджетних трансфертів регіонам, підприємствам та установам, що займаються науковою та інноваційною діяльністю.

Міжбюджетні трансферти, як одна із форм фінансування, є важливим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку держави, одним із джерел наповнення місцевих бюджетів. На цей час функціонування системи міжбюджетних трансфертів забезпечує загальний перерозподіл фінансових ресурсів усередині бюджетної системи, однак її роль у стимулюванні процесу регіонального розвитку та здатність забезпечувати відповідним обсягом бюджетних коштів економічні та соціальні потреби регіонів і територіальних громад залишаються низькими [21].

Податкові інструменти є найбільш поширеними серед непрямих методів стимулювання екологічного розвитку у всьому світі завдяки своїм характеристикам: універсальності, безумовності та всеохоплюваності. Виконуючи одночасно фіскальну та регулювальні функції, названі інструменти забезпечують одну з фундаментальних передумов функціонування категорії фінансів у її практичній реалізації – розподіл та перерозподіл. Саме через це податкові інструменти досить ефективно діють щодо управління процесами екологічного розвитку, оскільки останні обов'язково мають опосередковуватися ефективним перерозподілом ресурсів [21].

У контексті удосконалення фінансового механізму управління

екологічним розвитком економіки основними напрямками щодо податкових інструментів мають бути, насамперед, урахування особливостей саме екологічного характеру розвитку за оподаткування підприємств загалом, по-друге, перегляд системи податкових пільг для виробництв, що здійснюють екологічну діяльність зокрема [21].

Вирішення цього завдання, на нашу думку, має здійснюватися насамперед за допомогою податкового стимулювання якомога ефективнішого використання природних ресурсів через впровадження інноваційних технологій. Таке податкове стимулювання повинне забезпечувати можливість, з одного боку, отримання додаткового прибутку від застосування інновацій, а з іншого – накладення фінансових санкцій за неефективне використання природних ресурсів. Найбільш дієвою формою реалізації зазначеного завдання щодо удосконалення податкового механізму, за нашим переконанням, є зміна схеми нарахування податку на прибуток підприємств [24].

Маючи на увазі мету екологічного розвитку, необхідно, щоб зміна технологій виробництва мала екологічно спрямований характер. Досягти цього лише прямими адміністративними методами, коли вводяться обмеження на впровадження певних видів техніки та технологій, неможливо. Іншими словами, «податкова система повинна стимулювати структурну перебудову економіки в напрямі зниження її природоємності через збільшення масштабів природно-ресурсного оподаткування» [117].

В умовах посиленого реформування всіх ланок аграрного виробництва особливого значення набувають питання дотримання вимог екологічної безпеки в АПК, забезпечення культури виробництва, переробки та споживання сільськогосподарської продукції, які так само мають стати головними чинниками у процесі відродження аграрного потенціалу країни. Саме орієнтування на зрівноважений розвиток сільськогосподарських підприємств дасть можливість створити необхідні передумови раціонального використання природних, трудових, технологічних, фінансових та інших ресурсів для забезпечення процесу суспільного відтворення [35].

Відомо, що під час раніше здійснюваних спроб удосконалення системи управління національним господарством, акцент робився на поліпшенні якоїсь однієї сторони управлінського процесу. Наприклад, на перше місце висувався галузевий принцип управління економікою на шкоду територіальному. У результаті посилювалися протиріччя між економічним і соціальним розвитком національного господарства, галузевими й територіальними чинниками. Нині загалом досягнуто розуміння того, що не можна надати перевагу якомусь одному принципу управління економікою, проте територіальний принцип, просторовий підхід до управління розвитком територіальних утворень треба поставити наріжним каменем у систему регіонального управління та місцевого самоврядування, а формування фінансово-економічного механізму децентралізованого управління природними ресурсами є основою сталого розвитку певної території [127].

Для подолання негативних екологічних явищ та процесів в аграрній сфері, а також мінімізації наявних ризиків у всіх галузях сільського господарства необхідно вжиття відповідних заходів є доцільним використання еколого-правового інструментарію – екологічного страхування, який реалізується через страхування відповідальності селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, діяльність яких може призвести до погіршення екологічного стану галузей сільського господарства та спричинити негативний вплив на навколишнє середовище [35].

Розвиток екологічного страхування має ґрунтуватися на концептуальних засадах екологізації сільського господарства. Це можливе лише за умов визначення основних принципів створення ефективної системи страхового захисту майнових інтересів третіх осіб (вигодонабувачів), яка має гарантувати:

- реальну компенсацію збитків третій особі (особам) з боку страхової організації після настання страхового випадку;
- максимально використовувати страхування, як джерело інвестування в агропромисловому комплексі;

- підвищення екологічної безпеки, сталості і фінансової стабільності сільськогосподарських підприємств у процесі використання [35].

Впровадження ефективної системи екологічного страхування в природоохоронну практику сприятиме екологізації всіх етапів сільськогосподарського виробництва та раціональному природокористуванню в аграрній сфері, тим самим забезпечить послідовне втілення в життя концепції сталого розвитку нашої держави [353].

Ризики, пов'язані з постійною взаємодією між людською діяльністю та навколишнім середовищем, різноманітні: від зростаючого забруднення навколишнього середовища та ґрунту до стихійних лих, що відбуваються в сезонному та міжрічному масштабах і часто катастрофічні за своїми наслідками. Отже, розробка ефективних планів управління ризиками, спрямованих на формулювання життєздатних стратегій реагування, вимагає проактивних внесків усіх суб'єктів господарювання: урядів, державних службовців, міжнародних організацій, фінансових інституцій та приватних сторін – усіх покликано взяти участь у цьому [353].

Розглядаючи не менш важливий механізм у природокористуванні, а саме інвестиційний, можна сказати, що на сучасному етапі від фінансово-кредитного й інвестиційного механізму значною мірою залежить відновлення і зростання виробничого капіталу, підвищення рівня виробництва та конкурентоспроможності продукції, вирішення всього спектру соціально-економічних проблем галузі.

Основними напрямками інвестування в провідних країнах світу є: придбання сільськогосподарської техніки, впровадження інноваційних технологій виробництва, що передбачають ресурсозбереження та екологічність, модернізація сільського господарства, яка буде одним із чинників пропонування ринку одним із чинників пропонування ринку конкурентоспроможності продукції [86].

Рис. 2.3. Стратегічні пріоритети розвитку інвестиційного забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку

*Примітка. * розроблено автором*

На рис. 2.3 представлені стратегічні пріоритети розвитку інвестиційного забезпечення сталого природокористування, які охоплюють широкий спектр аспектів і підходів, спрямованих на підтримку та стимулювання сталого використання природних ресурсів. Схема включає такі ключові напрями:

1. Вдосконалення нормативно-правової бази: Цей пріоритет передбачає розробку та адаптацію законодавчих та нормативних актів, які сприятимуть сталому природокористуванню, забезпечуючи ефективне регулювання та підтримку екологічно відповідальної діяльності.

2. Сприяння зеленим інвестиціям: Залучення фінансування в проекти, що мають на меті зниження негативного впливу на довкілля, енергоефективність та розвиток відновлюваних джерел енергії. Це також включає підтримку ініціатив,

спрямованих на збереження біорізноманіття та природних ресурсів.

3. Формування публічно-приватних партнерств: Співпраця між державним та приватним секторами для реалізації проєктів сталого розвитку, що дає змогу об'єднати ресурси, експертизу та інноваційні підходи для досягнення спільних цілей.

4. Розвиток фінансових ринків для сталості: Створення та розвиток механізмів фінансування, таких як зелені облігації, екологічні фонди, які спрямовані на підтримку сталого розвитку та екологічних ініціатив.

5. Заохочення інновацій та передачу технологій: Підтримка досліджень та розробок у сфері екологічно чистих технологій, сприяння інноваціям та обміну знаннями та практиками, які можуть сприяти більш ефективному та сталому використанню природних ресурсів.

6. Поліпшення ефективності використання ресурсів: Заходи, спрямовані на зниження витрат природних ресурсів, зменшення відходів та підвищення загальної ефективності виробничих та споживчих процесів.

7. Будівництво потенціалу та підвищення обізнаності: Розвиток людського капіталу через навчання та освіту, підвищення рівня обізнаності громадськості та зацікавлених сторін щодо важливості сталого природокористування та екологічної відповідальності.

Ці стратегічні пріоритети формують основу для комплексного підходу до інвестиційного забезпечення сталого природокористування, з огляду на потребу в збалансованому розвитку, екологічній безпеці та соціальній відповідальності.

Здійснення інноваційного процесу забезпечується надходження коштів із різних джерел. Інвестиційним джерелом можуть бути власні фінансові ресурси аграрних підприємств, кошти юридичних і фізичних осіб, державних кредитних організацій, міських бюджетних організацій тощо. Основним джерелом фінансування нині залишаються власні кошти. За відсутності механізму залучення їх в інноваційну сферу економічний ріст аграрних підприємств неможливий. Тому існує потреба створення на регіональному рівні системи стимулів, щоб використання нових технологій стало економічно вигідним для

підприємств аграрної сфери. Підвищення фінансової самостійності аграрних підприємств, що визначає фінансову самодостатність, можливе на основі зниження податкового навантаження на господарюючих суб'єктів, широкого запровадження прискореної амортизації активної частини основних фондів, реорганізації системи оплати праці та інших заходів. Адже якщо кошти місцевих бюджетів не є достатніми, щоб надавати фінансову допомогу розвитку інноваційного потенціалу аграрного підприємства, держава та місцева влада повинні сприяти та заохочувати господарських суб'єктів до нагромадження, а не споживання власного фінансового потенціалу [2].

Серед власних джерел фінансових ресурсів підприємства вагомим резервом є становлять амортизаційні відрахування підприємств. Також варто приділити увагу лізингу. В умовах розвинутих ринкових відносин важливим джерелом інвестиційного забезпечення розвитку аграрних підприємств є лізинг. Він є довгостроковою орендою машин, обладнання, транспортних засобів, виробничих споруд тощо на підставі договору між орендодавцем і орендарем. За рахунок лізингу орендар має можливість використовувати нову техніку не витрачаючи одразу значну суму коштів. Лізингові угоди можуть бути багатоваріантними за передбаченими умовами щодо інвестиційної складової. Тому особливістю інвестування в сільське господарство є постійна потреба вкладень у виробничі процеси за сезонної нерівномірності надходжень доходів від організаційно-економічної діяльності. За такої умови постає необхідність використання різних форм інвестицій у виробництво [86].

Інвестиційний механізм є рушійним елементом інвестиційної діяльності аграрних формувань. Зважаючи на визначення, що механізм – це алгоритм процесу, вважаємо за доцільно покласти в основу інвестиційного механізму його стадії, які і визначають першочерговість виконання завдань. Напрямок інвестиційного процесу визначає інвестиційна політика, формуючи механізм здійснення інвестицій та передбачаючи предмет та термін інвестування, джерела коштів та ефективність їхньої окупності. Основними напрямками інвестиційної політики можуть бути такі: забезпечення високих темпів економічного розвитку

підприємства за рахунок ефективної інвестиційної діяльності; максимізація доходів від інвестиційної діяльності; мінімізація ризиків, які виникають в інвестиційній діяльності. Якщо інвестиційна діяльність - це складова економічної діяльності підприємства, то як і будь-який інший бізнес-процес вона потребує визначення організаційно-економічних методів і форм управління всіма стадіями інвестиційних процесів на рівні підприємства, а, отже, використання інвестиційного механізму [129].

Інвестування в ефективне природокористування. Бачення природи, як рішення, може допомогти країнам одночасно впоратися з кількома проблемами, як-от продовольча та водна безпека, здоров'я людини та зміна клімату. Наприклад, зелена інфраструктура, така як мангрові ліси, водно-болотні угіддя та вододіли, може підвищити ефективність традиційної інфраструктури, побудованої для захисту від повеней [309].

Одним із прикладів є проєкт міського розвитку Metro Colombo, який підтримує управління міськими водно-болотними угіддями та стратегічне планування стійкості міст на муніципальному рівні. Проєкт підтримує інструменти для оцінки альтернативних підходів до зменшення ризиків повеней та інвестування в захист від повеней шляхом збереження водно-болотних угідь. Під час пандемії COVID-19 міське біорізноманіття стало ще важливішим, оскільки воно пов'язане з кращою якістю життя та здоров'ям населення. Підвищення ефективності природоохоронних територій та максимізація їхньої вигоди для місцевих громад. Охоронювані лісові території є найбільш ефективними, коли громада є партнером і створюються робочі місця, у тому числі для корінних народів. Іншим пріоритетним напрямом для Групи Світового банку є створення стимулів для збереження природи, наприклад, шляхом використання інноваційних моделей співфінансування та механізмів фінансування, щоб зменшити дефіцит фінансування природоохоронних територій [309].

Програма стійких ландшафтів Амазонки, що фінансується ГЕФ (Глобальний екологічний фонд), розроблена для захисту біорізноманіття,

цілісності та стійкості Амазонки. Амазонка містить 40 відсотків тропічних лісів планети та є критичним резервуаром біорізноманіття, але стикається з величезним тиском через вирубку лісів, деградацію земель, фрагментацію та надмірну експлуатацію лісових і прісноводних екосистем. Програма посилює ефективність управління 65 мільйонами гектарів природоохоронних територій, сприяє створенню 4,3 мільйона гектарів нових охоронюваних територій і заохочує стійкі методи виробництва на 11 мільйонах гектарів. Вона також реалізує природоохоронні угоди з корінними народами та місцевими громадами для нарощування потенціалу та підтримки місцевого управління природними ресурсами [309].

Оцінки показують, що фінансовий дефіцит біорізноманіття становить 711 мільярдів доларів США на рік. У нещодавньому звіті Група Світового банку закликає до комплексного підходу до мобілізації ресурсів, який включає фінансування екологізації – спрямування фінансових потоків від проєктів, що мають негативний вплив на природу, до проєктів, які мають позитивний вплив, а також фінансування екологічності – розблокування інвестицій у збереження, відновлення та збалансоване природокористування [309].

Іншим способом мобілізації фінансування є розробка та застосування фінансових інструментів для збереження, таких як марковані облігації, облігації перехідного періоду, облігації, пов'язані зі стійким розвитком, і страхові продукти в контексті біорізноманіття. За останнє десятиліття Група Світового банку створила основу для того, що сьогодні становить понад 750 мільярдів доларів США, ринку зелених облігацій, який поєднує екологічні проєкти з ринками капіталу та основними інвесторами. З 2008 року Світовий банк залучив 14,3 мільярда доларів США через 168 зелених облігацій, випущених у 22 валютах. Успіх зелених облігацій надихнув на створення інших тематичних облігацій, таких як сині облігації [309].

Інвестиції в екологічні активи можуть бути економічно ефективними заходами для зменшення ризиків. Наслідком цього є те, що страховики мають неоцінені ризики на своїх балансах і не інвестують оптимально для управління

ризиками. Однак для бідних людей, які не мають доступу до страхових продуктів, але чия бідність і пошуки засобів до існування впливають на системні ризики та страхові компанії, інвестиції в екологічну інфраструктуру можуть створити стійкість, яка зменшує ризики [375].

Фінансова політика природокористування повинна будуватися на основі певних принципів, які мають спрямовуватися на забезпечення сталого розвитку, екологічної збалансованості та ефективного використання природних ресурсів (рис. 2.4).

Принцип екологічної ефективності полягає в тому, що фінансова політика повинна сприяти стимулюванню екологічно ефективного використання природних ресурсів та прискореному переходу до зеленої економіки. Це може здійснюватися через систему оподаткування забруднюючої діяльності.

За принципом «забруднювач платить» вартість виробництва або споживання ресурсів повинна відображати повну вартість пошкодження чи екологічного забруднення, що створюється. Забруднювач або користувач природних ресурсів повинен нести відповідальність за свої дії та компенсувати шкоду, завдану навколишньому середовищу. Такий принцип можна реалізувати за допомогою механізму оподаткування, платежів за використання ресурсів або системи торгівлі екологічними квотами.

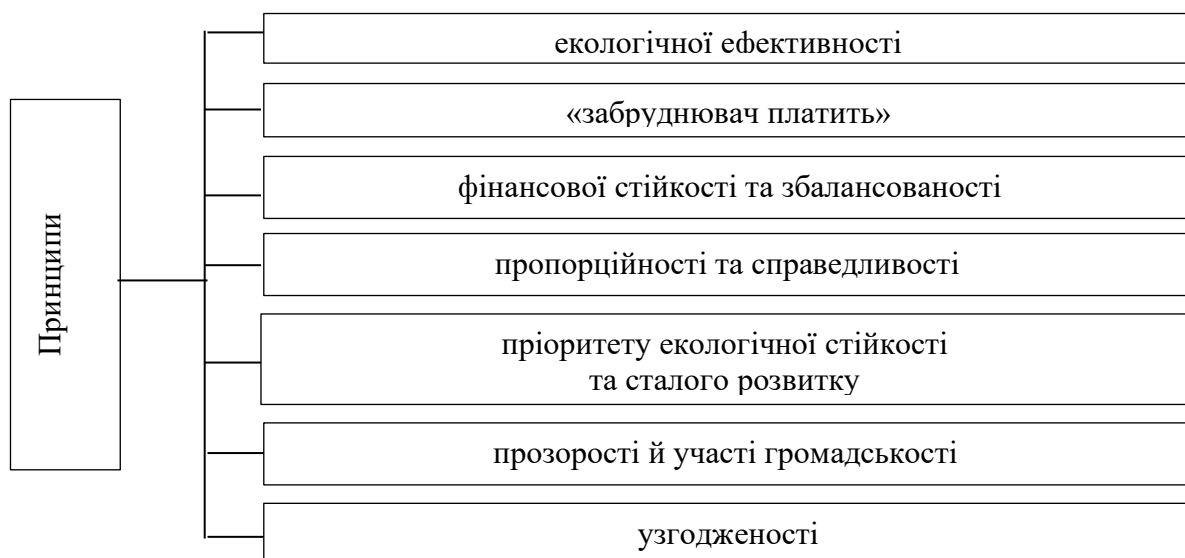

Рис. 2.4. Принципи фінансової політики природокористування

Примітка. * розроблено автором.

Реалізація принципу фінансової стійкості показує, що фінансова політика повинна бути стійкою та забезпечувати належний рівень фінансування охорони навколишнього середовища та природних ресурсів. Це може включати створення спеціальних фондів або механізмів фінансування, які забезпечують стабільність та надійність ресурсів для охорони природи. Також фінансова політика повинна сприяти збереженню екологічної рівноваги: доходи, отримані від природокористування повинні використовуватися на захист та відновлення природних ресурсів та компенсацію екологічних збитків.

Фінансові механізми природокористування повинні бути пропорційними до розміру і впливу використання природних ресурсів. Тобто платежі мають бути справедливими і відповідати екологічній вартості ресурсів та його збереженню для майбутніх поколінь.

Пріоритетом фінансової політики повинен бути сталий розвиток, збалансований з урахуванням потреб сучасного суспільства та майбутніх поколінь, зокрема за рахунок забезпечення ефективного використання природних ресурсів, збереження біорізноманітності та природних екосистем, а також підтримки соціально-економічного розвитку. Цього можна досягти шляхом надання фінансових стимулів для екологічно стійких практик спрямованих на використання відновлювальних джерел енергії, енергоефективність та повторна переробка.

Принцип прозорості та участі громадськості означає, що фінансова політика повинна базуватися на прозорих механізмах, які дозволяють громадськості володіти інформацією про витрати та доходи, пов'язані з природокористуванням. Крім того, необхідно забезпечити можливість участі активної громадськості в процесі прийняття рішень.

Фінансова політика природокористування повинна бути узгоджена з іншими політичними секторами, зокрема екологічним, енергетичним, сільськогосподарським тощо.

Проаналізувавши та вивчивши основи найголовніших фінансових методів

регулювання природокористуванням можна зробити висновок, що взаємозв'язок цих методів є найбільш результативним та дає змогу отримати якомога кращий результат у досягненні раціонального природокористування, тим самим забезпечуючи вихід на міжнародний сектор та можливість конкурувати з провідними світовими спеціалістами в наведеній галузі. Також варто наголосити, що саме взаємодія всіх компонентів дасть можливість розвивати промисловість прозоро, що дасть змогу посилити ефект довіри не лише серед українського, а й серед міжнародного простору, а це так само дасть змогу залучити нових партнерів, отримати більшу підтримку та можливість працювати, використовуючи всі потужності.

2.3. Концептуальні підходи до застосування фінансових інструментів і механізмів природокористування

Розвиток упродовж останніх п'яти десятиліть був пов'язаний із швидкою трансформацією природного світу й недостатніми інвестиціями в його збереження та стале використання. За останні 50 років населення подвоїлося, світова економіка зросла вчетверо, а світова торгівля вдесятеро. Недостатньо уваги приділено впливу цього розвитку на навколишнє середовище: рекордне зростання збіглося із втратою 85 % водно-болотних угідь, зміною 75 % поверхні суші та деяким ступенем впливу на 66 % площі океану. Людська діяльність також використовує біосферу як поглинач для безпрецедентної кількості відходів, у тому числі токсичних. Основою нераціонального використання природних ресурсів є збої ринку, провали в управлінні, неефективна економічна політика, методи споживання та виробництва, які не узгоджуються з цілями сталого розвитку. Усе це змушує шукати нові механізми вирішення зазначених проблем [352].

Важливою передумовою ефективної оцінки політики природокористування є визначення її концептуальних підходів, які невід'ємно пов'язані із ризиками, що впливають з таких дій.

Наукові дослідження ООН свідчать, що концептуальний підхід не призначений як самостійний інструмент: він не охоплює весь спектр кліматичних ризиків і не повинен розглядатися як заміна комплексної оцінки вразливості до клімату. Ґрунтуючись на цій спрощеній категоризації, такий підхід включає два основні види ризиків: ризики, пов'язані з прямими й непрямими наслідками зміни клімату (зниження урожайності, пошкодження інфраструктури) і взаємодією із соціально-економічними, політичними й демографічними чинниками, та ризики, спричинені впливом зміни клімату на складні системи (наслідки дезадаптації і енергетичного переходу). Для оцінки ризиків необхідно визначити ймовірність виникнення чинників та їхній потенційний вплив [249].

Ризики, пов'язані з безпекою, зокрема зі зміною клімату, можуть використовуватися різними організаціями, партіями, спільнотами чи окремими представниками для популістської пропаганди власної позиції, поглядів, стимулювання до прийняття чи навпаки неприйняття рішень. У зв'язку із цим політика у сфері природокористування повинна реагувати на всі можливі об'єктивні та суб'єктивні чинники, пов'язані зі зміною клімату.

У широкому розумінні концептуальний підхід політики природокористування включає такі твердження:

- аналіз ризиків, пов'язаних із кліматичними змінами потрібно розуміти не як лінійний процес, а як інтерактивний динамічний підхід;
- гендерна нерівність, позиції влади формують відчуття жінками та чоловіками різного походження вплив зміни клімату та небезпеки;
- концептуальний підхід допомагає зрозуміти як зміна клімату впливає на безпеку людей, особливо найуразливіших верств;
- наслідки зміни клімату різняться залежно від країни, регіону тощо (просторовий підхід має значення під час аналізу просторового розподілу ризиків кліматичної безпеки);
- для комплексної і всебічної оцінки ризиків потрібен багатогалузевий підхід, спільний системний аналіз та обмін інформацією;

- аналіз вимагає поєднання кількісних і якісних даних;
- аналіз та оцінка ризиків повинна здійснюватися для визначення позитивних чинників, які можна посилити, та прогалин, що вимагають втручання [249].

У 2018 році за спільної ініціативи Департаменту ООН з політичних питань і розбудови миру, Програми розвитку ООН (ПРООН) і Програми ООН з довкілля (ЮНЕП) з метою зміцнення спроможності системи ООН аналізувати та більш систематично вирішувати негативний вплив зміни клімату на мир і безпеку створено Механізм кліматичної безпеки (CSM) [249].

Складні зв'язки між зміною клімату, миром і безпекою вимагають гнучкого підходу, який об'єднує учасників з різних сфер політики. CSM використовує міжгалузевий підхід, який дозволяє йому реагувати на попит на місцях, одночасно збільшуючи свій досвід у сфері політики, допомагаючи поглибити глобальну доказову базу та стимулюючи адвокацію. У більшості випадків підтримка CSM означає надання технічних консультацій для інтегрованої оцінки ризиків безпеки, пов'язаних із кліматом, або розробки перспективних стратегій запобігання ризикам і управління ними [249].

Загалом доцільно виділити два підходи до формування політики природокористування: ринковий та традиційний (командно-контрольний). Перший дає значно ширші переваги й можливості, оскільки заснований на стимулах, другий носить повністю регуляторний характер.

Існує два основних типи традиційних регуляторних підходи: технологічний або проєктний стандарт (передбачає конкретні технології контролю або виробничі процеси, які забруднювачі повинні використовувати, щоб відповідати стандарту викидів); стандарт, що ґрунтується на продуктивності, (також вимагає, щоб забруднювачі відповідали стандарту викидів, але дає можливість забруднювачам вибрати будь-який доступний метод для досягнення цього стандарту). У той час як традиційні та добровільні підходи є цінними інструментами політики для деяких видів екологічних проблем, політика, що ґрунтується на стимулах, стає все більш популярною як інструмент

для вирішення широкого кола екологічних проблем, від кислотних дощів до зміни клімату [267].

Ще одним цікавим типом екологічного регулювання, який набув широкої популярності в Китаї, є сертифікація системи екологічного менеджменту підприємств та організацій.

В Україні серія стандартів ISO 14000 не є настільки поширеною, але в умовах сьогодення вона доволі актуальна для таких галузей як: нафтогазовидобувна, хімічна, будівельна, металургійна, оскільки під час проведення тендерних процедур наявність такого сертифікату часто має вирішальне значення. Упровадження даної системи дає змогу зменшити негативний вплив на навколишнє середовище, знизити витрати на сировину й матеріали, оптимізувати видатки, зокрема й за рахунок переробки відходів, покращити імідж та зовнішню політику підприємства й загалом позиціонує його як відповідального суб'єкта підприємницької діяльності.

Більшість науковців виділяють економічний, правовий та адміністративний механізми регулювання природокористування. М. Латинін та Ю. Біловіцька [125] також розглядають інформаційний механізм, суть якого розкривається у взаємодії органів влади, бізнесових структур та громадськості, спрямованій на розв'язання екологічних проблем, забезпечення дбайливого ставлення до навколишнього середовища та спонукання науково-технічного прогресу в «зеленій» економіці.

Управлінський механізм орієнтований на встановлення стандартів, норм, правил природокористування, а також системи стягнень за їхні порушення. Його метою є забезпечення дотримання законодавства у сфері екологічної безпеки, контролю за виконанням природоохоронних заходів, раціонального природокористування загалом та узгодження дій державних інституцій і громадськості. Управлінський механізм повинен реалізовуватися на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також функціонувати безпосередньо на підприємстві. Це дасть змогу зменшити негативний вплив кожного конкретного господарюючого суб'єкта та забезпечить екологічний

розвиток певних територій і держави загалом, яка виступає ключовою ланкою у вирішенні даного питання. Але потрібно враховувати, що його реалізація дороговартісна та малодієва.

Добровільна політика регулювання навколишнього середовища може дати можливість повною мірою виконувати роль управління сторонніми установами, галузевими асоціаціями та громадськістю [339].

Економічний механізм – сукупність методів і форм практичної реалізації економічних законів, що застосовуються для регулювання використання природних ресурсів, захисту навколишнього середовища та розвитку зеленої енергетики. Він включає інструменти впливу на матеріальний інтерес підприємства, зокрема стимулювання за рахунок різних важелів (платежів, пільг, цільового фінансування, дотацій, грантів тощо). Подібні інструменти найпоширеніші у світовій практиці. Механізм ґрунтується на концепції платного природокористування. Якщо аналізувати його з позиції еколого-економічної доцільності, то можна констатувати, що в нинішніх умовах він малоефективний у розв’язанні проблем захисту і збереження природних ресурсів.

Правовий механізм регулювання природокористування закріплений у формі законодавчих і нормативно-правових актів, стандартів тощо і проявляється у встановленні правил поведінки людини до природи. Саме нормативно-правове регулювання – один із ключових важелів управління природокористуванням. До основних законів варто віднести такі: «Про охорону навколишнього природного середовища» [168], «Про управління відходами» [171], «Про охорону земель» [167], «Про охорону атмосферного повітря» [166], «Про тваринний світ» [170], «Про рослинний світ» [169]. Також варто зазначити Земельний Кодекс [78], Водний Кодекс [36], Лісовий Кодекс [128], Кодекс України про надра [89].

З вищенаведеного випливає, що діючі механізми регулювання природокористування недостатньо результативні. Тому забезпечити раціональне природокористування в Україні можливо за рахунок створення концепції комплексного природокористування (рис. 2.5), яка на відміну від існуючої

ситуації та на вимогу сучасних реалій включатиме і взаємоузгоджуватиме між собою всі механізми для відновлення еколого-економічної стабільності держави та досягнення цілей сталого розвитку.

Рис. 2.5. Концепція комплексної фінансової політики природокористування

*Примітка. * розроблено автором.*

Потрібно так налаштувати процес, щоби суб'єкти господарювання і держава досягали максимально можливих результатів за оптимальних витрат, і водночас існували б умови для розвитку соціуму й навколишнього середовища. Тобто повинно бути налагоджене найбільш економічно й екологічно виправдане використання ресурсів кожного регіону (територіальний критерій). Це дасть можливість не тільки відновити регіон після зазнаних втрат і збитків до

довоєнного рівня, але й забезпечить його розвиток, що матиме позитивний економічно-соціально-екологічний вплив на розвиток країни загалом.

Така концепція дасть змогу оптимально поєднати різні важелі (інструменти) впливу за рахунок їхньої ефективної взаємодії. Вважаємо за доцільне, що механізми забезпечення раціонального природокористування повинні існувати не кожен окремо, як наразі відбувається, а бути складовими компонентами єдиного цілісного механізму. Крім того, потрібно додатково передбачити соціальну компоненту, яка захищатиме суспільство, дбатиме про його розвиток і одночасно забезпечуватиме дотримання ним вимог, правил і процедур екологічного спрямування.

З огляду на запропоновану концепцію визначена категорія «фінансова політика природокористування», яка розглядається як сукупність функцій, принципів і механізмів, спрямованих на реалізацію цілей природокористування в умовах сталого розвитку через запропоновану концепцію фінансової політики природокористування з урахуванням фінансового потенціалу держави.

Органи державної влади зобов'язані розробляти чіткий механізм організації раціонального використання природних ресурсів та разом із місцевим самоврядуванням контролювати його дотримання, створюючи для цього відповідні інституції. Під час розроблення важелів впливу та визначенні якісних параметрів необхідно враховувати територіальний і галузевий чинники.

Також необхідно переглянути кожен певний нині діючий інструмент, адже в реаліях сьогодення ті, що були запроваджені декілька років тому, стали неактуальними та малоефективними. Кожен регіон (починаючи з рівня територіальних громад) за співпраці з представниками бізнесу, екологозахисними організаціями, активістами і профільними фахівцями повинні надати пропозиції щодо можливостей його розвитку в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі, з огляду на економіко-екологічні спроможності територій.

Робота підприємств повинна будуватися з урахуванням раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного

середовища. Це можливо внаслідок удосконалення технології виробництва, мінімізації і повторної переробки відходів, переходу на альтернативні джерела енергії. Координувати дану діяльність повинна служба менеджменту, яка також слідкуватиме за фінансовим і соціально-екологічним виміром (ефективністю) понесених витрат, дотриманням політики щодо викидів тощо.

Політика природокористування повинна будуватися на основі концептуального підходу, який охоплює широкий спектр кліматичних ризиків. З огляду на те, що діючі механізми регулювання природокористування малоефективні, їхня трансформація і подальша реалізація можлива шляхом створення концепції комплексного природокористування, яка складається з організаційної, економічної, правової і соціальної компонентів.

Загострення глобальних екологічних проблем разом із диференційованими кризовими проявами в соціально-економічній сфері суспільних відносин, які тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені, свідчать про глибинні інституціональні трансформаційні процеси. Такі процеси в Україні характеризуються особливою гостротою перебігу в природноресурсній сфері. Водночас природні ресурси поступово набувають форми активів, що потребує відповідного інструментарію регулювання суб'єкт-об'єктних відносин [180].

Серед глобальних проблем, зумовлених науково-технічною революцією, є проблема раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів від забруднення, деградації та виснаження. Насамперед це стосується земель – найважливішої складової частини біосфери. Високий рівень концентрації важкої промисловості, необґрунтовані масштаби меліорації земель, технократичний детермінізм і екологічний волюнтаризм у розвитку й розташуванні продуктивних сил і фінансування природоохоронних заходів за залишковим принципом призводять до екологічної кризи [57].

Природокористування – це комплексна система, яка охоплює міжнародні, державні та громадські заходи, спрямовані на раціональне використання, відновлення та охорону природних ресурсів [57].

Інструменти регулювання, зокрема фінансово-економічного, спрямовані

на упорядкування суб'єкт-об'єктних відносин у природно-ресурсній сфері. Такі відносини варто вважати надскладними, що зумовлює необхідність системного підходу для максимально можливого за наявних умов упорядкування структури інституціонального забезпечення регулювання і управління природокористуванням [180].

Метою управління в галузі раціонального природокористування є реалізація законодавства, контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпечення ефективних і комплексних заходів щодо охорони довкілля, раціональне використання природних ресурсів, досягнення погодженості дій державних і громадських органів у цій галузі. У виробничих відносинах, що складаються між людьми і природою, є їхній суспільний характер. Функції управління та планування природокористування є однозначно прерогативою держави. Різні міністерства, комісії, відомства, комітети тощо в міру своєї компетенції здійснюють і підтримують єдину державну політику у сфері охорони довкілля [57].

У системі управління природоохоронною діяльністю підприємства можна виділити такі напрями планування, експлуатацію очисних споруд (з огляду на технологічний процес) і контроль за викидами в навколишнє середовище. Проектування і планування дають змогу розробити комплекс необхідних заходів щодо охорони довкілля та їх виконання. Серед них повинні бути нові вдосконалені технологічні процеси, роботи, очисні споруди, що знижують або унеможливають шкідливий вплив на довкілля.

Удосконалення механізмів регулювання в галузі охорони і відтворення природних ресурсів повинно відбуватися шляхом уточнення ролі й місця територіального й галузевого чинників у формуванні основних якісних параметрів навколишнього середовища.

Створення екологічних фондів також є одним з економічних методів управління в природокористуванні. Під фондами потрібно розуміти установи, які надають будь-яку матеріальну допомогу, та грошові матеріальні кошти, а також їх джерела. Наприклад, в екологічні фонди надходять платежі всіх

підприємств за природокористування. А потім ці кошти видаються на проведення невідкладних та дорогих природоохоронних заходів. Крім цього, підприємства можуть робити внески у фонди екологічного страхування [57].

В умовах інституціональних трансформацій, коли системна взаємодія природоресурсної і фінансово-економічної сфер характеризується високим рівнем невизначеності, ключову роль у переході системи на якісно вищий рівень розвитку відводимо інструментам фінансово-економічного механізму. Такі інструменти регулювання природокористування впливають на затрати й доходи природокористувачів, тим самим опосередковано змінюючи їхню діяльність для досягнення встановлених регулятором цілей і мети розвитку. У сучасних умовах інституціональних трансформацій в Україні інструменти регулювання природокористування, їхній зміст і комбінаторика визначаються певними завданнями (цілями розвитку підсистем – галузей і секторів національної економіки, інституціональних одиниць) задля досягнення спільної системної мети – сталого розвитку. Фінансово-економічний механізм регулювання природокористування водночас формується насамперед (але не виключно) під впливом таких процесів та елементів системи природокористування, як децентралізація системи управління і функціонування екосистем [180].

Основними чинниками, що визначають структуру інструментів регулювання природокористування є стан навколишнього природного середовища, ступінь деградації екосистем, етапу розвитку суспільства, рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. На кожному етапі розвитку системи така структура характеризується наявністю в ній як традиційних і модернізованих інструментів, так і інноваційних, що саме в поєднанні забезпечує досягнення заданої системної мети [180].

Як в економічній теорії, так і на практиці нині розроблено низку класифікацій інструментів регулювання суспільних відносин, зокрема природокористування та охорони навколишнього середовища. Узагальнену і доповнену класифікацію інструментів регулювання природокористування за різними критеріями представлено на рисунку 2.6. Також пропоную розглянути

класифікацію фінансово-економічних інструментів (засобів) регулювання природокористування (таб. 2.2):

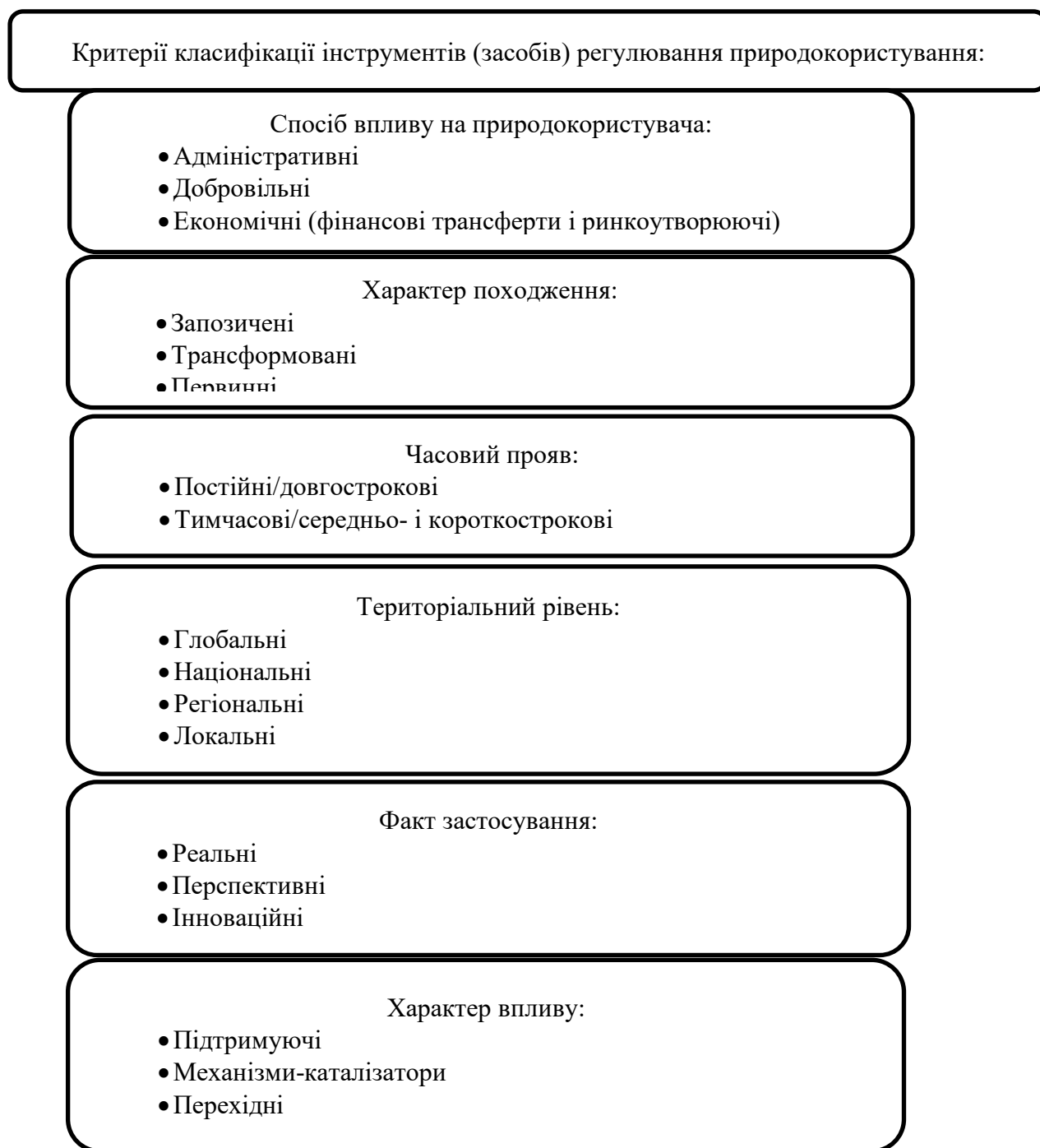

Рис. 2.6. Критерії класифікації інструментів регулювання природокористування

Примітка. *[180].

Таблиця 2.2

Фінансово-економічні інструменти (засоби) регулювання природокористування

Типи інструментів	Інструменти
Інструменти економічного стимулювання	<ul style="list-style-type: none"> - міжнародні фонди та інвестиційні програми; - державні субсидії, дотації та субвенції; - податкові пільги; - інвестиційні фонди
Інструменти економічного гарантування	<ul style="list-style-type: none"> - екологічні фонди; - екологічне страхування; - компенсаційні платежі та виплати
Ринкоутворюючі інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - капіталізація; - сек'юритизація; - хеджування; - торгівля правами на використання і забруднення; - екологічний маркетинг
Кредитно-іпотечні інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - іпотека, послуги спеціалізованих фінансових установ щодо природокористування; - державне пільгове кредитування; - «зелені» облігації
Фіскально-бюджетні інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - ресурсні податки і платежі (ціль-вилучення ренти); - плата за використання екосистем; - екологічні податки; - штрафи, відшкодування втрат
Інноваційні (перспективні) інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - державний інноваційний фонд; - екоінновації; - безвідсоткове бюджетне кредитування; - інноваційні проекти підтримки сталого природокористування; - торговельні угоди між розвиненими та країнами, що розвиваються

Примітка. * [133].

В умовах поглиблення інституціональних трансформацій варто зазначити роль інноваційних фінансово-економічних інструментів регулювання природокористування. З огляду на цільові установки застосування фінансово-економічних інструментів регулювання природокористування – стимулювання інноваційної діяльності, інновації вважають важелем трансформації соціально-економічного зростання в довготривалій перспективі [180].

Зазначу перспективні засоби фінансово-економічного регулювання природокористування на міжнародному рівні. Так, за відсутності глобального фінансового регулятора готовність розвинутих країн платити за збереження навколишнього природного середовища пропонують утілювати за допомогою

нових інноваційних інструментів екологічної політики – торговельних угод між розвинутими та країнами, що розвиваються.

Класифікація фінансових інструментів фінансової політики сталого природокористування може бути систематизована за декількома ключовими категоріями, що відображають різні механізми та підходи до залучення та розподілу фінансових ресурсів для підтримки сталого управління природними ресурсами. Наведемо основні категорії:

1. Фіскальні інструменти:

- Податки та збори: Екологічні податки, збори за використання природних ресурсів, збори за забруднення.

- Субсидії та податкові пільги: Субсидії для стимулювання екологічно чистих технологій, податкові знижки для компаній, що інвестують у стале природокористування.

2. Ринкові інструменти:

- Торгівля квотами на викиди: Системи торгівлі викидами та кредитами вуглецю.

- Зелені облігації та інші цінні папери: Випуск облігацій, спрямованих на фінансування проєктів сталого розвитку.

3. Бюджетне фінансування:

- Державні програми та фонди: Цільові державні програми для охорони довкілля, національні екологічні фонди.

- Гранти та дотації: Надання грантів для досліджень і проєктів в області сталого природокористування.

4. Міжнародне фінансування:

- Міжнародні гранти та кредити: Фінансування від міжнародних фінансових інституцій, двосторонні та багатосторонні гранти.

- Розвиткова допомога: Офіційна розвиткова допомога (ОРД) для сталих проєктів.

5. Приватне фінансування:

- Корпоративні інвестиції: Прямі інвестиції приватного сектору у сталі

проєкти.

- Соціально відповідальне інвестування: Інвестиції, які враховують екологічні та соціальні критерії.

6. Партнерства публічного та приватного секторів (ППП):

- Спільні ініціативи: Співпраця між державою та приватними компаніями для реалізації сталих проєктів.

- Підтримка інновацій: Створення умов для розвитку та комерціалізації.

У Європейському Союзі (ЄС) у застосуванні інструментів регулювання природокористування особливу роль відіграють програми дій співтовариства в галузі навколишнього середовища, зокрема Сьома програма дій. Вона пропонує узгоджену систему екологічної політики, яка об'єднує короткотермінові, середньо- та довгострокові цілі. Екологічна політика ЄС загалом ґрунтується на таких принципах: профілактики; виправлення забруднення на джерелі; забруднювач платить; запобігання. Відповідно застосовуються чотири основних взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих принципи сприяння переходу до «зеленої» економіки: пом'якшення, адаптація, запобігання і відновлення. Кожен із цих принципів базується на певному виді знань і структурі управління та створює потреби в новаторських рішеннях (рис. 2.7) [180].

Рис. 2.7. Принципи сприяння переходу до «зеленої» економіки

*Примітка. * [180].*

Залежно від переслідуваних цілей розвитку секторів і всієї економіки виділяють такі типи економічного механізму природокористування:

– економічний механізм із м'якими обмеженнями, орієнтований на раціоналізацію природокористування та охорону навколишнього середовища за розширення масштабів використання природних ресурсів в економіці;

– жорсткий і стимулюючий економічний механізм, спрямований на стабілізацію і скорочення масштабів природокористування [180].

Варто також зазначити, що на вибір інструментів екологічного управління і сталого розвитку впливають загальні обставини й умови, сектор застосування, а також система цілей з урахуванням відносних переваг та обмежень кожного типу засобів регулювання. На основі цього він виділяє сім загальних категорій економічних інструментів (рис. 2.6).

Матриця фінансових інструментів природокористування дає можливість систематизувати та візуалізувати різні види інструментів, їхні цілі та застосування. Нижче наведено приклад такої матриці:

Для адаптації матриці фінансових інструментів природокористування до українського контексту, необхідно врахувати національне законодавство, специфіку економіки та екологічні пріоритети країни. Ось як може виглядати адаптована матриця (табл. 2.3).

Ця матриця відображає ключові фінансові інструменти та можливості їхнього застосування в Україні. Вона може слугувати основою для більш детального аналізу та планування у сфері фінансової політики сталого природокористування.

Матриця може бути адаптована та розширена залежно від конкретних потреб та контексту природокористування в конкретній країні чи регіоні.

В Україні інструменти регулювання природокористування, їхній зміст і комбінаторика визначаються насамперед, але не виключно, під впливом таких процесів та елементів системи природокористування, як децентралізація системи управління і функціонування екосистем. Особливу роль у системі регулювання природокористування відіграють інструменти фінансово-економічного регулювання, оскільки вони передбачають непряму мотиваційно-стимулюючу й компенсаційно-антистимулюючу дію суб'єкта управління на об'єкт

управлінського впливу. Належна структура таких інструментів забезпечує системну орієнтацію на досягнення загальної мети розвитку, а також поточних цілей. Встановлення максимально повної вартості природних ресурсів є необхідною умовою формування дієвого інструментарію екологічної і економічної політики держави щодо регулювання природокористування. Перспективою подальших досліджень є розроблення практичних рекомендацій щодо формування системи інструментів регулювання використання та охорони за видами природних ресурсів в певних галузях / секторах національної економіки [180].

Таблиця 2.3

Матриця фінансових інструментів природокористування

Категорія	Інструменти	Ціль використання	Приклади застосування в Україні
Фіскальні інструменти	Екологічні податки, збори за використання ресурсів	Стимулювання ефективного використання ресурсів	Екологічний податок, збір за спеціальне використання води
Ринкові інструменти	Квоти на викиди CO ₂ , зелені тарифи	Залучення інвестицій у відновлювані джерела енергії, скорочення викидів	Торгівля квотами на викиди парникових газів, стимулювання виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії
Державне фінансування	Екологічні програми, фонди, гранти	Фінансування екологічних проєктів	Державний фонд охорони довкілля, програми енергоефективності
Міжнародне фінансування	Європейські гранти, міжнародні кредити	Інтеграція з європейськими екологічними стандартами	Гранти ЄС на впровадження екологічних інновацій, кредити від Європейського банку реконструкції та розвитку
Приватне фінансування	Корпоративне інвестування, імпаکت-інвестування	Розвиток сталого бізнесу	Приватні інвестиції в екологічно чисті технології, зелені стартапи
Публічно-приватні партнерства (ППП)	Спільні проєкти держави та бізнесу	Співпраця для досягнення екологічних цілей	Проєкти з управління твердими побутовими відходами, спільні водоочисні проєкти

Примітка. * розроблено автором

Пропонуємо докладніше розглянути управління природними ресурсами з

боку політики, а саме основні категорії політичних інструментів, які використовуються для політики охорони навколишнього середовища та природних ресурсів.

Інструменти політики часто класифікують як ринкові та командно-контрольні, але ця класифікація є не досить доречною. Ринкові інструменти передбачають як ціни, так і кількість, а їхні правила також підкріплені економічними санкціями в разі їхнього невиконання.

Одна з можливих типологій (на основі Світового банку, 1997 р.) для організації багатого розмаїття фактичного досвіду в цій галузі поділяє інструменти політики на чотири категорії: екологічні норми, використання ринку, створення ринку та залучення громадськості [366].

У таблиці 2.2 наведені різні види політичних інструментів і фактичне застосування до управління природними ресурсами. Перша категорія інструментів, екологічні норми, включає заборони, (необоротні) квоти або ліцензії та правила, які стосуються часових або просторових масштабів діяльності (зонування). Правила відповідальності також можна включити до цієї категорії, пов'язуючи її з великою сферою законотворчої діяльності та політикою правозастосування. Такі інструменти, як інструменти відповідальності, створення ринку, складаються з механізмів розмежування прав. Різні країни мають різні й часто розбіжні правові традиції та навіть правові системи для створення прав. У Сполучених Штатах більше прав, як правило, належить людям в економіці, які заробляють їх через володіння прилеглою землею (що іноді дає права на воду, нафту, корисні копалини тощо), або через акт захоплення чи попереднього привласнення (як у випадку з дикими тваринами, нафтою та водою, особливо це поширено в Каліфорнії). Навпаки, у Європі, а також у значних частинах Африки та Азії існує дещо сильніша роль суспільства, представленого іноді місцевими громадами, а іноді власне державою [366].

Наступна категорія інструментів – використання ринку. Вона включає створення субсидій або (на подальших етапах розробки політики) зменшення

субсидій, екологічні збори за входні ресурси або продукти, збори з користувачів (податки або збори), гарантії виконання, системи відшкодування депозитів і цільові субсидії [366].

Остання категорія інструментів, залучення громадськості, включає такі механізми, як розкриття інформації, маркування, екологічний аудит і сертифікація, а також участь громади в управлінні навколишнім середовищем або природними ресурсами. Діалог і співпраця між природоохоронним агентством, громадськістю та забруднювачами може призвести до добровільних угод (ДВ), які останнім часом стали популярним інструментом. Залучення громадськості не може легко замінити інші інструменти, такі як регулювання чи оподаткування; докази показують, що добровільні дії або угоди працюють найкраще, коли загроза інших інструментів є відчутною. Інші механізми є потенційно важливими в різних контекстах [366].

Такі механізми включають пряме надання екологічних послуг (таких як національні парки) та державну експлуатацію ресурсів, міжнародні угоди (які є політикою лише на багатонаціональному рівні) та макрополітику загалом (уся фіскальна, монетарна та торгова політика має наслідки для всієї економіки і, отже, для навколишнього середовища) [401].

Якщо ж брати до уваги сьогодення та розглядати саме з боку прогресу та людських ресурсів, то можна сказати, що діяльність людини все більше впливає на цілісність екосистем, які забезпечують необхідні ресурси та послуги для добробуту людини та економічної діяльності [373].

Таксономія інструментів фінансової політики природокористування включає систематичне впорядкування різних фінансових засобів, які можуть бути використані для досягнення цілей у сфері сталого використання природних ресурсів. Приклад такої систематизації наведено в додатку Б.

Ця таксономія не вичерпна та може бути доповнена іншими інструментами, специфічними для певних галузей або регіонів. Основна її мета – надати організовану основу для вибору інструментів фінансової політики, яка враховує широкий спектр можливостей для досягнення сталого

природокористування.

Управління базою природних ресурсів у стійкий та комплексний спосіб має важливе значення для сталого розвитку. У зв'язку із цим, щоб якнайшвидше змінити поточну тенденцію деградації природних ресурсів, необхідно впроваджувати стратегії, які повинні включати цілі, прийняті на національному та, де це доречно, регіональному рівнях для захисту екосистем та досягнення комплексного управління землею, водних і живих ресурсів, одночасно зміцнюючи регіональний, національний і місцевий потенціал [373].

Інтегрований, комплексний підхід до розв'язання проблем уразливості, оцінки ризиків та боротьби зі стихійними лихами, включно з запобіганням, пом'якшенням наслідків, готовністю, реагуванням та відновленням, є важливим елементом безпечнішого світу у двадцять першому столітті. Необхідні дії на всіх рівнях, щоб:

- посилювати роль Міжнародної стратегії зменшення ризиків стихійних лих і заохочувати міжнародне співтовариство надавати необхідні фінансові ресурси до її Цільового фонду;
- підтримка створення ефективних регіональних, субрегіональних і національних стратегій і науково-технічної інституційної підтримки боротьби зі стихійними лихами;
- зміцнення інституційного потенціалу країн і сприяння міжнародним спільним спостереженням і дослідженням шляхом вдосконалення наземного моніторингу та розширення використання супутникових даних, поширення технічних і наукових знань і надання допомоги вразливим країнам;
- зменшення ризиків повеней і посухи в уразливих країнах шляхом сприяння захисту і відновленню водно-болотних угідь і вододілів, покращенню планування землекористування, удосконаленню та більш широкому застосуванню методів і методологій для оцінки потенційних несприятливих наслідків зміни клімату на водно-болотні угіддя та, за необхідності, надання допомоги країнам, які особливо вразливі до цих наслідків;
- удосконалювати методи та методології для оцінки наслідків зміни

клімату та заохочувати продовження оцінки цих негативних наслідків Міжурядовою групою експертів зі зміни клімату;

- заохочувати поширення та використання традиційних і місцевих знань для пом'якшення наслідків лих і сприяти плануванню місцевими органами влади планування боротьби зі стихійними лихами на рівні громади, у тому числі через навчальні заходи та підвищення обізнаності громадськості;

- підтримувати постійний добровільний внесок, у відповідних випадках, неурядових організацій, наукового співтовариства та інших партнерів у боротьбі зі стихійними лихами відповідно до узгоджених відповідних керівних принципів;

- розвивати та зміцнювати системи раннього попередження та інформаційні мережі для боротьби зі стихійними лихами відповідно до Міжнародної стратегії зменшення ризиків лих;

- розвиток і зміцнення потенціалу на всіх рівнях для збору та поширення наукової та технічної інформації, включно із вдосконаленням систем раннього попередження для прогнозуванням екстремальних погодних явищ шляхом надання допомоги установам, які займаються вирішенням таких заходів;

- сприяти співробітництву для запобігання та пом'якшення наслідків, готовності до них, реагування на них та відновлення після великих технологічних та інших катастроф із несприятливим впливом на навколишнє середовище для підвищення спроможності постраждалих країн справлятися з такими ситуаціями [373].

Також, не менш важливою є роль сільського господарства в механізмі регулюванні природокористування, адже воно відіграє вирішальне значення в задоволенні потреб зростаючого населення світу та нерозривно пов'язане з викоріненням бідності, особливо в країнах, що розвиваються. Посилення ролі жінок на всіх рівнях і в усіх аспектах розвитку сільських районів, сільського господарства, харчування та продовольчої безпеки є обов'язковим. Стале сільське господарство та розвиток сільських територій мають важливе значення для реалізації інтегрованого підходу до збільшення виробництва продуктів

харчування та підвищення продовольчої безпеки та безпечності харчових продуктів у екологічно стійкий спосіб [373].

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз економічного механізму регулювання природокористування в Україні та світі, зокрема його існуючих фінансових інструментів та можливих напрямів їхнього удосконалення.

Висновки до розділу 2

1. Розглянуто комплексний підхід до фінансової політики, який визначається її роллю в стратегічному розвитку підприємства та управлінні ресурсами, сприяючи ефективному фінансовому менеджменту через поєднання регулювальних, розподільних та контрольних функцій. Виявлено, що як центральна частина стратегічного фінансового менеджменту, фінансова політика допомагає урядам керувати фінансовими ресурсами та спрямовувати їх для досягнення соціально-економічних цілей. У контексті сталого природокористування, фінансова політика включає різноманітні заходи та інструменти, спрямовані на забезпечення балансу між економічним розвитком, охороною довкілля та соціальними потребами, тим самим сприяючи досягненню цілей сталого розвитку.

2. Використовуючи порівняльний аналіз, доведено, що архітектоніка фінансового механізму природокористування включає джерела фінансування, інструменти, цілі та управління. Виявлено, що ринкові інструменти та стимулюючі заходи можуть бути ефективнішими для довгострокового розвитку, ніж пряме державне фінансування. Сформовано висновок про необхідність збалансованого підходу до використання різних фінансових інструментів для досягнення сталого природокористування.

3. Європейський Союз, як світовий лідер у встановленні природоохоронних стандартів, встановив амбітні цілі щодо зменшення викидів парникових газів та впровадив механізм регулювання викидів вуглецю на кордоні (СВАМ), що впливатиме на Україну, змушуючи її переглянути розмір

екоподатку за викиди вуглецю. Вважаємо, що доцільно врахувати фінансові механізми, такі як податки, збори, відшкодування за використання природних ресурсів та інші, для забезпечення природокористування на засадах сталого розвитку та збалансованого розвитку держави.

4. Виявлено, що фінансові механізми повинні бути справедливими та пропорційними, сприяючи сталому розвитку і збереженню природних ресурсів, зокрема, важливо надати фінансові стимули для екологічно стійких практик та забезпечити прозорість та участь громадськості в процесі управління природними ресурсами. Вважаємо, що цільове вирішення проблем природокористування вимагає узгодженої фінансової політики з іншими секторами та врахування міжнародних стандартів. Такий підхід сприятиме досягненню раціонального природокористування та підвищить конкурентоспроможність України на міжнародному ринку.

5. Обґрунтовано необхідність спрямовувати суб'єкти господарювання та державу на досягнення максимальних результатів за оптимальних витрат, сприяючи розвитку соціуму та збереженню навколишнього середовища через економічно та екологічно виправдане використання ресурсів кожного регіону. Наголошено на необхідності оновити діючі інструменти регулювання природокористування, оскільки вони стали неефективними з плином часу. Регіони повинні співпрацювати з бізнесом, екологічними організаціями та фахівцями для розвитку коротко-, середньо- та довгострокових перспектив з урахуванням економічних та екологічних можливостей, підприємства повинні працювати на основі раціонального використання ресурсів та охорони природи шляхом удосконалення технологій, мінімізації відходів та переходу на альтернативні джерела енергії, менеджмент має відповідати за координацію та відстеження фінансової та соціально-екологічної ефективності.

6. Розроблена матриця фінансових інструментів природокористування створює можливість систематизувати та візуалізувати інструменти, їхні цілі та способи застосування. В Україні адаптування такої матриці враховуватиме національне законодавство та екологічні пріоритети. Така матриця може стати

моделлю для подальшого аналізу та планування фінансової політики природокористування. Запропоновано інтегрований підхід до управління ризиками стихійних лих, що включає ряд дій на міжнародному рівні - посилення ролі міжнародних ініціатив та надання фінансової підтримки, створення регіональних стратегій та підтримку вразливих країн. Для зменшення ризиків несприятливих наслідків стихійних лих важливо використовувати науково обґрунтовані дані та гіпотези. Наголошено, що розвиток сільського господарства грає ключову роль у забезпеченні продовольства та сталого розвитку.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

3.1. Використання системи податкових важелів для забезпечення реалізації фінансової політики природокористування

Людське суспільство та економіка розвиваються на основі постійно зростаючого попиту на ресурси та енергію. Із часів промислової революції забруднення навколишнього середовища стало помітною кризою, яка привернула велику увагу [404]. Для розв'язання проблем, пов'язаних із людською діяльністю, яка шкодить екології, країни запроваджують різні податки і збори. З огляду на їхнє законодавче регулювання та обов'язковий характер, вони стали дієвим інструментом для інтернаціоналізації екологічних зовнішніх ефектів, але використання виключно чинника примусу та тиску на суб'єктів екологічних податків та використання державою його як джерела надходжень не сприяє забезпеченню сталого розвитку суспільства. З огляду на вищенаведене можна констатувати, що аналіз поточного стану розвитку екологічного оподаткування та механізму, що забезпечить раціональне природокористування, мають важливе значення в умовах сьогодення.

Delgado F. J., Freire-González J., Presno M. J. досліджують еволюцію загального екологічного оподаткування та його двох основних підкатегорій, енергетичного та транспортного податків. Автори виокремлюють два кластери для загальної суми екологічних податків, три для енергетичного й один для транспортного оподаткування, що означає загальну конвергенцію в такому випадку [259]. Jing Zhang аналізує застосування штучного інтелекту в податку на охорону навколишнього середовища із чотирьох точок зору: удосконалення податкової системи, збирання та управління податками, служба сплати податків та адміністрування податків [424]. Zhe Tan, Yufeng Wu, Yifan Gu, Tingting Liu, Wei Wang, Xiaomin Liu узагальнили структуру бази оподаткування, методи моніторингу та розрахунку забруднюючих речовин, режими збору та управління, типові економічні інструменти, що використовуються [404]. Karydas Ch.,

Zhang L. описують наслідки реформування екологічного оподаткування з використанням ендогенного зростання [319]. Бредіхіна В. Л. досліджує проблеми становлення інституту платного спеціального використання природних ресурсів в умовах реалізації концепції сталого розвитку. Науковиця аналізує історичний аспект платності спеціального природокористування, особливості та проблеми справляння плати в різних сферах [22]. Поліщук В. М. визначив вплив екологічних податків на процеси реалізації природозберігаючої політики в європейському економічному просторі з урахуванням фінансово-економічних можливостей європейських країн. Автор проаналізував показники, що характеризують рівень надходжень від екоподатків у ЄС та зазначив, що екологічне оподаткування може бути важливим важелем матеріального і психологічного впливу на виробника і споживача товарів і послуг неекологічного спрямування [157].

Існує загальний скептицизм щодо того, чи можна досягти важливих суспільних цінностей, таких як захист навколишнього середовища, за допомогою податкової системи. Запровадження податкового механізму для управління навколишнім середовищем є стратегією, яка часто використовується урядами для вирішення екологічних проблем і заохочення сталої практики. Існують різні види екологічних податків, кожен із яких спрямований на конкретні аспекти погіршення навколишнього середовища. Незважаючи на це, останніми роками роль регулятивних податків посилилася, оскільки екологічні проблеми та податкове законодавство тісно пов'язані між собою. В економічній літературі широко визнається вирішальна роль податків у досягненні чистих нульових викидів вуглецю. Зокрема, так звані «екологічні податки» спрямовані на надання правильних цінових сигналів ринку та сприяння змінам національних податкових систем [272].

Екологічний ефект податку проявляється насамперед через його вплив на відносні ціни на продукцію та на рівень діяльності в поєднанні з відповідною ціновою еластичністю. Багато податків запроваджуються з кількома цілями, наприклад, щоб вплинути на поведінку, роблячи продукт дорожчим у

використанні, і щоб отримати дохід. Оскільки вплив податку на навколишнє середовище полягає, головним чином, у його впливі на відносні ціни, податок, наприклад, на бензин, запроваджений із фіскальних міркувань, матиме такий самий ефект, як і податок, запроваджений для скорочення шкідливих викидів [270].

До основних рис екологічних податків доцільно віднести:

1. Податкову ставку – залежить від екологічного впливу: чим більший негативний вплив на довкілля, тим вища податкова ставка. Наприклад, компанії, які викидають багато вуглецю або інших шкідливих речовин, мають сплачувати більше екологічного податку.

2. Стимулювання використання відновлювальних ресурсів: екологічні податки можуть бути націлені на підтримку використання відновлювальних джерел енергії, таких як сонячна чи вітрова енергія, через встановлення низьких податкових ставок для підприємств, які використовують такі джерела.

3. Зменшення споживання шкідливих речовин: екологічні податки можуть бути спрямовані на підвищення вартості використання шкідливих речовин або продуктів, сприяючи тим самим зменшенню їхнього використання та виробництва.

4. Фінансування заходів з охорони навколишнього середовища: зібрані кошти від екологічних податків можуть використовуватися для фінансування проєктів та програм, спрямованих на охорону навколишнього середовища, відновлення екосистем та розвиток екологічно чистих технологій.

5. Створення економічних інцентивів: екологічні податки можуть служити інструментом для створення економічних інцентивів для підприємств та громадян для зменшення екологічного відбитку та переходу до більш сталого способу життя.

Податкові особливості й норми, пов'язані з використанням природних ресурсів, значно відрізняються в різних юрисдикціях і регіонах та можуть мати різні форми залежно від конкретних цілей урядів і політиків.

Аналізуючи надходження від екологічних податків різних держав доцільно порівнювати не фактичні розміри сплати, а їхню частку в структурі ВВП країни (рис. 3.1).

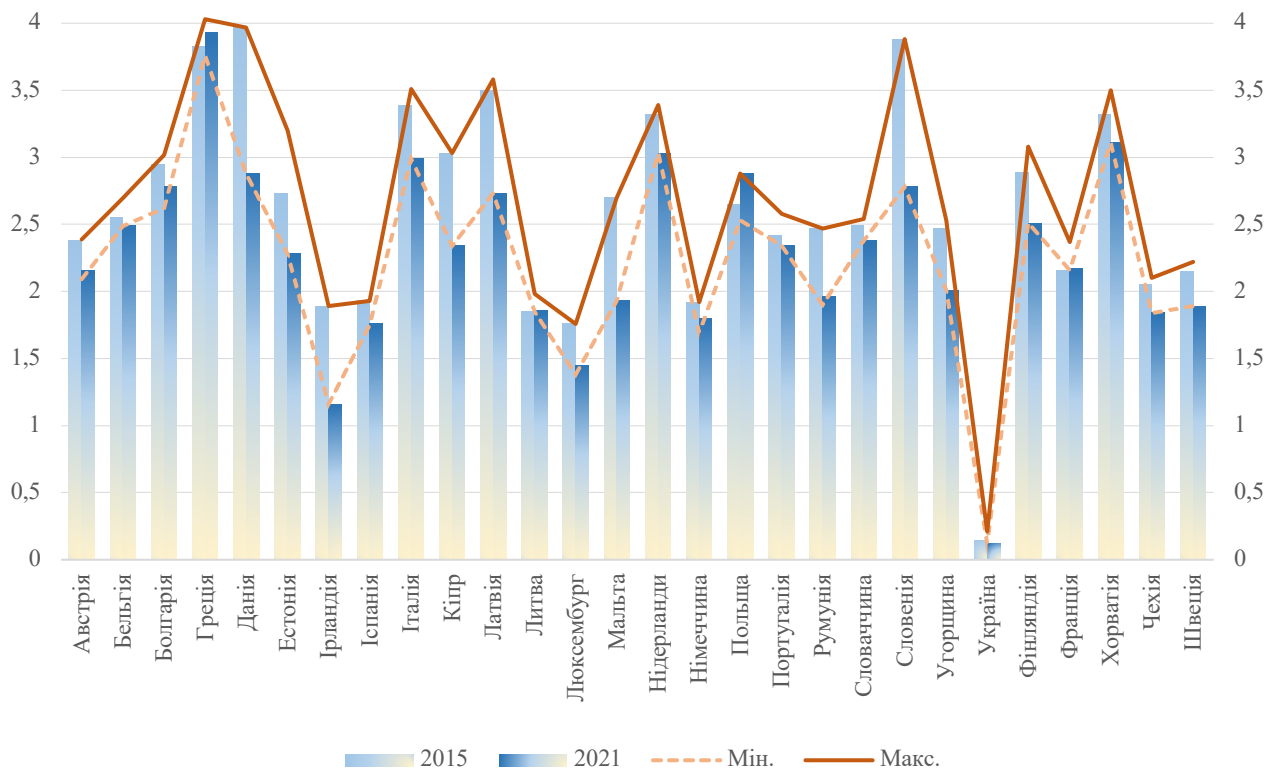

Рис. 3.1. Екологічні податки в структурі ВВП країн ЄС та України, %*

Примітка. * Складене на основі [269; 54].

Упродовж 2015 – 2016 рр. найбільша частка екологічних податків у структурі ЄС серед досліджуваних країн припадає на Данію, упродовж 2017 – 2021 рр. – на Грецію; найменша впродовж 2015 – 2021 рр. – на Україну. Найбільше відхилення від середнього значення в сторону максимуму притаманне Словенії (0,47 %), найменше – Словаччині й Україні (по 0,06 %). Найбільше відхилення від середнього значення в сторону мінімуму припадає також на Словенію (-0,63 %), найменше – на Україну (-0,03 %). Данія характеризується поступовим зменшенням частки екологічних податків у структурі ВВП на 27,5 % (з 3,97 % до 2,88 %). Для Ірландії, Іспанії, Італії, Кіпру, Мальти, Словенії притаманна така ж тенденція як і для Данії – відповідно -

38,6 %, -8,8 %, -11,8 %, -22,8 %, -28,5 %, -28,4 % за 2015 – 2021 рр.. Для решти країн характерні хвилеподібні зміни з коливаннями вгору-вниз і навпаки.

Оцінка екологічної політики різних країн дає змогу визначити переваги та недоліки екологічних податків (рис. 3.2).

Варто наголосити, що запровадженню певного екологічного податку повинне передувати ґрунтовне дослідження оцінки поточної ситуації у сфері впровадження, об'єкта впливу та можливих наслідків. Крім того, для кожної країни, зокрема й України, переваги та недоліки екологічних податків будуть відрізнятися, оскільки всі країни по-різному розвиваються та мають неоднакові можливості щодо будь-якої реорганізації податкової і екологічної політики.

Інститут екологічного оподаткування регулюється певними принципами, на яких він базується для найбільш ефективного впровадження екологічних податків. Зокрема, доцільно застосовувати такі основні принципи:

- Перший принцип полягає в тому, що податки повинні покривати оціночні зовнішні екологічні витрати і, зокрема, ту частину, яка не покривається іншими ринковими інструментами – системами торгівлі квотами на забруднення.

- Другий принцип полягає в тому, що для того, щоб екологічні податки мали значний вплив на зміну моделей споживання та виробництва, вони повинні застосовуватися до широкого спектру товарів та послуг.

- Третій принцип стосується необхідності інформування громадськості про запровадження екологічних податків на конкретні категорії товарів та послуг із довгостроковим терміном розробки та впровадження (не менше п'яти років), щоб вони слугували стимулом для розвитку та впровадження нових технологій і створення робочих місць.

- Четвертий принцип стосується нейтрального впливу, який повинен мати екологічні податки у разі їхнього застосуванні. Застосування екологічних податків і надходження від них повинні компенсувати зниження інших неекологічних податків (податків на працю, капітал, страхових внесків) [304].

Рис. 3.2. Переваги та недоліки екологічних податків*

Примітка. * Складене на основі: [403].

Екологічні податки (часто також відомі як податки на забруднення або екологічні збори) є частиною податкового механізму, спрямованого на

заохочення екологічно відповідальної поведінки та зменшення негативного впливу на довкілля.

Податковий механізм – це система оподаткування, яка визначає як збираються, розподіляються і використовуються податки в державі. Основні компоненти податкового механізму включають у себе:

1. Ставки податків – рівні оподаткування, які визначаються для різних видів податків, наприклад, ставки податку на прибуток, податку на додану вартість, податку на майно тощо.

2. Об'єкти оподаткування – ті ресурси або види діяльності, які підлягають оподаткуванню. Це може бути прибуток фізичних або юридичних осіб, власність, споживча вартість товарів і послуг, операції купівлі-продажу, транзакції тощо.

3. Податкові обов'язки та облік – набір правил, які визначають як платники податків повинні обчислювати, декларувати та сплачувати податки.

4. Інценти – деякі системи оподаткування надають індивідам або компаніям пільги для стимулювання певних видів діяльності або зменшення податкового тягаря.

5. Податкові збори – додаткові платежі, які можуть бути введені для фінансування конкретних проєктів або послуг таких, як екологічні заходи, соціальні програми тощо.

6. Контроль та виконання – забезпечення додержання податкових обов'язків та контроль за правильністю сплати податків, що може включати аудити, штрафи та інші санкції для порушників.

Описуючи податковий механізм деякі науковці ототожнюють це поняття з податковою системою. Вважаємо, що вони мають відмінні значення.

Податкова система – це загальна структура та організація системи податків у конкретній країні або регіоні, а податковий механізм – це конкретні процедури, які визначають, як саме збираються, обчислюються та сплачуються податки в межах податкової системи. Тобто податкова система – це більш широке поняття, яке включає в себе всю структуру податків, тоді як податковий механізм

фокусується на конкретних технічних аспектах взаємодії між суб'єктами оподаткування та державою в рамках цієї системи. Для забезпечення ефективності та справедливості податкової системи важливо не лише визначити оптимальну структуру податків, але і встановити ефективні механізми її реалізації.

Сучасна податкова система спрямована на акумулювання коштів отриманих від податкових платежів та їхню передачу до державного та місцевих бюджетів. Її елементи, пов'язані з навколишнім середовищем, використанням природних ресурсів і забрудненням екології мають фіскальне спрямування і виконують ресурсозберігаючу та / або ресурсовідтворюючу функцію. Тобто можна зробити припущення, що податковий механізм природокористування подібно податковій системі має обмежене коло завдань і чинників впливу, що в умовах сталого розвитку є дещо неактуальним.

З огляду на існуючі публікації науковців із досліджуваного напрямку та власні дослідження вважаємо, що податковий механізм доцільно трактувати як самостійну частину фінансового механізму регулювання природокористування та розглядати не лише з бюджетотворчої позиції, а і з розподільчої (рис. 3.4).

Тобто в ньому доцільно передбачити дві основні компоненти: податкову (фіскальну) і бюджетну. Перша орієнтуватиметься на мобілізацію ресурсів – формування надходжень за рахунок справляння податків, друга – на їхній розподіл та фінансування різних природоохоронних заходів. Під час розробки сучасного податкового механізму, на відміну від існуючого, необхідно передбачити напрями розподілу коштів отриманих від податкових надходжень. Цьому сприятиме визначення інструментів бюджетної компоненти, зокрема таких як: інвестиції, трансферти, кредити, дотації тощо. Також потрібно переосмислити бачення основної мети використання податкового механізму з позиції, що екологічні податки повинні змінювати поведінку податкових суб'єктів господарювання, а не виступати виключно джерелом отримання доходів.

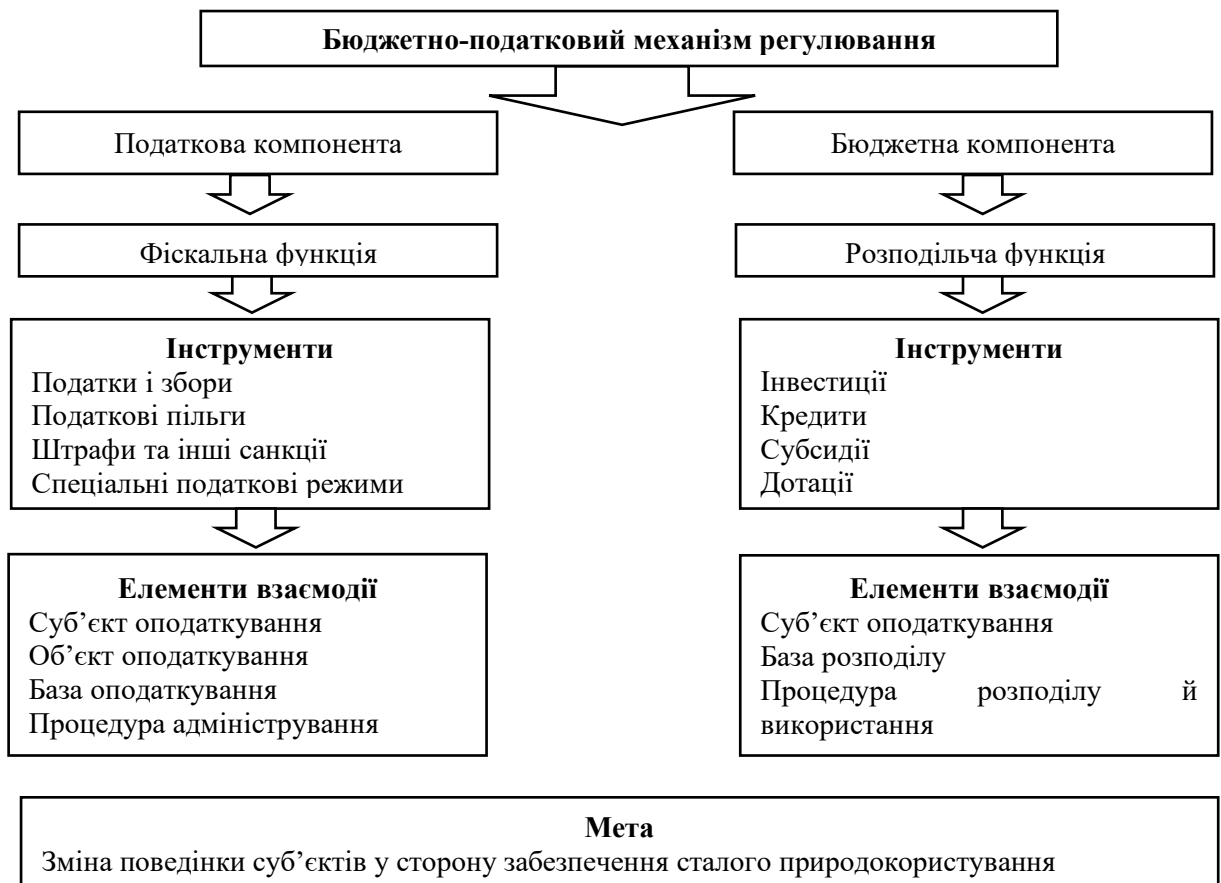

Рис. 3.3. Бюджетно-податковий механізм регулювання природокористування*

*Примітка. * розроблене автором*

Для фіскальної функції притаманні такі інструменти: податки і збори, податкові пільги, штрафи й інші санкції, спеціальні податкові режими; а для розподільчої – інвестиції, кредити, субсидії, дотації.

Зо огляду на особливості, основні компоненти та середовище існування і впливу метою податкового механізму регулювання природокористування повинна бути зміна поведінки суб'єктів у сторону забезпечення раціонального природокористування.

Запровадження ефективного податкового механізму регулювання природокористування потребує ретельного врахування специфічних екологічних проблем, економічних умов та нормативно-правової бази конкретної країни. Українсько важливо знайти баланс між захистом навколишнього середовища та економічним зростанням, забезпечуючи водночас справедливість

і прозорість податкової системи. Крім того, доходи, отримані від екологічних податків, потрібно реінвестувати в ініціативи щодо збереження навколишнього середовища та досягнення сталого розвитку.

Стабілізація економічного зростання за допомогою екологічних податків може здійснюватися тільки за умови певного податкового регулювання. Йдеться про організовану державою послідовність конкретних заходів щодо цілеспрямованого впливу на окремі сегменти відтворення. Стосовно до податкового регулювання це виглядає як державна функція коректування параметрів відтворення через певні відносини. З нашого погляду, податкові механізми регулювання для забезпечення економічного росту та сталого розвитку більше пов'язані з розвитком матеріального виробництва, схильності людини до праці та ощадливого використання природних ресурсів. Зауважимо, що податкові методи державного регулювання використання та охорони природних ресурсів втілені в різноманітних способах впливу податкових відносин на господарські процеси на двох напрямках – насамперед це управління рухом фінансових потоків, по-друге, це підвищення ефективності витрат податкових ресурсів. Для підтримки сталого розвитку, крім зменшення використання природних ресурсів, потрібно забезпечити стійку збалансованість між обсягом суспільних потреб і розміром наявних податків. Тому формування нового механізму податкового регулювання використання та охорони природних ресурсів в Україні має передбачати не тільки зміну пропорцій перерозподілу коштів між державою і суб'єктами господарювання, а й принципову зміну сукупності інструментів і способів податкового перерозподілу природоресурсної ренти.

Розробка напрямів удосконалення системи оподаткування і посилення її природно-ресурсної складової пов'язується з необхідністю подолання деформацій та неповноти структури ринкових механізмів регулювання, які за сучасних умов спричиняють перерозподіл і необґрунтоване привласнення ренти. У цьому ж контексті знаходиться пошук шляхів створення більш досконалої податкової системи й реальних джерел доходів.

Стратегія активізації податкової складової державної екологічної політики полягає в підвищенні дієвості системи пошуку природоресурсної ренти, її акумуляції, вилученні, раціональному, економічно та соціально виваженому перерозподілі рентного доходу від використання потенціалу як суспільного блага й національного багатства. Завдяки створеній збалансованій системі рентних платежів за природокористування визначаються додаткові важелі розвитку економіки й реалізації принципів рівності економічних умов для всіх суб'єктів суспільного виробництва. Водночас рентний дохід за об'єктами природно-ресурсного користування має стати більш важливим регулятором процесу відтворення природно-ресурсного потенціалу, забезпечувати розширене відтворення через нагромадження еколого-економічних активів.

Завдання вдосконалення процесу регулювання податкових відносин у природокористуванні на концептуальному рівні полягають у такому:

- 1) чіткому визначенні стратегічних видів природних ресурсів;
- 2) розкритті основних положень регулюючої ролі держави і ступеня участі в економічних відносинах щодо ресурсокористування;
- 3) обґрунтовані концепції режиму ресурсокористування на перспективу.

Завдання регулювання податкових відносин щодо природокористування на методологічному рівні виокремлюються як:

- 1) розроблення класифікації типів податків і ранжування за стратегічним значенням для національної економіки;
- 2) систематизація та презентація видів економічних відносин щодо природокористування у взаємозв'язку з рентними відносинами відповідно до ступеня впливу на галузі стратегічного значення;
- 3) класифікація суб'єктів цих відносин відповідно до їхньої участі в процесах ресурсокористування та формування податкових надходжень;
- 4) визначення напрямів і механізмів державного регулювання податкових відносин, що забезпечують умови одержання податків, зборів за використання та охорону природних ресурсів;

5) обґрунтування та визначення розмірів вилучення природоресурсних, рентних платежів і напрямів їхнього цільового використання (інновації, соціальні програми тощо).

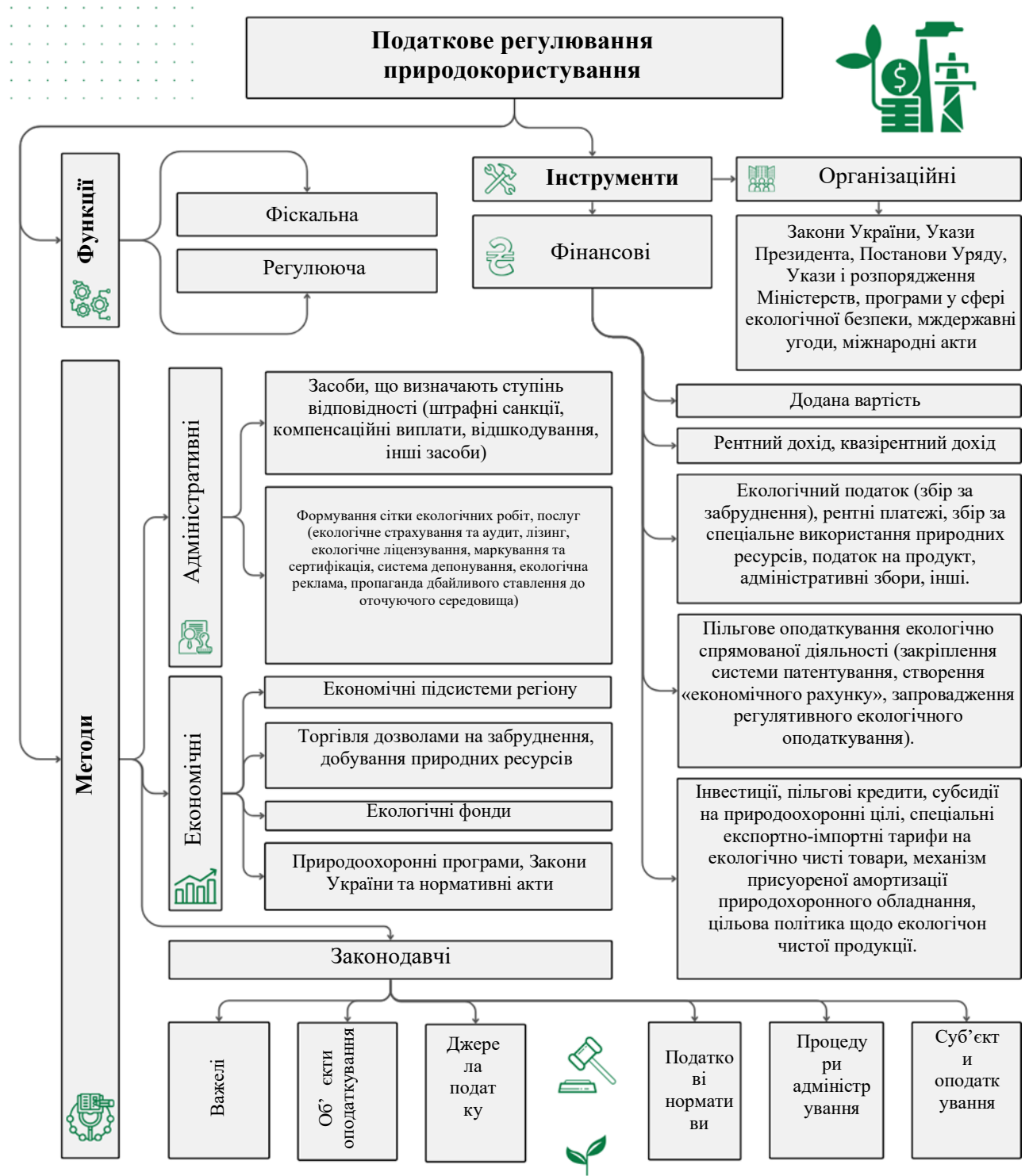

Рис. 3.4. Механізм податкового регулювання природокористування

Примітка. * розроблене автором

Нині вітчизняна система платежів за використання природних ресурсів виконує функцію акумулювання частини чистого доходу природокористувачів і передачі її в централізований (державний) та місцеві бюджети.

Існуючий сьогодні порядок стягнення цих платежів, утім як і інших зборів за природокористування, має яскраво виражений фіскальний характер та не виконує ресурсозберігаючу чи подібну функцію, спрямований головно на поповнення бюджетних коштів власне за рахунок експлуатації природних ресурсів і забруднення природного середовища.

Податковий механізм, який є самостійною ланкою господарського механізму та важливою складовою фінансового механізму, визначає та законодавчо встановлює форми мобілізації ресурсів за допомогою податків, зборів та інших податкових платежів [156].

Цей сучасний механізм платежів і зборів за використання природних ресурсів, побудованих на рентній основі, не адекватно відбиває реальні екологічні втрати суспільства й не створює достатньої фінансової бази природоохоронної діяльності як джерело надходжень на такі цілі. Це негативно впливає на економіку, деформуючи процеси її структурної перебудови, оскільки учасники інвестиційної діяльності за таких економічних умов схильні вибирати енерго- та ресурсномісткі проекти, а не кращі екологічно безпечні та ресурсоефективні доступні технології.

З одного боку, податки, забезпечуючи доходну частину держбюджету, визначають масштаби соціального розвитку, державного фінансування інноваційних проектів тощо. З іншого ж, більший ступень жорсткості податкового режиму справляє стримуючий вплив на збільшення обсягів випуску (і доходів), сприяє зростанню тіньової сфери економіки і у такий спосіб, зрештою, зменшує базу оподаткування [207].

Як бачимо, практично всі сфери використання природних ресурсів в Україні охоплюються механізмом оподаткування та супроводжуються внесенням відповідних зборів і обов'язкових платежів до бюджету. Об'єкт оподаткування, нормативи(ставки), пільги та склад платників плати(збору)

визначаються законодавчими та іншими нормативно-правовими актами. Слід зазначити, що частка надходжень до бюджету України від платежів за природокористування суттєво відрізняється від частки екологічних податків у членах країнах ЄС не лише абсолютною сумою, а й іншими параметрами – насамперед змістом і якісним складом екологічних податків, а також механізмами їхнього вилучення. Складовою зарубіжної податкової системи є власне природно-ресурсні платежі.

Нова податкова політика у сфері природокористування потребує вироблення чітких позицій у раціональному природокористуванні. Для цього розроблені програма, концепція охорони навколишнього середовища й раціонального використання природних ресурсів на перспективу, у якій значна увага приділяється питанням перебудови системи управління природокористуванням. Зокрема, намічено конкретні заходи, пов'язані з підвищенням ролі податкового законодавства, ефективного нормативного забезпечення, а також налагодженням податкового механізму регулювання використання та охорони природних ресурсів. Щодо сфери природокористування, то формування цілісної системи податкового механізму регулювання державного управління природокористуванням в умовах переходу до ринку допоможе зменшити навантаження на природно-ресурсний потенціал. У податковій системі такий механізм повинен ґрунтуватися на симбіозі законів розвитку природи й економіки за пріоритету перших, встановлення чітких екологічних обмежень на територіях та екосистемах, у межах яких повинні створюватися системи платежів за використання природних ресурсів з урахуванням екологічних чинників за оподаткування природокористувачів; впорядкуванні джерел фінансування заходів з охорони, відтворення і збереження природних ресурсів. Соціальна значущість екологізації податкової системи, як визначальної умови збереження природно-ресурсного потенціалу, розкривається через розуміння її сутності, що полягає, на нашу думку, у впровадженні таких методів управління і таких техніко-технологічних процесів, які за максимального випуску високоякісного суспільного продукту забезпечуватимуть відтворення

самовідновних властивостей навколишнього природного середовища, раціональне й ощадливе споживання природних благ.

Одним із найважливіших чинників забезпечення переходу суспільства до моделі сталого розвитку є підвищення економіко – екологічної ефективності господарської діяльності. Йдеться про необхідність зменшення обсягів природних ресурсів, які витрачають на виготовлення кожної одиниці продукції, зниження кількості забруднюючих речовин, відходів, утворення яких пов'язане з виробництвом одиниці продукції кожного із секторів (галузей) господарства та економіки загалом [42].

Економічний розвиток України супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, і сучасний механізм стягнень за забруднення і збитки навколишньому природному середовищу не враховує всіх втрат суспільства. Нині Україна є залежною від вуглеводневих ресурсів і щоразу більше стикається з проблемами ефективного енергозабезпечення, насамперед, виробничого сектору економіки. Отже, енергозалежність – це чинник, який Україна має мінімізувати насамперед [138].

У країнах-членах ОЕСР / Євросоюзу бази екологічного оподаткування включають чотири категорії: податки на енергоресурси, транспорт, за забруднення та спеціальне використання природних ресурсів. Така структура платежів не дає можливості здійснювати коректне порівняння з надходженням до бюджету України від платежів за природокористування [29].

Жорстке екологічне законодавство ЄС, лімітуючи економічну активність, нерідко призводить до соціальної незахищеності найманих робітників і обмежує права особи на працю і добробут. З огляду на це, поліпшення якості НПС шляхом обмеження використання природних ресурсів у суспільних виробництвах та споживанні припинило бути пріоритетним у стратегічних напрямках розвитку країн-членів ЄС: на перший план виходять соціально – економічні цілі з пріоритетом економічних настанов, оскільки саме зростання економіки дає можливість ефективно розв'язувати соціальні та екологічні проблеми. Сучасна податкова стратегія сталого розвитку регіонів європейських країн базується на

виконанні таких пріоритетних завдань: фінансове забезпечення підтримання стабільного виробництва і високого рівня споживання; дотримання гарантій соціальної рівноправності; стимулювання зниження забрудненості навколишнього природного середовища; організація ландшафтів і охорона невідновлюваних природних ресурсів; збереження видового різноманіття [44].

За європейським досвідом, податкова природно-ресурсна реформа полягає у зниженні чи анулюванні певних податків (наприклад, зменшення прибуткового податку з населення або відрахувань на соціальне забезпечення) з одночасним введенням нових податків, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, розширенням бази екологічного оподаткування і без збільшення загального податкового тягаря [42].

Варто зазначити, що загалом відповідні зміни в податковій системі можуть носити лише поступовий еволюційний характер. Вони повинні мати також відповідне політичне й фінансове забезпечення і супроводжуватися вирішенням складних організаційно-фінансових і науково-методичних питань [42].

Податковий механізм, який є самостійною ланкою господарського механізму й важливою складовою фінансового механізму, визначає та законодавчо встановлює форми мобілізації ресурсів за допомогою податків, зборів та інших податкових платежів [156]. Цей сучасний механізм платежів і зборів за використання природних ресурсів, побудованих на рентній основі, не адекватно відображає реальні екологічні втрати суспільства й не створює достатньої фінансової бази природоохоронної діяльності як джерело надходжень на такі цілі [42].

Це негативно впливає на економіку, деформуючи процеси її структурної перебудови, оскільки учасники інвестиційної діяльності за таких економічних умов схильні вибирати енергоємні проєкти, а не кращі екологічно безпечні та ресурсоефективні доступні технології. Розробка напрямів удосконалення системи оподаткування і посилення її природно-ресурсної складової пов'язана з необхідністю подолання деформацій та неповноти структури ринкових механізмів регулювання, які за сучасних умов спричиняють перерозподіл і

необґрунтоване привласнення ренти. У цьому ж контексті перебуває пошук шляхів створення більш досконалої податкової системи й реальних джерел доходів. Стратегія активізації податкової складової державної екологічної політики полягає в підвищенні дієвості системи пошуку природно-ресурсної ренти, її акумуляції, вилученні, раціональному, економічно та соціально виваженому перерозподілі рентного доходу від використання потенціалу як суспільного блага й національного багатства. Водночас рентний дохід за об'єктами природно-ресурсного користування має стати більш важливим регулятором процесу відтворення природно-ресурсного потенціалу, забезпечувати розширене відтворення через нагромадження еколого - економічних активів [42].

Комплексний характер фінансово-економічної кризи та її наслідки не тільки актуалізували необхідність удосконалення механізмів податкового регулювання використання і охорони природних ресурсів, а і вплинули на реформування податкової системи країни. Виклики глобальної кризи, зумовлені макроекономічними та фінансовими дисбалансами, потребували посилення інституційних складових податкового регулювання, створення нових механізмів природокористування і природоохоронної діяльності. До них можна віднести норми та численні збори, платежі за використання ресурсів і за забруднення, податкові важелі, штрафні санкції за екологічні порушення, напрями їхнього розширення в контексті збільшення доходів бюджету та оптимізації видатків, формування нових підходів до фінансування екологічних заходів за рахунок коштів фондів. З нашого погляду, податкове регулювання природокористування вимагає подальшого вдосконалення у зв'язку з неоднорідністю залучення природних ресурсів у господарський обіг та величини викидів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище в окремих регіонах України. Тим більше, така диференціація не однаковою мірою впливає на формування регіональних та місцевих бюджетів, а також фондів навколишнього середовища. З огляду на це, необхідно поглибити дослідження щодо регіональної асиметрії величини ресурсних платежів та екологічних зборів, щоб удосконалити окремі

важелі й методи податкового регулювання природокористування. Тому особливої актуальності нині набуває проблема розбудови в Україні дієвих механізмів податкового регулювання використання і охорони природних ресурсів та удосконалення їхнього інструментарію [42].

На сучасному етапі реформування податкової системи України, тенденції розширення завдань органів місцевого самоврядування призводять до зростання потреби у видатках, що потребує пошуку нових форм, методів і механізмів мобілізації надходжень до всіх видів місцевих бюджетів. Відповідно, виконання функцій органами місцевої влади та створення належних умов соціально-економічного зростання держави потребують забезпечення стабільними, реальними та вагомими джерелами формування доходів бюджетів усіх рівнів [137].

Підвищення результативності фінансової діяльності держави передбачає докорінну перебудову податкової системи і вдосконалення такого важливого її механізму, як ресурсні платежі. Ефективне використання інституту ресурсних платежів є важливим способом зміцнення фінансової системи України [137].

У сучасних умовах удосконалення природно-ресурсних платежів потребує створення регуляторного механізму, що дасть змогу запобігати незаконному привласненню ренти, забезпечувати більш повне її вилучення і раціональний перерозподіл, а також повноцінне відтворення природно-ресурсного потенціалу. Ресурсні платежі за спеціальне використання природних ресурсів можуть справлятися у вигляді як абсолютних, так і відсоткових ставок від вартості видобутої сировини або її обсягу в натуральних одиницях чи отриманої з неї продукції, від ціни реалізації тощо [137].

Однією із проблем у системі вітчизняного оподаткування є відсутність у нормативно-правовій базі чіткого визначення поняття «ресурсні платежі», що зумовлює неоднозначне його трактування як у законодавстві, так і в науковій літературі. У спрощеному вигляді ресурсний платіж можна визначити як плату (збір), що обчислюється залежно від обсягів використаного (видобутого) природного ресурсу. Але вочевидь таке визначення є неповним і потребує більш

глибшого його розуміння, яке б відображало як призначення, так і функції справляння ресурсного платежу [137].

Основні тенденції природокористування в Україні свідчать про те, що проблеми використання окремих видів природних ресурсів мають специфічний характер, що зумовлюється особливістю методів, способів і технологій їх залучення в господарський обіг. Заходи, спрямовані на раціональне використання природних ресурсів та стабілізацію і оздоровлення довкілля в державі, здійснюють недостатньою мірою та вони не призвели поки що до значного ефекту [137].

Загалом в Україні створена система державного регулювання у сфері платного природокористування виявилася малоефективною, оскільки її механізм не стимулює розвитку господарської діяльності з використання природних ресурсів. Сучасний рівень зборів не забезпечив стійкого прогресу в мобілізації та акумуляції фінансових ресурсів, а також цільового спрямування коштів, або визначеної їх частки, на природоохоронну діяльність [137].

На динаміку, структуру й географію надходжень від ресурсних платежів впливає багато чинників. Насамперед – регіональна структура економіки, розміщення продуктивних сил, фінансовий стан підприємств, розвиток побутової інфраструктури населених пунктів і, зокрема, наявність природних ресурсів, курортних зон тощо. Крім того, обсяги надходжень ресурсних платежів визначають зусилля місцевої влади, спрямовані на створення необхідних умов для підприємницької діяльності, а також діяльність місцевих податкових органів із мобілізації доходів [137].

Удосконалення ресурсних платежів у вітчизняній системі оподаткування сприятиме підвищенню реальної доходності бюджетів та оптимального розподілу коштів від використання природно-ресурсного потенціалу і, як наслідок, – прискорення соціально-економічного розвитку країни. Формування економічного механізму, який дасть змогу ефективно використовувати ресурсні платежі для підвищення темпів економічного розвитку і рівня життя населення в державі, має в сучасних умовах надзвичайно актуальне значення. Вирішення

цієї проблеми можливе лише за умови адекватного врахування і використання рушійних сил та закономірностей розвитку бюджетних процесів [137].

Основною ідеєю ефективного функціонування механізму оподаткування ресурсними платежами є те, що якою б не була фіскальна функція податків унаслідок великого дефіциту бюджету, вона не повинна обмежувати розвиток інших функцій: регулятивної і стимулювальної. Оскільки завдання полягає не просто в тім, щоби зібрати як найбільше податків, а в тім, щоби водночас розширювалася база податків, ефективно розвивалися підприємства у сфері виробництва й обігу [25].

Натомість існуюча податкова система України не повною мірою використовує податковий механізм стимулювання розвитку екологічно збалансованої економіки, проте впливає на неї. Адже, поруч із податковими стимулами, які діють у напрямку активізації інноваційної діяльності та запровадженню ресурсоощадних технологій, не менш важливу роль виконують податкові інструменти, спрямовані на обмеження небезпечної та шкідливої діяльності.

Серед них можна назвати збори, податки та платежі, які обмежують екологічно шкідливу діяльність [35].

Система ресурсного оподаткування в Україні повинна мати не лише фіскальний ефект, але також сприяти й підвищенню якості продукції. Приміром, у низці держав оподатковують збільшення вмісту свинцю в пальному, сірки в нафті, стягують податки за порушення норм використання пестицидів, міндобрив. Ці важелі змушують підприємства постійно дбати про виконання стандартів та екологічних обмежень у процесі виробництва, фінансувати заходи з запровадження екологічних інновацій.

Тож основними принципами реформування системи ресурсних платежів мають бути:

- простота оподаткування використання природних ресурсів, яка ґрунтується на тому, що база податку визначається за ринковою вартістю об'єкта;

- справедливість розподілу податкового тягаря, проявляється в тім, що ставка податку залежить від об'єкта оподаткування, а також від категорії платників податків;

- прозорість і зрозумілість системи податкових пільг і стимулів, що ґрунтується на аналізі зміни податкового тягаря в разі переходу до нового податку [137].

Вдосконалення оподаткування ресурсними платежами потребує великої підготовчої роботи. Процес трансформації повинен здійснюватися поетапно, у міру розвитку ринкових відносин, екологічної ситуації і розширення податкової бази, вдосконалення методик оцінювання ринкової вартості природних ресурсів, формування соціальних і економічних умов. На нашу думку, процес організації оподаткування ресурсними платежами повинен охоплювати такі структурні блоки: діяльність із виявлення та збирання інформації; оцінювання вартості природних ресурсів; діяльність з оподаткування використання природних ресурсів.

Завдяки розробленню системи організації оподаткування ресурсними платежами можливо збільшити податкові надходження від використання природних ресурсів у місцеві бюджети та змінити відносини на ринку, цим самим стимулювати ефективне й раціональне використання природних ресурсів [137].

Пропоную розглянути аналіз податкових надходжень та екологічного податку разом з рентними платежами впродовж 2013 – 2022 рр. і проаналізувати їхні зміни (рис.3.5).

Найбільший приріст зборів відзначається у 2022 році, коли загальні доходи суттєво зростають. Тенденція зростання податкових надходжень упродовж більшості років свідчить про економічне зростання. 2022 рік виглядає особливо виділяючимся з погляду збільшення податкових надходжень.

Рентна плата та плата за використання природних ресурсів: Видно, що ці платежі зростають з року в рік, особливо помітне зростання в 2021 та 2022 роках. Велике зростання у 2021 році може бути посяснено змінами в законодавстві або

підвищеними тарифами.

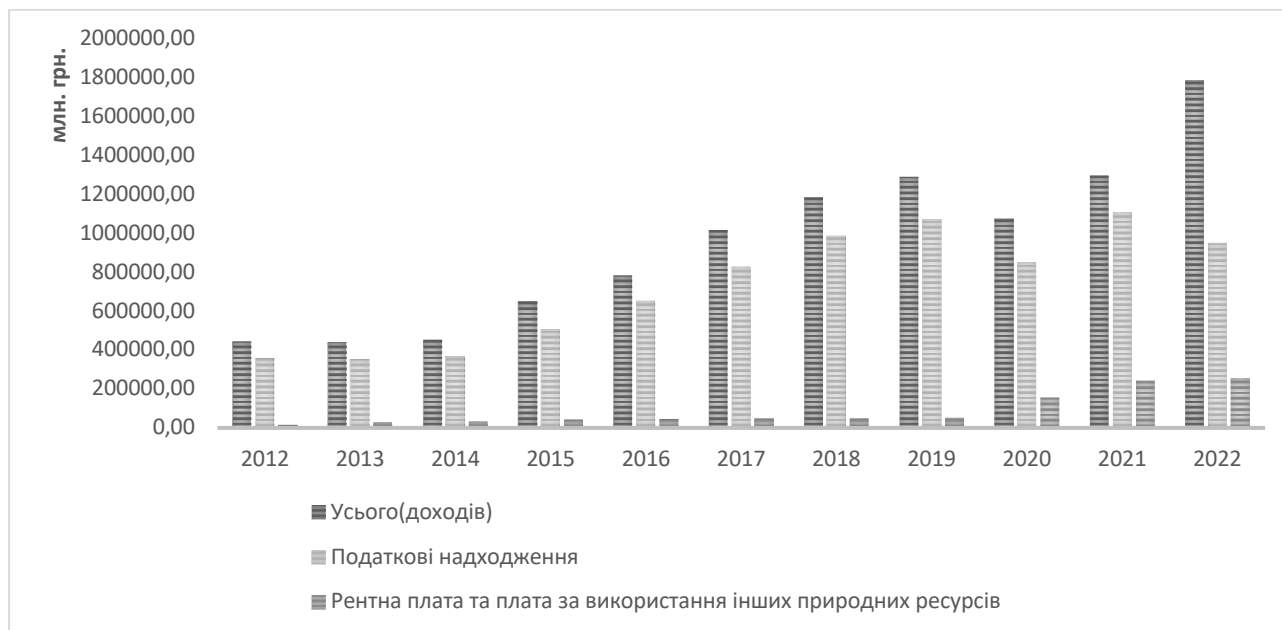

Рис. 3.5. Частка рентної плати у податкових надходженнях до зведеного бюджету

*Примітка. * розроблене за даними [62].*

Існує коливання в надходженнях екологічного податку, загальна тенденція показує збільшення цього податку протягом багатьох років.

З наданих даних видно, що доходи державного бюджету зростали з 2013 до 2022 року. Податкові надходження також збільшувалися з року в рік, зокрема з 353 млрд грн у 2013 році до 828 млрд грн у 2017 році. Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів також зростала з 28 млрд грн у 2013 році до 51 млрд грн у 2017 році. Екологічний податок також показує зростання з 3,8 млрд грн у 2013 році до 4,7 млрд грн у 2017 році. Також, у 2020 році доходи зросли до 1296 млрд грн, а в 2021 році досягли 1787 млрд грн. Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів також зросла до 25,3 млрд грн у 2021 році. Екологічний податок також показав зростання до 6,1 млрд грн у 2021 році(рис.3.6).

Рис. 3.6. Обсяги сплати рентної плати за спеціальне користування природними ресурсами

Примітка. * розроблене за даними [62].

Якщо ж брати до уваги відсоткову складову, то в рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до усієї кількості доходів вона зменшилася з 6,5 % у 2013 році до 2,9 % у 2021 році . Це свідчить про те, що відносний внесок рентної плати та плати за використання природних ресурсів у загальні доходи зменшився протягом цього періоду.

Загальні доходи державного бюджету значно зростали протягом розглянутого періоду, з 442,8 млрд. грн у 2013 році до 1,787,4 млрд. грн у 2022 році. Це свідчить про позитивну економічну динаміку та збільшення обсягів фінансових ресурсів у країні.

Податкові надходження є основним джерелом доходів бюджету. Їхнє зростання з 353,9 млрд.грн у 2013 році до 949,8 млрд. грн у 2022 році свідчить про збільшення обсягів податкових внесків та, ймовірно, ефективності податкової системи.

Рентна плата та плата за використання природних ресурсів значно зросли, зокрема у 2020 та 2021 роках. Це може бути пов'язано зі збільшенням видобутку та використання природних ресурсів або змінами у структурі економіки.

З 2013 до 2022 року екологічний податок зазнавав коливань. Значний зріст у 2019 році може бути пов'язаний із більш суворою екологічною політикою чи збільшенням забруднення. Зменшення у 2020 та 2022 роках може вказувати на прийняття заходів щодо зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Загальний аналіз свідчить про позитивну динаміку економіки та збільшення доходів державного бюджету. Важливо продовжувати моніторити ефективність податкової політики та управління природними ресурсами, зокрема у контексті збільшення екологічного податку та рентної плати. Уряд повинен продовжувати активно вдосконалювати податкову систему та забезпечувати ефективне використання фінансових ресурсів для досягнення стратегічних цілей розвитку країни, зокрема в сферах охорони довкілля та сталого розвитку.

З наведеного графіка можемо спостерігати, що впродовж 2018 – 2022 рр. рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів має лише зростаючий показник, з 45265,7 млн.грн. в 2018 році до 85365,0млн грн. в 2022 році. Такий показник зростання може бути спричинений одним із чинників:

- збільшення видобутку та експлуатації природних ресурсів;
- підвищення тарифів та ставок оплати за природні ресурси;
- зміни в податковій та екологічній політиці;
- фінансування екологічних та природозбережних програм.

Також із графіка видно неабияке зростання рентної плати за користування надрами загальнодержавного значення: з 39817,4 млн. грн. в 2018 році до 81011,7 млн. грн. в 2022 році. Є декілька можливих причин такого зростання:

- зростання рентної плати може призводити до збільшення доходів державного бюджету. Ці кошти можуть бути спрямовані на фінансування інфраструктурних проєктів, соціальних програм чи інших пріоритетних напрямків розвитку країни.

- зростання рентної плати може бути інструментом для впровадження принципів екологічної та соціальної відповідальності у сфері природокористування.

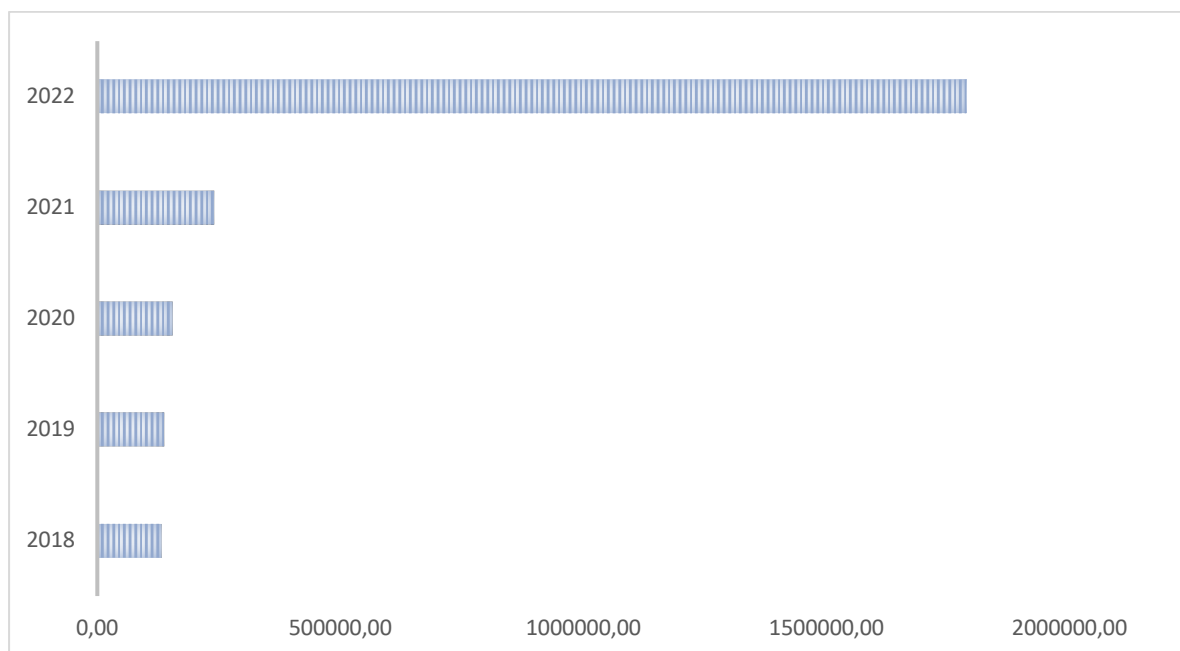

Рис. 3.7. Рентна плата за користування надрами, млн. грн.

Примітка. * розроблене за даними [62].

Спостерігається зростання рентної плати за користування надрами для видобування природного газу, але якщо у попередніх порівнюваних показників зростання відбувалося впродовж усього досліджуваного періоду (5 років), то В наведеного показника у 2020 році відбувся спад, а вже у 2021 показник збільшився у 3,5 рази: з 16575,3 млн. грн. у 2020 до 59230,6 млн. грн. у 2021 році. усі інші показники за обсягом надходження є несуттєвими.

3.2. Стан та проблеми реалізації бюджетного регулювання природокористування

Практичний зміст механізмів державного регулювання розкриває їхня видова різноманітність. Із цього приводу в теорії державного управління існує чимало поглядів. Застосовують різні критерії класифікації механізмів: за характером – обмежувальні, стимулювальні, стримувальні, дозвільні, мобілізаційні, відтворювальні; за обов’язковістю – директивні, рекомендаційні, приховані; за ресурсним спрямуванням – механізми у сфері використання мінеральних, земельних, водних, лісових ресурсів; за темпологічністю – сплановані (стратегічні, превентивні), ситуативні (актикризові, стабілізаційні); за функціональним навантаженням – планування, організаційні, мотиваційні, контролюючі; за масштабами реалізації – глобальні, інтеграційні (уніфіковані), державні, регіональні, локальні. Найбільш популярний підхід визначення видів механізмів – за сферою їхньої дії, що передбачає виокремлення нормативно-правових, адміністративних, фінансово-економічних та інформаційних механізмів (рис. 3.8).

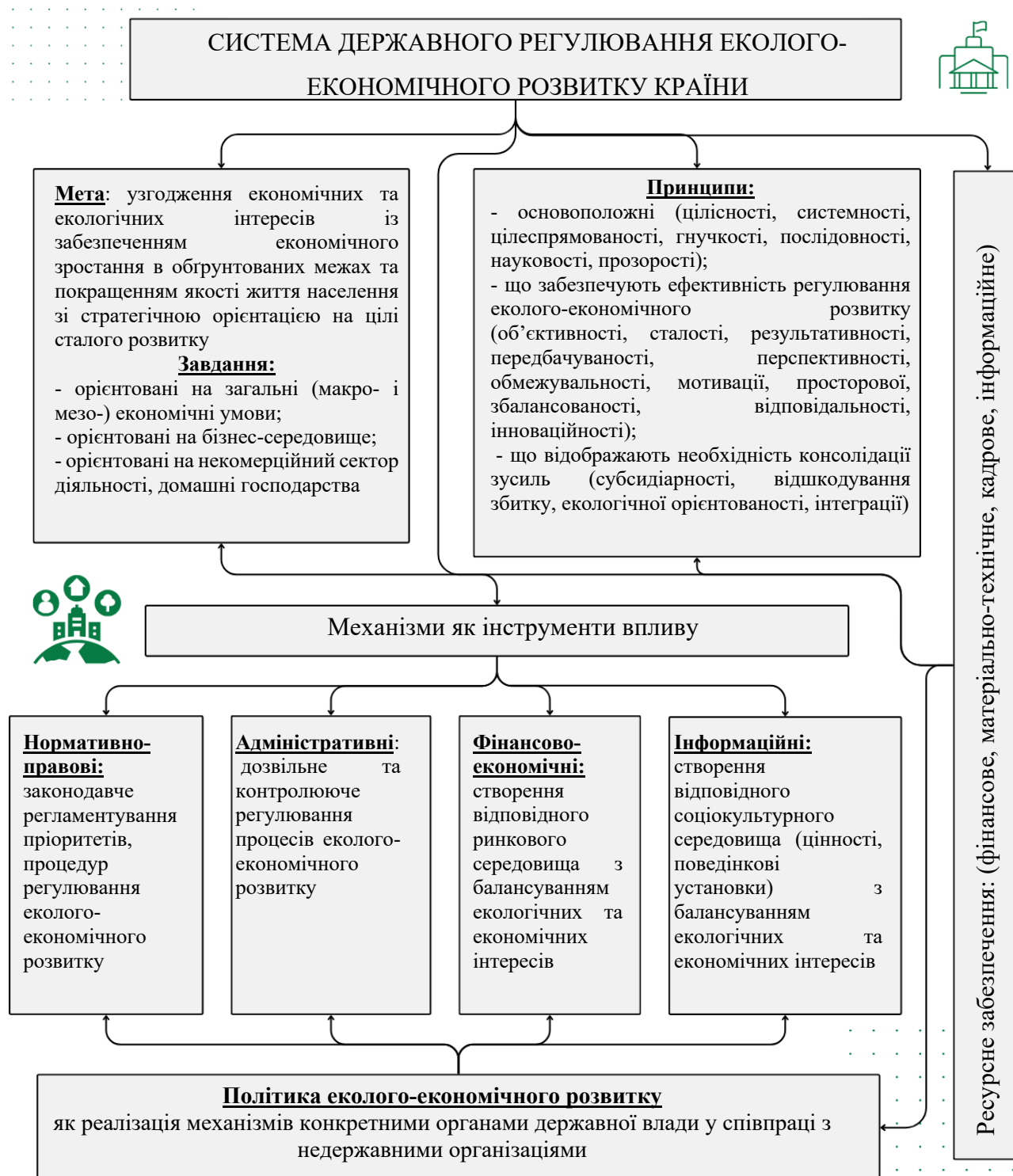

Рис. 3.8. Система державного регулювання еколого-економічного розвитку країни

Примітка. * [17].

Нормативно-правові механізми охоплюють закони, підзаконні нормативні акти, міжнародно-правові акти загальної і предметної дії, які можуть прийматись

органами влади різного управлінського рівня. Від цього залежать масштаби їхньої дії – глобальні (на рівні міжнародних організацій типу Комісії зі сталого розвитку ООН, Міжнародної організації споживачів), інтеграційні (на рівні інтеграційних утворень типу Європейського агентства з навколишнього середовища Європейського Союзу), національні (на рівні окремих держав, як-от: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Верховна Рада України як основний законотворчий орган), регіональні (на рівні територіальних органів виконавчої влади типу обласних рад і держадміністрацій), локальні (на рівні органів місцевого самоврядування).

Основні параметри розвитку економічних систем різного рівня (міжнародних, державних, регіональних, локальних) залежать не лише від соціально-економічного стану відповідного утворення, а й від багатьох інших чинників (гуманітарних, ментальних, історичних, культурних та ін.). у таких умовах бюджетний механізм соціально-економічного розвитку регіону як особлива управлінська технологія реалізації регіональної бюджетної політики набуває особливого змісту, адже він є одним з управлінських механізмів, що забезпечує практичне формування і проведення єдиної державної політики (зокрема, у сфері публічних фінансів). Отже, процедури бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіонів повинні не тільки підтримувати єдність підходів у координації дій учасників бюджетних відносин на всіх його стадіях бюджетного процесу, але й створити реальні умови для підтримки належних параметрів соціально-економічного розвитку на рівні конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Вказані процедури, звісно, мають брати до уваги виклики економічного розвитку, наявний економічний потенціал, особливості стану ринків тощо [3].

На місцевому рівні бюджетний механізм, виступаючи особливою технологією системи державного управління, має спрямовуватися на формування і реалізацію раціональної бюджетної політики, а також враховувати наявні можливості використання певних заходів бюджетного регулювання. Аби максимізувати бюджетні доходи, слід збільшувати податкове навантаження на

економіку. Але такий курс має узгоджуватися з цілями і завданнями соціально-економічної політики, враховувати реальну економічну ситуацію, спиратися на певну економічну кон'юнктуру [3].

У цьому контексті академік НАН України В. М. Геєць зауважує: “Якщо збільшення доходів бюджету планується за рахунок підвищення оподаткування, то зростає протидія платників податково-бюджетній експансії держави” [43], причому форми такої протидії можуть бути непередбачуваними – від акцій масової громадської непокори (Греція, Італія, Іспанія) до відносно “мирних” моделей податкової девіації, яка проявляється у масовому ухиленні від оподаткування (Україна). Нерідко у разі ухилення від оподаткування платники використовують як правові, так і неправові (незаконні) методи мінімізації податкових зобов'язань [3].

Ключовим призначенням (метою функціонування) бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіону є забезпечення стійкого розвитку соціальної та економічної сфер відповідного регіону (територіальної громади). У державному масштабі бюджетний механізм становить систему встановлених державою форм та методів організації бюджетних відносин. Він є зовнішньою оболонкою бюджету, що проявляється в бюджетній практиці [52]. На регіональному рівні бюджетну практику можна дослідити аналізуючи місцеві бюджети, та їх складові [3].

Місцевий бюджет, будучи максимально наближеним до відповідної громади (населення, що проживає на певній території), може і повинен якомога повніше враховувати реальні потреби цієї громади у виробництві і споживанні певних неринкових (суспільних) благ. Відтак, місцевий бюджет може надати соціально-економічному розвитку відповідного регіону необхідного динамізму, враховуючи фактичний стан промислового потенціалу, структури виробництва, наявні екологічні, технологічні та інфраструктурні обмеження, необхідність підтримки окремих секторів або верств населення [3].

Бюджетний механізм на регіональному рівні покликаний забезпечити безперервне функціонування бюджетного процесу, стадіями якого є: 1)

бюджетне прогнозування та планування, 2) розгляд проекту рішення про бюджет та затвердження цього рішення, 3) виконання бюджету, 4) контроль виконання рішення про бюджет та розгляд відповідних звітів [3].

На відміну від нормативно-правових, адміністративні механізми здебільшого мають дозвільний та контролюючий характер. Велику роль вони відіграють у контексті забезпечення раціонального природокористування. Серед адміністративних механізмів державного регулювання еколого-економічного розвитку країни найбільш поширеними у вітчизняній і міжнародній практиці є такі (рис. 3.9):

- просторово-функціональне структурування ландшафтів із зонуванням територій ґрунтового, водоохоронного призначення і т. д.;
- дозволи і ліцензії на право користування ресурсами, видобування корисних копалин, у тому числі дорогоцінного каміння тощо [17];
- норми, стандарти, квоти: екологічні норми (видобутку природних ресурсів, стану довкілля та забруднення, в тому числі радіації); норми грошової оцінки земель, різних природних об'єктів; виробничо-технологічні норми на розміщення будівельних об'єктів, встановлення очисних споруд, протиерозійних гідротехнічних споруд тощо; норми зношення основних фондів (для модернізації основного виробництва для забезпечення необхідного рівня екологічної безпеки і ресурсозбереження); норми поводження з відходами та, як наслідок, заходи з утилізації і переробки відходів і вторинних ресурсів; норми навантаження на територію (об'єкт); екологічні права і квоти;
- екологічна сертифікація, маркування споживчої продукції, у тому числі щодо виробництва екологічно чистої продукції, відзначення екологічно чистого середовища її виробництва;
- санкції (обмеження, зупинення і припинення діяльності, в тому числі – як наслідок кримінальної відповідальності за екологічні злочини), штрафи за порушення норм і стандартів природокористування;
- договірне регулювання: договори концесії; угоди про використання природних ресурсів з подальшим їхнім відновленням (практика зональної

оренди територій, що актуально для вирішення проблеми стихійного видобування бурштину в Україні); договори співпраці в екологічній сфері (міждержавні, міжрегіональні, міжмуніципальні);

Рис. 3.9. Види діяльності, що підлягають екологічному ліцензуванню в Україні

Примітка. * [17]

- митне регулювання з обмеженням експорту/імпорту природних ресурсів; – програмні нормативи: міжгалузеві баланси, паливно-енергетичні баланси (на рівні окремих міст, областей, держави);
- організаційні форми: території спеціального призначення, у тому числі залучені в природно-заповідний фонд; спеціальні підприємницькі і некомерційні утворення для здійснення екологічних інновацій, наукових досліджень [17].

Рисунок 3.10. Фінансовий механізм природокористування

Примітка. * розроблене автором

Пропоную розглянути аналіз видатків впродовж 2016 – 2020 рр. і проаналізувати їхні зміни (рис. 3.11).

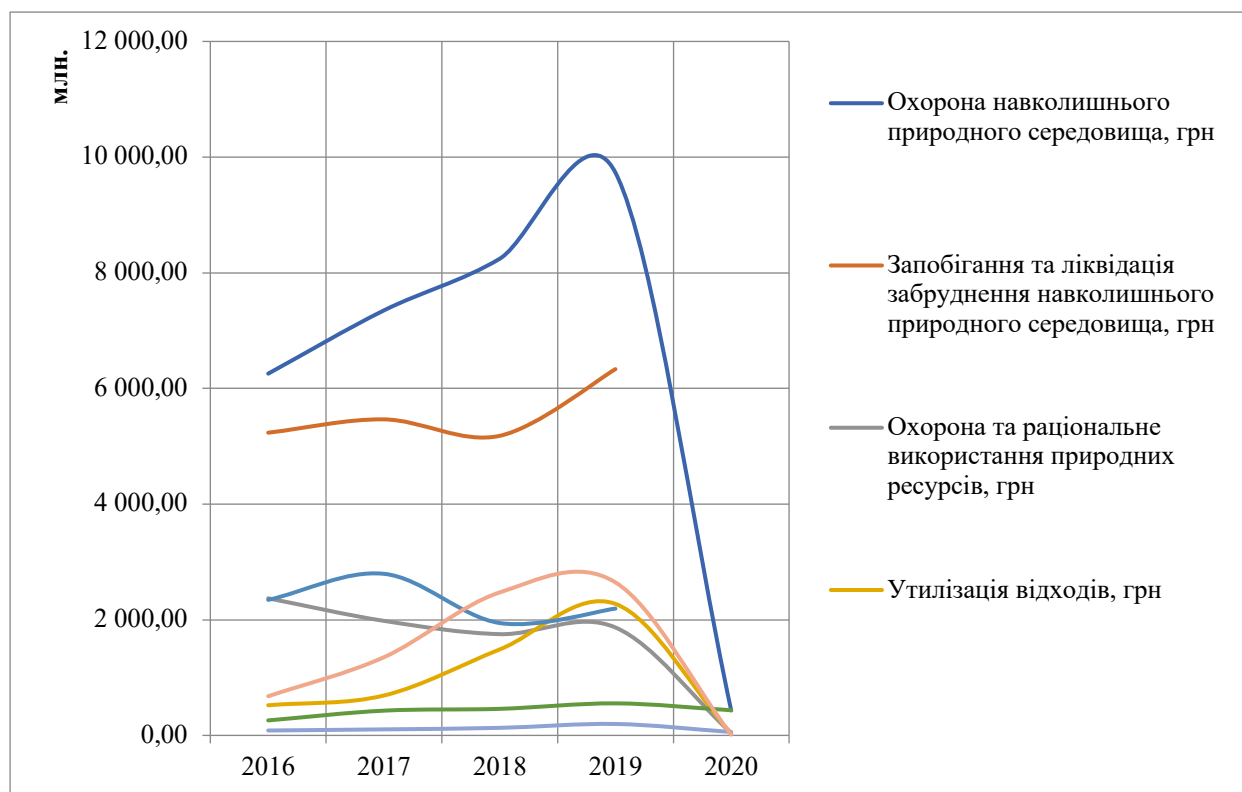

Рис. 3.11. Аналіз видатків на охорону навколишнього природного середовища, за функціональною класифікацією, млн. грн.

Джерело розроблене за даними [32].

Із наведеного графіка, можемо спостерігати, що впродовж 2016 – 2020 рр. Охорона навколишнього природного середовища має зростаючий показник до 2019 року (включно), а в 2020 році показник різко зменшився з 9 731 121 280,35 у 2019 до 431418115,79 у 2020 році.

Такий показник спадання може бути спричинений одним із чинників:

- Зменшення фінансування в галузі охорони довкілля може бути наслідком економічних труднощів або перерозподілу бюджетних коштів на інші пріоритети. У цьому випадку важливо розуміти причини економічних обмежень та їхній вплив на екологічну ситуацію.

- Спадання показника може вказувати на неефективність або невдачу охоронних програм та політик, які були впроваджені. Це може вимагати

перегляду та переосмислення стратегій у галузі охорони навколишнього середовища.

- Спадання показника може бути результатом природних або техногенних катастроф, таких як надзвичайні ситуації, аварії або природні катаклізми, які можуть призвести до значного погіршення стану довкілля та зниження показників охорони природи.

Також із графіка видно, що відбулося незначне коливання в утилізації відходів, але, загалом упродовж 2016 – 2019 рр. цей показник був високим.

Упродовж усього досліджуваного періоду 2016 – 2020 рр. видатки на збереження природно-заповідного фонду трималися майже на однаковому рівні, без значних коливань. Такі відомості можуть пояснюватися тим, що держава постійно контролює та підтримує ініціативи щодо забезпечення збереження недоторканності навколишнього природного середовища.

Пропонуємо порівняти видатки за 2018 та 2022 роки(рис.3.12).

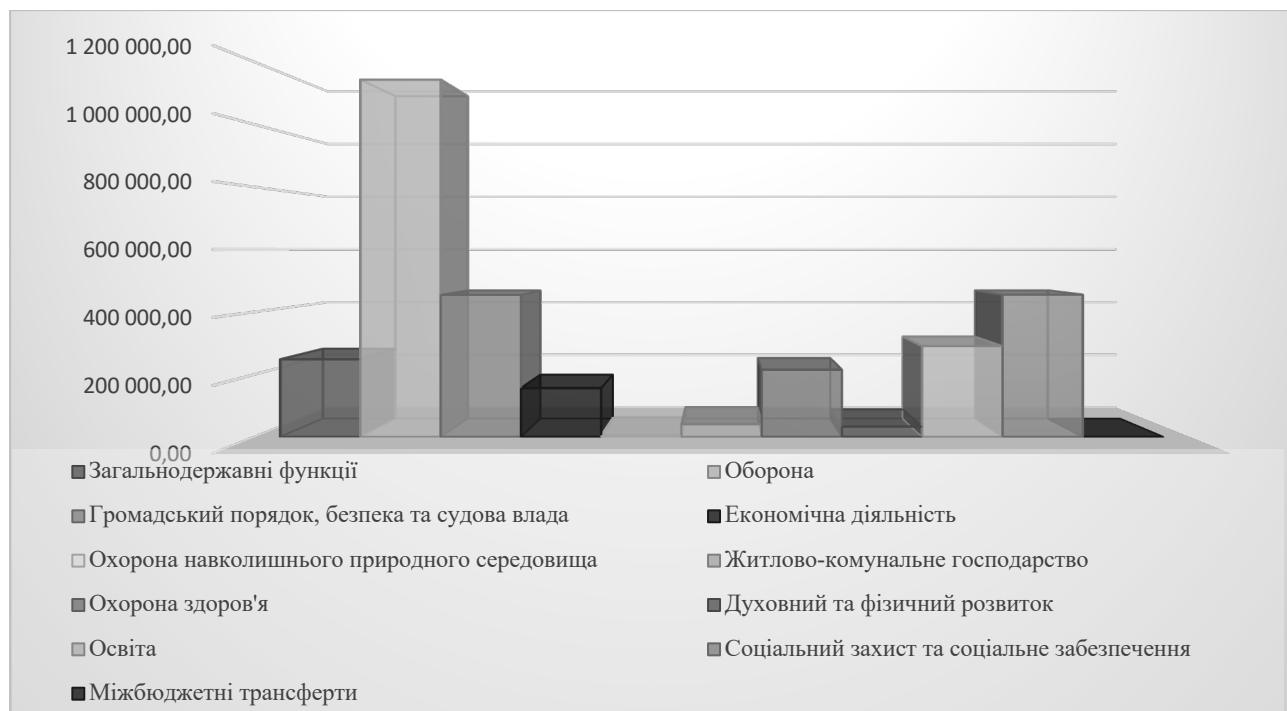

Рис. 3.12. Загальна структура видатків Зведеного бюджету, 2022 рік, млн. грн.

Джерело розроблене за даними [32].

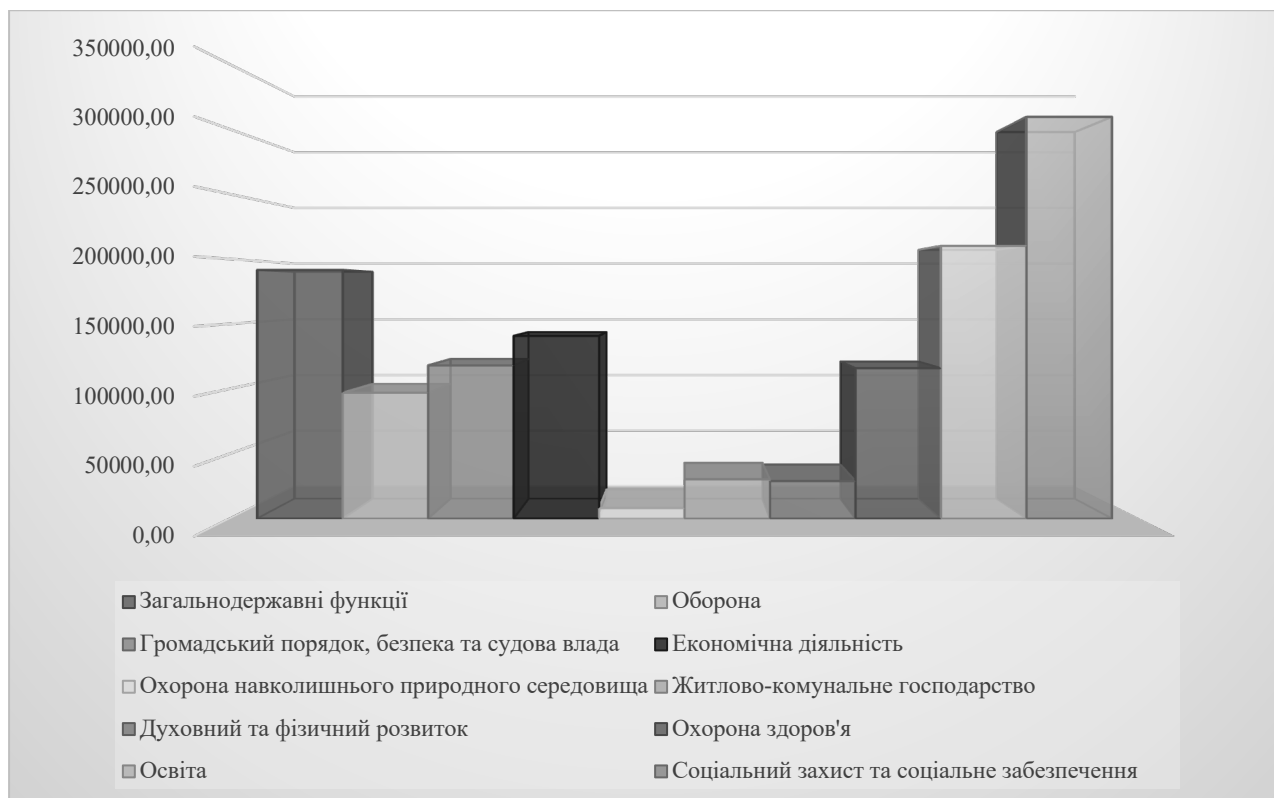

Рис. 3.13. Загальна структура видатків Зведеного бюджету, 2018 рік, млн. грн.

Джерело розроблене за даними [32].

Порівнюючи видатки за 2018 та 2022 роки, можна зробити висновок, що сума видатків зросла з 1250173,6 млн. грн. в 2018 до 3 043 499,1 млн. грн. в 2022 році, що свідчить про зростання у майже 2,5 рази.

Також згідно з графіком, бачимо як зросли видатки на оборону: з 97023,9 тис. грн. у 2018 році до 1 142 872,4 млн. грн. у 2022 року. Збільшення відбулося у майже 12 разів, це сталося через початок повномасштабного вторгнення росією на територію України.

Також із графіка видно, що зросли видатки на охорону здоров'я майже удвічі, така тенденція може бути спричинена пандемією COVID-19, яка набула поширення у 2019 році і до сьогодні фіксуються випадки захворювань та летальні випадки.

У 2022 році до видатків додалися міжбюджетні трансферти, тобто, з'явилися кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Також варто розглянути видатки окремо на охорону навколишнього середовища, прирівнявши 2018 та 2022 роки.

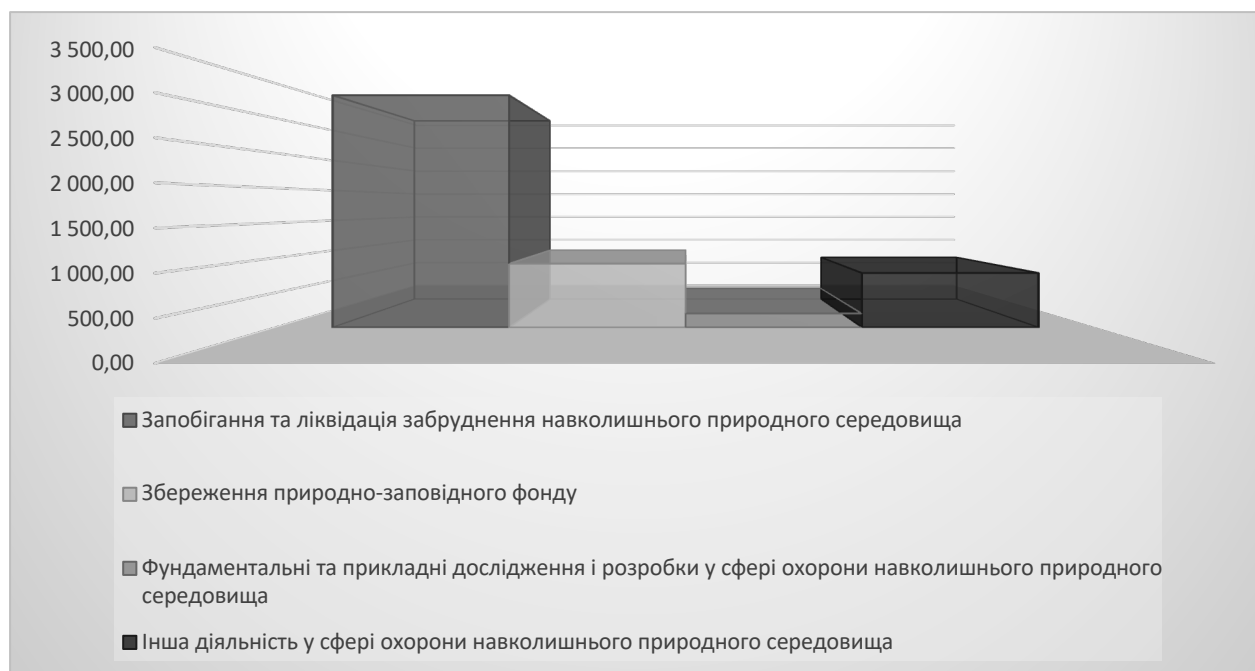

Рис. 3.14. Видатки Зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, 2022 рік, млн. грн

Джерело розроблене за даними [32].

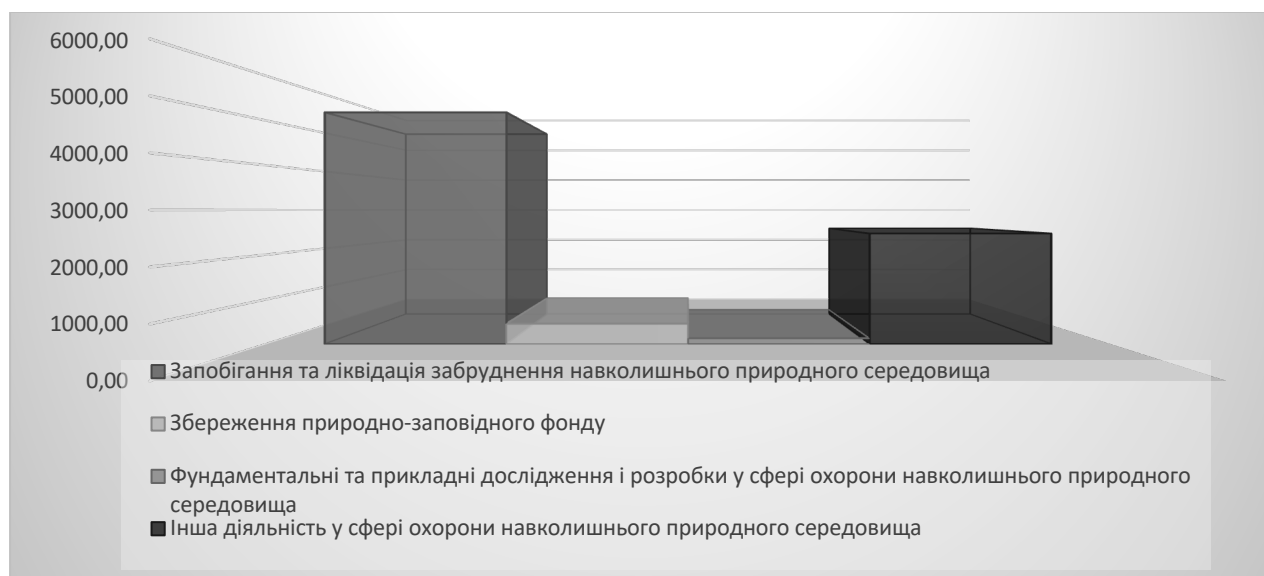

Рис. 3.15. Видатки Зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, 2018 рік, млн. грн.

*Примітка. * розроблене за даними [32].*

Якщо ж говорити про видатки на охорону навколишнього природного середовища, сума цих видатків збільшилася у 2,5 рази. Збільшення відбулося й у видатках на збереження природно-заповідного фонду, які збільшилися з 45920,6 тис. грн. у 2018 до 914 34,8 тис. грн. у 2022 році.

Із графіка побачимо, що найбільші показники на видатки із запобігання та ліквідації забруднення навколишнього природного середовища, з 518024,6 тис. грн. у 2018 до 3 328 56,1 тис. грн. у 2022 році.

Також варто розглянути видатки на охорону навколишнього природного середовища в порівнянні за 2021 та 2023 роки в розрізі місцевих бюджетів (рис.3.16).

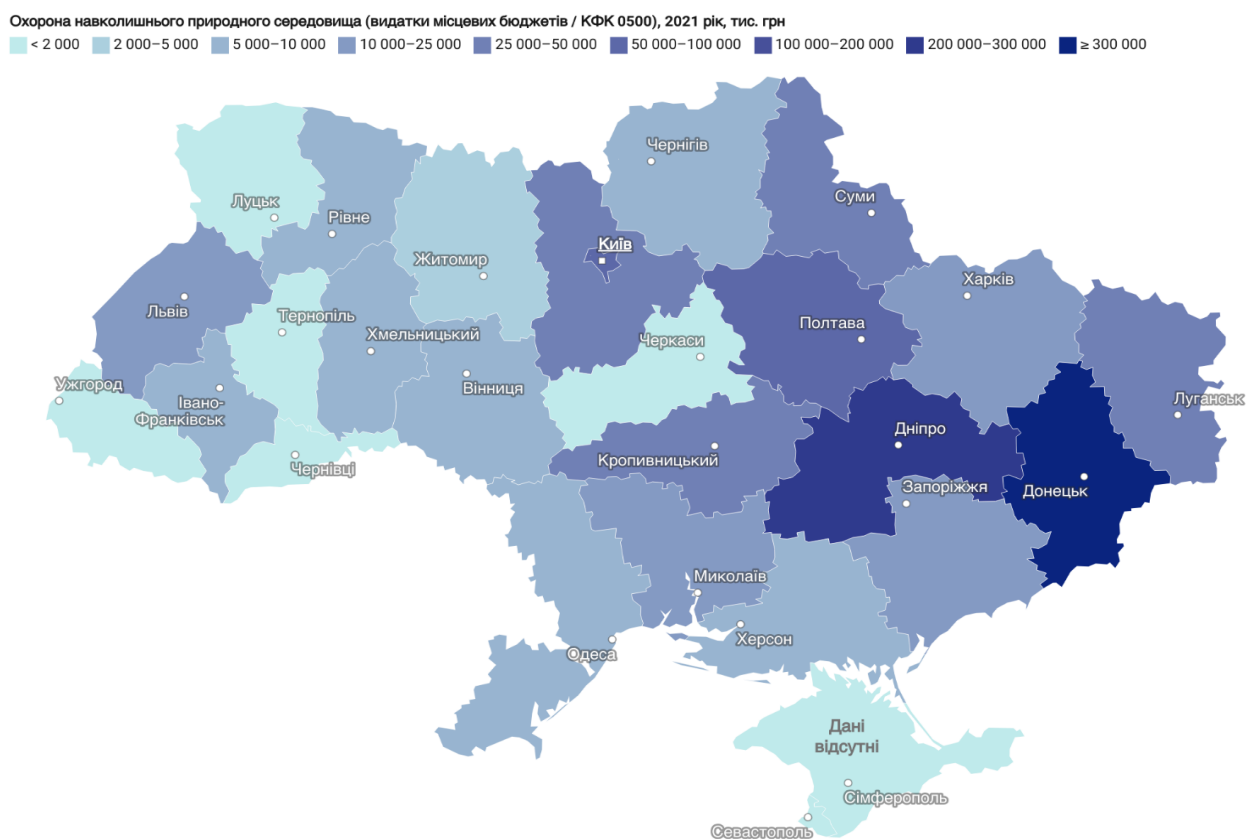

Рис. 3.16 Охорона навколишнього природного середовища (видатки місцевих бюджетів) 2021 рік, тис.грн.

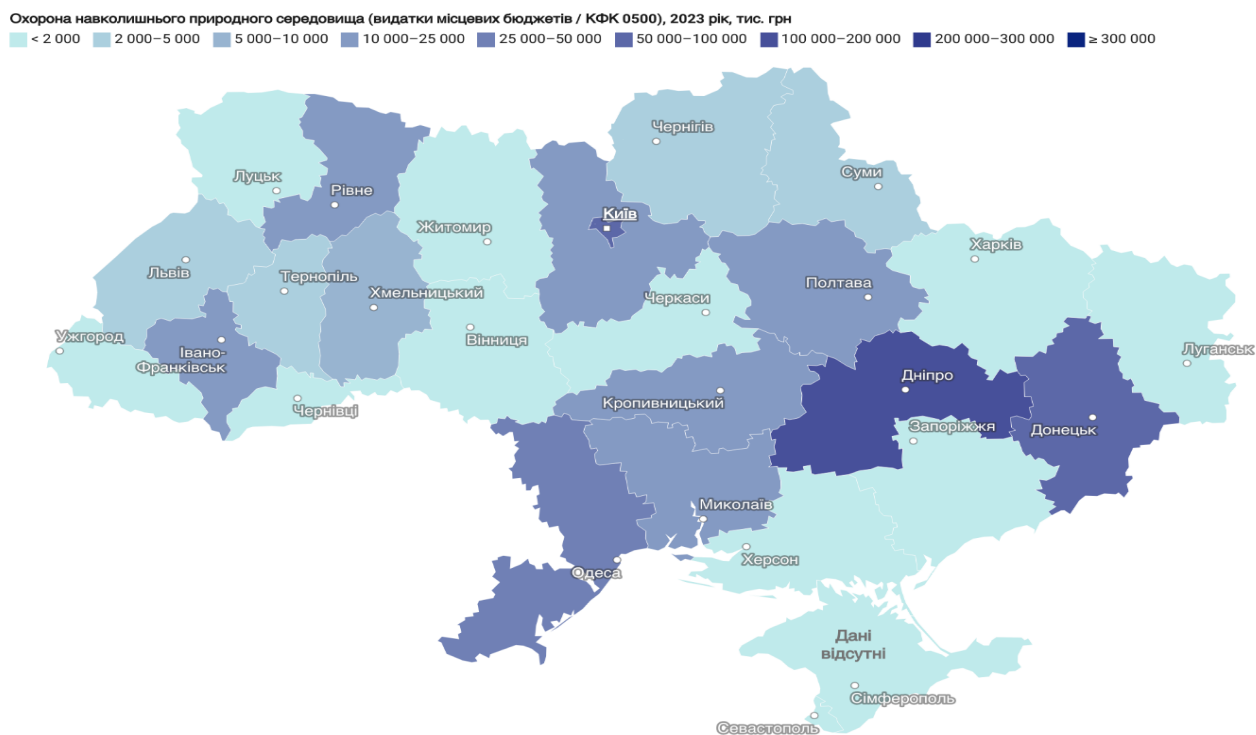

Рис. 3.17. Охорона навколишнього природного середовища (видатки місцевих бюджетів) 2023 рік, тис. грн.

Проаналізувавши наведені дані за видатками місцевих бюджетів на охорону навколишнього природного середовища України у 2021(до повномасштабного вторгнення рф) та у 2023 р.(після початку повномасштабного вторгнення рф), можемо зробити висновки, що більшість областей України потерпають через низьку кількість видатків на охорону навколишнього природного середовища. Показник понад 10 000 тис.грн. спостерігається загалом у трьох областях: Київській, Полтавській, Донецькій та у м. Києві. Тому, безперечно, потрібно збільшувати видатки та намагатися розподіляти їх більш рівномірно, адже місцеві органи самоврядування мають піклуватися про власні території та створювати комфортні умови для процвітання.

3.3. Можливості адаптації найкращих практик інвестицій у природокористування

Важливо зосередитися на тому, як країни спільно діють місцево та на

міжнародному рівні для забезпечення збереження та сталого використання довкілля, що призводить до сталого зростання та допомагає постійно піднімати людей з бідності. Природні ресурси забезпечують робочі місця для сотень мільйонів людей та підтримують життя мільярдів. Ефективне управління природними ресурсами є ключовим для створення робочих місць, покращення умов життя, підвищення якості екосистемних послуг, зменшення забруднення та збільшення стійкості до зміни клімату.

Світовий банк має значний портфель проєктів у сфері довкілля, який складається з 139 проєктів на загальну суму 15,35 мільярда доларів США. Упродовж останнього десятиліття, Світовий банк став одним із провідних міжнародних фінансових установ, що вкладають кошти в захист біорізноманіття, підтримку сталого управління лісами, охорону океанів і боротьбу з незаконною торгівлею дикими тваринами. Крім того, Світовий банк надає значну фінансову, технічну допомогу та знання для допомоги країнам у зниженні рівня забруднення, покращенні управління відходами, підвищенні якості води та повітря, та сприянні чистому розвитку для покращення здоров'я та економічних результатів.

Звіт Програми ООН із навколишнього середовища (UNEP) попереджає, що якщо розумне управління природними ресурсами не стане невід'ємною частиною політичних програм, Цілі сталого розвитку (СР) не зможуть виконати свого основного призначення – покінчити зі крайньою бідністю до 2030 року та вирішити всі аспекти сталого розвитку.

На основі зібраної інформації, Світовий банк відіграє ключову роль у фінансуванні проєктів, спрямованих на захист довкілля, стале управління природними ресурсами та підтримку блакитної економіки. Станом на вересень 2023 року портфель проєктів Світового банку у сфері довкілля складав 139 проєктів на загальну суму 15,35 млрд дол. США. Ці проєкти охоплюють захист біорізноманіття, сталий лісовий менеджмент, охорону океанів та боротьбу з незаконною торгівлею дикими тваринами. Крім того, вони спрямовані на зменшення забруднення, покращення управління відходами, підвищення якості

води та повітря, а також на сприяння чистому розвитку для здоровішого життя та кращих економічних результатів.

Світовий банк також активно підтримує країни у впровадженні проєктів, які сприяють сталому розвитку й захисту навколишнього середовища, наприклад, в Індії та Руанді. Проєкт у штаті Керала, Індія, зосереджений на підвищенні стійкості до природних катастроф та зміни клімату, включає інвестиції в розмірі 125 мільйонів доларів США. У Руанді, Світовий банк допомагає муніципальному уряду міста Кігалі інтегрувати екосистемні послуги в міське планування через розвиток комплексного плану управління стічними водами, а також через інвестиції в інтегровані «сірі» та «зелені» інфраструктурні рішення.

Найбільш повна статистична інформація за видами природокористування та в розрізі країн світу представлена на інформаційному ресурсі (сайті) Світового банку.

Ці ресурси надають доступ до обширної бази даних, що включає часові ряди з різноманітних тем, які допоможуть глибше зрозуміти вплив людської діяльності на навколишнє середовище та ефективність заходів зі збереження природних ресурсів і сталого розвитку.

Для підготовки матеріалу на тему міжнародної практики інвестицій у сталі природокористування, Світовий банк надає велику кількість даних та ресурсів, які можуть бути корисними. Зокрема, на сайті Світового банку представлена інформація, яка висвітлює діяльність у сфері довкілля, природних ресурсів та блакитної економіки, а також їхній вплив на зменшення бідності та сприяння сталому розвитку.

Розділ Світового банку, присвячений показникам розвитку у сфері довкілля (WDI – Environment), надає дані про стан планети, використання природних ресурсів та спостережувані впливи. Ці дані охоплюють широкий спектр індикаторів, таких як урбанізація, втрата біорізноманіття, сільськогосподарське виробництво, зменшення лісових площ, водозабір свіжої води, виробництво електроенергії та викиди парникових газів. Ці індикатори

також висвітлюють прогрес країн у досягненні цілей сталого розвитку, встановлених у рамках Порядку денного на 2030 рік, наприклад, у просуванні сталої продовольчої системи, забезпеченні сталого водозабезпечення та доступу до доступних, надійних та сучасних послуг енергопостачання.

Світовий банк відкриті дані (World Bank Open Data) надають безкоштовний і відкритий доступ до глобальних даних розвитку. Цей ресурс дає можливість користувачам глибше досліджувати та аналізувати різноманітні теми, пов'язані з розвитком, включно з питаннями довкілля та сталого природокористування.

Для детального вивчення міжнародної практики інвестицій у стале природокористування, ресурси Світового банку надають глибокі інсайти та статистичні дані, які можуть допомогти у вашому дослідженні.

Фінансування Паризької угоди передбачає складні механізми та зобов'язання різних сторін, насамперед спрямовані на підтримку країн, що розвиваються, у їхніх зусиллях щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них. Розвинені країни взяли на себе зобов'язання надавати фінансові ресурси для допомоги країнам, що розвиваються, як у пом'якшенні наслідків зміни клімату, так і в адаптації до них. Це зобов'язання є продовженням зобов'язань за Конвенцією, а Фінансовий механізм Конвенції відіграє центральну роль у сприянні наданню коштів. Зелений кліматичний фонд (GCF) та Глобальний екологічний фонд (GEF) є одними з ключових організацій, через які спрямовуються ці фінансові ресурси.

Паризька угода підкреслює необхідність балансу між фінансуванням адаптації та пом'якшенням наслідків зміни клімату з метою підтримки країн, що розвиваються, відповідно до їхніх національних пріоритетів та потреб, особливо тих, які є найбільш вразливими до зміни клімату, таких як найменш розвинені країни та малі острівні держави, що розвиваються. Очікується, що розвинені країни відіграватимуть провідну роль у мобілізації кліматичного фінансування з широкого кола джерел і їм рекомендується раз на два роки повідомляти про свої фінансові внески, включно з прогнозованими обсягами державних фінансових

ресурсів, які будуть надані країнам, що розвиваються. Одним із найважливіших аспектів Паризької угоди є її спрямованість на підвищення прозорості та підзвітності в наданні та мобілізації кліматичного фінансування. Розвинені країни зобов'язані надавати прозору та послідовну інформацію про підтримку країн, що розвиваються, раз на два роки. Це включає зусилля, пов'язані з кліматичним фінансуванням та мобілізацією ресурсів через державні інтервенції. Угода також передбачає проведення кожні п'ять років глобального підбиття підсумків для оцінки колективного прогресу в досягненні її цілей, що включає в себе розгляд інформації про зусилля з фінансування кліматичних програм.

Отже, Паризька угода створила основу для розвинених країн для підтримки країн, що розвиваються, в їхніх кліматичних діях через фінансові внески, передачу технологій та розбудову потенціалу. Акцент на прозорості, підзвітності та збалансованому підході до фінансування пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них відображає глобальні зусилля, спрямовані на ефективну та справедливую боротьбу зі зміною клімату.

Розглянемо детальніше видатки та інвестиції країн ЄС в охорону навколишнього середовища (рис.3.18).

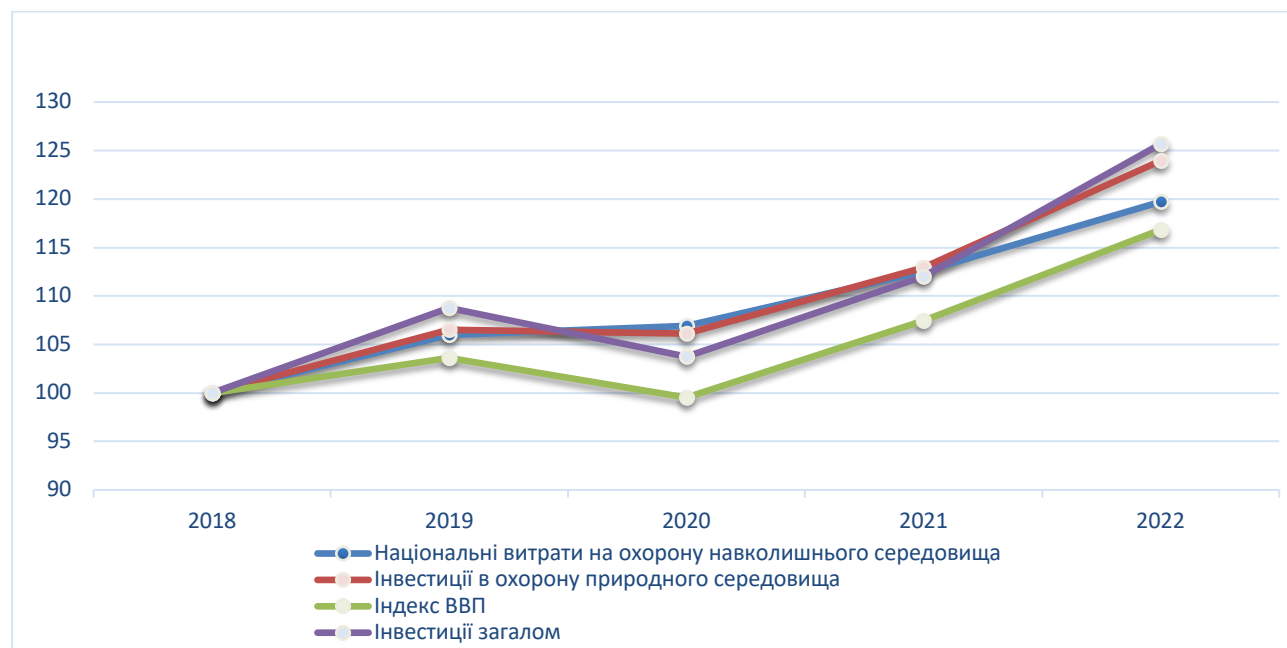

Рис. 3.18. Основні природоохоронні та економічні показники ЄС, 2018 – 2022 рр. (2018 = 100 %), %

*Примітка. * побудоване автором за даними [55].*

За наведеним вище графіком, можемо спостерігати найновіші дані про інвестиції в навколишнє середовище та витрати на охорону навколишнього середовища в Європейському Союзі (ЄС).

Національні витрати та охорону навколишнього середовища (NEEP) вимірюють ресурси, які використовуються одиницями-резидентами в певний період для захисту природного середовища. Згідно з оцінками Євростату, витрати ЄС на охорону навколишнього середовища, виміряні агрегатом NEEP, зросли на 20 % з 2018 до 2022 року у відсотках від ВВП. За цей період інвестиції в охорону навколишнього середовища зросли на 24 %. У 2020 році COVID-криза, найбільш ймовірно, скоротила інвестиції в економіку загалом сильніше, ніж інвестиції в охорону навколишнього середовища. Останні, однак, у 2021 і 2022 роках зросли на 6 % і 9 % порівняно з 9 % і 12 % від загального обсягу інвестицій.

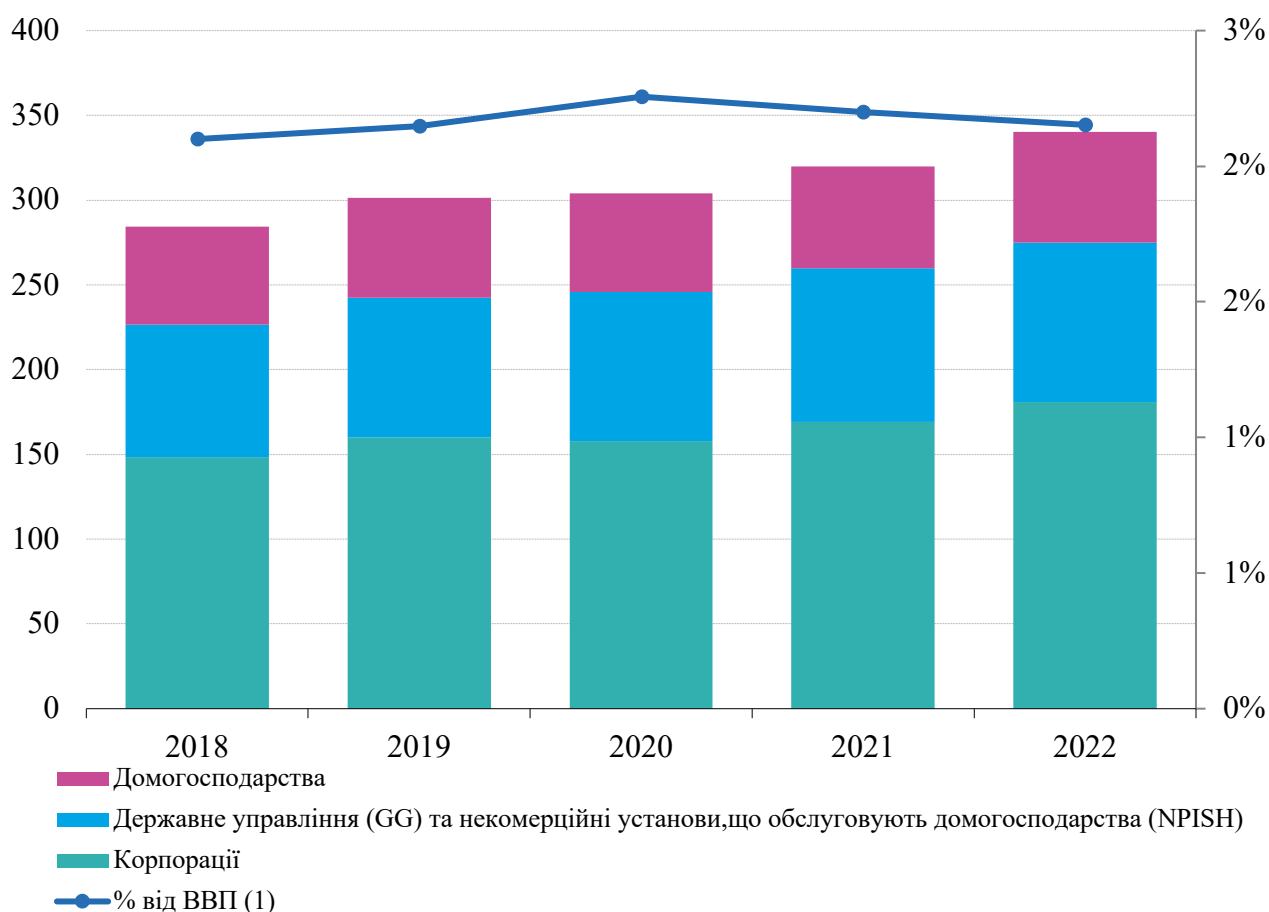

Рисунок 3.19. Національні витрати на охорону довкілля за інституційними секторами та у відсотках від ВВП, ЄС, 2018 – 2022 рр. (€ млрд. та % від ВВП)

Примітка. * побудоване автором за даними [271].

Еволюція NEER точно слідує тенденції ВВП. Отже, відношення NEER до ВВП ЄС залишалось порівняно стабільним упродовж попередніх п'яти років і становило приблизно 2,0 % . Оцінки за інституційними секторами вказують на найбільший внесок в NEER з боку сектору корпорацій (на нього припадає 53 % загального NEER у 2022 році; див. рис. 3.18).

Витрати корпорацій на захист навколишнього середовища включають поточні та капітальні витрати як спеціалізованих виробників, тобто корпорацій, які пропонують на ринку послуги з охорони навколишнього середовища (наприклад, управління відходами або стічними водами), так і допоміжних виробників, тобто тих корпорацій, які не продають екологічні послуги на ринку. ринок, але які здійснюють діяльність із захисту навколишнього середовища всередині підприємства та для власного використання, щоб обмежити негативний вплив на навколишнє середовище своєї основної виробничої діяльності (наприклад, нафтопереробний завод або компанія водопостачання, яка очищує свої вихлопні гази або стоки). З 2018 до 2022 року витрати корпорацій на охорону навколишнього середовища зросли на 22 %. Із 2018 до 2022 року видатки GG та NPISH на охорону навколишнього середовища зросли на 21 %; так само витрати домогосподарств на охорону навколишнього середовища, включно в основному з платежами місцевим органам влади або спеціалізованим підприємствам за збирання та очищення відходів або стічних вод, зросли на 13 %.

Із наведеного вище графіка видно, що відношення NEER до ВВП значно відрізняється в країнах ЄС. У 2020 році (останній рік для обов'язкового звітування даних ЕРЕА (Рахунки витрат на охорону навколишнього середовища)) національні витрати на охорону навколишнього середовища у % ВВП у країнах-членах ЄС коливалися від 0,6 % в Ірландії та до 3,5 % у Бельгії. Десять країн-членів ЄС перевищують частку ЄС у 2,3 % ВВП: Бельгія, Австрія, Румунія, Польща, Чехія, Італія, Словенія, Німеччина, Естонія та Мальта.

Рис. 3.20. Національні витрати на охорону навколишнього середовища в ЄС, 2020, (% від ВВП)

*Примітка. * побудоване автором за даними [271].*

Європейська зелена угода вказує на інвестиції як на один із ключових важелів реалізації політики ЄС щодо клімату та навколишнього середовища.

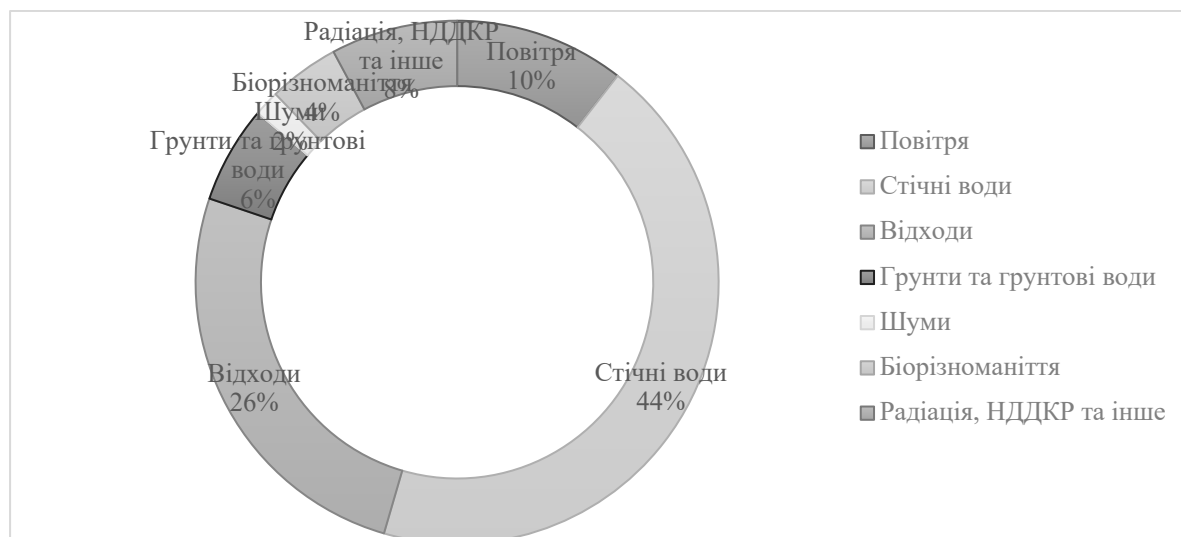

Рис. 3.21. Інвестиції в охорону навколишнього середовища за сферами охорони навколишнього середовища, 2022 рік, (% від загальних інвестицій в охорону навколишнього середовища)

*Примітка. * побудоване автором за даними [271].*

У 2022 році ЄС інвестував 69 млрд євро в активи, необхідні для надання послуг із захисту навколишнього середовища (наприклад, очисні споруди, транспортні засоби для транспортування відходів, придбання землі для створення природного заповідника або чистіше обладнання для виробництва з меншими викидами забруднюючих речовин).

Як показано на рис. 3.21, найбільший обсяг інвестицій був пов'язаний зі стічними водами та послугами управління відходами. У 2022 році на них припадало відповідно 44 % і 25,7 % від загального обсягу інвестицій в охорону навколишнього середовища, тоді як 10,5 % пішло на охорону повітря, 7,8 % на захист від радіації, на екологічні науково-дослідні розробки та інші заходи з охорони навколишнього середовища, включно із загальним екологічним управлінням та освітою, 6 % – на охорону ґрунтів і ґрунтових вод, 4,4 % – на охорону біорізноманіття та ландшафту, а решта 1,6 % – на зменшення шуму.

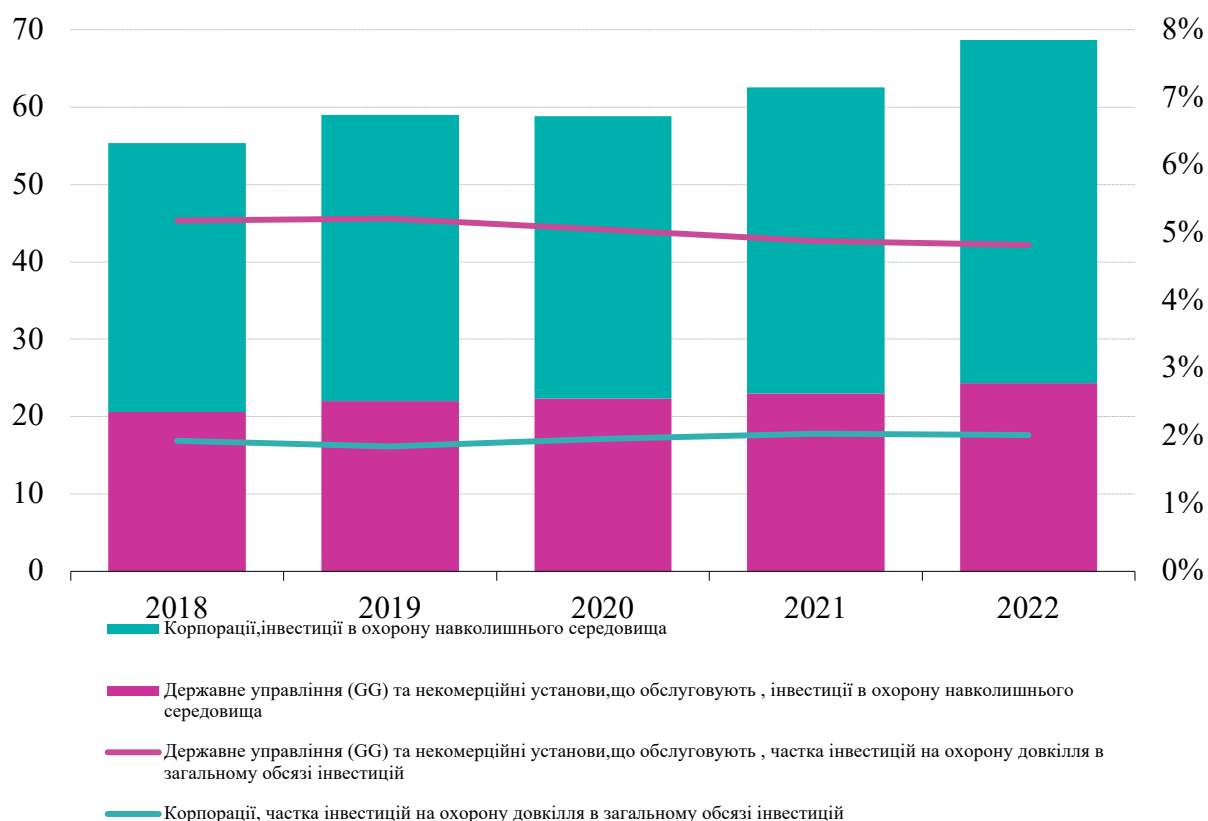

Рис. 3.22. Інвестиції в охорону навколишнього середовища, ЄС-27, 2018 – 2022 рр., (€ млрд. (1) та % від загальних інвестицій за інституційним сектором (2))

Примітка. * побудоване автором за даними [271].

У 2022 році корпораціями було витрачено близько 44 мільярдів євро (65 % від загального обсягу інвестицій у захист навколишнього середовища). До них належать як спеціалізовані постачальники послуг із захисту навколишнього середовища (наприклад, приватні компанії, що займаються збором і переробкою відходів, а також каналізація), так й інші корпорації, ніж спеціалізовані виробники, які купують технології та обладнання, що зменшує тиск на навколишнє середовище, що виникає внаслідок їхнього виробничого процесу (наприклад, обладнання, що зменшує викиди в повітря). На GG і NPISH припадає решта часток (35 %) інвестицій у захист навколишнього середовища з 24 млрд євро, витраченими у 2022 році .

Частка інвестицій в охорону навколишнього середовища в загальних інвестиціях корпорацій є відносно низькою. У 2022 році він еквівалентний 2,0 % і є досить стабільним упродовж усього періоду. Еквівалентна частка загального державного управління становить 4,8 % у 2022 році, зменшившись на 0,4 відсоткових пункти з 2018 року.

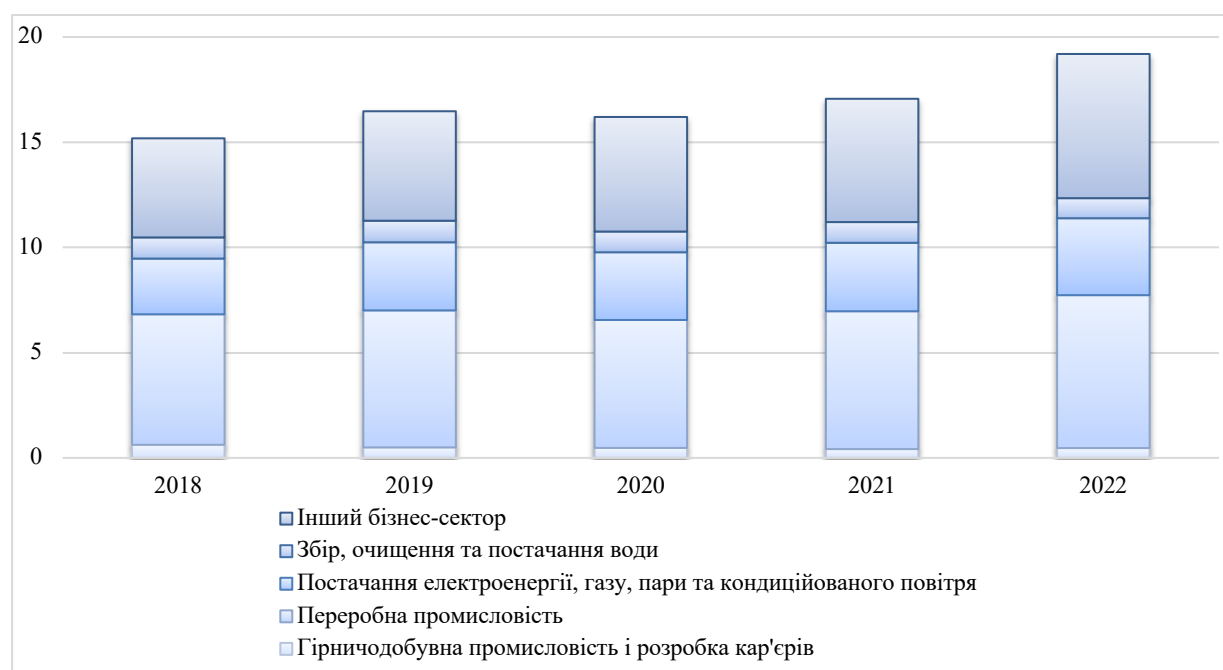

Рис. 3.23. Інвестиції в охорону навколишнього середовища корпораціями, крім спеціалізованих виробників, за видами економічної діяльності, ЄС, 2018 – 2022 рр., (€ млрд)

*Примітка. * побудоване автором за даними [271].*

Виробничий сектор та інший бізнес-сектор із часткою 38% та 36% відповідно у 2022 році становили найбільшу частку загальних інвестицій ЕРЕА корпорацій, крім спеціалізованих виробників, для запобігання та/або обмеження екологічної шкоди, що виникає внаслідок існуючого виробництва технології. Інвестиції комунальних підприємств становили приблизно 24 % від загального обсягу (причому внесок сектору постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря становив 19 % від загального обсягу, а внесок сектору збору, очищення та водопостачання – 5 %) та добувна промисловість складала 2 % (див. рис. 3.24).

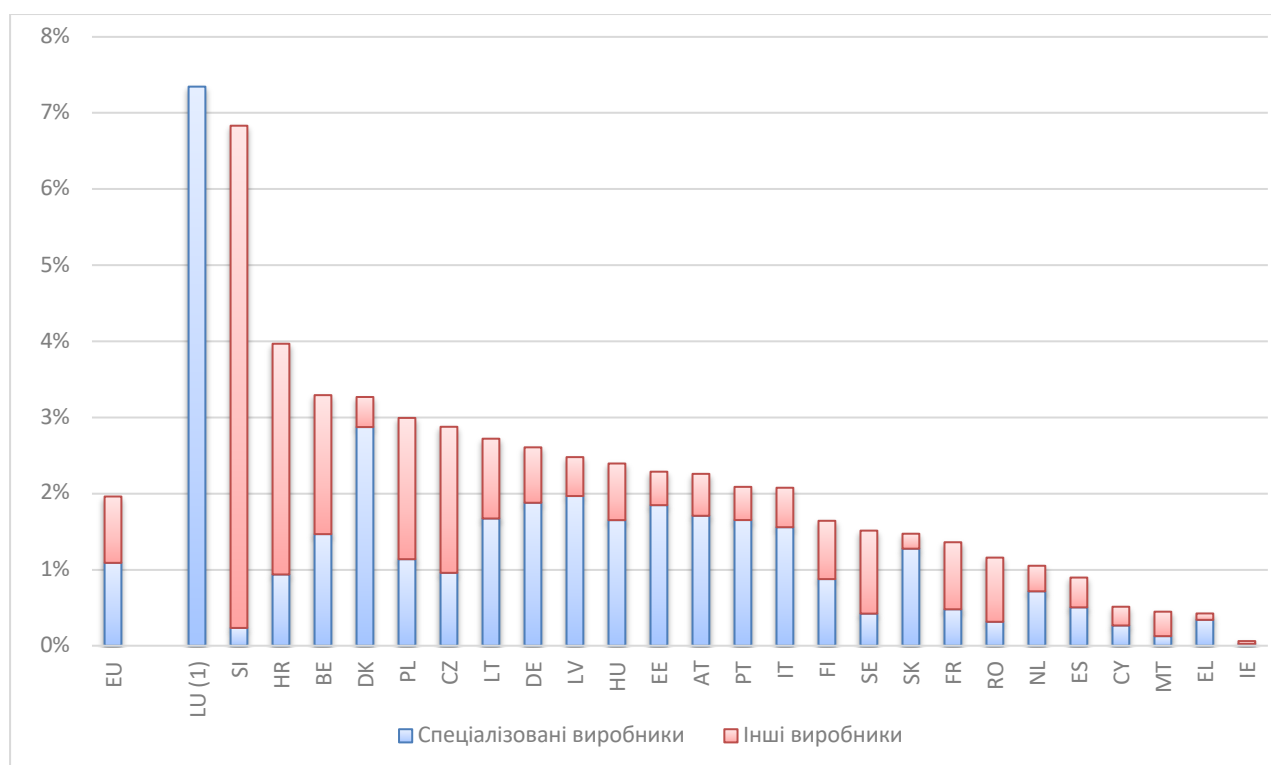

Рисунок 3.24. Інвестиції корпорацій в охорону навколишнього середовища, 2020 рік, (% від загальних інвестицій корпорацій)

*Примітка. * побудоване автором за даними [271].*

Більш детальні дані по державах-членах показують, що за 2020 рік, частка інвестицій у захист навколишнього середовища в загальних інвестиціях різнилася в різних країнах і становила від 0,1 % до 7,3 % від загальних інвестицій. (див. рис.3.25).

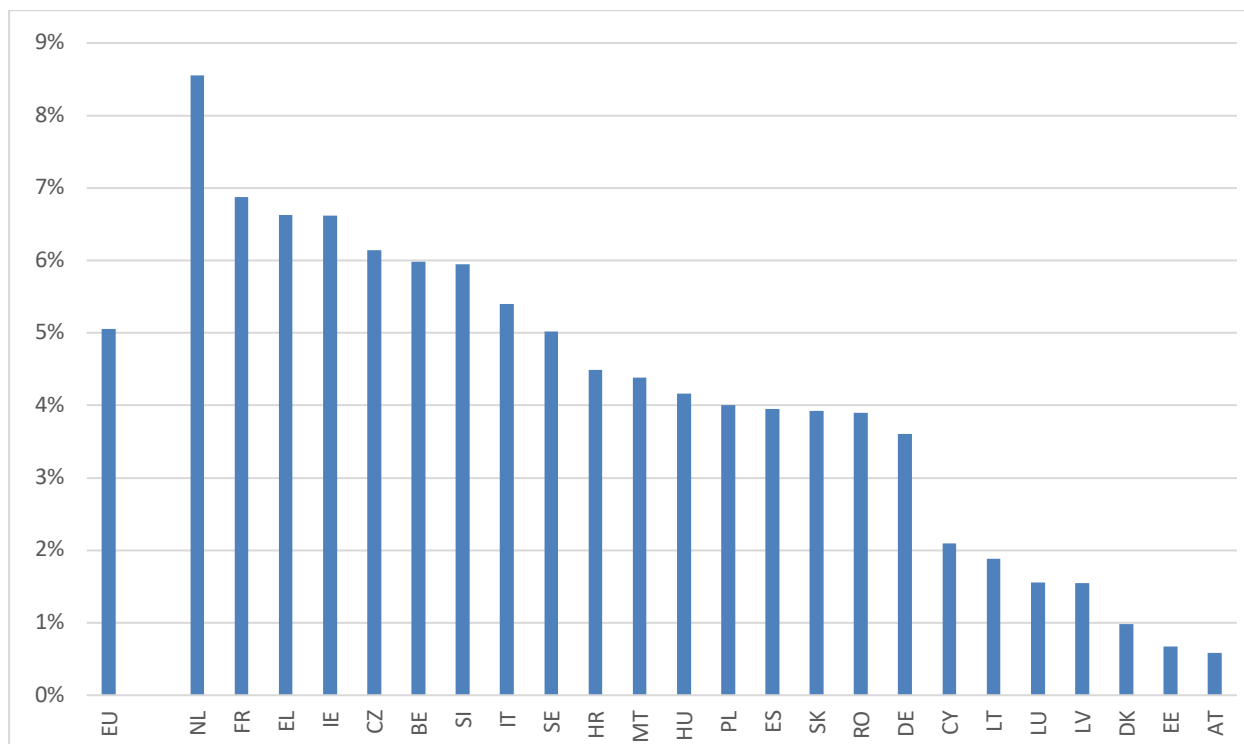

Рисунок 3.25. Інвестиції в охорону навколишнього середовища (GG) та некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (NPISH's), 2020 рік, (% від загальних інвестицій GG та NPISH's)

*Примітка. * побудоване автором за даними [271].*

Ще більші варіації спостерігалися для сектору загального державного управління та NPISH's, з еквівалентними частками в діапазоні від 0,6 % до 8,6 % в ЄС (див. рис.3.24). З огляду на те, що велика кількість інвестицій у ПЗ пов'язана з послугами з управління відходами та стічними водами, спостережувані варіації можуть бути пов'язані з різною організацією надання таких послуг у країнах, тобто деякі країни сильно покладаються на державний сектор (наприклад, комунальні підприємства) надавати такі послуги, тоді як інші схильні вдаватися, принаймні частково, до ринкових інструментів і, наприклад, залишати ринку встановлювати ціни на такі послуги.

Висновки до розділу 3

1. Дослідженням виявлено, що податкова система та податковий механізм мають відмінні значення, де перше стосується загальної структури

оподаткування, а друге – конкретних процедур збору та обчислення податків. Встановлено, що ефективність податкової системи значно залежить від вдосконалення податкового механізму, особливо в контексті природокористування, де необхідно не тільки акумулювати кошти, але й забезпечувати ресурсозбереження. Поточний порядок стягнення платежів за природокористування є переважно фіскальним і потребує реформ для посилення регулюючої, зокрема, екологічної функції.

2. Встановлено, що вдосконалення системи рентних платежів має стати пріоритетом для підвищення економічної та соціальної ефективності податкової політики. Уряд повинен продовжувати активний моніторинг і вдосконалення податкової системи, щоб забезпечити сталий розвиток та ефективне використання природних ресурсів.

3. Виявлено, що процедури бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіонів повинні підтримувати координацію учасників бюджетних відносин і створювати умови для підтримки належних параметрів розвитку. Аналіз показав, що видатки на охорону навколишнього середовища зростали до 2019 року, а в 2020 році різко зменшилися. Таке зниження може бути спричинене економічними труднощами, неефективністю охоронних програм або природними катастрофами. Загалом відмічено, що у період 2018-2022 років спостерігається зростання видатків на охорону здоров'я, оборону та охорону навколишнього середовища, що вказує на підвищену увагу до цих сфер.

4. У ході аналізу різноманітних аспектів інвестицій у захист навколишнього середовища в Європейському Союзі. Було сформовано висновок, що загальні витрати на охорону навколишнього середовища зросли протягом останніх років. Окрім того, виявлено, що різні сектори, включаючи корпорації та державний сектор, збільшили свої інвестиції у цю сферу. Також зауважено, що важливість цієї проблеми визнається на всіх рівнях, що підтверджується зростанням уваги до екологічних питань та зменшенням викидів забруднюючих речовин.

РОЗДІЛ 4. ПРАГМАТИЗМ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

4.1. Удосконалення фінансового механізму регулювання природокористування

Податкова політика – це частина урядового інструменту, яка використовується для вирішення екологічних проблем, включаючи зміну клімату. Екологічне оподаткування може допомогти зменшити шкідливу для навколишнього середовища поведінку, одночасно створюючи дохід на всіх рівнях управління [308].

В Україні до екологічних податків належать [155]:

- екологічний податок, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення (за винятком викидів в атмосферне повітря двоокису вуглецю);

- надходження від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;

- надходження від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях або на об'єктах, окрім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;

- екологічний податок, який справляється за утворення радіоактивних відходів (включно з уже накопиченими) та / або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їхніми виробниками понад установлений особливими умовами ліцензій строк;

- екологічний податок, який справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення (рис. 4.1).

Основним періодом дослідження обраний 2015 – 2021 рр.. Саме такий часовий проміжок дає можливість сформулювати об'єктивне бачення ситуації, оскільки до 2014 року статистичні дані містять інформацію про тимчасово окуповані території, а в 2022 році, через початок повномасштабного вторгнення

видатки на охорону навколишнього середовища суттєво зменшилися у зв'язку з об'єктивними чинниками та не містять інформацію про території, які тимчасово окуповані після 24 лютого 2022 року. Для розуміння масштабів проблеми, яка нині існує в Україні, додатково відображені дані за 2022 рік та розраховані прогнозовані показники на 2023 рік.

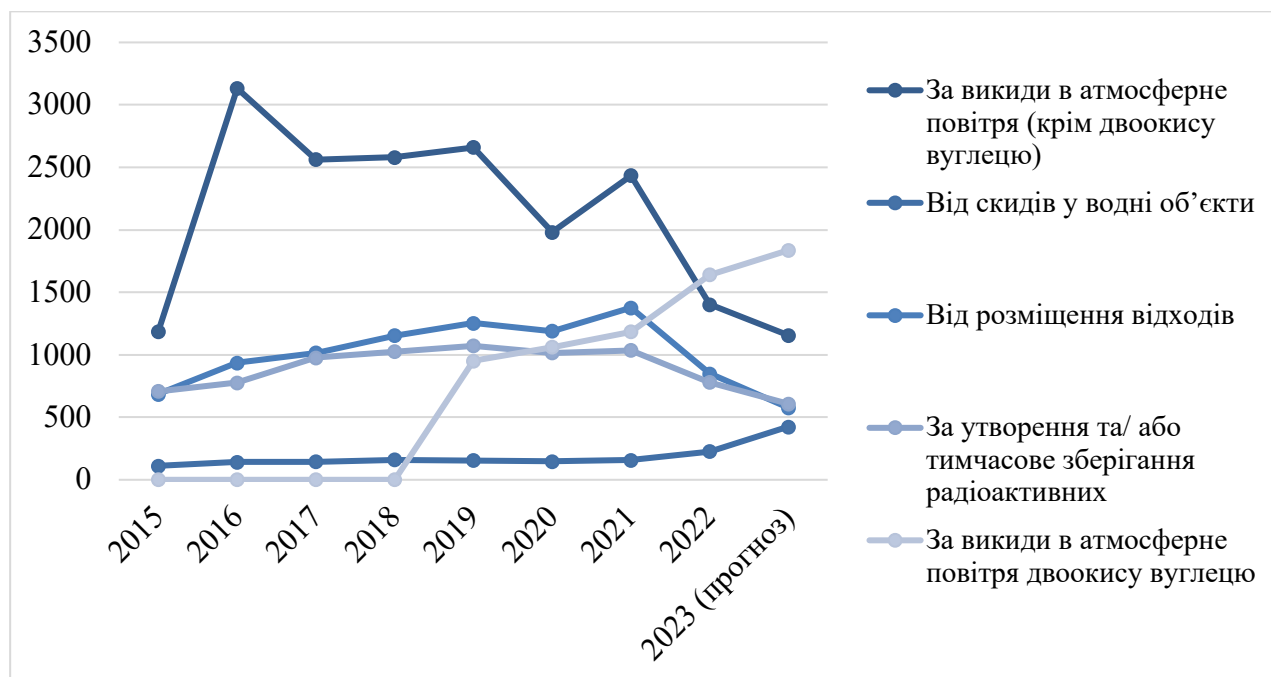

Рис. 4.1. Надходження від екологічних податків, млн грн

Примітка. * побудоване за даними зведеного бюджету України, [62].

Як видно з рисунка 4.1 найбільша частка у загальній сумі екологічних податків припадає на податки за викиди в атмосферне повітря. У загальному підсумку впродовж 2015 – 2023 рр. з урахуванням податків за викиди двоокису вуглецю вони становлять відповідно 44,1 %; 62,8 %; 54,5 %; 52,5 %; 43,7 %; 37,6 %; 39,3 %; 28,7 % та 25,1 %. Частка податків зв викиди у водні об'єкти впродовж 2015 – 2022 рр. коливалася в діапазоні до 5 % та прогнозовано становитиме 9,2 % у 2023 році. Максимальна частка надходжень від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях упродовж 2015 – 2022 рр. становила 25,4 % у 2015, а мінімальна – 12,5 % (прогнозовано) у 2023 році.

Частка екологічного податку, який справляється за утворення та / або зберігання радіоактивних відходів, у загальній сумі екологічних податків

упродовж 2015 – 2021 рр. у середньому становила 19,1 %. З 2020 до 2023 роки (прогнозованого) частка зменшилася на 5,6 %.

Частка екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення впродовж 2019 – 2023 рр. зростає на 24,3 %. Частка екологічного податку за викиди двоокису вуглецю зростає з 15,6 % до 39,9 % упродовж 2019 – 2023 рр.

Надходження від сплати екологічного податку за викиди в атмосферне повітря, за винятком двоокису вуглецю, суттєво зросли в 2016 році порівняно з 2015 роком (+164,2 %), далі сума коштів зменшилася на 18,2 % та впродовж 2018 – 2019 рр. майже не змінювалася. У 2020 році у порівнянні з 2019 роком спостерігається спад на 25,5 % із подальшим зростанням на 22,8 % та подальшим суттєвим ланцюговим скороченням на 42,3 %. На 2023 рік зменшення надходжень спрогнозовано на рівні 17,6 %.

Упродовж 2016 – 2018 рр. та в 2021 році спостерігається зростання надходження від скидів у водні об'єкти відповідно на 27,3 %; 1,8 %; 9,8 % та 7,1 % відносно попереднього. Скорочення надходжень відбулося у 2019 – 2020 рр. (відповідно -2,1 % і -4,9 %). У 2022 році відбулося різке зростання у порівнянні з 2021 роком (+42,4 %). На 2023 рік також спрогнозоване зростання (+88,1 %).

У 2015 – 2019 рр. загальне зростання надходжень від розміщення відходів у спеціально відведених місцях складало 67,5 %. Упродовж 2019 – 2022 рр. їхня величина змінювалися хвилеподібно: у 2019, 2021 роках відбулося зростання (відповідно +8,7 % і 15,7 %); у 2020 і 2022 роках – скорочення (відповідно -5,1 % і -38,4 %); зменшення даних надходжень у 2023 році може скласти 32,0 %.

Максимальна зміна надходжень від екологічного податку, який справляється за утворення та / або тимчасове зберігання відходів в сторону зменшення відбулася в 2022 році порівняно з 2021 роком (-24,7 %); у бік зростання – у 2017 році порівняно з 2016 роком (+25,6 %).

Надходження екологічного податку за викиди двоокису вуглецю характеризуються стабільним зростанням (+11,7 % у 2020 році; +11,4 % у 2021

році; +38,5 % у 2022 році та +12,0 % у 2023 році (прогноз) щодо попередніх періодів).

Аналізуючи надходження від сплати екологічних податків важливо дослідити витратну складову, як інструмент цілісної еколого-фіскальної політики. Видатки на охорону навколишнього середовища включають усі витрати на запобігання, мінімізацію або ліквідацію негативних наслідків. У таблиці 4.1 наведені видатки на охорону довкілля за видами бюджетів та загалом.

Таблиця 4.1

Видатки на охорону довкілля в Україні

Рік	Місцеві бюджети, млн грн		Державний бюджет, млн грн		Зведений бюджет, млн грн	
	Всього, млн грн	На 1 людину, грн	Всього, млн грн	На 1 людину, грн	Всього, млн грн	На 1 людину, грн
2015	1477	34	4053	95	5530	129
2016	1484	35	4772	112	6255	147
2017	2609	61	4740	112	7349	173
2018	3001	71	5241	124	8242	195
2019	3414	81	6316	151	9730	232
2020	3777	90	7433	178	11211	268
2021	3266	78	9299	223	12565	301
2022	513	14	4714	131	5227	145
2023 (прогноз)	760		4437		5195	

Примітка. * систематизоване за даними [32].

Упродовж 2015 – 2021 рр. місцеві видатки на охорону довкілля зросли на 1789 млн грн (121,1 %), видатки державного бюджету – на 5246 млн грн (129,4 %). За даними зведеного бюджету видатки збільшилися на 7035 млн грн, що становить 127,2 %. Для об'єктивнішої оцінки проведений аналіз даних витрат у розрахунку на 1 людину, оскільки важливо не лише збільшувати видатки в цілому, а здійснювати це пропорційно кількості населення. Упродовж 2015 – 2021 рр. видатки на 1 людину загалом зросли на 172 грн (+133,3 %), зокрема за рахунок державного бюджету – на 128 грн (+134,7 %), за рахунок

місцевих бюджетів – на 44,0 грн (+129,4 %). Тобто видатки в розрахунку на 1 людину зростають із більшою інтенсивністю, ніж показники загальних видатків.

Окремо зупинимося на 2022 році. Загальні видатки на охорону довкілля зменшилися на 7338 млн грн (-58,4 %) із 12565 до 5227 млн грн, у тому числі за рахунок державного бюджету на 4585 млн грн (-49,3 %), місцевих бюджетів – на 2753 млн грн (-84,3 %). Видатки на 1 людину скоротилися на 156 грн (-51,8 %): за видатками державного бюджету – на 92 грн (-41,3 %); місцевих бюджетів – на 64 грн (-82,1 %).

Видатки у відсотках до ВВП за показниками місцевого бюджету впродовж 2015 – 2021 рр. становили 0,1 %, у 2022 році – показник зменшився. За даними державного бюджету величина в середньому становила 0,2 % за винятком 2018 та 2022 років, коли показник = 0,1 %. Відповідно за інформацією зведеного бюджету ця величина становила 0,3 % у 2015 – 2016 рр. і 2020 році та 0,2 % у 2017 – 2019 рр. і 2021 році; у 2022 році частка зменшилася до 0,1 %.

Далі детальніше проаналізуємо видатки на охорону навколишнього середовища за функціональною класифікацією видатків. Використані показники зведеного бюджету разом за загальним і спеціальним фондом (табл. 4.2).

Упродовж 2015 – 2022 рр. найбільша частка видатків на охорону навколишнього середовища спрямовувалася на запобігання та ліквідацію забруднення навколишнього природного середовища. Упродовж 2015 – 2018 рр. за даним державного бюджету їхня частка скоротилася з 82,2 % до 69,8 %, а впродовж 2018 – 2022 рр. – з 69,8 % до 81,6 % (+11,8 %); далі спостерігається скорочення видатків на 14,9 % (з 81,6 % до 66,7 %). За показниками місцевого бюджету за 2018 – 2022 рр. описані видатки скоротилися на 14,9 %. Упродовж 2018 – 2021 рр. у зведеному бюджеті видатки на запобігання та ліквідацію забруднення навколишнього природного середовища зросли на 9,5 %, а в 2022 у порівнянні з 2021 роком зменшилися на 14,0 %. Прогнозований розрахунок показника 2023 року відображає зростання 2,9 %. Основна частина видатків здійснюється за рахунок державного бюджету. Упродовж 2018 – 2021 рр. спостерігається зростання за зведеним бюджетом 48,2 %, у тому числі

збільшення за державним – 80,7 % і зменшення за місцевим бюджетом 30,0 %. У 2022 році величина надходжень до місцевих бюджетів скоротилася на 82,6 %, державного бюджету – на 52,5 %, зведеного бюджету – на 56,7 %.

Таблиця 4.2

Видатки України на охорону навколишнього природного середовища за функціональною класифікацією, млн грн

Рік	Вид бюджету	Видатки на запобігання забрудненню навколишнього природного середовища та ліквідацію його наслідків	Видатки на збереження природно-заповідного фонду	Видатки на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища	Видатки на іншу діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища
2015	Державний	3331,5	53,9	81,3	586,2
	Місцевий	963,6	59,5	-	453,6
	Зведений	4295,1	113,4	81,3	1039,8
2016	Державний	4054,8	209,6	84,8	422,5
	Місцевий	1179,8	49,7	-	254,4
	Зведений	5234,5	259,3	84,8	676,8
2017	Державний	3651,1	361,6	104,3	622,8
	Місцевий	1813,6	66,6	-	729,0
	Зведений	5464,8	428,3	104,3	1351,9
2018	Державний	3660,8	420,0	130,4	1029,9
	Місцевий	1519,4	39,1	-	1442,2
	Зведений	5180,2	459,2	130,4	2472,1
2019	Державний	4774,1	501,6	197,4	842,9
	Місцевий	1559,3	52,3	-	1801,7
	Зведений	6333,5	554,0	197,4	2644,7
2020	Державний	5416	549,7	167,5	503,5
	Місцевий	1091,9	64,7	-	1263,1
	Зведений	6507,9	614,4	167,5	1766,6
2021	Державний	6616,0	837,9	121,0	625,1
	Місцевий	1062,9	100,6	-	1256,7
	Зведений	7679,0	938,6	121,0	1881,9
2022	Державний	3143,8	857,8	202,0	510,3
	Місцевий	184,7	56,4	-	271,3
	Зведений	3328,5	914,3	202,0	781,7
2023 (прог-ноз)	Державний	3087,8	782,9	105,1	458,8
	Місцевий	184,8	50,5	-	524,4
	Зведений	3272,6	833,4	105,1	983,3

Примітка. * побудоване за даними [32].

Видатки на збереження природно-заповідного фонду з державного бюджету впродовж 2015 – 2020 рр. коливаються в діапазоні 1,3-8,3 %, у 2021 році зростають до 10,2 % (+1,9 %), а в 2022 році – до 18,2 % (+8,0 %). Означені видатки за рахунок місцевих бюджетів характеризуються поступовим скороченням з 4,0 % у 2015 році до 1,3 % у 2018 році, а зростанням із 1,3 % до 11,0 % (+9,7 %) упродовж 2018 – 2022 рр. Також упродовж цього періоду видатки на збереження природно-заповідного фонду зросли на 104,2 % за державним; на 44,2 % – за місцевим та на 99,1 % – за зведеним бюджетом. У 2023 році прогнозується скорочення описаних видатків.

Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища фінансуються виключно з державного бюджету та становлять частку менше 5,0 % у періоді 2015 – 2022 рр.

Видатки на іншу діяльність у сфері охорони навколишнього середовища в більшій мірі фінансуються з місцевих бюджетів та становлять 30,7-52,2 % у структурі загальних видатків цього напрямку впродовж 2015 – 2022 рр. У структурі видатків з державного бюджету їхня частка в 2016 році скоротилася на 5,6 %, далі зросла на 4,2 % у 2017 році та на 6,6 % у 2018 році у порівнянні з попереднім; далі до 2021 року скорочується до 7,6 %, а в 2022 році зросла до 10,8 %. Означені видатки за даними зведеного бюджету зросли впродовж 2018 – 2019 рр. на 7,0 %. Це відбулося у зв'язку зі збільшенням місцевих видатків на 24,9 % та зменшенням державних на 18,2 %. У 2020 році видатки скоротилися на 33,2 % за зведеним бюджетом, а в 2021 році зросли на 6,5 % порівняно з попереднім періодом. У 2022 році відбулося скорочення видатків на 58,5 % загалом, зокрема з державного бюджету на 18,4 %, а з місцевого – на 78,4 %. Прогноз 2023 року показує зростання видатків загалом на 25,8 %.

Для оцінки ефективності політики держави у сфері охорони навколишнього середовища проведено аналіз залежності викидів забруднюючих речовин від величини видатків на охорону навколишнього середовища, інвестицій за цим напрямом та надходжень від екологічного податку. Об'єктом дослідження обрано атмосферне повітря та витрати й надходження, що з ним

пов'язані (табл. 3). Підтвердженням доцільності саме такого вибору є офіційні статистичні дані України. Крім того визначено, що викиди в атмосферне повітря можуть регулюватися залежно від діяльності суб'єктів господарювання та населення загалом. Формування статистичної вибірки здійснювалося на основі даних із відкритих джерел, зокрема сайту Державної служби статистики та офіційного державного веб-порталу Open budget. Для дослідження обрано часовий інтервал 2015-2020 рр. Часові проміжки до 2015 року не аналізувалися, оскільки вони містять певною мірою застарілу інформацію та є непорівнюваними через початок російської агресії. Інформація про 2021 рік відсутня в статистичних даних, а показники 2022 року є неактуальними через початок повномасштабного вторгнення росії, який вплинув і на політику в екологічній сфері зокрема. Тому такі дані недоцільно використовувати для визначення певних закономірностей за оптимальних сталих умов. Отже, модель побудована на основі даних за 2015 – 2020 рр.

Таблиця 4.3

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря,
видатків та інвестицій на його охорону та надходжень
від екологічного податку в Україні

Рік	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y)	Видатки на охорону атмосферного повітря, млн грн (x1)	Інвестиції на охорону атмосферного повітря та захист клімату, млн грн (x2)	Надходження від екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря, млн грн (x3)
2015	4521,3	62,7	58,7	48,9
2016	4686,6	62,2	88,5	110,7
2017	4230,6	70,1	86,9	85,4
2018	4121,2	90,2	109,1	80,3
2019	4108,3	102,4	147,7	124,7
2020	3675,3	77,2	181,7	98,9

Примітка. * побудоване за даними [54, 55].

Першочергово проведена перевірка наявності зв'язку між залежною і незалежними змінними (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Результати кореляційного аналізу

	y	x1	x2	x3
y	1			
x1	-0,54587	1		
x2	-0,86366	0,597439	1	
x3	-0,22517	0,501104	0,620521	1

*Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel*

Для трактування сили наявного взаємозв'язку використано шкалу Чеддока. Проведене дослідження показало, що між результативною ознакою та x2 наявний високий зв'язок, між y та x1 – середній, а між y та x3 дуже тісний. Варто зазначити існування зворотного зв'язку між результативною ознакою та усіма факторними ознаками. Для подальшого аналізу вибраний x2, як чинник, що має найбільший вплив на викиди забруднюючих речовин у повітря (-0,86).

Далі на основі регресійного аналізу визначена залежність викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від інвестицій у цьому напрямі (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Результати регресійного аналізу

Показник	Значення для x2
Множинний R	0,863664
R-квадрат	0,745916
Нормований R-квадрат	0,682395
Стандартна помилка	199,6411
Спостереження	6

*Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel*

Множинний коефіцієнт кореляції показує сумарну кореляцію між y та x (0,863664) та свідчить про сильний зв'язок незалежної і залежної змінних. Коефіцієнт детермінації показує загальну якість моделі і становить 0,745916 та показує, що розрахункові параметри моделі на 74,6 % пояснюються залежністю

між параметрами, що оцінюються. Решта (25,4 %) притаманні неврахованим у запропонованій моделі чинниками. Описані показники підтверджують закономірність досліджуваної залежності.

Результати дисперсійного аналізу представлені в таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Результати дисперсійного аналізу

	df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	1	468029,2	468029,2	11,74283	0,026614
Залишок	4	159426,3	39856,58		
Разом	5	627455,5			

Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel

Адекватність моделі підтверджується критерієм Фішера. За порівняння критерію Фішера, який спостерігається, з табличним встановлено, що з коефіцієнтом надійності 0,95 і значимості гіпотези 0,05 розрахункове значення F (11,74283) більше табличного 0,026614. А оскільки значущість F менше 0,05, можна стверджувати про адекватність моделі за критерієм Фішера з рівнем надійності 0,95.

Визначення існування зв'язку в межах даної моделі підтверджено коефіцієнтами кореляції (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Таблиця коефіцієнтів

	Коефі- цієнти	Стандарт- на похибка	t-статис- тика	P- Значення	Нижнє 95%	Верхнє 95%	Нижнє 95%	Верхнє 95%
Y- перетин	4984,504	236,4542	21,08021	2,99E-05	4328,002	5641,006	4328,002	5641,006
x1	-6,78489	1,979959	-3,42678	0,026614	-12,2821	-1,28764	-12,2821	-1,28764

Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel

Рівняння лінійної регресії можна представити так:

$$y = b_0 + b_1x_1, \quad (4.1)$$

З даних таблиці визначені коефіцієнти лінійної регресії: $b_0 = 4984,504$; $b_1 = -6,78489$. За критерієм Стюдента встановлено, що коефіцієнт статистично значимий.

На основі лінійної моделі визначені прогнозовані значення y (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Прогнозовані обсяги викидів забруднюючих речовин
в атмосферне повітря

Рік	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y)	Інвестиції в охорону атмосферного повітря та захист клімату, млн грн (x_2)	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y' прогнозоване значення)
2015	4521,3	58,7	4586,0
2016	4686,6	88,5	4384,3
2017	4230,6	86,9	4394,8
2018	4121,2	109,1	4244,5
2019	4108,3	147,7	3982,2
2020	3675,3	181,7	3751,5

Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel за даними [54, 55, 62].

Розкид значень на графіку нормального розподілу невеликий, що підтверджує точність моделі (рис. 4.2).

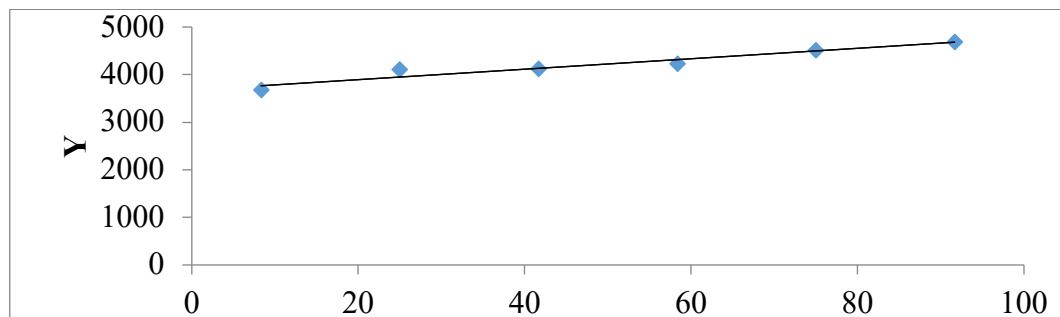

Рис. 4.2. Графік нормального розподілу

Примітка. * побудоване за допомогою Microsoft Excel

За результатами проведеного дослідження встановлено, що обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря обернено пропорційно залежать від інвестицій у цей напрям: чим більша сума інвестицій, тим менші викиди.

Оскільки Україна прагне стати членом Європейського союзу доцільним вважаємо проведення подібного аналізу показників певних країн-членів ЄС. Для дослідження обрано Польщу й Румунію, які є сусідами України, та співпрацюють з Україною. Крім того, дані країни характеризуються різним рівнем економічного й соціального розвитку, що дає можливість оцінити політику у сфері навколишнього середовища за наявності диспропорційних екологічних можливостей. Додатковим та вагомим критерієм обрання цих країн для порівняння є той факт, що за даними, приведені на рисунку 3.19, ці країни є лідерами серед країн ЄС за обсягом витрат на охорону НПС у % до ВВП.

Дані для проведення аналізу показників Польщі відображено в таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Показники викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, видатків, інвестицій на його охорону та надходжень від податків за забруднення для

Польщі

Рік	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (у)	Видатки на охорону навколишнього середовища, млн євро (x1)	Інвестиції на охорону атмосферного повітря та захист клімату, млн євро (x2)	Надходження від податків за забруднення, млн євро (x3)
2015	340984,2	1629,2	112,2	725,13
2016	352343,1	1306,5	51,5	594,98
2017	368592,5	1350,9	50,9	559,08
2018	367225,1	1645,1	145,1	538,54
2019	350689	1652	207,1	572,65
2020	334791,2	1262,1	167,7	663,08

*Примітка. * побудоване за даними [269, 271].*

На першому етапі, як і в аналізі показників України, проведена перевірка наявності зв'язку між залежною і незалежними змінними (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Результати кореляційного аналізу

	y	x1	x2	x3
y	1			
x1	0,174418	1		
x2	-0,38216	0,483731	1	
x3	-0,83934	-0,05232	0,051072	1

*Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel*

На основі шкали Чеддока встановлене таке. Між результативною ознакою і чинником x1 існує слабкий зворотний зв'язок; між y та x2 – помірний обернений; між y та x3 – високий обернений. Подальший аналіз здійснюватиметься на основі показників чинник x3.

Наступним етапом є проведення регресійного аналізу (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Результати регресійного аналізу

Показник	Значення для x3
Множинний R	0,83934206
R-квадрат	0,704495095
Нормований R-квадрат	0,630618868
Стандартна помилка	8267,839883
Спостереження	6

*Примітка. * розраховано за допомогою Microsoft Excel*

Множинний коефіцієнт кореляції доводить наявність сильного зв'язку між результативною і факторною ознаками. Коефіцієнт детермінації (R-квадрат) показує, що параметри моделі на 70,4 % пояснюються залежністю y та x3. Визначені показники підтверджують закономірність досліджуваної залежності.

Результати дисперсійного аналізу наведені в таблиці 4.12.

Таблиця 4.12

Результати дисперсійного аналізу

	df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	1	651864581,6	651864581,6	9,53615431	0,036643091
Залишок	4	273428705,3	68357176,33		
Разом	5	925293286,9			

*Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel*

Аналіз критерію Фішера показав, значущість $F 0,036643091 < 0,05$, що підтверджує адекватність моделі. Також потрібно зазначити, що за цим критерієм розрахункове значення з рівнем надійності моделі на 95 % більше табличного.

Коефіцієнти кореляції представлено в таблиці 4.13.

Таблиця 4.13

Таблиця коефіцієнтів

	Коефі- цієнти	Стандарт-на похибка	t-статис- тика	P-Значення	Нижнє 95%	Верхнє 95%
Y- перетин	450013,033	31777,3782	14,1614274	0,000144352	361784,8867	538241,179
x1	-160,2462	51,89208442	- 3,08806644	0,036643091	-304,321728	- 16,17068038

*Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel*

Одержані такі коефіцієнти лінійної регресії: $b_0 = 450013,033$; $b_1 = -160,2462$.
Перевірка за критерієм Стьюдента показала статистичну значущість b_0 , b_1 .

Розрахункові значення викидів забруднюючих речовин відображені в таблиці 4.14.

Таблиця 4.14

Прогнозовані значення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Рік	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y)	Надходження від податків за забруднення, млн євро (x3)	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (у прогнозоване значення)
2015	340984,2	725,13	333813,7
2016	352343,1	594,98	354669,7
2017	368592,5	559,08	360422,6
2018	367225,1	538,54	363714,0
2019	350689	572,65	358248,0
2020	334791,2	663,08	343757,0

*Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel за даними [269, 271].*

Точність моделі підтверджено графіком нормального розподілу з невеликим розкидом значень (рис. 4.3).

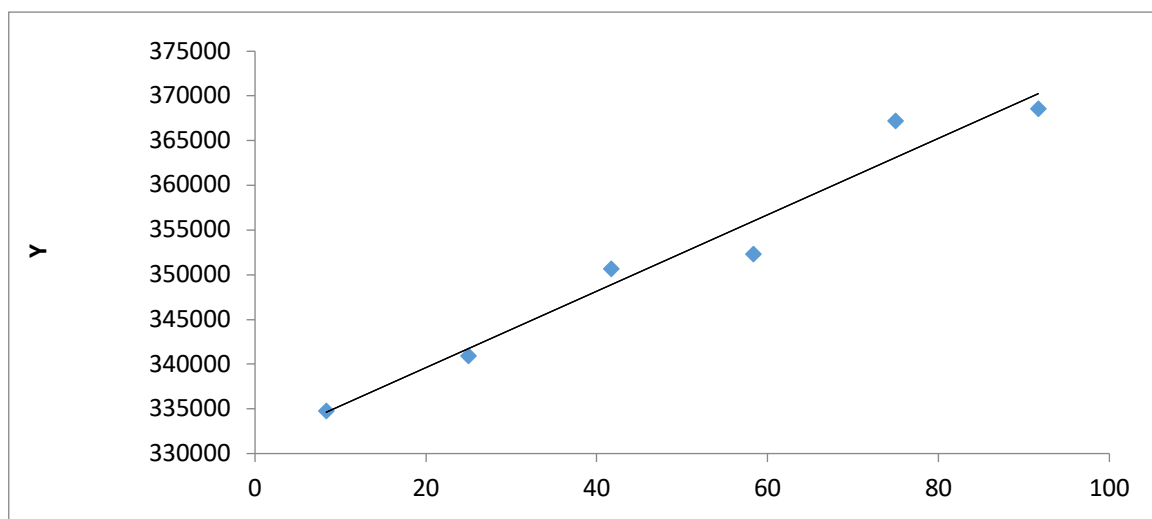

Рис. 4.3. Графік нормального розподілу

Примітка. * побудоване за допомогою Microsoft Excel

Ще однією країною для порівняльного аналізу обрана Румунія. Вихідна інформація для розрахунків представлена в таблиці 4.15.

Таблиця 4.15

Показники викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, видатків, інвестицій на його охорону та надходжень від податків за забруднення для

Румунії

Рік	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y)	Видатки на охорону навколишнього середовища, млн євро (x1)	Інвестиції на охорону атмосферного повітря та захист клімату, млн євро (x2)	Надходження від податків за забруднення, млн євро (x3)
2015	104264,8	1111,2	104,6	8,21
2016	100113,4	1261,2	18,3	10,47
2017	102233,3	1220,4	6,9	9,78
2018	102372,8	1255,9	4,7	9,45
2019	98747,1	1688,3	4,9	8,85
2020	94137,7	1823,2	6,2	9,14

Примітка. * побудоване за даними [269, 271].

Результати кореляційного аналізу для Румунії наведені в таблиці 4.16.

Таблиця 4.16

Результати кореляційного аналізу

	y	x1	x2	x3
y	1			
x1	-0,931071536	1		
x2	0,544238461	-0,517229923	1	
x3	-0,115870636	-0,135166097	-0,609250925	1

Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel

За даними шкали Чеддока встановлена наявність тісного взаємозв'язку із чинником x1; із чинником x2 спостерігається помітний зв'язок, із чинником x3 – слабкий. Також кореляційний аналіз показав прямий зв'язок із чинником x2 та зворотний із чинником x1 і x3. Для регресійного аналізу обраний чинник x1, який має найбільший вплив на у. Результати представлені в таблиці 4.17.

Таблиця 4.17

Результати регресійного аналізу

Показник	Значення для x1
Множинний R	0,931071536
R-квадрат	0,866894204
Нормований R-квадрат	0,833617755
Стандартна помилка	1461,320607
Спостереження	6

Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel

Сумарна кореляція між у та x1 за даними коефіцієнта кореляції становить 0,931071536 та підтверджує наявність сильного зв'язку між змінними. За даними R-квадрат визначено, що розрахункові параметри моделі на 86,7 % пояснюються між результативною і факторною ознаками; 13,3 % припадають на інші чинники.

Подальшим етапом є проведення дисперсійного аналізу (табл. 4.18).

Таблиця 4.18

Результати дисперсійного аналізу

	Df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	1	55631419,56	55631419,56	26,0512835	0,006962956

Залишок	4	8541831,664	2135457,916		
Разом	5	64173251,23			

*Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel*

Порівняння критерію Фішера за розрахунковим і табличним значеннями показали, що модель є адекватною, оскільки $26,0512835 > 0,006962956$, а $0,006962956 < 0,05$ при коефіцієнті надійності 95 % і значимості гіпотези 5 %.

Розраховані коефіцієнти кореляції наведені в таблиці 4.19.

Таблиця 4.19

Таблиця коефіцієнтів

	Коефі- цієнти	Стандартна похибка	t-статис- тика	P- Значення	Нижнє 95%	Верхнє 95%
Y- перетин	116392,9	3206,693	36,29686	3,44E-06	107489,7	125296,1
x1	-11,5414	2,261221	-5,10405	0,006963	-17,8195	-5,26322

*Примітка. * розраховане за допомогою Microsoft Excel*

Отримані такі коефіцієнти лінійної регресії: $b_0 = 116392,9$; $b_1 = -11,5414$.
Критерій Стюдента підтвердив статистичну значимість коефіцієнтів.

На основі лінійної моделі визначені прогнозовані значення у (табл. 4.20).

Таблиця 4.20

Прогнозовані значення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Рік	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (y)	Видатки на охорону навколишнього середовища, млн євро (x1)	Викиди основних забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т (у прогнозоване значення)
2015	104264,8	1111,2	103568,1074
2016	100113,4	1261,2	101836,9015
2017	102233,3	1220,4	102307,7895
2018	102372,8	1255,9	101898,0708
2019	98747,1	1688,3	96907,58102
2020	94137,7	1823,2	95350,64979

*Примітка. * розраховані за допомогою Microsoft Excel за даними [269, 271].*

Невеликий розкид значень на графіку нормального розподілу доводить точність отриманої моделі (рис. 4.4).

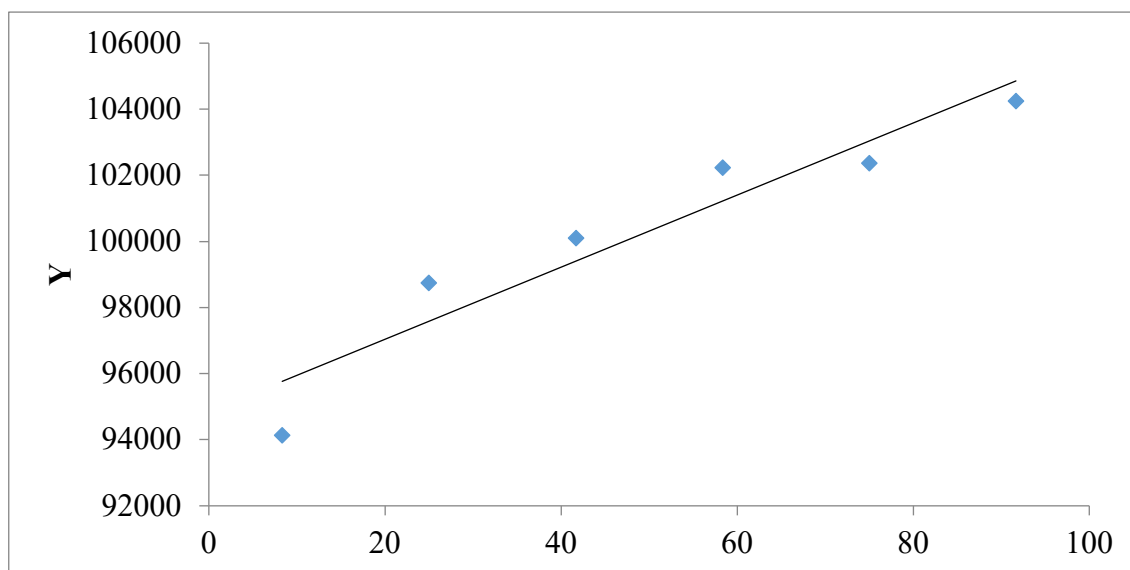

Рис. 4.4. Графік нормального розподілу

Примітка. * побудоване за допомогою Microsoft Excel

Отже, на основі проведеного дослідження встановлено, що отримані моделі є адекватними та можуть використовуватися до побудови майбутніх прогнозів викидів забруднюючих речовин.

За результатами аналізу, з огляду на ситуацію, яка склалася в Україні після початку повномасштабного вторгнення РФ, та тенденцій країн ЄС, запропоновані такі напрями розвитку фінансово-екологічної політики:

- післявоєнне відновлення екологічної ситуації повинно здійснюватися на засадах сталого розвитку, орієнтуючись на Європейський зелений курс;
- реалізація триєдиного завдання: відновлення довкілля, мінімізація негативної зміни клімату та збалансоване використання ресурсів;
- розширення повноважень профільного міністерства з орієнтацією на стратегічні цілі державної політики в означеній сфері для посилення співпраці з міжнародними інституціями у вирішенні екологічних проблем;
- необхідно розробити методичні рекомендації за міжнародними стандартами для оцінки реального стану довкілля з її фінансовою інтерпретацією;

- потрібно здійснити докорінне реформування системи розподілу фінансів на екологічні цілі шляхом визначення конкретних пріоритетних напрямів та встановлення чітких обмежень щодо спрямування коштів;
- у державному та місцевому бюджетах повинні бути передбачені кошти на здійснення природоохоронних заходів, виходячи з реальних потреб окремих регіонів.

4.2. Моделювання інвестиційного механізму природокористування

Сучасний еколого-орієнтований розвиток України пов'язаний із ефективною економічною діяльністю вітчизняних суб'єктів господарювання: по-перше, з урахуванням раціонального використання природних ресурсів; по-друге, у межах безпеки й захисту навколишнього природного середовища; по-третє, дотриманням нових вимог інвестиційної політики природокористування. Поряд із цим існує низка проблем, а саме: обмеженість природних ресурсів, нераціональне їхнє використання, зміни клімату, збільшення вмісту вуглекислого газу в атмосфері та регіональне забруднення навколишнього природного середовища. Одним із головних інструментів у розв'язанні цих проблемних питань є залучення фінансових інвестицій, зокрема належне фінансування як на рівні окремого підприємства, так і на регіональному.

Руйнівні наслідки потрійної планетарної кризи 2022 року сприяли збільшенню глобальної екологічної кризи. Тим не менше, у 2022 році спостерігалось відновлення певних екологічних дій, зокрема перехід до екологічно орієнтованого розвитку національної економіки на основі екологізації виробництва як на державному, так і відповідно регіональному рівнях. Невід'ємною практичною складовою частиною стали заходи активізації залучення значних обсягів інвестицій в охорону навколишнього природного середовища країни. Залучення інвестицій на регіональному рівні дало змогу: підвищувати рівень екологічного стану регіонів, зберігати якість довкілля, позитивно впливати на регіональний добробут і здоров'я населення,

забезпечувати підтримання сприятливих природно-екологічних умов життєдіяльності, вирішувати соціальні та екологічні завдання, відтворювати природно-ресурсний потенціал суспільного виробництва.

На етапі ухвалення рішення про вкладення фінансових ресурсів в охорону навколишнього природного середовища важливу роль відіграє інформація про інвестиційну привабливість будь-якого регіону України, яка залежить від: 1) територіального забруднення; 2) порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі; 3) ефективності використання природних ресурсів; 4) раціонального й екологічнобезпечного господарювання організацій та підприємств.

З огляду на це науково-практичним завданням є всебічне і ґрунтовне наукове дослідження теоретико-методичних підходів до оцінки інвестицій в охорону навколишнього природного середовища та обґрунтування раціональності використання фінансових ресурсів для реалізації різних ефективних інвестиційних проєктів.

Вей Чжан і Госян Лі, проводячи дослідження в галузі екологічного управління та інновацій, вважали, що реформування системи управління навколишнім середовищем можливе за допомогою екологічної децентралізації, інвестицій у захист навколишнього середовища та інновацій у зелені технології [425, с. 1].

Китайські вчені школи бізнесу Чженчжоуського університету і школи економіки та менеджменту Уханьського університету розробили рекомендації з удосконалення екологічної оцінки й системи державного нагляду в Китаї, а також запропонували новий спосіб розуміння поведінки місцевих чиновників у прийнятті рішень щодо відповідальності підприємств за охорону навколишнього середовища [245, с. 2].

Учені стверджують, що екстенсивний режим економічного зростання Китаю (високий рівень виробництва і споживання) досягається за рахунок серйозного забруднення навколишнього середовища [300, с. 1]. Тому колективи дослідників із Китаю і Малайзії вивчали проблемні питання пов'язані із: 1) зеленим фінансуванням, інвестиціями як у відновлювані джерела енергії, так і в

охорону навколишнього середовища [245, с. 1–2]; 2) зеленими цінними паперами, зеленими інвестиціями, кліматичним і вуглецевим фінансуваннями, зеленим страхуванням, зеленим кредитом і зеленими інфраструктурними облігаціями, які є частиною ключових продуктів зеленого фінансування банків. Довели, що відповідні детермінанти впливають на політику зеленого фінансування з боку банків, включають політику щодо навколишнього середовища і зміни клімату, відсоткові ставки, ризики, соціальну інклюзію та соціальну справедливість, а також банківське регулювання [232 с. 1].

Учені Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне) і Мукачівського державного університету під час дослідження проблеми адекватної оцінки доцільності та ефективності здійснення екологічних інвестицій встановили, що інвестиційне забезпечення охорони навколишнього середовища в Україні перебуває на низькому рівні, а прояви реального збільшення екологічних інвестицій відсутні [88, с. 30].

Нікішина О. В., д. е. н., старший науковий співробітник, завідувачка відділу ринкових механізмів та структур ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України», у своєму дослідженні запропонувала авторські методичні положення до оцінки соціальної відповідальності суб'єктів переробної промисловості на засадах екологізації та сталого розвитку. Особливу увагу дослідниця приділила структурі екологічних капітальних інвестицій у переробному секторі за видами заходів і видовій структурі сукупних витрат на охорону природного середовища в переробній промисловості України [142, с. 71].

Проаналізувавши праці зарубіжних і вітчизняних учених, у яких опубліковані значимі наукові положення з досліджуваної теми, варто зазначити про те, що залишається відкритим питання розроблення комплексних науково-обґрунтованих теоретико-методичних підходів до оцінки інвестицій в охорону навколишнього природного середовища.

У зв'язку із затяжною фінансово-економічною кризою, повномасштабним вторгненням російських військ в Україну й рекордно високим рівнем інфляції

існує нестача бюджетних коштів у зв'язку із повною обмеженістю бюджетних можливостей нашої країни. Тому обсяги збільшення капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища напряду залежать від фінансування за рахунок амортизації та нерозподіленого прибутку, а також від залучення приватних фінансових ресурсів. Відповідно за формами власності та організацією економічної діяльності інвестиції бувають: державні, міждержавні, приватні та змішані. Якщо розглядати всі джерела фінансування в охорону навколишнього природного середовища, то їх можна поділити на централізовані (бюджетні) і децентралізовані (позабюджетні).

На сучасному етапі до складових видатків в охорону навколишнього природного середовища входять:

- по-перше, капітальні інвестиції, які представляють собою вкладення в оновлення, модернізацію, реконструкцію і технічне переоснащення об'єктів природоохоронної інфраструктури. Безпосередньою метою таких інвестицій не є отримання прибутку;

- по-друге, поточні витрати, котрі пов'язані з утриманням і експлуатацією тих споруд, які забезпечують охорону довкілля та рівень відтворення природно-ресурсного потенціалу.

У сучасній фаховій літературі науковці виділяють такі поняття: «капітальні інвестиції в охорону навколишнього природного середовища», «екологічні інвестиції», «екологічно-орієнтовані інвестиції» та «природовідтворювальні інвестиції» (Додаток В).

Варто зауважити, що д. ф.-м. н. Ярмоленко В.О. і д. е. н. Поліщук Н.В. провели дослідження регіонального аспекту оцінювання складових результативності капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища з урахуванням відповідного вимірювання та моделювання інноваційних авторських підходів [223]. Вчені пропонують використовувати рівняння зміни результативності капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища і поточних витрат. Так, показник ефективності процесу (дії, діяльності) як відношення показників капітальних інвестицій в охорону

навколишнього природного середовища і поточних витрат можна розрахувати за формулою (4.2):

$$E = V \div Z \quad (4.2)$$

де, V – капітальні інвестиції в охорону навколишнього природного середовища;

Z – поточні витрати.

Ефективність процесу (дії, діяльності) як відносний показник результативності може бути тільки позитивною величиною. Далі абсолютний показник результату процесу (дії, діяльності) може бути як позитивним, так і негативним та визначається за формулою (4.3):

$$G = V - Z \quad (4.3)$$

До основних джерел фінансування інвестицій в охорону навколишнього природного середовища належать:

- бюджетні кошти з державного фонду охорони природного середовища та місцевих і державних бюджетів. В Україні структура сукупних фінансових ресурсів природоохоронної діяльності розподіляється наступним чином: поточні витрати дорівнюють 70 % від загального обсягу, а капітальні інвестиції в охорону навколишнього природного середовища складають лише 30 %. Такий розподіл не сприяє формуванню ресурсної бази модернізації, реконструкції та технічного переоснащення об'єктів природоохоронної інфраструктури [88, с. 32];

- власні кошти підприємств і організацій (займають найбільшу питому вагу в структурі джерел фінансування капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища);

- кошти міжнародних фінансових фондів і програм;
- гранти міжнародних організацій;
- кошти фондів екологічного страхування;
- кредитні ресурси й позики фінансових установ;
- добровільні внески фізичних осіб;
- залучені іноземні інвестиції.

Світова практика показує високий рівень ефективності інвестицій у природоохоронні проєкти, зокрема економічний ефект від відвернутої шкоди перевищує обсяги капіталовкладень у 10 – 15 разів [88, с. 31].

Сагайдак І.С. і Биховченко В.П. у своїй публікації «Щодо цільового використання коштів фондів охорони навколишнього природного середовища» стверджують, що фінансування природоохоронних заходів здійснюється за державними цільовими програмами за рахунок коштів Державного бюджету України згідно з планами природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів, а також кошторисів, які затверджені головними розпорядниками бюджетних коштів в установленому законодавством порядку [179]. Учені наголошують, що відповідно до п. 16-1 Ст. 29 Бюджетного кодексу України й Листа ДФС України від 16.01.2019 р. № 1422/7/99-99-12-03-04-17 «Про адміністрування екологічного податку», запроваджений особливий порядок розподілу коштів екологічного податку. Водночас наводять дані про те, що фактично весь зібраний екологічний податок розсіюється в межах загального і спеціального фондів Державного та місцевих бюджетів [179].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на охорону навколишнього природного середовища» від 11 жовтня 2021 р. [161] встановлено, що розмір державної допомоги може збільшуватися максимально на 10 % за впровадження екологічної інновації в разі виконання таких умов:

- об'єкт або / чи проєкт екологічної інновації повинен бути новим або вдосконаленим з урахуванням технічного рівня розвитку галузі;
- очікувана екологічна вигода повинна бути більшою, ніж поліпшення в результаті загального розвитку технічного рівня певного виду діяльності;
- інноваційний характер об'єктів або/чи проєктів характеризується ступенем технологічного, ринкового або фінансового ризику, що вищий за ризик, пов'язаний із порівнянням неінноваційних об'єктів або / чи діяльністю.

Також максимальний розмір державної допомоги додатково може бути збільшений на 15 % витрат, які покриваються внаслідок надання державної допомоги, до досягнення 100 % [161].

Згідно із статистичними даними оцінка капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища включає аналіз:

- охорони атмосферного повітря і проблеми зміни клімату;
- очищення зворотних вод;
- поводження з відходами;
- захисту й реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод;
- інших заходів.

Під час обґрунтування нормативів плати за забруднення навколишнього середовища, визначення розмірів компенсації за екологічні правопорушення, а також потреби в інвестиціях на охорону навколишнього природного середовища використовуються показники економічних збитків. Існують різні методи визначення оцінки економічного збитку: прямий, непрямий, аналітичний і емпіричний. У практичній діяльності найбільш прийнятним є метод укрупненої оцінки економічного збитку, котрий зорієнтований на визначення прямих оцінок щодо обліку спектру забруднень.

У методичних підходах до оцінювання економічної ефективності витрат на охорону навколишнього природного середовища рівень ефекту виражається, як правило, через зниження шкоди, що завдається, наприклад, промисловим підприємством. Однак визначення розміру шкоди є трудомістким процесом, який пов'язаний з обробкою величезної кількості інформації, що вимагає значних фінансових затрат. Відповідно в практичній діяльності економічний збиток визначається не в повній мірі, а сама оцінка збитку носить поверхневий характер.

Оцінка рівня ефективності інвестицій в охорону навколишнього природного середовища здійснюється за такими показниками за аналізований період:

- розмір інвестицій та їхня питома вага в загальному об'ємі інвестицій;

- об'єм будівництва природоохоронних об'єктів (капітальні вкладення, будівельно-монтажні роботи) та їхня питома вага в загальному об'ємі капітального будівництва;
- виконання плану-введення природоохоронних об'єктів в експлуатацію;
- структура капітальних вкладень (розподіл капіталовкладень на охорону атмосферного повітря, водних ресурсів, земельних ресурсів, надр) та рівень їхнього освоєння;
- питомі капітальні вкладення в природоохоронні заходи (гривня на гривню товарної продукції).

Наведемо логіку розробки формули ефективності інвестицій в охорону навколишнього природного середовища на основі наведених вище показників:

1. Розмір інвестицій та питома вага: Це базовий кількісний показник, який показує загальний обсяг ресурсів, вкладених у природоохоронні заходи. Питома вага цих інвестицій у загальному об'ємі інвестицій відображає пріоритетність природоохоронних заходів у загальній інвестиційній стратегії.

2. Об'єм будівництва природоохоронних об'єктів та питома вага: Це показує, скільки із загальних будівельних ресурсів витрачається на природоохоронні об'єкти. Велика частка таких об'єктів у загальному об'ємі будівництва може вказувати на високий рівень зобов'язань щодо охорони довкілля.

3. Виконання плану введення об'єктів в експлуатацію: Це показник ефективності управління проєктами, який вказує на те, наскільки добре плани перетворюються на реальні результати.

4. Структура та рівень освоєння капітальних вкладень: Це дає зрозуміти, як розподіляються інвестиції між різними секторами охорони навколишнього середовища, і наскільки ефективно ці ресурси використовуються.

5. Питомі капітальні вкладення в природоохоронні заходи: Цей показник дає можливість врахувати вартість природоохоронних заходів у відношенні до виробничої ефективності.

Підсумовуючи ці показники, ми хочемо створити комплексну оцінку, яка б враховувала не тільки кількість витрачених ресурсів, але і якість їх використання. Тому у формулі ми інтегруємо показники разом, щоб отримати ваговий середній індекс, який відображає загальну ефективність інвестицій.

Формула може бути адаптована та уточнена на основі додаткових даних і вимог до аналізу. Наприклад, якщо для конкретного проєкту важливіше контролювати викиди CO₂, можна ввести коефіцієнти, які більше враховують цей аспект. Важливо також враховувати соціальні та економічні вигоди, які можуть не бути безпосередньо виражені в капітальних вкладеннях, але мають довгостроковий вплив на сталість та якість навколишнього середовища.

На основі наведених характеристик, можна розробити формулу, яка дасть змогу оцінити цю ефективність.

Спочатку потрібно визначити кожен показник:

1. Розмір інвестицій (I) та їхня питома вага в загальному об'ємі інвестицій (P_I).
2. Об'єм будівництва природоохоронних об'єктів (B) та їхня питома вага в загальному об'ємі капітального будівництва (P_B).
3. Виконання плану введення природоохоронних об'єктів в експлуатацію (E).
4. Структура капітальних вкладень (S) та рівень їх освоєння (O).
5. Питомі капітальні вкладення в природоохоронні заходи (K).

Формула може мати такий вигляд:

$$\boxed{\text{Ефективність} = f(I, P_I, B, P_B, E, S, O, K)} \quad (4.4)$$

де (f) – функція, яка враховує взаємозв'язок між вищезазначеними показниками.

Одним із варіантів може бути індекс ефективності, який розраховується як відношення суми питомих ваг до загальної кількості інвестицій, скоригованих на рівень освоєння капітальних вкладень:

$$\boxed{\text{Ефективність} = \frac{PI + PB + E + O + K}{I} * S} \quad (4.5)$$

Або, якщо ви хочете врахувати ефективність введення об'єктів в експлуатацію:

$$\text{Ефективність} = \frac{PI + PB + (E \times \text{Коефіцієнт виконання плану}) + O + K}{I} * S \quad (4.6)$$

де «Коефіцієнт виконання плану»— це частка від планового значення, яке було досягнуто.

Цю формулу можна надалі модифікувати та налаштувати, з огляду на специфіку проєктів охорони навколишнього середовища та доступні дані. Окрім того, може бути корисним використання методів багатокритеріального аналізу для більш комплексної оцінки ефективності.

Обсяги капітальних інвестицій і поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища (НПС) у переробній промисловості України за 2017 – 2021 рр. наведені в таблиці 4.21.

Таблиця 4.21

Обсяги капітальних інвестицій і поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища (НПС) у переробній промисловості України за 2017 – 2021 рр. (фактичних цінах, млн грн.)

Показники	Роки					Відхилення 2021 р. до 2020 р., %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Капітальні інвестиції	11025,6	10074,3	16255,7	13239,6	15456,5	116,74
з них капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення	1142,6	1214,5	1463,4	1691,2	1592	94,13
Поточні витрати	20466,4	24318,0	27480,2	28092,6	26878,6	95,68
Всього капітальних інвестицій та поточних витрат	31492,0	34392,3	43735,9	41332,2	42335,1	102,43

Примітка. * розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [61; 187, с. 174], власні розрахунки.

Так, за даних показників Державної статистики України (табл. 4.22) у 2021 році величина капітальних інвестицій була більшою на 17 % порівняно з 2020 року. Також у 2021 році темп приросту поточних витрат на охорону

навколишнього природного середовища є нижчим індикатора для капітальних інвестицій. Показники таблиці 4.22 також свідчать про те, що капітальні інвестиції в охорону НПС упродовж 2017 – 2021 рр. відображали висхідний тренд із незначним просіданням у 2018 році (91,4 % від попереднього 2017 року), у 2020 році (81,5 % від попереднього 2019 року).

Частка витрат в охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів за 2017 – 2021 рр. наведена в таблиці 4.22.

Таблиця 4.22

Частка витрат в охорону НПС за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів за 2017 – 2021 рр., %

Показники	Роки					Відхилення 2021 р. до 2020 р., п.п.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Капітальні інвестиції	16,2	13,6	9,7	13,8	10,2	(3,6)
Поточні витрати	3,9	3,9	4,2	5,2	3,1	(2,1)

Примітка. * розраховане авторами за даними Державної служби статистики України [(61; 187, с. 174), власні розрахунки

Капітальні інвестиції в охорону НПС у 2021 році здійснюються за такими напрямками:

- охорона атмосферного повітря, попередження змін клімату (питома вага 42,3 % у загальній структурі);
- очищення зворотних вод (питома вага 11,9 % у загальній структурі);
- поводження з відходами (питома вага 21,9 % у загальній структурі);
- захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод (питома вага 19,3 % у загальній структурі);
- зниження шумового і вібраційного впливу (питома вага 0,6 % у загальній структурі);
- збереження біорізноманіття і середовища існування (питома вага 2,8 % у загальній структурі);
- радіаційна безпека (питома вага 1,1 % у загальній структурі);
- науково-дослідні роботи природо-охоронного спрямування (питома вага 0,1 % у загальній структурі);

– інші напрями природоохоронної діяльності (питома вага 0,1 % у загальній структурі).

Отже, обсяги капітальних інвестицій в охорону НПС за досліджуваний період 2017 – 2021 рр. мали різноманітну динаміку. Загалом прослідковується збільшення пропорційно активізації розвитку вітчизняних промислових підприємств (головні забруднювачі навколишнього середовища). Саме підвищення рівня їхньої капіталізації давало змогу з кожним роком розширювати можливості фінансування природоохоронних проєктів. Відповідно власні кошти підприємств і організацій займають найбільшу питому вагу в структурі джерел фінансування капітальних інвестицій в охорону НПС. Одночасно питома вага капітальних інвестицій на охорону НПС у структурі капітальних інвестицій в економіку України є незначною, що свідчить про недосконалу державну політику у сфері захисту навколишнього середовища.

Варто зазначити, що планування заходів промислових підприємств здійснюється в рамках розробленої Цільової програми з екологізації виробництва будь-якого регіону України, так як тільки узгоджені, комплексні дії всередині територіально-виробничих утворень дають можливість знизити антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище. Серед найактуальніших варіантів екологізації виробництва підприємств промисловості є такі:

- модернізація очисного обладнання і очисних споруд;
- впровадження у виробництво маловідходних і безвідходних інноваційних технологій.

Для затвердження варіантів екологізації виробництва вітчизняних промислових підприємств спочатку проводиться попередній аналіз їхньої здійсненності методом експертних оцінок за такими параметрами:

- обсяг інвестицій в охорону навколишнього середовища з поетапним обґрунтуванням конкретних природоохоронних заходів;
- обсяг збільшення прибутку за рахунок упровадження природоохоронних заходів за аналізований період;

- обсяг скорочення витрат виробництва;
- рівень економічного ефекту від зниження забруднення навколишнього середовища, поліпшення якості навколишнього середовища, покращення умов праці та відпочинку працівників, зниження об'єму споживання природних ресурсів, підвищення рівня життя населення, зниження захворюваності;
- рівень ефективності інвестицій у природоохоронні заходи.

Для координації дій з екологізації виробництва за обраним варіантом визначається період здійснення програми з екологізації, розробляються ефективні напрямки інвестиційної діяльності, формуються конкретні цілі та завдання інвестиційної діяльності, встановлюється ієрархія, удосконалюється структура управління промисловим підприємством із використанням програмно-цільових методів управління.

Наступним етапом є оцінювання інвестиційних пропозицій, вибір остаточного варіанта інвестиційного проекту з екологізації виробництва і його експертиза. Оцінювання інвестиційних рішень та їхнє ранжування здійснюються за критерієм економічної ефективності. Необхідною умовою під час розрахунку є оцінка економічних, соціальних і екологічних наслідків здійснення інвестиційного проекту з екологізації виробництва.

У деяких випадках, коли ускладнена вартісна оцінка соціальних результатів заходів щодо екологізації виробництва, можливе залучення незалежних кваліфікованих експертів для вибору інвестиційних проектів.

Такий науково-методичний підхід із визначення рівня екологічності інвестиційної діяльності промислових підприємств дає можливість:

- по-перше, визначати інтегральну кількісну оцінку рівня екологічності інвестиційного проекту;
- по-друге, надати їй якісної характеристики;
- по-третє, довести раціональність використання відповідного виду інвестицій за рівнем екологічності для ефективної реалізації програми охорони навколишнього середовища регіону;

– по-п'яте, виявити особливості та характерні специфічні риси різних груп інвестицій за рівнем екологічності (шляхом проведення графічної інтерпретації) є підґрунтям для формування системи [57].

Отже, дослідники екологічної економіки стверджують, що в Україні наразі активно ведуться:

– по-перше, розробки способів поширення екологічно чистих технологій;

– становлення екологічного мислення, що примушує всі галузі промисловості змінювати курс свого розвитку [57].

Отже, результати показують, що серед секторів переробна промисловість має найвищий рівень реалізації завдання щодо інвестиційного забезпечення науково-дослідних робіт та інновацій.

4.3. Реалізація функціонального підходу до фінансового забезпечення природокористування

Сьогодні Україна перебуває в умовах формування правових основ для розвитку дієвого еколого-економічного механізму регулювання господарської діяльності, зміст і особливості якого визначаються у національному обґрунтуванні сучасної екологічної політики.

Як визначається в напрямках державної політики України, у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (ЕКБ) головними складовими елементами економічного механізму природокористування повинні бути:

– плата за спеціальне використання природних ресурсів;

– плата за забруднення навколишнього природного середовища та інші види шкідливого впливу на довкілля;

– система фінансування і кредитування природоохоронних заходів (державний і місцевий бюджети, природоохоронні фонди, банки, кошти підприємств, іноземні надходження та інвестиції тощо);

- екологізація податкової і цінової систем;
- підтримка становлення і розвитку екоіндустрії.

Проведений аналіз ефективності економічного механізму природокористування в роботі [30] засвідчив його певну недосконалість на шляху становлення та розвитку, а саме:

- практично всі види платежів, пов'язані з природокористуванням та охороною навколишнього середовища, мають характер податкових внесків;
- розмір платежів за забруднення встановлюється на недостатньому рівні через побоювання покласти непосильний фінансовий тягар на підприємства, що перебувають у скрутному економічному становищі;
- товаровиробникам вигідніше здійснювати різні фіскальні екологічні платежі, ніж витратити на природоохоронні заходи, суми яких набагато, іноді в сотні разів, перевищують обов'язкові платежі;
- платники екологічних та ресурсних платежів не отримують відчутної економічної підтримки в реалізації власних природоохоронних заходів, через що вони розглядають ці платежі як додатковий податок і прагнуть будь-якими засобами знизити їх;
- оскільки ці кошти відносять на собівартість продукції та включають до її ціни - екологічні платежі фактично повертаються на підприємство від споживачів його продукції;
- суми штрафів за природоохоронні порушення залишаються надто низькими порівняно з вартістю діяльності, спрямованої на ліквідацію екологічних наслідків цих порушень;
- недосконалість нормативної природоохоронної бази та механізму фінансування заходів;
- складність, громіздкість розрахунків екологічних та ресурсних платежів, недосконалість системи статистичної звітності, контролю звітних даних природокористувачів, бухгалтерського обліку, обліку надходжень платежів;
- місцеві органи влади можуть повністю або частково звільнити від платежів збиткові, але необхідні в регіоні підприємства.

Також, у нинішній системі економічного механізму екологічного регулювання фактично не функціонує механізм кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування та цінового стимулювання до заохочення екологічної діяльності.

Сьогодні інвестування екологічної діяльності здійснюється за рахунок бюджетів усіх рівнів, власних коштів підприємств, коштів системи екологічних фондів і в рамках міжнародного співробітництва. Частина коштів, що формують фонди, які можуть бути використані як одне з джерел фінансування інноваційної екологічної діяльності, надходять від підприємств у вигляді плати за користування природними ресурсами та плати за забруднення навколишнього природного середовища (НПС) [83].

Національний банк України презентував комплексне бачення побудови та майбутнього розвитку сталого фінансового сектору в Україні, яка отримала назву Політику НБУ щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року (далі – Політика щодо розвитку сталого фінансування) [139].

Цей документ, розроблений у співпраці з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC), спрямований на формування майбутнього ландшафту сталого фінансування в Україні. Він містить детальний опис задач та нового інструментарію для наближення діяльності українських фінансових установ до кращих світових стандартів інтеграції екологічних, соціальних та управлінських критеріїв (ESG) у фінансові послуги) [139].

Індекс фінансової політики, пов'язаної з кліматом (CRFP) - для оцінки, вимірювання та порівняння міжнародних зобов'язань. Запропонований індекс має на меті віддати належне як складній багатовимірній природі фінансової політики, пов'язаної зі зміною клімату, так і потребі осіб, які приймають рішення, та дослідників у всебічній інформації на цю тему [255].

У промислово розвинутих країнах широко практикується такий економічний інструмент, як податкові пільги. Втрати бюджетних чи позабюджетних коштів за рахунок впровадження податкових пільг компенсуються надходженнями від додаткового оподаткування підприємств з

екологічно небезпечною технологією або тих, що випускають екологічно небезпечну продукцію. Поряд із податковими пільгами суб'єктам підприємницької діяльності можуть надаватися окремі субсидії на дослідницьку діяльність із моніторингу, скорочення викидів та недопущення забруднення довкілля. Усі субсидії на програми боротьби із забрудненням довкілля надаються підприємствам із державного бюджету або зі спеціальних екологічних фондів. Завдяки субсидіям, органи, що займаються фінансуванням, мають змогу здійснювати функції, подібні до ліцензування. Також одним із дієвих економічних інструментів екологічного управління в розвинутих країнах є екологічні податки (платежі), введення яких водночас супроводжується пропорційним зниженням податкового тягаря, пов'язаного із соціальними виплатами (тобто тягаря на доходи), що потенційно дає можливість стимулювати ріст зайнятості й підтримувати конкурентоспроможність національного виробника. Отже, сьогодні забезпечення сталого розвитку країни неможливо без удосконалення механізмів екологічного регулювання в напрямку реформування насамперед існуючої фінансової системи. Одним із дійових заходів є створення Національного екологічного фонду України на загальнодержавному й регіональному рівнях.

Передбачається, що такий захід дасть можливість [181]:

- сформувати фінансову систему управління екологічними платежами на ринкових засадах, з професійним кадровим забезпеченням;
- стимулювати природокористувачів до здійснення природоохоронних заходів шляхом надання їм фінансової допомоги;
- мобілізувати й залучати кошти інших джерел;
- використовувати екологічні платежі та інші цільові надходження в повному обсязі й за цільовим призначенням, забезпечувати їхнє розширене відтворення;
- через об'єднання екологічних фондів у єдиній фінансовій структурі за повного збереження всіх елементів самостійності регіональних фондів забезпечить можливості взаємного кредитування і концентрації ресурсів для

виконання спільних екологічних проєктів [83].

Також одним із головних аспектів є забезпечення еколого-економічної безпеки, пізнання і використання об'єктивних інтегральних законів взаємодії суспільства і природи на всіх рівнях її організації, які припускають необхідність формування певного механізму державного управління, що сприяє економічному росту за одночасного зниження техногенного навантаження на навколишнє середовище [80].

Механізм забезпечення еколого-економічної безпеки регіону – це система організаційно-економічних і правових заходів впливу на запобігання загрозам, що включає об'єктивний і всебічний моніторинг економіки й суспільства для виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки; вироблення допустимих значень еколого - економічних показників; діяльність держави з виявлення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз безпеки [80].

Поліпшити якість природного середовища на відносно невеликій території, де стабільно спостерігається підвищений рівень забруднення, можливо економічними методами. Економічні заходи передбачають створення сприятливих умов для досягнення природоохоронних цілей, забезпечують певну свободу в прийнятті рішень, стимулюють застосування екологічно чистих технологій і дозволяють знизити екологічні витрати [80].

На сучасному етапі економічного розвитку успішне розв'язання проблем, пов'язаних із забезпеченням еколого-економічної безпеки соціально-економічного розвитку регіонів значною мірою залежить від форм і методів фінансування і кредитування природоохоронних витрат, розрахунків між природокористувачами й державою, нормуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів, стимулюванням раціонального природокористування, тобто від функціонування фінансово-кредитного механізму як складової господарського механізму управління природокористуванням.

Перехід до ринкової економіки зажадав зміни підходу до формування фінансово-кредитного механізму природокористування. Оскільки неодмінною

умовою функціонування ринку є взаємодія попиту та пропозиції сфери виробництва, розподілу, обміну та споживання, природні ресурси і природне середовище в цілому також повинні бути включені в систему товарно-грошових відносин. На даний момент часу досліджено як загальні проблеми фінансово-кредитного механізму, так і особливості його функціонування в різних галузях і сферах народного господарства. Проте, даний механізм недостатньо пристосований для цілей управління природоохоронною діяльністю. Для всіх підприємств платежі за забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів сприймаються як додатковий податок і не стимулюють підприємство здійснювати витрати на природоохоронну діяльність. Дослідження фінансових та інформаційних потоків системи фінансування природокористування, фінансових відносин між суб'єктами господарювання є передумовою для розробки основних напрямів впливу фінансів на природокористування і охорону навколишнього середовища, і, отже, на забезпечення еколого-економічної безпеки. Даний механізм повинен являти собою комплекс різних фінансово-кредитних важелів, тісно пов'язаних між собою та спрямованих на стимулювання підприємств у проведенні ресурсозберігаючих і природоохоронних заходів [80].

Ми можемо констатувати, що проблема державного управління фінансовим забезпеченням безпечного сталого розвитку є однією з найважливіших, оскільки ніяка мета не може бути досягнута без відповідного матеріального забезпечення.

В нашій країні до цього часу склався розрізнений фінансово-кредитний механізм природокористування, що складається з окремих структурних одиниць. Фінансово-кредитний механізм раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища має бути органічною частиною господарського механізму управління економікою і тісно пов'язаний з окремими його елементами. Без цього рішення екологічних питань, а саме поліпшенню природного середовища регіону та його сталого розвитку, в умовах ринку буде практично неможливим [80].

Термін «природокористування» є одним із найпоширеніших у сучасній літературі, але значення його може бути різним. Найчастіше його вживають тоді, коли мова йде про використання природних ресурсів у процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства. Іноді під ним розуміють сукупність впливу людства на географічну оболонку Землі. Але в усіх випадках під природокористуванням мається на увазі сукупність усіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу і заходів із його збереження. Водночас із цього процесу вирізняються три аспекти:

- видобуток і переробка природних ресурсів, їхнє відновлення чи відтворення;
- використання та охорона природних умов середовища проживання;
- збереження, відтворення (відновлення) екологічної рівноваги природних систем, що служить основою збереження природно-ресурсного потенціалу суспільства.

Механізм господарювання в галузі природокористування становить систему заходів з управління, планування та економічного стимулювання, спрямованого на раціональне природокористування. Об'єктивним критерієм винесення рішень з приводу альтернативних стратегій використання навколишнього середовища слугує економічна оцінка природних ресурсів.

Під економічною оцінкою природних ресурсів в широкому значенні слова розуміють їхню якісну та кількісну характеристику як чинників і умов виробництва на підставі єдиного критерію із застосуванням економічних показників, або їхньої системи для оптимального використання у різних напрямках в інтересах суспільства і виявлення частки природних ресурсів у формуванні вартості готового продукту. Наразі не існує однозначного трактування терміну «економічна оцінка» як в загальному сенсі, так і щодо використання природних ресурсів. Проте, у разі визначення розміру втрат, які завдає виробництво довкіллю, необхідно передусім мати інформацію про цінність природних ресурсів і умов як благ з точки зору їхньої корисності, тобто здатності задовольняти певні потреби суспільства. Такою інформацією має бути

їхня економічна оцінка – міра народногосподарського ефекту, що привноситься ними [68].

Якщо ж взяти до розгляду економіко-правовий механізм природокористування і охорони навколишнього природного середовища, то власне вищенаведений механізм це комплексний міжгалузевий правовий інститут, який об'єднує норми права різних його галузей і спрямований на системне правове регулювання суспільних відносин у сфері охорони довкілля на засадах узгодження екологічних та економічних інтересів суспільства; це система, яка включає правову, інституційну, функціональну та економічну підсистеми; це система політикоправових, організаційно-правових, управлінських, економічних, зокрема фінансових і податкових, заходів, спрямованих на забезпечення охорони природи, раціонального природокористування та екологічної безпеки. Найбільш коротко економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища можна визначити як сукупність правових та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію економічних важелів забезпечення охорони довкілля [68].

Створення дієвого економіко-правового механізму охорони довкілля в Україні залежить від розв'язання комплексу як внутрішніх для сфери природокористування, так і зовнішніх, пов'язаних із загальноекономічною ситуацією, організаційних, технологічних, фінансових проблем. Миттєве їхнє вирішення за жодних умов неможливе. Це дає підстави стверджувати, що розробка та запровадження адекватного економіко-правового механізму охорони довкілля – поетапний, поступовий, тривалий процес, який проходитиме одночасно й паралельно з процесом становлення та розвитку економічної і політичної систем в Україні, вдосконаленням державного апарату та системи права.

Завдання правового регулювання в цьому контексті має полягати насамперед у тому, щоб допомогти розв'язати конфлікт економічних та екологічних інтересів, зробивши екологічно некоректну діяльність не вигідною також і економічно, а дотримання екологічних вимог у господарській діяльності

економічно вигідним. Такий підхід має стати основою екологічної політики держави як системи намірів, програм та засобів їхньої реалізації для досягнення цілей охорони навколишнього природного середовища [68].

Останнім часом екологія та економіка знаходять усе більше точок перетинів, що зумовлено проблемами навколишнього середовища та іншими актуальними проблемами сьогодення.

Розвиток продуктивних сил, зростання обсягів природокористування і темпів забруднення довкілля за одночасного вичерпання природних ресурсів, погіршення здоров'я працездатного населення, зниження продуктивності праці – усе це зумовило формування економіки природокористування – нової галузі науки, що вивчає методи найефективнішого впливу людини на природу для підтримання динамічної рівноваги, кругообігу речовин у природі. Витрати, пов'язані з підтриманням цієї рівноваги, йдуть на збереження економічно найсприятливіших умов відтворення матеріальних благ як на цей час, так і в майбутньому. Оскільки довкілля виконує такі життєво важливі функції, як забезпечення людей природними ресурсами, природними послугами (рекреація, туризм, естетичні задоволення), поглинання відходів і забруднень, то, реалізуючи заходи з охорони природи й використання її ресурсів, необхідно знати їхню економічну вартість і ціну шкоди, заподіяної навколишньому середовищу антропогенними забрудненнями та впливами [68].

Основними питаннями, які розглядає сучасна економіка природокористування, є такі:

– особливості (характер, територіальне розміщення, обсяги, запаси, вартість, господарське значення, техніка добування та відновлення) усіх типів природних ресурсів – земельних, лісових, водних, повітряних, мінеральних, паливно-енергетичних, їхня еколого-економічна оцінка й охорона; – охорона довкілля та всі види транспорту;

– охорона природного середовища під час видобування та транспортування паливно-енергетичних ресурсів;

– ресурсозбереження (економічні та соціальні чинники) – альтернативні

види енергетики;

- економічне стимулювання природоохоронної діяльності;
- науково-технічний прогрес як базис раціонального природокористування; основи екологічного нормування (водопостачання, водовідведення, паливно-енергетичних і повітряних ресурсів);
- відходи виробництва; вторинна сировина; кадастр вторинних матеріальних ресурсів;
- управління та контроль за природокористуванням та охороною природного середовища (органи управління, правова основа, закони про охорону природних ресурсів, екологічна експертиза).

Забруднення – це насамперед економічна проблема, яку варто визначати економічними термінами, тому провідним принципом природокористування в наш час став еколого-економічний критерій ефективності господарювання, який формулюється так: одержання максимальних матеріальних благ із мінімальними затратами й мінімальними порушеннями природного середовища. Це потребує значних інвестицій у природоохоронну сферу, що завжди суттєво знижує прибутковість виробництва, тому, як і раніше, маємо конфлікт екологічних та економічних інтересів, і, на жаль, здебільшого останні перемагають: вирубуванню лісів віддають перевагу над їхнім використанням для рекреації, розвитку туристичного бізнесу – над збереженням рідкісного ландшафту чи озера, а морським нафтопромислом – над збереженням морських екосистем тощо. водночас здійснити порівняльну економічну оцінку різних природних ресурсів на цей час та у віддаленому майбутньому буває досить важко. Сьогодні вартість природних благ і послуг або взагалі не визначено, або її занижують, що часто призводить до прийняття антиекологічних рішень, до спотвореної оцінки економічного розвитку через традиційні показники валового національного продукту, ріст якого часто супроводжується деградацією довкілля. Наразі розроблено кілька підходів до визначення економічної цінності природних ресурсів і послуг. Найбільш комплексний підхід ґрунтується на загальній економічній вартості, у яку входять вартості зруйнування природи, її

відновлення та охорони [68].

Основні завдання економіки природокористування:

– визначення збитків, завданих економіці (державі), галузі, підприємству, району, певному приватному господарству чи конкретній особі через нераціональне природокористування, порушення законів, норм або правил охорони природи;

– визначення розміру затрат, необхідних для ліквідації в найближчому й віддаленому майбутньому наслідків негативних техногенних впливів на довкілля;

– оцінка абсолютної та відносної ефективності затрат на охорону й відновлення природи, вибір оптимальних варіантів природоохоронної діяльності та використання природних ресурсів;

– розробка економічних методів управління природоохоронною роботою і способів стимулювання природоохоронної діяльності та екологізації виробництва.

Необхідно, щоб економіка природокористування поступово трансформувалася в економіку природозберігання. Природокористування, як згадувалося в першому розділі, може бути раціональним і нераціональним. Раціональне природокористування – це високоефективне, екологічно обґрунтоване господарювання, яке не спричиняє різкі зміни природноресурсного потенціалу, а підтримує і підвищує продуктивність природних комплексів або певних об'єктів, сприяє їхньому поліпшенню. Воно спрямоване на забезпечення умов існування людства і стабільного одержання матеріальних благ. Нераціональним вважається таке природокористування, унаслідок якого природа втрачає здатність до самовідтворення, самоочищення й саморегулювання, порушується рівновага біосистем, вичерпуються матеріальні ресурси, погіршуються рекреаційні, оздоровчі та курортні умови, естетичні характеристики ландшафтів, умови проживання загалом. Це, зазвичай, екстенсивне, хижацьке господарювання, перепромисел, перевипас, перезабруднення повітря, води і ґрунтів промисловими, транспортними,

енергетичними викидами та отрутохімікатами. Нераціональне природокористування може бути як навмисним, так і випадковим, або супутнім (наприклад, спустошення, зруйнування чи пожежі, пов'язані з воєнними діями). Нераціональне природокористування може бути зумовлене плановоекономічними і проєктними прорахунками, тимчасовими й вимушеними позиками в природи (перехідні періоди будівництва нових держав, великі стихійні лиха, війни тощо), недбалими обліком та оцінкою природних ресурсів, недосконалістю природоохоронного законодавства, вузьковідомчими підходами в розвитку економіки, недосконалістю технологій виробництв, браконьєрством, самовільною забудовою тощо [68].

Проблеми раціонального природокористування – міжгалузеві, і під час їхнього вирішення необхідно враховувати всі альтернативні варіанти.

Однією з умов досконалого управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища є вмiле поєднання економічних методів із плановими, адміністративними та правовими. Основними напрямками вдосконалення економічного механізму природокористування і охорони довкілля є модернізація існуючих регуляторів, здійснювана одночасно з розробкою і впровадженням у практику нових ринкових інструментів. Варто зазначити, що система екологічного менеджменту залежить від ефективності економічного механізму природокористування, який базується на збалансованому поєднанні регуляторів примусово-обмежувального характеру з регуляторами стимулюючо-компенсаційного характеру, які, зі свого боку, забезпечують сприятливіші умови для природозбереження, а також для забезпечення екологічно безпечних технологій і методів господарювання [68].

Наше суспільство та економіка повністю залежать від природи, яка є важливою для прав, і близько половини світового ВВП помірно або сильно залежить від природи. Розуміння взаємозалежності між природними, соціальними, економічними та фінансовими системами є ключовим для подолання поточної кліматичної та природної кризи та запобігання майбутнім економічним кризам [328].

З огляду на системний характер глобальних екологічних проблем, існує необхідність у системному та перспективному підході до екологічної стійкості, який спрямований на зменшення негативних тенденцій, таких як зміна клімату, втрата біорізноманіття, глобальне надмірне споживання ресурсів, дефіцит їжі, озон виснаження, закислення океану, погіршення системи прісної води та зміни земельної системи, а також поява нових загроз, таких як небезпечні хімічні речовини та їхній комбінований вплив.

Рішення № 1386/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради (4) закликає до збільшення фінансування приватним сектором витрат, пов'язаних з навколишнім середовищем та кліматом, зокрема шляхом запровадження стимулів і методологій, які стимулюють компанії вимірювати навколишнє середовище витрати на свій бізнес і отриманий прибуток від використання екологічних послуг [378].

Суспільство все більше усвідомлює проблему, пов'язану з антропогенною зміною клімату, і політичне зобов'язання її вирішити. У Паризькій угоді 2015 року, яку зараз підписали 196 країн, світові лідери закликали утримувати підвищення глобальної середньої температури нижче 2 °C порівняно з доіндустріальним рівнем і продовжувати зусилля для обмеження її до 1,5 °C. Однак нещодавня доповідь Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC 2021) попередила, що за поточних тенденцій очікується, що глобальне потепління перевищить позначку в 1,5 °C упродовж 21 століття за більшості сценаріїв. Зобов'язання, взяті країнами-учасниками 26-ї Конференції сторін Організації Об'єднаних Націй зі зміни клімату (COP26), яка відбулася в Глазго в листопаді 2021 року (РКЗК ООН 2021), узгоджуються із середнім підвищенням температури на 2,4 °C над доіндустріальним рівнем до 2100 року порівняно із середнім підвищенням температури до Глазго на 2,7 °C (CAT 2021) [260].

З економічної точки зору зміна клімату є негативним зовнішнім ефектом виробництва та споживання вуглецевосмічних товарів, тоді як пом'якшення клімату є суспільним благом. Отже, ринок не буде відображати соціальну ціну вуглецю, у той же час приватна віддача від інвестицій у декарбонізацію буде

нижчою, ніж їх соціальна віддача, що призведе до неоптимального забезпечення заходів щодо пом'якшення клімату.

Широкомасштабні та стійкі політичні дії, зосереджені навколо ціноутворення на вуглець, необхідні для усунення цих невдач і стимулювання масштабних економічних перетворень, необхідних для вирішення кліматичних проблем. Теоретична політика «першого-найкращого» полягає у встановленні цін на вуглець через податки на вуглець (або системи торгівлі викидами з еквівалентним ефектом) і заохочення науково-дослідних робіт та інвестицій у пом'якшення клімату через субсидії [260].

Нарешті політичні лідери вимагали дій. Після Паризької угоди, яка чітко закликала привести фінансові потоки у відповідність зі шляхом до низьких викидів парникових газів і стійкого до зміни клімату розвитку, міністри фінансів G20 і керівники центральних банків у 2015 році доручили Раді фінансової стабільності (FSB) «скликати публічні та учасників приватного сектору, щоби переглянути, як фінансовий сектор може враховувати проблеми, пов'язані з кліматом». Кліматичний пакт, узгоджений на COP26 у Глазго в листопаді 2021 року, підтвердив і розширив ці очікування щодо фінансового сектору, закликавши «багатосторонні банки розвитку, інші фінансові установи та приватний сектор посилити мобілізацію фінансування, щоб забезпечити масштаб ресурсів, необхідних для досягнення кліматичних планів» (РКЗК ООН 2021) [260].

Ризики, пов'язані з кліматом, для фінансового сектора є унікальними та системними, і їхнє моделювання створює деякі фундаментальні проблеми.

На цьому тлі низка центральних банків і регуляторних органів намагалися розробити нові загальносистемні сценарні підходи для врахування ризиків, пов'язаних із кліматом (або виявили свій намір зробити це):

- Центральний банк Нідерландів був першим, хто провів оцінку на основі сценаріїв, зосередившись на ризиках переходу для голландських банків, страховиків і пенсійних фондів.
- У 2020 році Banque de France і ACPR запустили пілотний тест для банків і

страхових компаній, які зголосилися взяти участь, й опублікували результати у квітні 2021 року.

- Банк Англії був першим, хто оголосив про комплексний підхід до включення як фізичних ризиків, так і ризиків переходу у свій регулярний сценарій розвідувальних стрес-тестів (BES) у 2021 році, що охоплює найбільші британські банки та страхові компанії, для тестування кліматичних ризики в системі.
- Європейська рада системних ризиків опублікувала звіт, у якому надано оцінки потенційного впливу ризиків перехідного періоду для банків і страховиків ЄС за різними сценаріями політики пом'якшення клімату, а потім спільний звіт із ЄЦБ, у якому виміряно кліматичні ризики для європейських фінансових систем. а також виконали довгострокову перспективну оцінку кліматичних ризиків для банків, страховиків та інвестиційних фондів.
- У 2021 році Європейський центральний банк провів низхідний кліматичний стрес-тест для всієї економіки єврозони, який оцінив стійкість банків і нефінансових корпорацій до фізичних ризиків і ризиків перехідного періоду впродовж 30-річного періоду часу і планів провести низький наглядний стрес-тест, зосереджений на ризиках, пов'язаних із кліматом, у 2022 році.
- У 2021 році Європейське банківське управління (ЕВА) опублікувало результати пілотного дослідження, під час якого було зібрано детальні дані від 29 банків-добровольців із 10 країн ЄС щодо ризиків великих корпорацій і намагалося визначити їхню чутливість до шоків, пов'язаних із кліматом.
- Низка інших центральних банків і наглядових агенцій оголосили про плани включити ризики, пов'язані з кліматом, у свою оцінку фінансової стабільності, зокрема Європейське банківське управління (ЕВА 2019), Банк Японії, Австралійський пруденційний регуляторний орган (APRA 2020), і грошово-кредитне управління Сінгапуру (Menon 2020), тоді як Федеральна резервна система США вказала, що вона «оцінює та інвестує» в способи включення кліматичних ризиків у свою оцінку фінансових установ (Рада керуючих 2020). NGFS підготував рекомендації щодо сценаріїв, пов'язаних із кліматом, щоб допомогти центральним банкам і наглядовим органам (NGFS 2020c).

- Нарешті, хоча Міжнародний валютний фонд не є регулюючим органом, він почав включати ризики, пов'язані з кліматом, у свої Програми оцінки фінансового сектора (МВФ 2021а ; Гріппа та Манн 2020) [260].

Реальність зміни клімату та збільшення політичної підтримки заходів щодо переходу до економіки з низьким вмістом вуглецю означає, що фінансова політика та регулювання повинні боротися з новими викликами. Необхідна широкомасштабна довгострокова економічна трансформація породжує нові ризики, а також можливості для фінансових компаній і для стабільності та впорядкованого функціонування фінансової системи загалом. Керівники центральних банків і фінансові регулятори повинні розуміти наслідки для фінансової системи та для фірм, які вони контролюють, а також оцінювати та, якщо можливо, вживати заходів для пом'якшення цих нових ризиків. Однак, враховуючи поточний стан розвитку їхніх інструментів діагностики та політики, жодне із цих завдань не є легким. Крім того, принаймні в деяких юрисдикціях їх дедалі частіше спонукають до активнішої ролі, поряд з іншими політиками, у заохоченні економічного переходу до економіки з низьким вмістом вуглецю. Й оскільки керівники центральних банків і регулятори не захищені від політичного середовища, у якому вони працюють, залучення центральних банків і регулюючих органів для досягнення конкретних цілей зміни клімату може не узгоджуватися з їхніми поточними юридичними повноваженнями, механізмами управління або підходом, орієнтованим на ризик, який вони застосовували досі [260].

Втрата біорізноманіття та зміна клімату – це дві сторони однієї медалі, тісно пов'язані між собою в циклі негативного зворотного зв'язку. Підвищення температури та зміни кількості опадів є ключовими чинниками втрати біорізноманіття, впливаючи на функції екосистем і стимулюючи міграцію видів. Водночас нам потрібні здорові екосистеми для захоплення та зберігання вуглецю. Здоровий океан, природний ліс, багатий поживними речовинами ґрунт поглинають і зберігають більше вуглецю, ніж його деградовані форми. Природа також допомагає захиститися від фізичних наслідків зміни клімату, таких як

посухи, повені та штормові хвилі [328].

Складні цикли зворотного зв'язку та переломні моменти можуть призвести до раптових, тривалих, кумулятивних і незворотних потрясінь, підвищення ризиків для компаній і економік загалом, а також збільшення волатильності світового фінансового ринку. Фінансовий сектор повинен розуміти ризики, пов'язані із залежністю та впливом на природу, щоб керувати цими ризиками та пом'якшувати їх, а також краще використовувати нові можливості [328].

Так само, як кліматичні ризики все більше інтегруються в процес прийняття фінансових рішень, ризики, пов'язані з втратою біорізноманіття та природи, також повинні бути внесені в цей процес. Деградація природних екосистем може призвести до значних ризиків для фінансових установ. Мережа екологізації фінансової системи (NGFS) поділяє ці ризики на два типи: фізичні ризики та ризики переходу.

Фізичний ризик – це потенційна можливість для фінансових установ зазнати збитків у результаті зниження якості або кількості послуг, які залежать від біорізноманіття. Ці ризики можуть бути хронічними (наприклад, поступове зменшення запасів риби внаслідок підвищення температури та підвищення кислотності) або гострими (наприклад, посухи чи інвазивні види, що впливають на врожайність). Ці ризики є суттєвими та мають важливі наслідки для цін на акції, цін на нерухомість і банківських дефолтів. Наприклад, у нещодавньому звіті Planet Tracker визначено, що 91 % боргів японських виробників морепродуктів підлягають погашенню у 2030 році та пізніше, тоді як видимість стабільності рибних запасів, а, отже, й отримання прибутку в наступне десятиліття є обмеженою. Другий ризик, ризик перехідного періоду, виникає, наприклад, через політичні заходи, зміну споживчих уподобань і технологічні розробки, які відбуваються для боротьби з пошкодженням, відновлення та збереження біорізноманіття та екосистем. Підприємства та галузі, які не готові до таких змін, будуть наражатися на потенційний ризик переходу, і такі ризики переходу, ймовірно, будуть суттєвими, особливо для тих галузей, які мають великий вплив на екосистеми, таких як лісове господарство, сільське

господарство, енергетика, гірничодобувна промисловість і рибальство. Принципи ООН щодо відповідального інвестування та неминуча політична реакція стверджують, що, враховуючи те, що несприятливі наслідки зміни клімату стають усе більш очевидними, уряди будуть змушені діяти рішуче та різко, якщо заходи для виконання зобов'язань залишаться недостатніми, що призведе до значного впливу на банківські портфелі з боку підвищений ризик втрати активів. Це буде особливо актуально, якщо компанії-об'єкти інвестування піддаються високоризиковому бізнесу, який сильно залежить від природи, наприклад, тим, які не викорінили вирубку лісів і зміну середовища проживання або незаконні, незареєстровані та нерегульовані практики рибальства у своїх ланцюгах постачання. Окрім фізичних ризиків і ризиків перехідного періоду, втрата біорізноманіття зменшує здатність природи пом'якшувати зміни клімату, що вимагає швидшого переходу в інші економічні сектори, такі як енергетика та транспорт. Через ці складні взаємодії систем ізольований розгляд природи та кліматичних ризиків призводить до недооцінки кліматичних ризиків і неповного уявлення про системні ризики. Як наслідок, для регуляторів і фінансових установ вкрай важливо проводити комплексні стрес-тести, а моделі ризиків включати не лише ризики, пов'язані з кліматом, але і взаємопов'язані ризики, пов'язані з природою. Приклади вже існують, включно з аналізами, проведеними в Нідерландах, Франції та Бразилії. Потрібно більше таких прикладів, щоб збільшити спроможність фінансових регуляторів розуміти та оцінювати вплив ризиків, пов'язаних із кліматом і природою, на макроекономічну та фінансову стабільність[328].

Існують різноманітні фінансові рішення для підтримки переходу від нестабільних практик до сталих інвестицій із перевагами для навколишнього середовища, включно з ризиками та можливостями природи та клімату. Наприклад:

- Зелені облігації можуть залучити фінансування для екологічних інвестицій, включно з нещодавньою появою облігацій, пов'язаних із природою, випущених країнами з ринком, що розвивається. Інтерес ринку до таких

інструментів стрімко зростає, за перші вісім місяців 2021 фінансового року у всьому світі було випущено зелених облігацій на понад 200 мільярдів доларів США.

- Обмін боргу на природу, фінансовий інструмент, який чітко пов'язує прощення боргу з витратами на охорону навколишнього середовища, повернувся в центр уваги як інструмент для подолання спільної природної та кліматичної кризи, а також значної боргової кризи в бідніших країнах, яка була посилена через COVID-19.

- Фінансові установи також можуть використовувати такі інструменти, як позики, пов'язані зі сталим розвитком, для стимулювання сталого розвитку корпорацій, які вони фінансують та в які інвестують, застосовуючи вищі премії за ризик або нижчі процентні ставки, пов'язані з екологічними показниками.

- Також з'являються інноваційні страхові продукти, що забезпечують стале сільське господарство та аквакультуру та стійке управління землею. Наприклад, компанія African Risk Capacity Insurance Company працювала над об'єднанням ризиків для 33 країн Африки, допомагаючи їм розробити більш ефективні плани зменшення ризиків та управління ними [328].

Для того, щоб фінансові установи – як державні, так і приватні – могли виконувати зобов'язання щодо нульового клімату, їм необхідно привести свої портфелі у відповідність до Паризької угоди та трансформувати свої інвестиційні/фінансові практики та практику залучення, щоб включити їх у природу, зокрема узгодити свої портфоліо для майбутніх цілей Конвенції про біологічне різноманіття Глобальної рамкової програми з біорізноманіття після 2020 року. Один із способів розпочати шлях узгодження - стати підписантом Фінансової обіцянки біорізноманіття, щоб співпрацювати, взаємодіяти з компаніями-інвесторами, вимірювати вплив, встановлювати цілі та звітувати про прогрес. Щоб узгодити інвестиції з природою, фінансовим установам необхідно врахувати вплив на природу та її залежності у своїх установах, коригуючи як політику, так і дії.

Фінансовим установам необхідно змінити свою політику щодо

інвестування, фінансування, андеррайтингу та кредитування:

- Піонерство у створенні та розкритті планів відновлення природи аналогічно новим вимогам до компаній, менеджерів і власників активів щодо підготовки достовірних планів переходу до нульового чистого результату;

- Застосування підходу відсутності суттєвої шкоди для оцінки будь-яких інвестиційних варіантів, розглядаючи зміну клімату та вплив на природу разом;

- Встановлення твердої, обмеженої за часом політики заборони вирубки лісів і зміни середовища проживання в їхньому фінансовому або інвестиційному каналі та портфелі;

- Зобов'язання виключити: торгівлю дикими тваринами; інтродукція або підвищення конкурентоспроможності інвазійних видів; закупівля або використання пестицидів і хімічних речовин, віднесених до категорії стійких органічних забруднювачів відповідно до Стокгольмської конвенції;

- Включення екологічних злочинів у практику належної обачності, запобігання «Знай свого клієнта» та боротьбу з відмиванням грошей [328].

Фінансові установи також повинні вжити конкретних заходів, щоб допомогти узгодити інвестиції з природою через:

- Активну адвокацію з політиками щодо сприятливого середовища, яке заохочує фінансовий сектор до вирівнювання економіки з нульовим викидом вуглецю та позитивною природою;

- Участь у роботі з встановлення цілей для природи, такій як Мережа науково обґрунтованих цілей, активно заохочувати своїх клієнтів і компанії-інвестори встановити науково обґрунтовані цілі щодо клімату та природи;

- Інтеграцію захисту екосистем у процес прийняття фінансових рішень, у тому числі особливо важливих територій, таких як ключові території біорізноманіття (КВА) та екологічно або біологічно значущі морські території (EBSA);

- Збільшення інвестицій, необхідних для боротьби зі зміною клімату, захисту та відновлення природи, включно з

- 1) обмеженими за часом зобов'язаннями інвестувати в

природокористувальні рішення, розроблені для досягнення обох цілей;

2) збільшення фінансування та використання інструментів страхування задля підтримки зусиль з адаптації та стійкості;

3) підтримка прогресу у відновленні 350 мільйонів гектарів лісів у рамках Боннського виклику в рамках Десятиліття ООН з відновлення екосистем [328].

Важливість екологічних, соціальних і управлінських чинників (особливо екологічних міркувань) у фінансових послугах зростає за останні кілька років. Очікується, що в Європейському Союзі та Сполучених Штатах очікується нова фінансова політика ESG. Крім того, незважаючи на те, що регулятори та незалежні стандартизатори, здається, пам'ятають про переваги уніфікованого міжнародного режиму регулювання, все ще залишається значний ризик того, що різні екологічні стандарти та вимоги зрештою перешкоджатимуть транскордонній діяльності різних учасників ринку [306].

Отже, пропоную переглянути регуляторні розробки США. 20 травня 2021 року президент Джоозеф Байден видав Указ про фінансові ризики, пов'язані з кліматом (Указ), у якому зазначено, що адміністрація Байдена надасть пріоритет розробці загальнодержавної стратегії пом'якшення фінансових ризиків, пов'язаних із кліматом, зокрема шляхом заохочення різних фінансових регуляторів до кращої оцінки таких ризиків. Виконавчий наказ не створив жодних обов'язкових правил; однак він закладає основу для майбутньої федеральної фінансової політики, керуючи федеральними органами влади розробляти та звітувати про стратегії, які сприяють стійкості [306].

Виконавчий наказ також доручив Міністерству праці (DOL) переглянути свої правила ESG. Правила ESG посилаються на два остаточні правила, які DOL Employee Benefits Security Administration (EBSA) опублікували наприкінці 2020 року, наприкінці терміну президента Трампа: остаточне правило «Фінансові фактори у виборі планових інвестицій» і «Фідучіарні обов'язки щодо довірених осіб». Голосування та права акціонерів». Правила ESG вимагали від фідучіарів приймати рішення щодо інвестицій та акціонерів на основі «грошових чинників», а не підпорядковувати прибутки від інвестицій подальшим

негрошовим цілям [306].

24 лютого 2021 року тодішній виконувач обов'язків голови Комісії з цінних паперів і бірж (SEC) Еллісон Херрен Лі заявив, що співробітники SEC зосередять увагу на розкритті інформації, пов'язаної з кліматом, у документації публічних компаній і оновлять існуючі вказівки щодо розкриття інформації від 2010 року. Зміна клімату має значення. 28 липня 2021 року голова SEC Гері Генслер заявив, що SEC має намір опублікувати пропозицію щодо обов'язкового правила розкриття інформації про кліматичні ризики для державних емітентів до кінця 2021 року. 22 вересня 2021 року Відділ корпоративних фінансів SEC опублікував лист із зразками коментарів, що можуть бути надані компаніям щодо розкриття інформації, пов'язаної з кліматом.

SEC також переорієнтовує увагу своїх різних підрозділів на ESG. Відповідно до Відділу експертизи, його пріоритети на 2021 рік включали посилену увагу до ризиків, пов'язаних із кліматом. Відділ правозастосування створив робочу групу з питань клімату та ESG для розробки ініціатив для активного виявлення неправомірної поведінки, пов'язаної з ESG, зокрема щодо суттєвих прогалин або викривлень у розкритті емітентами інформації про пов'язані з кліматом фінансові ризики [306].

Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) створила відділ кліматичних ризиків, який має на меті допомогти переконатися, що нові продукти, пов'язані з кліматом або ESG, справедливо сприяють хеджуванню, визначенню цін, прозорості ринку та розподілу капіталу. Підкомітет з ринкових ризиків, пов'язаних із кліматом.

23 березня 2021 року Рада керуючих Федеральної резервної системи (ФРС) оголосила про створення Комітету з питань клімату фінансової стабільності, який відповідає за розробку програми для оцінки та усунення ризиків, пов'язаних із кліматом, для фінансової стабільності та координацію її реалізації з Радою з нагляду за фінансовою стабільністю та її агентствами-членами. Двома місяцями раніше ФРС оголосила про створення Наглядного кліматичного комітету для вивчення наслідків зміни клімату для банків і фінансових ринків.

Крім того, ФРС є співголовою Цільової групи з фінансових ризиків, пов'язаних із кліматом Базельського комітету з банківського нагляду, яка відповідає за вирішення пов'язаних із кліматом фінансових ризиків для підтримки стабільності та безпеки глобальної фінансової системи [306].

Державні регулятори також активно працюють у сфері ESG. Наприклад, 29 жовтня 2020 року Департамент фінансових послуг штату Нью-Йорк (NYDFS) надіслав галузевий лист регульованим штатом Нью-Йорк фінансовим установам, у якому, серед іншого, викладено очікування регулятора щодо того, що фінансові установи будуть інтегрувати ризики, пов'язані зі зміною клімату в їхні системи управління та управління ризиками. У 2020 році NYDFS також найняла свого першого директора зі сталого розвитку та кліматичних ініціатив. 9 лютого 2021 року NYDFS оголосила, що надасть кредит відповідно до Закону про реінвестування громад Нью-Йорка для фінансування заходів, які (загалом) зменшують або запобігають викидам парникових газів [306].

Розглянемо регуляторні розробки ЄС. 21 квітня 2021 року Європейська комісія випустила Пакет фінансів сталого розвитку, який складається із запропонованої Директиви щодо корпоративної звітності щодо сталого розвитку (CSRD), Делегованого акту ЄС щодо таксономії клімату та Шість делегованих актів щодо фідучіарних обов'язків, інвестицій та консультацій щодо страхування (Делеговані акти). Заходи в пакеті призначені для покращення потоків капіталу до сталого бізнесу та технологій ЄС. Запропонований CSRD змінює Директиву про нефінансову звітність (NFRD), розширюючи сферу застосування правил розкриття нефінансової інформації та інформації, пов'язаної з різноманіттям, на всі великі компанії ЄС і всі компанії, зареєстровані на регульованих ринках (крім мікропідприємств, зареєстрованих на біржі). Запропонований CSRD також передбачає додаткові вимоги до звітності, а також вимоги щодо перевірки всієї інформації, наданої згідно з NFRD. Делегований закон про таксономію клімату ЄС пояснює, яка економічна діяльність найбільше сприяє досягненню екологічних цілей Європейського Союзу. Делеговані акти гарантують, що фінансові консультанти, менеджери активів і страховики включають стійкість у

свої процедури та інвестиційні консультації для клієнтів.

10 березня 2021 року Рівень 1 Регламенту про розкриття фінансової звітності (SFDR) набув чинності. SFDR накладає обов'язкові зобов'язання щодо розкриття ESG для керуючих активами та інших учасників фінансового ринку. Значна кількість цих зобов'язань щодо розкриття інформації поширюється на керуючих активами незалежно від того, чи пропонується інвестиційна стратегія, орієнтована на ESG або стійкий розвиток. Розкриття інформації рівня 1 – це розкриття інформації на рівні суб'єкта господарювання щодо політики цього суб'єкта господарювання щодо ідентифікації та встановлення пріоритетів основних несприятливих впливів на сталий розвиток. Також 10 березня 2021 року Європейський парламент прийняв резолюцію, в якій говориться, що ЄС має терміново прийняти обов'язкові вимоги для бізнесу щодо проведення екологічної оцінки свого ланцюжка створення вартості.

8 березня 2021 року Європейська консультативна група з фінансової звітності (EFRAG) опублікувала дорожню карту для розробки стандартів звітності про сталий розвиток, які є стандартами нефінансової звітності. Рекомендації у звіті EFRAG, ймовірно, розкривають, у загальних рисах, політичні цілі, які регулятори ЄС віддадуть пріоритет у найближчому майбутньому.

Багато кліматичних лідерів США звертаються до ЄС за вказівками щодо політики ESG (дехто в галузі стверджує, що це один із проявів «Брюссельського ефекту»). Отже, учасники фінансового ринку США можуть забажати розробити стратегію для подібного розширення сфери застосування політики ESG і посилення вимог до звітності, включно з розкриттям нефінансової інформації. На противагу цьому, прихильники ESG у Сполучених Штатах повинні уважно стежити за нещодавніми проблемами впровадження в ЄС і вчитися на цьому. Наприклад, багато обов'язкових розкриттів інформації ще не реалізовано через заходи щодо захисту даних і конфіденційності в Загальному регламенті захисту даних. Такі перешкоди впровадженню показують, що хоча політичні заяви та політичні мандати можуть бути зроблені відносно швидко, розвиток процесів

практичного впровадження, швидше за все, займе багато років [306].

Інші зацікавлені сторони відігравали та продовжують відігравати важливу роль у подоланні ризиків, пов'язаних із кліматом.

7 липня 2021 року Рада з фінансової стабільності (FSB), міжнародний орган, який здійснює моніторинг та дає рекомендації щодо глобальної фінансової системи різним регуляторам, опублікував звіт під назвою «Дорожня карта FSB для розв'язання проблем, пов'язаних із кліматом». Звіт зосереджений на чотирьох найближчих цілях: (1) розкриття інформації на рівні фірми як основи для ціноутворення та управління фінансовими ризиками, пов'язаними з кліматом, (2) встановлення узгодженого набору показників і розкриття інформації, які можуть забезпечити вихідний матеріал для діагностики вразливостей, пов'язаних із кліматом, (3) створення методів аналізу вразливостей, які можуть стати основою для розробки та застосування нормативних і наглядових структур та інструментів, і (4) підтримка встановлення регулятивних і наглядових практик та інструментів які дають можливість урядам усунути виявлені кліматичні ризики для фінансової стабільності.

21 квітня 2021 року був запущений фінансовий альянс Глазго за чистий нуль (GFANZ). GFANZ – це коаліція з понад 160 фінансових компаній із загальними активами під управлінням, що перевищують 70 трильйонів доларів США. GFANZ очолює Марк Карні, спеціальний посланник Сполученого Королівства з кліматичних заходів та фінансів при ООН. Також беруть участь спеціальний представник президента США з питань клімату Керрі та міністр фінансів Єллен.

14 квітня 2021 року Банк міжнародних розрахунків, міжнародна фінансова установа, яка працює як банк для центральних банків, опублікувала два звіти щодо потенційного впливу клімату на фінансову систему. Перший звіт під назвою «Фінансові ризики, пов'язані з кліматом – Методології вимірювання» містить огляд концептуальних питань, пов'язаних із вимірюванням і методологіями фінансових ризиків, пов'язаних із кліматом, а також міркування

щодо практичного впровадження банками та наглядовими органами. У другому звіті під назвою «Джерела ризиків, пов'язані з кліматом та їхні канали передачі» досліджується, як фінансові ризики, пов'язані з кліматом, можуть вплинути на банківську систему.

У квітні 2021 року Фонд міжнародних стандартів фінансової звітності, некомерційна організація, яка сприяє розвитку міжнародних стандартів фінансової звітності через свою Раду з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, оголосила про створення нової Ради з міжнародних стандартів сталого розвитку (ISSB). ISSB доручено написати базові правила для розкриття інформації про зміну клімату, які мають на меті замінити різноманітні мозаїчні системи добровільного розкриття інформації, які зараз використовуються [306].

З огляду на масштаб виклику та витрати, пов'язані з бездіяльністю або запізненими діями, фінансову систему варто поступово адаптувати, щоби підтримувати стале функціонування економіки. Для цього стійке фінансування має стати основним напрямом, а також варто звернути увагу на вплив фінансових продуктів і послуг на сталість. Надання фінансових продуктів, які переслідують екологічно стійкі цілі, є ефективним способом спрямування приватних інвестицій у сталу діяльність. Вимоги до маркетингу фінансових продуктів або корпоративні облігації, як екологічно стійкі інвестиції, включно з вимогами, встановленими державами-членами та Союзом, щоби дозволити учасникам фінансового ринку та емітентам використовувати національні етикетки, мають на меті підвищити довіру інвесторів та обізнаність про вплив цих фінансових продуктів або корпоративних облігацій на навколишнє середовище, створити видимість, а також для усунення занепокоєння щодо «зеленого відмивання» [378].

У контексті цього Регламенту під «зеленим відмиванням» розуміють практику отримання нечесної конкурентної переваги шляхом маркетингу фінансового продукту як екологічно чистого, хоча фактично основні екологічні стандарти не були дотримані. Наразі декілька держав-членів мають схеми маркування. Ці існуючі схеми ґрунтуються на різних системах класифікації

екологічно стійкої економічної діяльності. З огляду на політичні зобов'язання в рамках Паризької угоди та на рівні Союзу, цілком імовірно, що все більше й більше держав-членів встановлюватимуть схеми маркування або встановлюватимуть інші вимоги до учасників фінансового ринку або емітентів щодо просування фінансових продуктів або корпоративних облігацій як екологічно стійких. У таких випадках держави-члени використовуватимуть власні національні системи класифікації для цілей визначення того, які інвестиції кваліфікуються як стійкі. Якщо ці національні схеми маркування або вимоги використовують різні критерії для визначення того, які види економічної діяльності вважаються екологічно стійкими, інвестори не будуть інвестувати в інших країнах через труднощі в порівнянні різних інвестиційних можливостей [378].

Крім того, суб'єкти господарювання, які хочуть залучити інвестиції з усього Союзу, повинні відповідати різним критеріям держав-членів для того, щоб їхня діяльність кваліфікувалася як екологічно стійка. Відсутність єдиних критеріїв таким чином збільшить витрати та значно позбавить економічних операторів доступу до транскордонних ринків капіталу для сталого інвестування [378].

Ще одним влучним прикладом боротьби з негативними чинниками показує нам Китай.

Уряд Китаю випустив багато політик, спрямованих на сприяння як екологічного розвитку, так і зелених технологічних інновацій (GTI). Приклади включають формулювання та оприлюднення законів про запобігання забрудненню, впровадження заходів екологічного регулювання для підприємств та збільшення інвестицій у дослідження та розробки. Відповідно до «Річного звіту про статистику екологічного середовища» Китаю, загальні інвестиції в боротьбу із забрудненням навколишнього середовища у 2020 році склали 1063,89 млрд юанів, що становить 2% від загального обсягу державних інвестицій в основні фонди. Водночас система інвестицій у захист навколишнього середовища (інвестиції в будівництво міської екологічної

інфраструктури, інвестиції в контроль над джерелами промислового забруднення та інвестиції в прийняття будівельних проєктів) постійно вдосконалювалися та розвивалися. Політики сприйняли екологічне регулювання як важливий засіб контролю забруднення навколишнього середовища [274].

Коли уряд Китаю запроваджує екологічні норми, підприємства активно впроваджуватимуть ГТІ, щоб зменшити витрати виробництва та посилити конкурентоспроможність. Ці підприємства отримують високі прибутки, розробляючи екологічні процеси та продукти, що призводить до ефекту «компенсації інновацій» [274].

Прямий вплив екологічного законодавства на місцеві ГТІ: для виконання вимог охорони навколишнього середовища витрати підприємств на контроль забруднення тимчасово зростають. Однак у довгостроковій перспективі під ефектом компенсації інновацій підприємства вживатимуть заходів для залучення інвестицій у науково-дослідні розробки, керуючись гонитвою за власними прибутками. Ці підприємства також покращать свою конкурентоспроможність і загальний технічний рівень галузі шляхом підвищення ефективності виробництва та зміни методів виробництва для адаптації до екологічних стандартів. Крім того, завдяки реалізації політики охорони навколишнього середовища, підприємства зменшать споживання енергії з високим ступенем забруднення. Споживачі також звернуться до споживання екологічно чистих продуктів, що призведе до ефекту заміщення споживання. Зміни в концепції та структурі споживання спонукатимуть підприємства до проведення ГТІ. Отже, екологічне регулювання сприятиме підвищенню рівня ГТІ як через ефект компенсації інновацій, так і через ефект заміщення споживання.

Висновки до розділу 4

1. Розглянуто основні тенденції екологічних податків у період 2015–2023 рр. Найбільша частка припадає на податки за викиди в атмосферне повітря. Частка податків за викиди двоокису вуглецю значно зросла у період 2019–2023 рр. Частка податків за викиди у водні об'єкти коливалася і прогнозовано зросла

у 2023 р. Надходження від розміщення відходів у спеціально відведених місцях досягли максимуму у 2015 році, зменшуючись до мінімуму у 2023 р. Частка податку за утворення та зберігання радіоактивних відходів у середньому залишалася стабільною у 2015–2021 рр., зменшуючись у 2020–2023 рр. Надходження від екологічного податку за викиди в атмосферне повітря, за винятком двоокису вуглецю, суттєво зросли у 2016 р., зменшилися у 2020 р. та у 2023 р.

2. Надходження екологічного податку за викиди двоокису вуглецю стабільно зростали з 2020 по 2023 рр. Досліджено, що у період 2015–2021 рр. місцеві та державні видатки на охорону довкілля зросли, як і видатки на одну людину, які збільшувалися швидшими темпами, ніж загальні видатки. У 2022 р. загальні видатки на охорону довкілля суттєво зменшилися як за рахунок державного, так і місцевих бюджетів, що призвело до значного скорочення видатків на одну людину. Відсоток видатків на охорону довкілля від ВВП також зменшився у 2022 р.

3. За результатами дослідження встановлено, що обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря обернено пропорційно залежать від інвестицій: більші інвестиції зменшують викиди. Україна, прагнучи стати членом ЄС, на основі застосування кореляційно-регресійного аналізу було здійснено прогнозування показників екологічного регулювання Польщі та Румунії, які є лідерами серед країн ЄС за витратами на охорону навколишнього середовища. Опираючись на дані аналізу ситуації в Україні після початку повномасштабного вторгнення РФ і тенденцій країн ЄС запропоновані певні напрями розвитку фінансово-екологічної політики.

4. Розглянуті методичні підходи до оцінювання економічної ефективності витрат на охорону навколишнього середовища використовують зниження шкоди, проте визначення розміру шкоди трудомістке. Вважаємо, що у практиці, економічний збиток оцінюється поверхнево. Для комплексної оцінки нами використовується формула, яка враховує якість використання ресурсів і ця формула може бути адаптована з урахуванням додаткових даних. Визначено, що

оцінка ефективності інвестицій в охорону навколишнього середовища має різноманітну динаміку, з загальним збільшенням за рахунок розвитку промисловості. Оцінювання інвестиційних рішень проводиться за критерієм економічної ефективності, враховуючи економічні, соціальні і екологічні наслідки. Розраховано, що переробна промисловість має найвищий рівень інвестування в науково-дослідні роботи та інновації.

5. Вважаємо, що сучасне забезпечення сталого розвитку країни неможливе без удосконалення механізмів екологічного регулювання та створення Національного екологічного фонду. Здійснений аналіз дозволив виявити важливість екологічних, соціальних і управлінських аспектів у фінансових послугах зростає, особливо з урахуванням фінансової політики ESG в Європейському Союзі та Сполучених Штатах. Проте, вважаємо, різноманітність екологічних стандартів може ускладнити транскордонну діяльність. Екологічне законодавство впливає на місцеві системи торгівлі та інвестицій, також інноваційні зусилля підприємств сприятимуть залученню інвестицій і поліпшенню їхньої конкурентоспроможності. Варто зазначити, що зміни в споживчих приватних інтересах також спонукатимуть до глобальних торговельно-інвестиційних ініціатив і, таким чином, екологічне регулювання сприятиме підвищенню глобальних торговельно-інвестиційних можливостей через інновації та зміни в споживанні.

РОЗДІЛ 5. ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

5.1. Удосконалення функцій держави у регулюванні фінансової політики природокористування на місцевому рівні

У багатьох дослідженнях наводиться перелік екосистемних послуг. Для того, щоб визначити перелік критеріїв та індикаторів для створення схем ПЕП, необхідно визначити переваги екосистемних послуг, що надаються полежащими лісовими смугами. Ми проаналізували існуючі докази надання послуг агролісомеліоративними екосистемами та визначили їх.

Еклі та ін. виділили три ключові компоненти, що визначають успіх індикатора: достовірність (= наукова й технічна вірогідність), важливість (= здатність розв'язувати проблеми користувачів) і легітимність (= політична прийнятність або сприйнята справедливість процесу розвитку).

Варто згадати дослідження, проведене Janell C. Rempel та ін. у 2016 році, яке показало, що багато із цих переваг не повністю визнаються, інтерналізуються або розуміються виробниками Саскачевану. Дослідження підкреслює той факт, що якщо існують соціальні, екологічні чи ландшафтні вигоди або витрати, дуже важко очікувати, що люди визнають ці вигоди або витрати у своїх управлінських рішеннях [379].

Критерії та індикатори (КІ) були розроблені з метою підтримки сталого ведення лісового господарства (СВЛ). Перший набір КІ був розроблений у Лісабоні 1998 року і вдосконалений як Загальноєвропейські індикатори у Відні 2002 року, а також розроблені [413] міністрами на 7-й Міністерській конференції в Мадриді 2015 року.

Ми також зосередилися на тому, як оцінити екосистемні послуги агролісомеліорації. На жаль, не всі послуги можна легко оцінити.

Зупинимося на найбільш значущих екосистемних послугах, які можуть бути оцінені, і з якими погодяться всі частини схеми PES.

Сьогодні ми можемо простежити просування півдня (степу) на північ України (приблизно 400 км). Харківська область скоро стане степом. Отже, чим швидше ми почнемо вживати заходів для пом'якшення наслідків зміни клімату, тим швидше ми врятуємо наші ґрунти та біорізноманіття.

При виборі індикаторів ПЕП необхідно враховувати такі умови:

- правова база
- фінанси: звідки беруться кошти на підтримку полезахисних лісових смуг у належному стані; чи вистачить їх
- організаційна та інформаційна підтримка.

Агролісомеліорація (відновлення полезахисних лісових смуг) є однією з ключових технологій, пріоритетних для адаптації [406].

Перелік екосистемних послуг, які можуть бути узгоджені частинами схеми ПЕБ та її індикаторами:

- зменшити ерозію ґрунту;
- забезпечити захист берегової лінії шляхом захисту від впливу солі, що переноситься вітром (у Херсонській області) (немає доказів);
- утримати велику кількість снігу і в такий спосіб сприяти забезпеченню кількості води та покращенню водозабезпеченості (рівень вологості ґрунту або кг на гектар);
- С та вивільнення O₂ (кг CO₂ на га полезахисних лісосмуг).

Збільшення запилення місцевих культур, ціна запилення за гектар, краса ландшафту (з погляду екотуризму) залежить від платоспроможності представників місцевих громад.

Існує два показники, за якими можна виміряти зменшення ерозії ґрунту. Перший - це збільшення врожайності з гектара, другий – рівень гумусу на глибині в сантиметрах. Можна застосовувати обидва показники, і навіть краще, якщо обидва будуть застосовуватися, оскільки акціонери можуть перевірити, чи працюють полезахисні лісосмути належним чином.

Для покращення вологозабезпеченості полезахисні лісосмути мають важливе значення для підвищення рівня вологості ґрунту (кг на гектар). Волога

має вирішальне значення для сільськогосподарських культур. Експерти стверджують, що у разі нестачі вологи в ґрунті культури втрачають тургор. Кожен день, коли культура перебуває в стресовому стані, знижується врожайність (1 день = 1 %) [37, 140, 141].

Полезахисні лісосмуги, можливо, не вносять такого великого внеску до вуглецевого балансу, але вони є дійсно цінним джерелом CO₂, яке також має бути враховане. З огляду на фіксацію CO₂ лісом, варто визнати, наскільки цінним є внесок лісу в баланс вуглецю.

З огляду на той факт, що всі пайовики мають низький рівень обізнаності щодо екосистемних послуг, які надають полезахисні лісосмуги, необхідно вжити заходів для підвищення цього рівня обізнаності. Це може бути зроблено урядом через громадську освіту та постачальників дорадчих послуг.

У багатьох наукових роботах перелік екосистемних послуг висвітлений у широкому значенні. Але деякі з них дійсно важко виміряти та оцінити. У деяких випадках одна й та сама екосистемна послуга діє по-різному.

Варто зазначити, що вітчизняних досліджень щодо екосистемних послуг та їхніх індикаторів небагато. Серед наукових праць, присвячених екосистемним послугам, є лише декілька, що стосуються вартості екосистемних послуг [184, 151].

Maes J. та ін. [343] склали рейтинг індикаторів екосистемних послуг на основі доступності та здатності передавати інформацію. Усі індикатори поділені на 4 групи (за кольором (зелений, жовтий, червоний, сірий)). Згідно з цим дослідженням виділяють забезпечуючі, регулюючі, культурні послуги.

Визначено, що найбільш доступними для вимірювання є забезпечуючі екосистемні послуги, далі йдуть регуляторні та найменш доступні для вимірювання - культурні.

Чітке визначення індикаторів сприятиме прийняттю більш обґрунтованих рішень щодо механізму регулювання екосистемних послуг.

van Oudenhoven A.P.E. та ін. [363] у дослідженні розглядається використання індикаторів екосистемних послуг у процесі прийняття рішень при

застосуванні платежів за екосистемні послуги.

Індикатори екосистемних послуг визначаються як інформація, яка ефективно передає характеристики екосистемних послуг, що дає нагоду особам, які приймають рішення, зрозуміти стан, тенденції або швидкість змін в екосистемних послугах. Хороші індикатори екосистемних послуг:

- релевантні до проблеми, тобто відображають зміни, які нас цікавлять;
- прозорі та зрозумілі, тобто їхня логіка та методологія можуть бути належним чином пояснені;
- науково обґрунтовані, тобто такими, що відображають сучасне наукове розуміння проблеми;
- практично здійсненними, тобто не передбачають величезних додаткових зусиль, якщо це не дозволяє бюджет моніторингу.

Ми також зосередилися на тому, як оцінити екосистемні послуги агролісомеліорації. На жаль, не всі послуги можна легко оцінити.

Зупинимося на найбільш значущих екосистемних послугах, які можуть бути оцінені, і з якими погодяться всі частини схеми ПЕП.

Ми розділимо екосистемні послуги та їхні індикатори відповідно до можливості їхньої оцінки в кожній з категорій:

- регуляторним службам (та підтримка екологічних індикаторів);
- вологість ґрунту, яка проявляється в таких ознаках: збільшення вологості, зменшення випаровування вологи з ґрунту, збільшення вологості ґрунту;
- покращення біотичних чинників ґрунту: збільшення гумусу та зростання ґрунту до надання екосистемних послуг, які представлені так
 - зменшити ерозію ґрунту;
 - збільшити виробництво сільськогосподарських культур із гектара;
 - забезпечити захист берегової лінії шляхом захисту від впливу солі, що переноситься вітром (у Херсонській області) – немає доказів;;

- утримувати велику кількість снігу і в такий спосіб сприяють забезпеченню кількості води та покращують водозабезпеченість – рівень вологості ґрунту або кг на гектар
- забезпечувати дровами, деревиною (і недеревинними лісовими продуктами), кормами, медом, горіхами та різними іншими продуктами;
- фіксація С та вивільнення O₂ – 1 кг CO₂ на га полезахисних лісосмуг;
- збільшення запилення місцевих культур, ціна запилення за гектар;
- краса ландшафту (з погляду екотуризму) – залежить від платоспроможності представників місцевих громад.

У разі повного захисту поля зменшується континентальність клімату (зима стає м'якшою, зменшується літня спека), збільшується річна кількість опадів, зменшується швидкість вітру, покращуються агрокліматичні показники, підвищується відносна вологість повітря та запаси продуктивної вологи в ґрунті, підвищується рівень ґрунтових вод, зменшується поверхневий стік, покращується родючість ґрунту та підвищується ефективність протиерозійних заходів зі збереження та відновлення ґрунтів.

У результаті тривалого впливу полезахисних лісових смуг не відновлюються степи, а створюється новий антропогенний, більш продуктивний лісоаграрний ландшафт, який забезпечує високу екологізацію сільськогосподарського виробництва за рахунок впровадження органічного землеробства. Водночас враховується не тільки створення оптимального біологічно продуктивного ландшафту, а і трансформація біосфери в ноосферу.

Усі згадані екосистемні послуги працюватимуть теоретично, але в реальних умовах можуть зіткнутися з проблемами. SWOT-аналіз допоможе створити синтезоване уявлення про поточний стан. Під поточним станом ми розуміємо ставлення стейкхолдерів до екосистемних послуг. Плануючи розвиток схеми ПЕП, ми повинні знати, де ми знаходимося сьогодні і яку схему ПЕП ми можемо побудувати в майбутньому, і що є найбільш важливим, що буде працювати добре.

Насамперед, ми склали перелік екосистемних послуг, які можуть бути

оцінені в українських умовах. Потім ми проведемо SWOT-аналіз, який допоможе нам визначити ті екосистемні послуги, які можуть бути застосовані в реальному житті.

У дослідженні зроблена спроба провести SWOT-аналіз на основі індикаторів екосистемних послуг.

Під час розробки механізму оплати екосистемних послуг варто пам'ятати, що вони є добровільними, не кожен бенефіціар (стейкхолдер) зобов'язаний платити за них. Це створює проблему «безбілетників», тобто тих, хто не буде платити за вигоди, отримані від поєданих лісових смуг. Цей факт буде особливо загострюватися тим, що в Україні загалом і в степовій та лісостеповій зонах України відсутні приклади механізму платежів за екосистемні послуги.

Таблиця 5.1

SWOT-аналіз екосистемних послуг, що надаються поєданими лісовими смугами

Перелік екосистемних послуг	Сильні сторони	Можливості	Слабкі сторони	Загрози
Вологість ґрунту	Прозорий і зрозумілий механізм дії	Підвищення вологості ґрунту	Дорогий у визначенні	Необізнаність користувачів
Збільшення гумусу	Прозорий і зрозумілий механізм дії	Збільшення гумусу	Дорогий у визначенні	Необізнаність користувачів
Зменшення ерозії ґрунту	Науково обґрунтовано	Збільшення обсягу виробництва с.-г. продукції з гектара площі	Необізнаність користувачів	Проблема «безбілетного пасажера»
Забезпечення захисту берегової лінії	Захист ґрунту	Захист від впливу солі, що переноситься вітром	Науково обґрунтовані докази	Проблема «безбілетного пасажера»
Затримання великої кількості снігу	Відносно легко виміряти	Рівень вологи в ґрунті	Необізнаність користувачів	Проблема «безбілетного пасажера»
Забезпечення дровами, деревиною (похідними продуктами)	Можливість практичної реалізації	Забезпечення лісоматеріалами	Необізнаність користувачів	Проблема «безбілетного пасажера»

Примітка. * розроблене автором

Реалізація більшості екосистемних послуг має однакову загрозу – брак знань про таку послугу і про те, як вона може працювати.

Немає жодних наукових доказів того, що сіль переноситься вітром і впливає на ґрунт. Отже, ми не можемо прийняти цю екосистемну послугу для подальшого опрацювання. Краса ландшафту – це дуже гарна річ, але на практиці її важко оцінити. Кожна окрема територія має свою власну цінність як туристичний об'єкт.

Говорячи про запилення, в Україні не існує ринку запилення. Фермери не платять за послуги запилення.

За співвідношенням прямих і зворотних можливостей можна виділити наступні екосистемні послуги, розробку механізму платежів за які можна розглядати як такі, що можуть бути реалізовані на поточному рівні існуючих слабкостей і загроз.

Існує короткий перелік екосистемних послуг, які можуть бути узгоджені за складовими схеми ПЕП та її індикаторами:

- зменшення ерозії ґрунту – збільшення виробництва сільськогосподарських культур на гектар;
- затримують велику кількість снігу і в такий спосіб допомагають у забезпеченні кількості води та покращують доступність води – рівень вологості ґрунту або кг на га;
- забезпечують дровами, деревиною (і недеревинними лісовими продуктами), кормами, медом, горіхами та різними іншими продуктами.

Як було запропоновано, ми плануємо розробити екосистемні послуги, які відповідатимуть таким вимогам: релевантні проблемі, прозорі та зрозумілі, науково обґрунтовані, практично здійсненні.

Деякі джерела стверджують [10], що родючість ґрунту також означає забезпечення ґрунту водою.

Багато досліджень підвищують важливість НДЛП через необхідність сталого управління та використання природних ресурсів [312, 394, 342]. Статус і

потенціал багатьох НДЛВ досі не до кінця зрозумілий і оцінений, бракує фактичних записів про виробництво більшості продуктів, а надійних даних про вартість НДЛВ, що використовуються всередині країни, не існує (Silitonga, 1994). Важливо створити систему моніторингу та контролю, яка б допомагала управляти (здійснювати державний контроль) усіма видами використання ЕП. Сприяння комерціалізації недеревної сировини обіцяє збільшити можливості зайнятості в сільській місцевості [240; 349]. Таке просування має відповідати двом таким вимогам: скорочення бідності та збереження біорізноманіття.

Ахенкан і Бун [230] у своєму дослідженні пояснили, чому не існує загальноприйнятого визначення НДЛП. Стало дуже важко відрізнити недеревну лісову продукцію з природних лісів від недеревної продукції з антропогенних систем, а той факт, що вивченням недеревної лісової продукції займаються люди з різних галузей знань, таких як лісівництво, етнобіологія, економічна ботаніка, соціальний розвиток, економіка природних ресурсів, природоохоронна біологія, управління природоохоронними територіями, агролісомеліорація, маркетинг, комерційний розвиток, екологічна антропологія, культурна географія та екологія людини, ще більше ускладнює цю проблему [230].

У 1995 році ФАО створила платформу для гармонізації визначення НДЛП під назвою «Міжнародні консультації експертів із недеревної лісової продукції». Досі не досягнуто згоди щодо загальноприйнятої термінології для позначення цієї продукції [357].

ФАО пропонує своє визначення, яке ми візьмемо до уваги. Визначення ФАО Forest Resource Assessment визначає НДЛП як «товари, отримані з лісів, які є матеріальними та фізичними об'єктами біологічного походження, відмінними від деревини», щоб підвищити узгодженість у звітності країн.

А. Ахенкан представив найбільш визнане дослідження щодо визначення НДЛП. У їхньому дослідженні було прийнято перелік категорій НДЛП (230).

Деякі із цих категорій не можуть бути застосовані, на півдні України (Херсонська область), наприклад, м'ясо дикоросів, ексудати, барвники.

Для подальшого опрацювання ми візьмемо такі категорії як НДЛВ, до яких

висуваються вимоги в рамках цього результату:

- продукти харчування (вирощування фруктів та горіхів);
- корми (трава);
- ліки (як рослинний продукт).

Згідно з дослідженнями [10] уловлювання великої кількості снігу є частиною екосистемної послуги регулювання якості ґрунту, але через обставини, що склалися у 2020 році, ми переглянемо її як окрему екосистемну послугу. Саме тому ми виділимо її як окрему екосистемну послугу.

Експерти стверджують, що швидкість вітру на полях, захищених полезахисними лісосмугами, зменшується на 20-30 %, вологість повітря підвищується на 3-5 %, непродуктивне випаровування вологи зменшується вдвічі.

Врожайність зернових збільшується на 5-7 ц/га.

Полезахисні лісосмуги необхідні для ефективного сільськогосподарського виробництва в степових регіонах України, де спостерігається найбільш активна ерозія ґрунтів.

Загалом, ерозія ґрунтів є найпоширенішою формою деградації ґрунтів. Ерозія ґрунту - це чотиріступеневий процес, що включає відшарування, руйнування, транспортування/перерозподіл і відкладення відкладень [335].

Ерозія ґрунтів є основною екологічною загрозою для стійкості та продуктивності сільського господарства [371].

Ерозія ґрунту є критичною екологічною проблемою для всіх наземних екосистем світу. Ерозія завдає численних серйозних збитків як керованим екосистемам, таким як посіви, пасовища чи ліси, так і природним екосистемам. Зокрема, ерозія зменшує водоутримуючу здатність через швидкий стік води та зменшує кількість органічної речовини в ґрунті. Як наслідок, поживні речовини та цінна ґрунтова біота переносяться. Водночас значно зменшується видове різноманіття рослин, тварин і мікробів. Одним із найефективніших заходів боротьби з ерозією та регенерації деградованих колишніх ґрунтів є створення рослинного покриву [427].

Нещодавнє дослідження [244] Доведені результати свідчать про існування механізму позитивного зворотного зв'язку у вуглецевому бюджеті лісових водозборів, де потокові викиди CO₂ будуть дуже чутливими до змін у структурі розподілу вуглецю в лісах, пов'язаних зі змінами клімату та землекористуванням.

Дослідження [233] стверджує, що полежахисні лісосмуги мають потенціал викидати більше CO₂ у відповідь на зрошення, хоча цей ефект залежить від загальної кількості води, отриманої як у вигляді опадів, так і в результаті зрошення. Тобто, позитивна реакція на зрошення, схоже, залежала від здатності дерев отримувати доступ до води ззовні пологоу й подальшого впливу на кореневе та/або мікробне дихання. Наведений малюнок показує нам, скільки біомаси можуть мати власники.

Згідно зі статистичними даними, в Україні налічується приблизно 446,1 тис. га полежахисних лісових смуг та 1 034,8 тис. га інших захисних лісових насаджень (табл. 5.2). Найбільші площі полежахисних лісових смуг розташовані в Запорізькій (51,9 тис. га), Одеській (50 тис. га) та Дніпропетровській (42,5 тис. га) областях, а в Івано-Франківській, Рівненській та Чернівецькій областях їх немає.

Біопродуктивність (синоніми: «біологічна продуктивність», «біотична продуктивність») – це здатність природних угруповань або їхніх окремих компонентів підтримувати відповідний рівень продукції живих організмів, що входять до їхнього складу. Мірою біопродуктивності є кількість продукції (біомаси), що утворюється за одиницю часу. Матеріально-енергетичною основою біологічної продуктивності є первинна продукція. Первинна продукція (фітомаса) - це сумарна маса всіх рослинних організмів або їхніх окремих груп чи рослин природного угруповання в певній одиниці простору [16].

Таблиця 5.2

Площа полезахисних лісових смуг в Україні

Адміністративні регіони (кліматичні зони)	Територія захисної смуги, в тому числі	
	захисні лісосмуги	інші захисні лісові насадження
Степ		
Одеса	50	30,3
Миколаїв	33,8	18,9
Херсон	29,0	56,6
Дніпропетровськ	42,5	44,1
Запоріжжя	51,9	58,2
Донецьк	31,9	21,1
Луганськ	30,3	115,6
Кіровоград	28,1	17,3
Крим	23,9	8,6
Всього в Степу	321,4	370,7
Лісостеп		
Харків	26,5	123,0
Полтава	20,0	53,5
Суми	13,0	58,9
Черкаси	14,1	14,6
Київ	12,3	53,4
Вінниця	17,6	16,0
Хмельницький	4,2	45,4
Тернопіль	0,9	61,1
Чернівці	-	2,3
Всього в Лісостепу	108,6	428,2
Полісся		
Чернігів	10,3	22,9
Житомир	5,0	43,1
Рівне	-	63,6
Волинь	0,2	18,4
Львів	0,1	36,8
Івано-Франківськ	-	18,9
Закарпаття	0,1	30,9
Всього на Поліссі	15,7	234,6
Україна, всього	445,7	1033,5

Примітка. * дані державного земельного кадастру, 01.01.2015 (тис. га) у розрізі адміністративних областей (кліматичних зон).

Найбільше полезахисні лісосмуги представлені в степовій зоні, де їхня площа становить 321 га. Проте за даними інвентаризації, проведеної в рамках проєкту ФАО в Херсонській області [213], лише в Токарівській сільській раді було проінвентаризовано 666 га полезахисних лісових смуг. Лише на цьому

прикладі можна переконатися, що офіційній статистиці не можна довіряти. Площа полезахисних лісових смуг, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств, підпорядкованих Держлісагентству, становить лише 3,05 тис. га (0,6 % від загальної площі полезахисних лісових смуг в Україні). За даними Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та лісомеліорації ім. Г.М. Висоцького [213] на балансі лісогосподарських підприємств полезахисні лісосмуги є лише в Запорізькій (2923,2 га), Херсонській (66,7 га), Луганській (58,2 га), Чернігівській (6,9 га) областях.

За даними Інституту лісового господарства та лісомеліорації ім. Г.М. Висоцького, об'єктивні дані про стан полезахисних лісових смуг в Україні відсутні, їх правовий статус тривалий час був невизначеним, що призвело до їх погіршення.

Господарюючі організації (АВК та ін.) можуть комерціалізувати лісові енергетичні смуги з огляду на їх енергетичну цінність та цінність депонування вуглецю. Для подальшого розгляду в моделі платежів за екосистемні послуги розглянемо складові біомаси захисних лісових смуг.

Монетизація може здійснюватися через заготівлю та продаж дров, ягід тощо, які можна вирощувати на цих територіях. Досить детально, про способи комерціалізації (отримання прибутку від експлуатації полезахисних лісових смуг).

Основними показниками незадовільного стану як санітарного, так і структурного складу полезахисних лісових смуг є

- відсутність господарського догляду та захисту насаджень;
- інтенсивне антропогенне навантаження;
- регулярні низові пожежі та несанкціоновані рубки кращих дерев;
- значна частка засолених та солонцюватих ґрунтів.

Усі полезахисні лісосмуги потребують належного догляду.

За розрахунками [72] під час здійснення санітарних рубок та рубок догляду за захисними лісосмугами можна отримати до 1 млн т у.п./рік деревного палива.

Ця оцінка базується на даних про площу полежахисних лісових смуг в Україні та можливу кількість деревних відходів, що утворюються під час їхньої реконструкції. Крім того, автори зазначають, що деревина полежахисних лісових смуг є низькосортною, тому біомаса, отримана під час санітарних рубок та рубок догляду, може бути майже повністю використана для енергетичних потреб, не порушуючи критеріїв сталого розвитку. За експертними оцінками, під час виконання робіт з реконструкції полежахисних лісових смуг можна отримати 100 ... 200 щільних м3 низькосортної деревини з гектара (за 20 років).

Для розрахунку можливої кількості біомаси на паливо в Токарівській сільській раді візьмемо мінімальне значення біомаси з 100 м3 /га (за 20 років) полежахисних лісосмуг.

Таблиця 5.3

Розрахунок кількості біопалива з полежахисних лісових смуг Токарівської сільської ради Херсонської області

Сільська рада	Квадратні лісосмуги, га	Кількість біомаси, м3	Ціна за одиницю біопалива, грн.	Очікуваний дохід, грн.
Токарів	666	3330	450	1498500

Отже, лише Токарівська сільська рада може отримати до 1,5 млн грн на рік від санітарних рубок та рубок догляду за полежахисними лісовими смугами в межах сільської ради. Звичайно, ця сума не враховує собівартість таких рубок, але дровами можна буде опалювати соціальні об'єкти сільради, що суттєво зекономить кошти на закупівлю дров.

За даними того ж Інституту лісового господарства та лісомеліорації ім. Г. М. Висоцького, у деревостанах переважають дуб звичайний (*Quercus robur*), різні види та гібриди тополі (*Populus sp.*), робінія псевдоакація (*Robinia pseudoacacia*) (чисті або з домішками інших порід). У степових районах переважають лісосмуги за участю робінії псевдоакацієвої, вздовж автомобільних доріг – смуги за участю тополі та її гібридів.

На основі цих даних можна розрахувати кількість депонування вуглецю в деревостанах захисних лісових смуг. Але з практичної точки зору в Україні

відсутній ринок торгівлі квотами на викиди вуглецю, тому ця екосистемна послуга не має перспектив для практичного застосування без державної програми фінансової підтримки.

Багато фермерів переходять від збереження полезахисних лісових смуг до інших технологій, таких як no-till, хімічний обробіток ґрунту, снігозатримання тощо.

Існує перелік екосистемних послуг, які відповідають вищезазначеним вимогам.

- зменшують ерозію ґрунту (регулювання ерозії) – збільшення виробництва сільськогосподарських культур на гектар;

- затримують велику кількість снігу і в такий спосіб допомагають у забезпеченні кількості води та покращують доступність води – рівень вологості ґрунту (якість ґрунту) або кг на га;

- забезпечують дровами, деревиною (і недеревинними лісовими продуктами), паливом із біомаси, кормами, медом, горіхами та різними іншими продуктами.

Експерти (науковці Національного екологічного центру) стверджують, що стан полезахисних лісових смуг у більшості областей є критичним. Причин дві: місцеві жителі не цінують їх (вирубуючи), а також те, що впродовж майже трьох десятиліть не була визначена їхня юридична приналежність. Саме тому ніхто не хотів дбати про полезахисні лісосмуги. У 2019 році набув чинності Закон України №2498-VIII, згідно з яким об'єднані сільські громади стали відповідальними за утримання полезахисних лісових смуг. Зміна клімату також є причиною деградації полезахисних лісових смуг.

Рис. 5.1. Чинники, що впливають на полезахисні лісосмуги в Україні

*Примітка. * ідентифіковано автором*

Згідно з опитуванням, проведеним представництвом ФАО в Україні, 92 % ТГ не провели інвентаризацію полезахисних лісових смуг. Говорячи про поширення знань про екосистемні послуги, варто зазначити, що серед українських університетів лише 4 мають курси, пов'язані з екосистемними послугами. Здебільшого такі курси викладаються в рамках спеціальності «Лісове господарство». Загалом охоплення студентів становить менше 1 %. Із такою низькою обізнаністю щодо екосистемних послуг можна припустити, що кількість людей, які бажають взяти участь у схемі PES, не зробить її ефективно працюючою.

Бюджетна децентралізація та адміністративно-територіальна реформа дають нагоду місцевим громадам (об'єднаним сільським громадам) інвентаризувати всі наявні ресурси та отримувати від них вигоду. Полезахисні лісосмуги дозволяють зберегти гумус у ґрунті (підвищення врожайності), збільшити біорізноманіття (пом'якшення наслідків зміни клімату).

Відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [164] є дві основні причини, які викликають проблеми з полезахисними лісовими смугами:

- нечітке визначення правового статусу земель під полезахисними лісовими смугами призводить до значного погіршення стану насаджень та їхньої загибелі;
- брак коштів на фінансування лісгосподарської діяльності, особливо у східних та південних регіонах України, призвів до припинення робіт зі створення полезахисних лісових смуг на малопродуктивних і деградованих землях та недотримання протипожежних заходів, що підвищує ризик виникнення лісових пожеж, поширення шкідників і хвороб, деградації лісів та довкілля.

Розвиток сільського господарства в Україні супроводжується активним використанням земель під полезахисними лісовими смугами.

Відповідно до міжнародних зобов'язань України щодо реалізації Цілей сталого розвитку, затверджених розпорядженням КМ України від 30 вересня 2019 року, Україна має вжити заходів:

- забезпечення збереження, відновлення та сталого використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем;
- сприяти сталому управлінню лісами.

Згідно з вищезгаданою постановою, КМУ був зобов'язаний вжити заходів для реалізації цілей сталого розвитку. До цього часу визначено лише статус полезахисних лісових смуг. Через фактичну відсутність реального власника полезахисних лісових смуг, їхній стан тривалий час не відповідає даним статистики й потребує інвентаризації. Водна та вітрова ерозія спричиняє до 15 т/га середньорічних втрат ґрунту. Втрати гумусу та поживних речовин відображаються на 43 % загальної площі. Значні площі забруднені внаслідок господарської діяльності. Понад 57 % території визначено як еродовані. Така співпраця пов'язує заходи з відновлення родючості ґрунтів [224, 225, 402].

У рамках зобов'язань України за Паризькою угодою у 2015 році не було вжито жодних заходів щодо імплементації відновлення полезахисних лісових смуг у політику боротьби зі зміною клімату. Зокрема, на виконання статті 5, відповідно до якої сторони зобов'язуються підтримувати та збільшувати, у разі необхідності, поглиначі та сховища парникових газів. Якщо звернути увагу на площу, вкриту полезахисними лісовими смугами, то її внесок у поглинання балансу CO₂ є значним, крім того, наявність полезахисних лісових смуг підвищує родючість ґрунту. Отже, можна припустити, що можна отримати «подвійні дивіденди». Участь держави у фінансуванні створення полезахисних лісових смуг дасть змогу запустити ефективне функціонування схеми PES.

Метою цього результату є акцентування уваги на проблемах, спричинених сільськогосподарською та іншою діяльністю на полезахисних лісових смугах, та підвищення обізнаності про них.

Остання проблема може бути вирішена шляхом застосування ПЕП.

Усі наведені нижче закони і підзаконні акти слід розділити на дві групи:

- перша – регулює відведення земельних ділянок та належність території, зайнятої поєзахисними лісовими смугами, землекористувачу;
- друга – визначає статус та регулює правила утримання поєзахисних лісових смуг.

Варто зазначити, що для врегулювання питання власності та розпорядження поєзахисними лісовими смугами Законом України № 2498-VIII від 10 липня 2018 року передбачені такі зміни у землекористуванні:

1. Землі ліквідованих колгоспів мають бути передані у власність сільських громад.

2. Врегульований процес завершення розпаювання земель сільськогосподарського призначення до 2025 року з обов'язковою передачею земель несільськогосподарського призначення у власність громад.

3. Обмін земельної ділянки державної або комунальної власності, розташованої у масиві земель сільськогосподарського призначення, на іншу земельну ділянку, розташовану в тому ж масиві, здійснюється за умови, що обидві земельні ділянки мають однакову нормативну грошову оцінку або різниця між нормативними грошовими оцінками становить не більше 10 %.

4. Лісосмуги класифікуються як землі сільськогосподарського призначення і їхня оренда регулюється. ОТГ можуть створювати комунальні підприємства та закріплювати лісосмуги в постійне користування. Це врятує ліс від знищення.

5. Право оренди польових доріг надається всім орендарям масивів. Ті, хто користується земельними ділянками масиву, можуть орендувати лише ті польові дороги, які знаходяться всередині масиву; польові дороги, які його обмежують, залишаються землями загального користування.

6. Земельні ділянки під польовими дорогами, розташованими в межах земель сільськогосподарського призначення (крім польових доріг, що обмежують площу), можуть використовуватися землекористувачем як для проходу (проїзду) до інших земельних ділянок, так і для вирощування сільськогосподарської продукції.

7. Інвентаризацію земель можуть ініціювати землевласники, орендарі або місцеві ради. Це дасть змогу громадам виправити всі помилки за внесення земель до Державного земельного кадастру.

Такі зміни вимагають розуміння механізмів регулювання відносин між власниками лісів та кінцевими користувачами.

Серед законодавчих актів, що регулюють статус та регламентують правила утримання полезахисних лісових смуг, варто відзначити Правила утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення, які, зокрема, передбачають:

- обов'язковість дотримання цих правил усіма власниками, орендарями та користувачами земельних ділянок, на яких розташовані полезахисні лісосмуги;
- заходи зі збереження полезахисних лісових смуг;
- проведення рубок догляду за лісом та реконструктивних рубок тільки на підставі лісорубного квитка (дозволу);
- класифікація насаджень залежно від типу, конструкції, віку;
- заборона здійснювати діяльність, яка може негативно вплинути на збереження та використання полезахисних лісових смуг.

У Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» екосистемні послуги згадувалися в контексті необхідності проведення інформаційно-просвітницької кампанії щодо цінності екосистемних послуг та їх оцінки (до 2015 року). Але на зміну цьому закону прийшов Закон «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», в якому екосистемні послуги згадуються в контексті необхідності їхнього збереження, оцінки та відновлення.

Отже, визначення екосистемних послуг у законодавстві відсутнє, що, насамперед, унеможлиблює виконання навіть тих завдань, які поставлені у вищезгаданих законах.

Але існує проблема, оскільки в Україні немає правової бази для застосування ПЕП.

Однак існує опосередкована можливість розробки та застосування платежів за екосистемні послуги. Так, Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» 280/97-ВР від 21.05.1997 р. передбачає поняття самооподаткування. Згідно з цим законом, самооподаткування – це форма залучення на добровільних засадах за рішенням зборів громадян за місцем проживання населення відповідної території коштів для фінансування разових цільових соціальних заходів.

Таке визначення дає можливість розробити механізм платежів за екосистемні послуги, але звужуючи плату за послугу лише до населення, а не до юридичних осіб, які також є отримувачами екосистемних послуг.

Найбільш детальний перелік екосистемних послуг, що надаються полезахисними лісовими смугами, наведений в роботі Петрович О. З. [151]. Варто зазначити, що більшість із цих послуг не мають індикаторів для їхньої оцінки.

На основі джерела [151] доповнений перелік екосистемних послуг, які наведені нижче:

- зменшити ерозію ґрунту;
- забезпечують захист берегової лінії від впливу солі, що переноситься вітром (у Херсонській області);
- покращити якість води шляхом вилучення ключових поживних речовин з підземних вод;
- затримують велику кількість снігу і в такий спосіб допомагають у забезпеченні кількості води та покращують доступність води;
- притулок для дикої природи, що слугує ідеальним середовищем існування для диких тварин;
- зменшити ризики біобезпеки для запасів із сусідніх полів;
- забезпечити дровами, лісоматеріалами, кормами, медом, горіхами та різними іншими продуктами;
- захищати та покращувати житлові та робочі зони;
- діє як протипожежний бар'єр;

- фіксація С та вивільнення O₂;
- збереження ґрунтів;
- збереження рослинного різноманіття;
- трансформація та кругообіг поживних речовин;
- збільшення запилення місцевих культур;
- краса ландшафту (з погляду екотуризму).

Міжнародно визнаний перелік екосистемних послуг, наданий Інститутом світових ресурсів та Європейським агентством із навколишнього середовища (Міжнародна класифікація екосистемних послуг CICES 5.1) (Додаток Д).

Можна припустити, що, незважаючи на те, що існує широкий спектр екосистемних послуг, які надають полезахисні лісосмуги, в Україні відсутня законодавча база для застосування схеми PES.

Будь-які платежі за екосистемні послуги ґрунтуються на готовності платити головного актора. Для подальшого впровадження схеми ПЕП необхідно, щоб усі суб'єкти були активними учасниками такої схеми. Усі зацікавлені сторони повинні працювати разом, щоби підвищити готовність платити. Проблема «безкоштовного проїзду» може стати на заваді успішному впровадженню ПЕП. Навіть найкраща схема ПЕП не буде працювати, якщо існує велика кількість «безбілетників».

Усі ці вигоди, що надаються екосистемними послугами, потрібно підтримувати, щоб не зіткнутися з дефіцитом екосистемної послуги. Для цього потрібні кошти.

Уряд (Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, місцеві органи влади) має зробити такі кроки:

- розробити правову базу схеми ПЕП;
- розпочати та підтримувати соціальну рекламу (промоцію) екосистемних послуг, мотивувати зацікавлені сторони до активної участі в схемі ПЕП;
- розробити та застосувати програму державної підтримки для надання коштів на підтримку обраних екосистемних послуг.

З економічного погляду, сільське господарство створює основу для місцевої економіки, забезпечуючи дохід сільським громадам і підвищуючи цінність сільськогосподарської продукції по всьому ланцюжку створення вартості. Зокрема, сільське господарство зазвичай вважається рушієм економічного зростання в країнах, що розвиваються [309].

На думку автора [362], ПЕП може працювати в сільському господарстві, де екосистемні послуги перебувають під загрозою, а альтернативні витрати не дуже високі.

Ця рекомендація розроблена для впровадження об'єднаною територіальною громадою. Необхідно мати відповідальний виконавчий орган, який відповідатиме за збір платежів і розподілятиме їх відповідально (відповідно до цілей, які мають бути досягнуті). Виконавчим органом має виступати об'єднана територіальна громада. Усі екосистемні послуги формуються під впливом місцевих умов.

Асортимент деревних порід та чагарників у лісосмугах може забезпечити власникам додатковий дохід. Як зазначалося раніше, власниками лісосмуг зараз є територіальні громади(ТГ), які мають провести їхню інвентаризацію та взяти на баланс. Висоцька Н. наводить приклади можливого додаткового доходу від полезахисних лісових смуг [213].

Полезахисні лісосмуги в Херсонській області не виконують своїх функцій і знаходяться в не найкращому стані. Для розробки моделі платежів за екосистемні послуги (частково) прийнятними є такі сценарії:

- моделювання структури полезахисних лісових смуг з нуля;
- відновлення деградованих полезахисних лісових смуг (з витратами на розчищення);
- використання добре функціонуючої полезахисної лісосмуги.

В обох сценаріях існує потреба у витратах на утримання. Створення нових полезахисних лісових смуг потребуватиме наступних витрат: Просторове планування (паспорт полезахисних лісових смуг; витрати на придбання посадкового матеріалу; витрати на оплату праці; висаджування та подальший

догляд за полезахисними лісовими смугами; обладнання.

Крім того, створення полезахисних лісових смуг є довгостроковою інвестицією, тому раціональне планування розміщення полезахисних лісових смуг стає надзвичайно важливим.

Джерела покриття таких витрат такі:

- забезпечення дровами, деревиною (та недеревинними продуктами лісу), паливом із біомаси, кормами, медом, горіхами та різними іншими продуктами;
- доходи від платежів зацікавлених сторін (фермерів) за екосистемні послуги, що надаються полезахисними лісовими смугами.

Перші дві із запропонованих моделей потребують початкових інвестицій. Найоптимістичнішим є варіант, коли початкові інвестиції будуть надані урядом. Крім того, ТГ може сама інвестувати у створення лісосмуг через довгострокові облігації (тощо).

У першому випадку рішення про створення полезахисної лісосмуги слід приймати разом із замовником, оскільки структура та розмір полезахисної лісосмуги залежить від замовника. Так, на сьогодні основними замовниками можуть бути ТГ та фермери (землевласники). У кожному випадку замовником має бути власник землі. Сьогодні ТГ мають у власності найбільші полезахисні лісосмуги та площі над полями, а отже, мають найкращі шанси на їхнє створення. Натомість такі нові полезахисні лісосмуги за схемою ПЕП дадуть змогу ТГ (власникам полезахисних лісосмуг) отримати додатковий дохід, частину якого можна буде витратити на підтримання полезахисних лісосмуг у належному стані.

Недеревні товари можуть бути використані в механізмі платежів за екосистемні послуги. Механізм їхнього застосування досить простий, для розрахунку плати за екосистемну послугу пропонується така формула:

$$PES = (P_{м3} * N) * 0,7 \quad (5.1)$$

$P_{м3}$ – ціна за 1 м³ дров; N – кількість м³ дров; 0,7 – понижуючий коефіцієнт, який використовується для врахування трудовитрат на заготівлю (рубання) дров.

Схему оплати пропонується реалізувати через придбання спеціальних

дозволів для осіб, які будуть збирати таку деревну біомасу. Облік продажу таких дозволів здійснюватиметься спеціально уповноваженою особою в ТГ. Обсяг відбору деревної біомаси буде визначатися відповідно до стандартів оцінки компонентів біомаси. Як зазначалося вище, з 1 га лісової площі утворюється від 100 до 200 м³ деревної біомаси.

Проблема «безбілетних пасажирів» може бути вирішена шляхом консенсусу між усіма мешканцями ТГ, які будуть контролювати, хто і скільки бере біомаси. Така ж схема може бути застосована до платежів за інші продукти (не деревину). Основна проблема полягає у визначенні справедливої ціни за одиницю недеревної продукції. Пропонується, щоб кожна ТГ (власник екосистемних послуг, що надаються полезахисними лісовими смугами) визначила індикативну ціну за одиницю недеревинної продукції. Відповідно, така ціна має бути справедливою, щоб зменшити кількість бажаючих отримувати задарма («безбілетні пасажири»).

Приклад (недеревинний товар)

ТГ оперує 100 га полезахисних лісосмуг. Ціна дров оцінюється приблизно в 1500 грн за 1 м³. Візьмемо мінімальний результат з 1 га – 100 м³ за ПЕС (не деревина) = $(1500 * 10000) * 0,7 = 15\ 000\ 000$ грн.

Це означає, що ТГ може отримувати близько 15 млн грн. щороку як ПНД (недеревні), але про всяк випадок вона зможе уникнути проблеми бажаючих отримувати задарма («безбілетні пасажири»).

Зменшення ерозії ґрунтів

Як визначити базу для розрахунку розміру плати за таку екосистемну послугу? Пропонується розглянути наступні підходи до визначення розміру плати за екосистемну діяльність – полезахисні лісові смуги на основі надходження. Модель оплати екосистемних послуг від стейкхолдерів базується на інтродукованому впливі ЗЛС на врожайність сільськогосподарських культур.

На полях, оточених захисними лісосмугами з усіх чотирьох сторін, приріст врожайності в 6 разів вищий, ніж на полях, оточених ЗЛС лише з одного боку. Приріст врожайності зернових на полезахисних лісових смугах площею 100 га в

1,5 рази більший, ніж на полях, оточених полезахисними лісосмугами площею 200 га [38].

За О. Пилипенком [153], в умовах чорноземного степу України середня прибавка врожайності озимої пшениці під захистом однієї смуги лісосмуг становить 3,7 ц/га, а під захистом полезахисних лісових смуг оптимальних конструкцій – 550 ц/га. Згідно з узагальненими дослідженнями, під впливом лісосмуг урожайність зернових зростає в 1,6 рази порівняно з урожайністю на відкритому ґрунті.

У результаті досліджень, проведених у 408 господарствах сухого степу України, В.І. Коптев [90] встановлено, що у разі збільшення лісистості до 3 % приріст врожайності за рахунок агрокліматичного впливу полезахисних лісових смуг для різних культур, а саме: зернових, соняшнику та кукурудзи на силос, відповідно, становить 4, 6 ц*га – 1, 3,3 та 4,8 ц*га –1 або 32,8 %, 40,4 % та 64,7 % від врожаю у господарствах з незахищеними полями. Обсяг чистої додаткової продукції на 100 га ріллі відповідно до структури посівних площ для тих самих культур становить відповідно 264 ц, 37 і 675 ц. Зменшення площі ріллі на 3 % збільшує її продуктивність на 30 %. Рентабельність лісосмугової системи досягає 100 %.

Дослідження [153, 90] показують, що лісосмуги підвищують продуктивність праці в сільському господарстві на 12-15 %, знижують собівартість усієї рослинницької продукції на 9-13 %. Рентабельність вирощування зернових і зеленої маси кукурудзи на міжсмугових полях зростає на 30-40 %, технічних культур (соняшник, цукровий буряк, бавовник) – на 50-60 %.

Створення системи протиерозійних насаджень (полезахисні, полезахисні лісові смуги, прибережні лісові смуги, куртинне заліснення сильнозмитих земель), які послаблюють процеси водної ерозії або зупиняють її подальший розвиток, підвищує еколого-економічний потенціал цих територій. Отже, економічна ефективність протиерозійних насаджень визначається шляхом порівняння, з одного боку, витрат на їхнє створення, утримання та догляд, а з

іншого – величини непошкодженого збитку та / або вигоди у вигляді підвищеної врожайності. Збитки від водної ерозії полягають у змиві та розмиві ґрунту, що призводить до зниження родючості змитих ґрунтів, втрати поживних речовин, погіршення вологості ґрунту, замулення продуктами змиву та розмиву нижчих ділянок (луків, пасовищ, водойм тощо), втрати сільськогосподарських угідь через розростання ярів.

Несприятливі природні чинники мають комплексний характер, тому їхню оцінку часто можна давати за групою чинників, об'єднуючи їх за характером негативного впливу та шкоди. Знаючи приріст врожайності сільськогосподарських культур під захистом лісосмуг, ступінь захищеності полів, а також структуру сівозмін, можна розрахувати загальну додаткову продукцію рослинництва, отриману господарством в результаті позитивного агрохімічного впливу лісосмуг.

Для визначення ступеня захищеності полів лісосмугами господарств В. І. Коптев запропонував формулу 5.2. [90].

$$Z = \frac{100D*H*L*K}{S}, \quad (5.2)$$

Z – ступінь захищеності полів полезахисними лісовими смугами, %; D – діапазон ефективного впливу полезахисних лісових смуг (виражається у висотах лісосмуги і, як правило, в середньому становить близько 30 висот); H – середньозважена висота полезахисних лісових смуг, м; L – загальна довжина полезахисних лісових смуг, м; K – середньозважений коефіцієнт побудови полезахисних лісових смуг (для продуктивних $K = 1,0$, ажурних – $0,9$, щільних – $0,7$); S – сумарна площа ріллі та полезахисних лісових смуг, м².

Цей розрахунок має один суттєвий недолік, а саме: не враховується площа захисних лісосмуг. Враховується вся площа поля. Площа, яка захищена від ерозії ґрунту, також залежить від того, зі скількох сторін поле захищене. Крім того, цей розрахунок не відображає збільшення врожайності. Для визначення розміру ПЕП для власника (орендаря) поля, який застосовує ЗЗР для отримання приросту врожайності, пропонується наступна методика.

У якості стандартної одиниці для визначення плати за екосистемні послуги

пропонується використовувати величину приросту врожайності зернових культур (озимої пшениці). За стандартну ціну 1 ц пшениці варто обрати закупівельну ціну найближчого переробного підприємства. У разі визначення еталонної вартості приросту врожайності необхідно врахувати вартість доставки. Індикативна ціна має бути визначена за результатами маркетингового року, а платіж має бути сплачений до кінця календарного року. Отже, ціна повинна бути найбільш реалістичною, а відповідно і приріст доходу також.

На основі даних про збільшення врожайності зернових [197, 90] та з урахуванням віку і висоти полезахисних лісових смуг [90], пропонується визначати приріст врожайності пшениці з урахуванням коефіцієнту висоти полезахисної лісосмути. Згідно з дослідженнями, наведеними в таблиці 3, розраховані коефіцієнти, за якими зважується можливе збільшення врожайності. За стандартну висоту полезахисних лісосмуг ми візьмемо 12 м – найбільшу висоту дерев у полезахисних лісосмугах, а за найменшу висоту – 3,5 метри. Отже, реальне збільшення врожайності зернових буде враховане.

$$PES \Sigma = \left((Y * Nha) * Coefficient \right) * P * PES\% \quad (5.3)$$

Y - приріст врожайності. N га – кількість захищених га; P – ціна за центнер; PES % – ставка ПЕП.

Захист поля залежить від висоти полезахисних лісосмуг і в більшості випадків охоплює обмежену частину поля, а також від типу конструкції полезахисних лісосмуг (щільна, ажурна, продувна).

Дуже важливо визначити точну захисну зону, оскільки саме на цій території відчувається ефект полезахисних лісових смуг.

Приклад можна охарактеризувати так. Є поле (степ) із захисною зоною 20 га, висота полезахисних лісосмуг – 10 м. Ціна за центнер ваги – 5000 грн. ПЕП % – 50. Отже, сума ПЕП розраховується так:

$$(((3 \text{ центнери} * 20) * 5000 \text{ грн}) * 50 \% = 150000 \text{ грн})$$

Термін окупності захисних лісових насаджень суттєво залежить від ширини лісосмуг та інтенсивності їхнього росту. Чим вужчі лісосмути, тим менший термін їхньої окупності. Захисні насадження найбільш ефективні за

виращування довговічних порід у поєднанні зі швидкорослими. Трещевським І. та ін. [196] встановлена залежність терміну окупності полезахисних лісових смуг від їхньої ширини та енергії росту різних деревних порід за висотою [90].

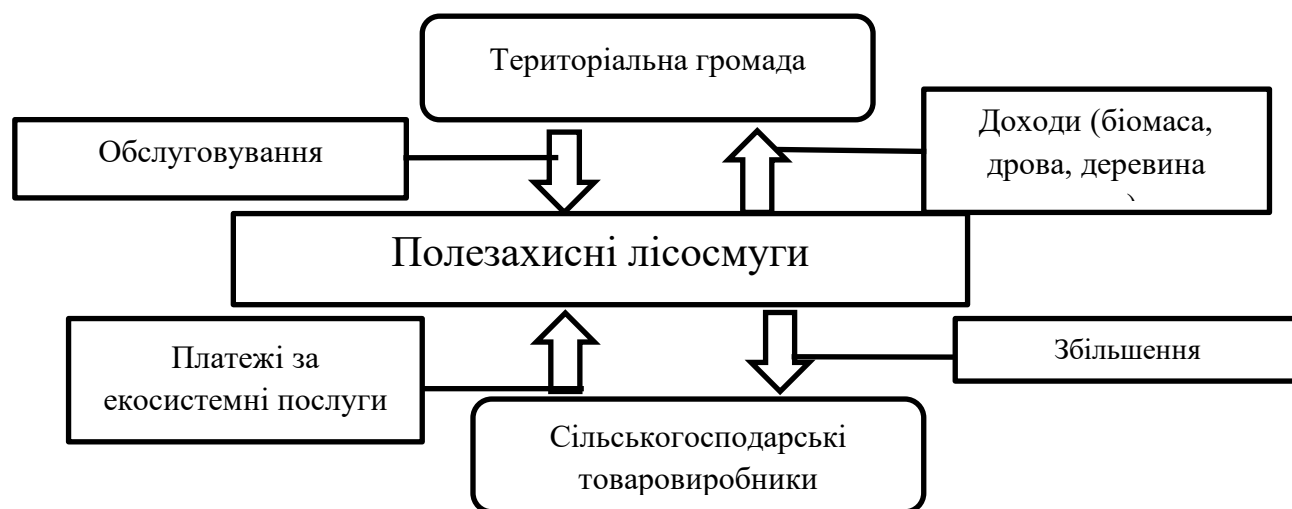

Рис. 5.2. Схема платежів за екосистемні послуги

Примітка. * Адаптовано автором за методикою [313].

Полезахисні лісосмуги пропагуються та впроваджуються для зменшення ерозії ґрунту та захисту фермерських господарств і худоби від суворого клімату прерій.

Саме модель екосистемних платежів дасть змогу їхнім власникам та зацікавленим сторонам отримувати вигоди, необхідні для їхнього збереження. Необхідною основою стане концепція самооподаткування.

Питання полягає в тому, як стимулювати бенефіціарів платити за отримані екосистемні послуги? Лише підвищивши їхню обізнаність про те, як працюють екосистемні послуги, навівши приклади їхньої важливості для ведення сільськогосподарського бізнесу та показавши, що надходження від платежів використовуються для підтримання його в належному стані. Для стимулювання платежів за екосистему послуг (вирішення проблеми безбілетників) пропонується низка таких заходів:

- поширення інформації про переваги полезахисних лісових смуг;
- формування громадської думки ;
- переговори з фермерами та землевласниками щодо переваг, які вони

можуть отримати від наявності таких лісосмуг;

- самооподаткування;

- визначення переліку заходів для підтримки полезахисних лісових смуг у належному стані.

Аналіз зацікавлених сторін може проводитися на всіх етапах проектного циклу. Перелік зацікавлених сторін було визначено вище. Існує кілька способів проведення аналізу зацікавлених сторін. Незалежно від того, який підхід використовується, є три основні етапи аналізу зацікавлених сторін: 1) визначення ключових зацікавлених сторін та їхніх інтересів (позитивних чи негативних) у проєкті; 2) оцінка впливу, важливості та рівня впливу на кожну зацікавлену сторону; і 3) визначення найкращих способів залучення зацікавлених сторін [294].

Основна ідея розвитку ПЕП полягає в тому, щоби підтримувати полезахисні лісосмуги в належному стані, використовуючи кошти, які можуть бути надані тими, хто ними користується. Найбільш надійними учасниками схеми є фермери та місцеві громади. Вони повинні платити за таку екосистемну послугу, як полезахисні лісосмуги, з усіма вигодами, які вона надає. Залишилося два питання, на які необхідно відповісти. Скільки вони повинні платити й чи готові вони платити? Чи дійсно вони розуміють, наскільки цінними є полезахисні лісосмуги? Фермери вважають, що вони можуть замінити полезахисні лісосмуги новими (інноваційними) сільськогосподарськими технологіями (нові сільськогосподарські машини, технологія no-till тощо).

Необхідно також розробити правову базу для схеми ПЕП. У цьому відношенні Міністерство фінансів та Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, Міністерство аграрної політики повинні працювати разом з територіальною громадою.

В процесі дослідження зіткнулися з проблемою ідентифікації власників полезахисних лісових смуг по всій Україні, що призвело до зникнення полезахисних лісових смуг. Навіть сьогодні багато зацікавлених сторін не розуміють, чому вони повинні дбати про полезахисні лісосмуги. Саме тому

науково-дослідні установи, дорадчі служби мають ділитися кращими практиками управління агролісомеліорацією.

Наразі ми маємо кілька рушійних сил, які допомагають розвивати політику щодо полезахисних лісових смуг. Насамперед, це територіальна реформа, яка допомогла визначити власника полезахисних лісових смуг. Іншим процесом, який відбувається паралельно, є земельна реформа (запровадження ринку землі). Ринок землі призведе власників землі до кращого розуміння того, чому вони повинні дбати про якість землі. Адже на ціну землі впливає її якість.

Таблиця 5.4

Матриця аналізу зацікавлених сторін

Зацікавлена сторона	Ставка	Потенційна роль у проєкті	Ключові питання
Фермер(и)	50 %	Бенефіціари	Не бажають платити
Голова(и), АВК	25 %	Бенефіціари (органи влади)	Брак знань про ПЕП
Міністерства	25 %	Бенефіціари (органи влади)	Брак знань про ПЕП
НДІ		Науково доведена	Брак знань про ПЕП

Примітка. * адаптоване автором

Фермерів можна вважати поточним «покупцем». Проміжними акціонерами є місцеві громади та центральний уряд, дорадчі служби. Схема взаємодії організацій показана на рис. 5.3.

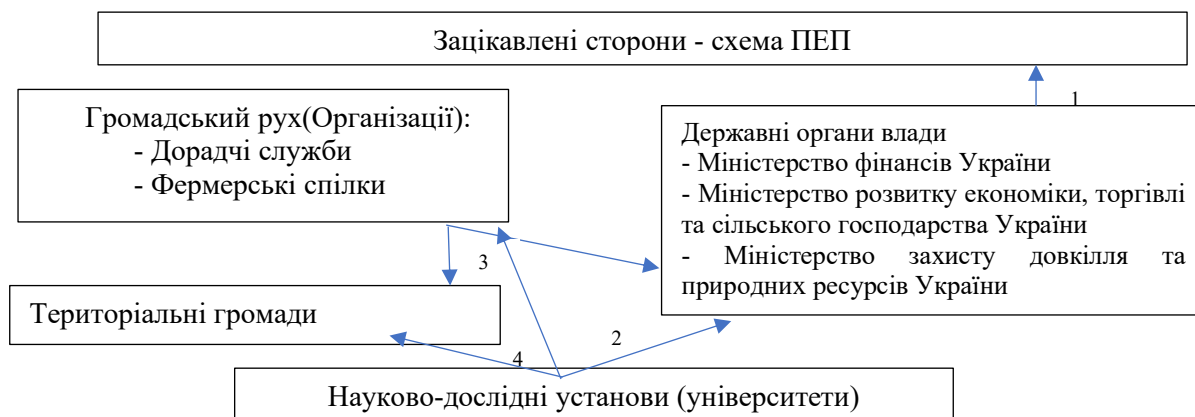

Рис. 5.3. Взаємодія схеми платежів за екосистемні послуги (ПЕП)

- 1 – Розробити та забезпечити правову базу для схеми ПЕП
- 2 – Надає всім зацікавленим сторонам план заходів з реалізації (який відповідає місцевим умовам)
- 3 – Допомагає з реалізацією
- 4 – Надання науковообґрунтованих висновків на державному рівні для того, щоб надавати більш ефективні послуги.

Як результат цього дослідження, можна припустити, що не всі зацікавлені сторони знають про екосистемні послуги. Лише представники науково-дослідних інститутів та університетів є обізнаними з даною категорією.

5.2. Імплементация інституційного забезпечення реалізації фінансової політики природокористування

Інституційна структура екологічної політики в США є складною, з кількома основними державними установами на федеральному, штатному та місцевому рівнях.

Тим не менш, давайте зосередимося тут на Сполучених Штатах. Сполучені Штати мають комплексну систему управління природними ресурсами та охороною довкілля, яка включає різні федеральні агентства та відомства, а також численні органи влади на рівні штатів та місцевого самоврядування. У цьому розділі детально розглянуто федеральні органи, що займаються цими питаннями, за адміністративними рівнями.

Федеральний рівень.

1. Агентство з охорони навколишнього середовища США (EPA) - основні функції: регулювання якості повітря та води, регулювання промислових викидів забруднюючих речовин, управління відходами.

2. Департамент внутрішніх справ (DOI) – основні функції: управління федеральними землями та природними ресурсами, включно з національними парками, притулками для диких тварин та водними ресурсами.

3. Міністерство сільського господарства США (USDA) – основні функції: управління національними лісами, програми з охорони земель, дослідження і розробки в аграрному секторі.

4. Міністерство торгівлі США – основна функція: відповідає за дослідження та захист океанів, морських ресурсів та атмосфери через Національне управління океанічних та атмосферних досліджень (NOAA).

5. Міністерство енергетики США (DOE) – основні функції: розробка та

реалізація політики енергоефективності, підтримка відновлюваних джерел енергії, ядерна безпека.

6. Інженерний корпус армії США – основні функції: управління водними ресурсами, захист від повеней, підтримка водного транспорту.

Державні та місцеві органи влади. На рівні штатів і муніципалітетів існують екологічні департаменти та агентства, які впроваджують федеральні норми та адаптують їх до місцевих реалій. Ці організації також розробляють власні ініціативи та програми з охорони природи та управління природними ресурсами.

Ефективне управління природними ресурсами та охорона довкілля в США вимагає співпраці між федеральними відомствами та координації дій на федеральному рівні, на рівні штатів та на місцевому рівні. Це дозволить комплексно підходити до вирішення екологічних проблем, оптимізувати використання ресурсів та забезпечити стале природокористування.

Фінансові механізми, що використовуються основними відомствами США для виконання своїх функцій з охорони довкілля та управління природними ресурсами, включають державне фінансування, гранти, податкові пільги, штрафи за екологічні правопорушення та партнерство з приватним сектором. У цьому розділі ми детальніше розглянемо деякі із цих механізмів:

- Федеральний рівень;
- Агентство з охорони навколишнього середовища США (EPA);
- Державне фінансування: основним джерелом фінансування EPA є федеральний бюджет;
- Гранти: EPA надає гранти штатам, муніципалітетам, навчальним закладам та неурядовим організаціям для підтримки екологічних проєктів та проєктів сталого розвитку;
- Штрафи: EPA також стягує штрафи з компаній, які порушують природоохоронне законодавство, і реінвестує їх в екологічні програми;
- Міністерство внутрішніх справ США (DOI);
- Державне фінансування: фінансується з федерального бюджету і

управляє федеральними землями та природними ресурсами;

- Платежі за використання природних ресурсів: DOI отримує доходи від видобутку природних ресурсів на федеральних землях, таких як нафта, газ і вугілля, а також від рекреаційного використання земель;

- Міністерство сільського господарства США (USDA);

- Федеральні програми: реалізує низку програм підтримки сільськогосподарського сектору, включаючи страхування врожаю, субсидування фермерських господарств та програми збереження земель;

- Гранти та позики: надає гранти та позики для підтримки сталого сільського господарства, лісового господарства та розвитку сільських територій;

- Державні та місцеві органи влади.

На цьому рівні також існують програми фінансування та гранти на підтримку місцевих ініціатив з охорони довкілля та управління природними ресурсами. Державні та місцеві органи влади можуть залучати кошти через податки, збори з користувачів природних ресурсів, партнерства з приватним сектором та міжнародні гранти;

- Міжвідомчі та міжгалузеві партнерства;

- Державно-приватне партнерство: співпраця між урядом і приватним сектором для реалізації проєктів у сфері охорони довкілля, енергоефективності та відновлюваної енергетики;

- Міжнародне фінансування: участь у міжнародних програмах та грантах від міжнародних фінансових установ і донорських організацій для реалізації глобальних і регіональних екологічних ініціатив.

Ці механізми фінансування дають змогу США ефективно управляти природними ресурсами, забезпечувати охорону довкілля та сприяти сталому розвитку.

Інституційна структура політики природокористування США представлена різноманітними федеральними, штатними та місцевими органами влади, кожен з яких відіграє ключову роль у забезпеченні сталого використання природних ресурсів та захисту довкілля. Політика екологічного фінансування

включає низку інструментів та програм, спрямованих на підтримку сталого розвитку та охорону довкілля.

Інституційна структура екологічної політики в Європейському Союзі (ЄС) є унікальною через її наднаціональний характер, що передбачає координацію політик і нормативно-правових актів між державами-членами.

Інституційна структура екологічної політики в Європейському Союзі (ЄС) є унікальною через її наднаціональний характер, що передбачає координацію політики та регулювання між державами-членами Основними органами, відповідальними за розробку та реалізацію екологічної політики на рівні ЄС, є

1. Європейська Комісія.

- Функції: Комісія ініціює законодавчі пропозиції, керує повсякденною реалізацією політики ЄС та забезпечує дотримання законодавства ЄС серед держав-членів. Вона відіграє ключову роль у формулюванні екологічної політики, включно із захистом навколишнього середовища, управлінням водними ресурсами, охороною природи та зміною клімату.

- Фінансова політика: Комісія управляє бюджетом ЄС і різними фондами, такими як Європейський фонд регіонального розвитку та Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій, які фінансують проекти та ініціативи, спрямовані на сталий розвиток і захист навколишнього середовища.

2. Європейський парламент і Рада Європейського Союзу.

- Функції: ці два органи відповідають за прийняття законодавства ЄС, в тому числі у сфері природних ресурсів та захисту навколишнього середовища. Європейський парламент представляє громадян ЄС, а Рада - уряди держав-членів.

- Фінансова політика: Європейський парламент і Рада затверджують бюджет ЄС, який включає виділення коштів на екологічні програми та ініціативи.

3. Європейський суд.

- Функція: Європейський суд забезпечує виконання законодавства ЄС

державами-членами. Суд ЄС розглядає справи про порушення екологічного законодавства і може накладати штрафи на держави-члени, які не виконують своїх зобов'язань.

4. Європейське агентство з навколишнього середовища (ЄАНС).

- Функції: надає незалежну інформацію про навколишнє середовище, здійснює моніторинг екологічного стану ЄС та допомагає у розробці та впровадженні ефективної екологічної політики.

- Фінансова політика: ЄАОС фінансується з бюджету ЄС і відіграє важливу роль у зборі, аналізі та поширенні даних і знань про екологічні тенденції.

5. Інші механізми.

- Функції та фінансова політика: ЄС також має інші інституції та органи, такі як Європейський інвестиційний банк, який фінансує проекти сталого розвитку, та Європейський комітет регіонів, який представляє регіональні та місцеві інтереси.

Екологічна політика ЄС базується на принципі субсидіарності, коли рішення приймаються на найбільш ефективному рівні, близькому до громадян, а спільні цілі досягаються шляхом координації та співпраці між державами-членами.

Екологічна політика ЄС характеризується високим рівнем координації та співпраці між державами-членами, інституціями ЄС та іншими зацікавленими сторонами. Такий інтегрований підхід спрямований на ефективне вирішення транснаціональних і глобальних екологічних проблем та забезпечення сталого розвитку і захисту довкілля на континенті.

Інституційна основа політики України у сфері охорони довкілля формується на основі національного законодавства та відповідає вимогам і стандартам міжнародного права, зокрема в рамках зобов'язань перед ЄС. В Україні за реалізацію екологічної політики, її функціонування та екологічну фінансову політику відповідають кілька ключових державних органів.

Інституційна структура екологічної політики в Україні визначається національним законодавством та відповідає вимогам і стандартам міжнародного

права, зокрема в рамках зобов'язань перед Європейським Союзом. В Україні за реалізацію екологічної політики, її функціонування та фінансову політику природокористування відповідають кілька ключових державних органів:

1. Міністерство енергетики та захисту довкілля України

- Функція. Відповідає за формування та реалізацію державної політики у сферах енергетики, охорони навколишнього природного середовища, екології, охорони природи, відтворення та раціонального використання природних ресурсів.

- Фінансова політика. Міністерство фінансується з Державного бюджету України. Міністерство також бере участь у міжнародних програмах і проєктах, що фінансуються міжнародними донорами та організаціями.

2. Державне агентство водних ресурсів України.

- Функція. Агентство водних ресурсів України відповідає за управління водними ресурсами в Україні, включаючи їхнє збереження, відтворення та раціональне використання.

- Фінансова політика. Діяльність Агентства водних ресурсів України фінансується за рахунок коштів державного бюджету, спеціальних фондів та міжнародних інвестиційних проєктів.

3. Агентство лісових ресурсів України.

- Функція. відповідає за управління та охорону лісових ресурсів, розвиток лісового господарства, ведення лісового і мисливського господарства.

- Фінансова політика. фінансується з державного бюджету, доходів від використання лісових ресурсів та участі в міжнародних проєктах.

4. Місцеві органи влади.

- Функція. місцеві органи влади регулюють використання природних ресурсів на місцевому рівні, включно із землекористуванням, охороною водних і лісових ресурсів та управлінням навколишнім середовищем у межах своїх регіонів.

- Фінансова політика. фінансуються з місцевих бюджетів, а також можуть залучати фінансування з національних фондів, міжнародних донорів та

інвестиції.

5. Екологічні фонди та програми.

В Україні також діє низка екологічних фондів і програм, які фінансують проекти з охорони довкілля, зменшення забруднення, збереження біорізноманіття та адаптації до зміни клімату. Ці фонди фінансуються з державного бюджету, екологічних податків, штрафів за екологічні порушення, міжнародних донорів та інвестиційних проектів.

Інституційна структура політики України в природокористування включає централізоване регулювання на державному рівні та активну участь місцевих органів влади в реалізації екологічних ініціатив та проектів. Фінансування природоохоронної діяльності здійснюється з державного бюджету, спеціальних фондів та коштів міжнародних донорів.

Для ілюстрації порівняння підходів до фінансування заходів з охорони довкілля в різних інституційних структурах інформація зведена в таблицю, яка узагальнює дані з трьох прикладів (США, Європейський Союз та Україна) щодо інституційної структури екологічної політики, фіскальної політики та рівня управління (табл. 5.5).

Інформація подана в таблиці 5.5 відображає основні інституції, які відповідають за політику природокористування в кожному з регіонів, їхні джерела фінансування та рівні управління, на яких ця політика реалізується.

З екологічної точки зору, політика природокористування створює як негативний, так і позитивний тиск на управління. Політика природокористування має величезний вплив на екологічні процеси на місцевому, регіональному, національному та глобальному рівнях. Інтегруючи віддалені ринки та збільшуючи попит, політика природокористування може інтенсифікувати використання та виснаження природних ресурсів, збільшити виробництво відходів та призвести до «гонки на виснаження», оскільки капітал переміщується в глобальному масштабі в країни та регіони з менш суворими екологічними стандартами [285].

Таблиця 5.5

Порівняльна характеристика інституційного забезпечення фінансової політики природокористування

Країна / об'єднання країн	Ключові інституції	Фінансова політика	Рівень управління
Сполучені Штати Америки	Агенція захисту довкілля (EPA), Департамент інтер'єру (DOI), Департамент сільського господарства Сполучених Штатів Америки (USDA)	Федеральний бюджет, гранти, програми фінансування	Федеральний, штату, місцевий
Європейський Союз	Європейська Комісія, Європейський Парламент і Рада ЄС, Європейське Агентство Охорони Довкілля	Бюджет ЄС, Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільської місцевості	Державний, держави-члени
Україна	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів, Державне агентство лісових ресурсів	Державний бюджет, місцеві бюджети, міжнародні донори та інвестиції	Державний, місцевий

*Примітка. * розроблене автором*

Багато дослідників розглядають політика природокористування в контексті режимів вільної торгівлі, що сприяють глобалізації та допомагають їй, передбачають обмежені або неадекватні екологічні положення та недостатні гарантії їхнього дотримання [389]. Аналогічно, незважаючи на докази негативного впливу міжнародної торгівлі на викиди вуглекислого газу, залишається невизначеним, як економічні положення торговельних угод, таких як угоди Світової організації торгівлі (СОТ), перетинаються із цілями кліматичних режимів, таких як Кіотський протокол [285]. Крім того, глобальний потік енергетичних ресурсів, матеріалів і організмів через навколишнє середовище, який Кларк називає «екологічним матеріалом», «поєднує дії людей в одному місці із загрозами й можливостями, з якими стикаються люди на великих відстанях» [247, с. 86].

Розширюючи коло проблем, які покликані вирішувати національні уряди, політика природокористування має працювати на мінімізацію виснаження ресурсів і зменшенню соціально-економічної нерівності. Неоліберальні політичні реформи, пов'язані з глобалізацією, можуть знизити ефективність дій держави шляхом передачі влади альтернативним суб'єктам і рівням прийняття рішень через децентралізацію і приватизацію, а також через використання ринкових та індивідуальних інструментів.

Міжнародна торгівля сприяє аргументації на користь її потенційно позитивного впливу на економічну справедливість та екологічні стандарти через поширення позитивних ініціатив у сфері екологічної політики. Очевидно, що глобалізація екологічних проблем сприяла створенню та розвитку нових глобальних режимів, інституцій та організацій, які займаються екологічним управлінням. Більш ефективне використання і передача технологій, вільніший потік інформації та нові інституційні механізми, що ґрунтуються на державно-приватному партнерстві, мають потенціал для позитивного внеску в екологічне управління [243].

Політика природокористування також може посилити глибину участі та різноманітність суб'єктів, що формують екологічне управління. Наприклад, глобалізація соціальної дії через міжнародні екологічні групи розширює роль соціальних рухів (Greenpeace, WWF), завдяки чому вони можуть спричинити глибокі соціальні зміни за межами національних кордонів, а не обмежуватися переговорами з урядами в межах національної держави (25). Запроваджуючи нові способи організації, взаємодії та впливу на урядові процеси, політика природокористування може сприяти підвищенню соціальної та політичної значущості недержавних акторів, таких як недержавні громадські об'єднання, транснаціональні екологічні мережі та епістемічні спільноти, які визначаються як мережі знань, що базуються на експертизі. Нарешті, більш доступні і дешевші форми комунікації покращують доступ до знань і технологій та підвищують швидкість обміну інформацією, прискорюючи поширення як технологічних, так і політичних інновацій [266].

Аналітичний аргумент на користь глобального екологічного врядування полягає в тому, що процеси та результати, пов'язані з екологічними проблемами, «шкодять суспільству». Виснаження озонового шару, викиди вуглецю та зміна клімату не можуть бути вирішені жодною окремою країною. Тому для їхнього вирішення необхідна глобальна співпраця та інституційні механізми. Історично така концептуалізація екологічних проблем та їхнє вирішення означала, що національні держави розглядалися як відповідні агенти екологічних дій, а міжнародні заходи – як відповідні механізми управління.

Роботи про міжнародні заходи, як правило, зосереджуються навколо двох важливих аспектів: розуміння, вимірювання та порівняння ефективності функціонування режимів [351] та викриття притаманного їм дефіциту демократії [284]. Дефіцит демократії в міжнародних природоохоронних режимах має три основні аспекти. Насамперед, країни, що беруть участь у переговорному процесі, можуть не бути демократичними. По-друге, обмежена участь недержавних суб'єктів (за винятком великих громадських організацій та іноді епістемічних спільнот), нерівномірний розподіл влади, знань і ресурсів між країнами-учасницями, а також здатність деяких потужних країн нав'язувати свої уподобання можуть підірвати здатність окремих учасників впливати на кінцеві результати. Крім того, непрозорий характер самого переговорного процесу посилює уявлення про те, що міжнародні заходи та переговори в рамках багатосторонніх організацій керуються більш потужними гравцями [358]. Нарешті, більшості міжнародних природоохоронних угод бракує ефективного правозастосування, особливо коли йдеться про більш зобов'язуючі положення угоди [297].

Неспроможність державно-центричних міжнародних режимів успішно вирішити багато з найгостріших глобальних проблем спонукала до пошуку нових інституцій, партнерств та механізмів управління. Більш інклюзивна парадигма глобального екологічного управління обіцяє не тільки інноваційні стратегії управління, але й розширену співпрацю між соціальними акторами, які раніше могли залишатися поза політичним процесом: корпоративні інтереси,

громадські рухи та неурядові організації [388]. Фрагментарна природа джерел складних екологічних проблем, таких як глобальна зміна клімату, а також небажання або нездатність національних держав регулювати джерела цих проблем означає, що недержавні актори та організації можуть відігравати важливу роль у формуванні громадської думки та генеруванні інноваційних рішень. Саме з цієї причини дослідники політик природокористування, такі як Хаас, запропонували багаторівневі, неієрархічні, інформаційно багаті, вільні мережі інституцій та акторів як альтернативу неефективним міжнародним режимам, орієнтованим на державу [299].

Ці нові міжнародні механізми політики природокористування вважаються кращими за низкою параметрів: (а) інтеграція наукових, технічних і неспеціалізованих знань та швидке передавання інформації; (б) забезпечення достатньої функціонального виконання; (в) залучення багатьох учасників; (г) визнання того, що взаємозв'язок між міжнародними режимами та недержавними суб'єктами є фундаментальним для вирішення економічних і екологічних змін; (д) визначення форм співпраці, які виходять за межі правових механізмів; (е) робота в різних масштабах для розвитку співробітництва та взаємодії для вирішення (е) визначення форм співпраці, які виходять за межі правових механізмів; (ф) робота на різних рівнях для розвитку співпраці та синергії для вирішення спільних проблем; і (г) сприяння соціальному навчанню та пошуку компромісів. Однак такі механізми також можуть бути неспроможними обмежити негативні зовнішні зв'язки, що виникають через брак імплементаційної спроможності. Характерна для них залежність від децентралізованих дій і взаємозалежної координації, а також відсутність інструментів для подолання системних збоїв і непередбачуваних системних ефектів означає, що основні екологічні проблеми може бути важко вирішити безпосередньо й ефективно за їхньою допомогою [391].

Зміна клімату, глобалізація, нещодавні соціально-політичні трансформації та виклики, які вони створюють для екологічних процесів, були основними проблемами, що хвилювали багатьох науковців, які писали й говорили про

екологічне врядування. Дійсно, для багатьох, хто цікавиться екологічним врядуванням, воно є синонімом того, що відбувається на міжнародній або глобальній арені [248]. Однак, принаймні, не менш вірно, що деякі з найважливіших сучасних змін в екологічному управлінні відбуваються на субнаціональному рівні й пов'язані із зусиллями, спрямованими на те, щоб краще залучити адміністративні одиниці нижчого рівня і соціальні групи до формальних процесів екологічного управління. Можливо, сьогодні це лише історичний факт, але ландшафт управління природними ресурсами зазнав приголомшливих змін із часів колоніального періоду та його безпосередніх наслідків. Ще наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років ті, хто був стурбований втратою біорізноманіття, ерозією ґрунтів, опустелюванням, вирубкою лісів, занепадом рибальства та іншими подібними екологічними явищами, закликали до більш ретельного і всебічного централізованого контролю. Державна бюрократична влада здавалася багатьом політикам і науковцям найкращим засобом подолання зовнішніх ефектів, пов'язаних із використанням природних ресурсів. Тому централізоване втручання було необхідним для виправлення наслідків провалів ринку [370].

Втрата віри в державу як надійного охоронця природи супроводжувалася аналогічною втратою віри в держави як ефективних менеджерів економіки. Причини відходу від централізованих форм управління також пов'язані із цілком реальними силами змін, серед яких падіння економік, що покладаються на централізований контроль. Економічний тиск на держави, спричинений як більшою інтеграцією економічної діяльності за межами національних кордонів, так і зменшенням потоків допомоги, доповнився фінансовою кризою в багатьох країнах, що розвиваються [396]. Багато національних держав більше не мають ресурсів для управління навколишнім середовищем. Водночас, оскільки нові економічні сили кинули виклик політичним та економічним можливостям національних держав, перехід до більш демократичних політичних процесів у більшості країн, що розвиваються, сприяв переходу до альтернативних форм врядування, ефективність яких залежить від вищого рівня участі та більшого

залучення громадян до процесів управління.

Крім того, широкі дослідження вчених у галузі спільної власності та політичної екології, що підкреслюють здатність громад та інших малих соціальних утворень управляти ресурсами, забезпечили інтелектуальне підґрунтя для переходу до співуправління, управління природними ресурсами на рівні громад та децентралізації екологічної політики. Вона продемонструвала, що форми ефективного екологічного управління не вичерпуються такими термінами, як «держава» та «інститути вільного ринку», і що користувачі ресурсів часто здатні самоорганізовуватися та управляти ними. Виявивши буквально тисячі незалежних прикладів сталого управління ресурсами і водночас висвітливши сфери, у яких зовнішня підтримка може покращити процеси місцевого врядування, наука про спільну власність і політика природокористування допомогли підготувати ґрунт для децентралізованого екологічного врядування.

Із середини 1980-х років децентралізація повноважень щодо управління відновлюваними ресурсами, такими як ліси, іригаційні системи та внутрішнє рибальство, набирає обертів. Дійсно, це стало характерною рисою управління відновлюваними ресурсами наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття, навіть якщо невідновлювані ресурси продовжують перебувати під жорстким контролем державних органів [415]. Як зазначає Хатчкрофт [308], «децентралізація державних функцій є «останньою модою», або, принаймні, «модою нашого часу». «Існує три різні обґрунтування децентралізації екологічного управління. Вона може забезпечити більшу ефективність через конкуренцію між субнаціональними одиницями; вона може наблизити процес прийняття рішень до тих, на кого впливає управління, тим самим сприяючи вищому рівню участі та підзвітності; і, нарешті, вона може допомогти особам, які приймають рішення, скористатися більш точними знаннями про природні ресурси, що стосуються конкретного часу й місця.

Національні уряди країн, що розвиваються, висунули рішучі вимоги щодо необхідності створення та зміцнення партнерств, у яких місцеві адміністративні

та організаційні механізми доповнюють або замінюють централізовані зусилля з управління природними ресурсами [338]. У багатьох випадках вони підкріплювали ці заяви змінами в політиці щодо відновлюваних ресурсів. Важко судити, чи відбулися ці зміни через передбачувані переваги децентралізованого управління, чи через значні потоки коштів допомоги, пов'язані з децентралізованим управлінням. Але зсув на користь децентралізації вивів на перший план альтернативні засоби і нових політичних претендентів у процесі управління, оскільки національні держави намагаються повернути собі управління через партнерство з місцевими організаціями.

Дійсно, велика кількість літератури про децентралізоване екологічне управління містить багато різних висновків щодо характеру і глибини змін, які відбулися з 1980-х років. Позиції учасників варіюються від тих, хто вважає, що нічого особливо не змінилося [384], до тих, хто вважає, що світ управління зазнав значних змін із децентралізацією. Значною мірою гострота дебатів пояснюється відмінностями в регіональному фокусі та організаційній приналежності учасників. Оскільки існує реформ, які проводяться в різних країнах, і навіть у межах однієї країни у випадку федеративного устрою, географічний фокус аналізу часто призводить до різних висновків щодо значущості та ефективності інституційних реформ. Аналогічно, експерти, які належать до організацій, що беруть активну участь у реформах, схильні оцінювати їх більш позитивно порівняно із зовнішніми спостерігачами та академічними аналітиками.

У разі успіху децентралізоване управління природними ресурсами може розглядатися як таке, що спричиняє щонайменше три групи змін у політичних відносинах, через які люди пов'язані з ресурсами. Перша група змін стосується того, як особи, що приймають рішення на нижчих рівнях територіально-адміністративної ієрархії, співвідносяться з особами, що приймають рішення на вищих рівнях [234]. Дійсно, значна частина існуючої літератури про децентралізоване управління зосереджена саме на цьому аспекті змін, що відбуваються. Друга група питань пов'язана з тим, як місцеві керівники пов'язані зі своїми виборцями. Цей аспект децентралізації екологічного врядування

широко досліджувався в роботах, присвячених управлінню місцевими ресурсами, особливо вченими, які займаються проблемами спільного користування. Однак третій аспект децентралізованого управління – зміни суб'єктивних відносин людей один з одним і з навколишнім середовищем як частина змін у відносинах влади й управління – також має вирішальне значення для розуміння результатів, і цьому питанню приділялося набагато менше уваги, ніж двом попереднім аспектам екологічного управління [228].

Сучасні зусилля з децентралізації екологічного управління, як і в попередні періоди, спрямовані на те, щоб зробити здійснення контролю більш ретельним і більш економічним. Децентралізація розпоршує численні точки політичного впливу по всій адміністративній структурі й робить їх доступними для центральних органів, що приймають рішення [239]. Це досягається шляхом заохочення систематичного створення правових кодексів і стандартів діяльності, які встановлюються через здійснення законодавчої або виконавчої влади. Дотримання цих кодексів і стандартів є ціною залучення до процесів прийняття рішень. Як це не парадоксально, але децентралізація виявляється цілком сумісною з існуванням централізованої влади, коли формальне залучення до процесів прийняття рішень відбувається разом із чітким розмежуванням сфер повноважень, у межах яких повинні діяти місцеві суб'єкти. Крім того, що децентралізація сприяє економії бюджетних коштів, вона також слугує політичним і стратегічним міркуванням, оскільки незадоволені урядуванням можуть знайти місцеві органи влади, проти яких можна протестувати, замість того, щоб звертатися до централізованої влади.

Сучасне децентралізоване екологічне управління відрізняється від попередніх спроб децентралізації влади у двох важливих аспектах. На противагу цьому, децентралізоване екологічне управління, особливо на місцевому рівні, було побудоване на нових організаційних утвореннях, таких як громадські групи користувачів, і створило нові лінії інституціоналізованої влади. Ще більш вражаючою відмінністю, яка характеризує сучасне екологічне урядування, є те, як воно концептуалізує окремих громадян та їхні обов'язки. Зосереджуючись на

стимулах, які спонукають людей брати участь у нових інституційних механізмах управління довкіллям, сучасні процеси децентралізації допомагають створити саме ті індивідуальні суб'єкти, яких вони потребують для свого ефективного функціонування. Риторика розбудови спроможності, місцевих знань та індивідуальної раціональності є стрижнем децентралізованого екологічного управління [228]. Зміни, що відбуваються в субнаціональному екологічному управлінні, містять інтригуючі можливості для зміни майбутнього ландшафту прийняття політичних рішень, пов'язаних із навколишнім середовищем. Тому подальші дослідження децентралізації екологічної політики є дуже перспективними як для поглиблення розуміння інститутів спільної власності, так і для посилення залучення місцевих органів влади до нових форм екологічного врядування.

Водночас варто підкреслити, що зміни, які відбуваються, – це не лише привід для оптимізму щодо того, що менш впливові суб'єкти можуть отримати більший вплив на те, як управляти ними та їхніми ресурсами. Також є місце для цинізму, оскільки політика децентралізації зазвичай мотивується потужними державними суб'єктами з метою посилення власних політичних позицій. Без ефективних гарантій проти свавільного використання влади на місцях і чітких відносин підзвітності децентралізація може призвести до форм регулювання, ще більш задушливих, ніж ті, що заохочуються більш централізованим контролем. Таким чином, непередбачувані результати сучасних змін в управлінні вирішальною мірою залежать від того, як місцеві суб'єкти мобілізуються і створюють альянси на різних соціально-політичних та адміністративних рівнях управління [383].

Багатоаспектний характер екологічних проблем – просторовий, соціально-політичний і часовий – додає значної складності в управлінні ними [226]. Просторові масштаби мають двоякий вплив на екологічне управління. По-перше, розмежування причин і наслідків екологічних проблем у різних масштабах викликає серйозні занепокоєння щодо нерівномірного розподілу витрат і вигод від вирішення екологічних проблем. Наприклад, така проблема, як глобальна

зміна клімату, може бути спричинена насамперед основними виробниками парникових газів у розвинених країнах, але багато з її найдраматичніших наслідків негативно вплинуть на країни з низьким рівнем викидів парникових газів на глобальному півдні. Просторовий розподіл екологічних проблем, таких як кислотні дощі, виснаження озонового шару і транскордонне забруднення водних ресурсів, виходить за межі національних кордонів і ускладнює розробку і впровадження рішень. Як зазначалося вище, основною стратегією для вирішення цих проблем були міжнародні природоохоронні режими. Хоча на сьогоднішній день підписано понад 1700 багатосторонніх і двосторонніх природоохоронних угод, їхня ефективність у кращому випадку неоднозначна [351].

У соціально-політичному плані масштабні екологічні проблеми впливають на прийняття рішень на місцевому, субнаціональному, державному та транснаціональному рівнях і самі зазнають впливу від нього. Загальним рецептом для вирішення багаторівневого характеру екологічних проблем є розробка механізмів управління на різних рівнях соціальної та інституційної агрегації. Багаторівневе управління покликане протидіяти фрагментації, яка характерна для прийняття рішень на основі галузевого підходу або, до того ж, для прийняття рішень, організованих за територіальним, соціальним та політичним поділом. Залучення державно-приватних мереж до багаторівневого управління може посилити представництво різноманітних інтересів, на які впливають екологічні проблеми. Водночас конфігурація стратегій масштабного управління також сприяє пошуку компромісів і соціальному навчанню, часто уможливлуючи менш формальні способи прийняття рішень, більшу прозорість і вищий рівень репрезентативності [390].

Механізми масштабного врядування все частіше формуються недержавними суб'єктами, включно з неурядовими організаціями, транснаціональними екологічними організаціями, міжурядовими та багатосторонніми організаціями, ринковоорієнтованими суб'єктами (наприклад, транснаціональні та багатонаціональні компанії), а також епістемічними

спільнотами [241]. Ці нові актори впроваджують інноваційні інструменти та механізми й позитивно впливають на співвідношення сил на політичній арені [284], навіть якщо їхній трансформаційний потенціал піддається сумніву [412].

Позачасові наслідки екологічних проблем є особливо серйозними через дві основні перешкоди для дій: ефект порівняння і невпевненість у причинно-наслідкових зв'язках, що стосуються довгострокових змін у довкіллі. Ефект порівняння, який частково є наслідком високих ринкових ставок дисконтування, – це тенденція нехтувати добробутом майбутніх поколінь і вірити в силу технологій та технологічних змін, які здатні потурбуватися про деградацію довкілля та дефіцит природних ресурсів. Це означає, що люди, швидше за все, «витрачають» навколишнє середовище зараз і сильно дисконтують майбутнє [399]. У поєднанні з уявною високою вартістю дій, які змінять існуючі траєкторії економічного розвитку, невизначеність у науці щодо причин і наслідків деградації довкілля часто призводить до позиції «нічого не робити, поки не дізнаємося більше», що значною мірою відображено в сучасній політиці деяких країн, які є найбільшими емітентами парникових газів. Багато наслідків глобальної зміни клімату для людини та екосистем досі не визначені, а розробка та впровадження політики, необхідної для скорочення викидів, є досить дорогим як з економічного, так і з політичного погляду.

Наведений вище аналіз змін і викликів, пов'язаних з екологічним врядуванням, за чотирма різними темами, показує, що між ними існують цікаві паралелі, незважаючи на численні (і очікувані) відмінності в тому, як змінюється структура врядування внаслідок глобалізації та децентралізації. Він також демонструє зростаючу важливість міжмасштабного управління, ринкових інструментів та індивідуальних стимулів. Мабуть, найочевидніша із цих паралелей пов'язана з появою альтернативних інституційних форм управління. Деякі з нових форм управління є інноваційними гібридами між традиційно визнаними соціальними ролями, які відіграють ринки, держави і, віднедавна, громади. Інші є результатом більш чіткого усвідомлення того, що ефективність того, що традиційно вважалось чистою формою управління, заснованою на

ринку або державі, може бути результатом існуючих відносин між суб'єктами ринку, держави та громадянського суспільства. На рис. 5.4 представлено схематичну структуру для класифікації стратегій екологічного управління, оскільки вони ґрунтуються на діях трьох різних соціальних механізмів.

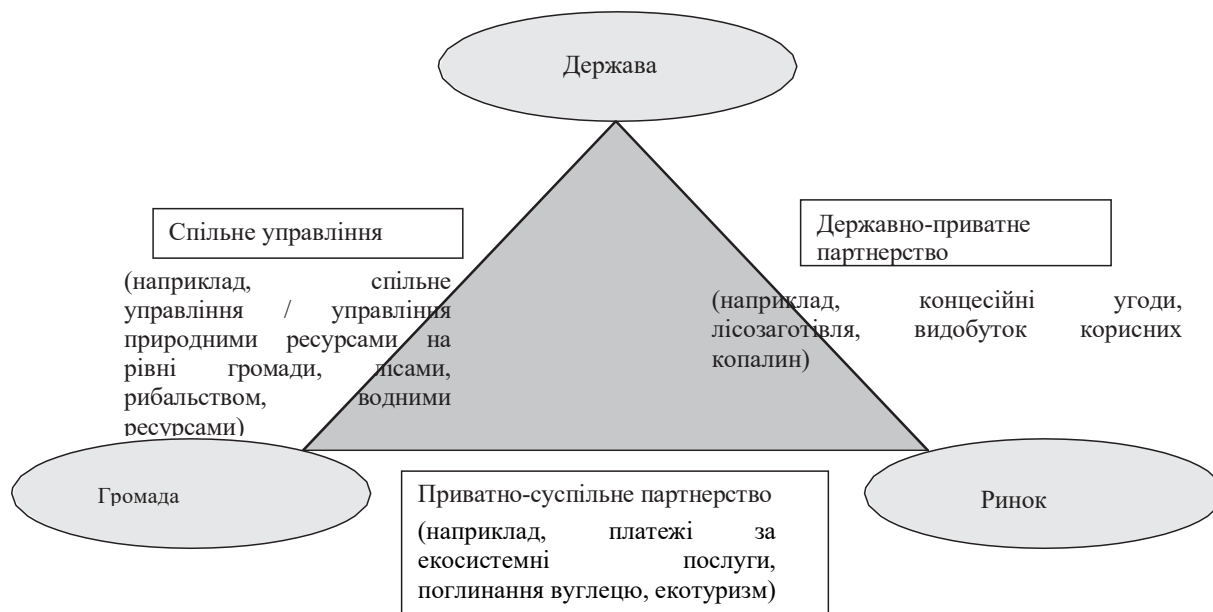

Рис. 5.4. Механізми та стратегії екологічного врядування, управління природними ресурсами на рівні громади (CBNRM) [260].

Наголос на цих соціальних механізмах є відображенням ранніх дискусій про навколишнє середовище, у яких стратегії екологічного управління розглядалися як особливо необхідні для подолання зовнішніх ефектів, що впливають із природи екологічних ресурсів і процесів, які є суспільними благами. Деякі автори вважали, що для подолання цих зовнішніх ефектів необхідні дії держави; інші, припускаючи, що зовнішні ефекти можуть призвести до провалу ринку, виступали за більш чітке визначення прав власності, що дасть змогу сформуватися функціонуючим ринкам. Аргументи, висунуті вченими-суспільствознавцями, враховували ці політичні приписи і визначили громади як третій потенційний осередок екологічного управління. Ці зусилля, спрямовані на підтримку стратегій державного, ринкового та громадського управління, були побудовані на визнаних сильних сторонах конкретної соціальної сфери або механізму, що розглядається: здатність до дій у різних юрисдикціях за підтримки

державної влади; мобілізація основних людських стимулів через ринковий обмін; розгортання солідарних відносин і специфічних для певного часу й місця знань, втілених у громадах [361].

Однак, за останні півтора десятиліття велика кількість досліджень виявила можливості для більш тонких аргументів щодо гібридних форм співпраці, які перетинають лінії розмежування, представлені ринками, державою та громадами. Три основні форми, які визначені на рис.5.4 – управління (між державними установами та громадами), державно-приватне партнерство (між державними установами та ринковими суб'єктами) та приватно-соціальне партнерство (між ринковими суб'єктами та громадами) – включають спільні дії принаймні у двох соціальних механізмах/сферах основного трикутника і відповідають десяткам, якщо не сотням конкретних експериментів, в яких соціальні суб'єкти, що входять до їхнього складу, отримують різний рівень акцентування уваги. Вони одночасно ілюструють динамічний і швидкозмінний характер сучасного екологічного врядування. Поява цих гібридних форм екологічного врядування ґрунтується на визнанні того, що жоден окремий суб'єкт не має можливості вирішити численні аспекти, взаємозалежності та масштаби екологічних проблем, які на перший погляд можуть здаватися досить простими. Отже, залучення ринкових суб'єктів до екологічної співпраці, як правило, спрямоване на усунення неефективності дій держави, часто шляхом створення конкурентного тиску у сфері надання екологічних послуг. У цьому ж ключі ринкові суб'єкти також розглядаються як такі, що сприяють підвищенню прибутковості використання природних ресурсів. Вважається, що залучення громадськості та місцевого населення до екологічного врядування дає змогу отримати інформацію, яка може допомогти у вирішенні складних екологічних проблем і водночас забезпечити більш справедливий розподіл вигод від екологічних активів. Вищий рівень участі різних зацікавлених сторін та схвалення державних органів влади може допомогти подолати дефіцит демократії та брак легітимності, які часто асоціюються з ринковими інструментами. Крім того, державні суб'єкти нібито створюють можливість для

того, щоб фрагментарні соціальні дії децентралізованих громад і ринкових суб'єктів стали більш узгодженими і водночас більш авторитетними.

Другою очевидною паралеллю в обговоренні різних тем, пов'язаних з екологічним управлінням, є те, що в рамках гібридних стратегій можна помітити мобілізацію індивідуальних стимулів, яка спочатку була ядром ринкових інструментів, а зараз стає все більш поширеною. Отже, сучасні стратегії співуправління, на відміну від своїх історичних аналогів, зосереджуються на тому, як окремий суб'єкт реагуватиме на зусилля з управління. Через такий розрахунок індивідуальних реакцій децентралізоване екологічне управління має на меті викликати добровільну співпрацю тих, хто підпорядковується цілям управління [228]. Наголос на добровільній співпраці навіть спонукав деяких дослідників стратегій управління, що ґрунтуються на стимулюванні, назвати їх «управлінням без уряду» [382, с. 652).

З огляду на те, наскільки апеляція до індивідуального інтересу є частиною нових стратегій екологічного управління, можна зробити висновок, що в основі інструментів управління, пов'язаних із соціальними зобов'язаннями громадянського суспільства, ринковою політикою та механізмами добровільного дотримання вимог, лежить повсюдна спроба реструктуризувати стимули та ставлення до довкілля на рівні агентів [385]. Те ж саме стосується державно-приватного та суспільно-приватного партнерства, кожне з яких стало можливим завдяки такому рівню оцінки корпоративних структур та ринкових суб'єктів, який було б неможливо уявити в 1970-х роках [301]. Тут логіка ефективності, яка є ознакою ринкової організації виробництва, також починає колонізувати мету збереження довкілля та сталого розвитку.

Зміна конфігурації екологічного управління в такий спосіб, що держава більше не є єдиним суб'єктом, який вважається здатним вирішувати проблеми екологічних екстерналій, має багато наслідків, але не всі з них легко сприймаються тими, хто занепокоєний екологічними наслідками. Зосередження уваги на індивідуальних стимулах, створення нових прав власності та ринків щодо води чи вуглецю, а також заохочення корпоративного сектору (якщо

політичне середовище уможлиблює більш широке державно-приватне та суспільно-приватне партнерство) деякі науковці трактують як кроки, спрямовані на збільшення дефіциту демократії та підвищення рівня нерівності у розподілі екологічних ресурсів. Ті, хто має більший доступ до цих нових механізмів і більше знань про них, швидше за все, отримають від них більшу вигоду. Інші вчені висловлюють значну стурбованість щодо ймовірних результатів більш ретельного залучення ринкових суб'єктів до екологічного управління, яке Ліверман [341], серед інших, назвав «комерціалізацією природи». Більша ефективність використання природних ресурсів для багатьох еквівалентна вищим темпам видобутку й в такий спосіб піднімає питання справедливості між поколіннями.

Для вчених, які дотримуються радикальної політекономічної точки зору, не існує нового підходу до глобального екологічного управління; скоріше, передбачувані нові механізми управління є трохи більше, ніж природною еволюцією традиційної режимної політики, оскільки аутсайтери та безправні групи продовжують мати мало можливостей брати участь у сучасних зусиллях з управління, незважаючи на більшу інкорпорацію суб'єктів громадянського суспільства [284]. Тут ключові відмінності між моделями нового глобального екологічного управління і старими концепціями теорії режимів стосуються ролі і значення, що надається членам глобального громадянського суспільства, яке розуміється як сфера добровільних суспільних об'єднань, розташованих вище індивіда й нижче держави, а також за межами державних кордонів. Форд [284], наприклад, стверджує, що риторика участі суспільства, яка з'явилася у Звіті Брундтланд, мало змінила політику режиму, оскільки вона не змогла демократизувати сам переговорний процес. Нові форми глобального екологічного управління та нові гравці, які до них долучилися, можуть розглядатися як такі, що просто відображають існуючий розподіл влади, а не як такі, що змінили щось фундаментальне. Дійсно, глобальне екологічне управління розглядається як вбудоване в неоліберальну політичну економію, яка є гегемоністською в неограмшанському розумінні, що домінуючі владні

відносини підтримуються як за згодою, так і за допомогою примусу [284]. У цьому сенсі глобальне екологічне управління є частиною ширшого порядку денного корпоративних інтересів, розробленого для сприяння економічній глобалізації та регулювання діяльності як неурядових організацій, так і національних держав [273]. У світі слабких держав, стримуючих дій і концентрації влади, корпоративні інтереси й багатосторонні організації можуть контролювати й переосмислювати природоохоронну діяльність як засіб легітимізації своєї моделі розвитку. Ці домінуючі інтереси надають більшої ваги аспекту вирішення проблем нових інструментів, а не пом'якшенню нерівних владних відносин, які нова система також продовжує зберігати. Дійсно, суб'єкти, які несуть найбільшу відповідальність за деградацію природи, визначають умови захисту довкілля. «Управління знизу», представлене роллю громадських рухів і протестами проти таких організацій, як транснаціональні корпорації, СОТ і Міжнародний валютний фонд, наразі є єдиним визнаним викликом, незважаючи на ризик того, що його теж можуть кооптувати [368].

На противагу цьому, включення ширшого кола соціальних акторів, таких як приватні та корпоративні інтереси, виправдане необхідністю гарантувати, що гравці з правом вето, чий «голос» або «вихід» може поставити під загрозу державні дії, погоджуються з політичним вибором. Обґрунтування полягає в тому, що якщо ці елітні актори отримають привілейований простір для участі, вони не матимуть стимулів використовувати своє право вето або перешкоджати процесу прийняття рішень. Більше того, віра в ефективність ринкових форм управління, які дають позитивні результати, виправдовує компроміси заради «більшого блага». Радикальні політекономісти, однак, стверджують, що це навряд чи є виправданням легітимності й що просте залучення більшої кількості соціальних акторів не обов'язково робить системи врядування більш демократичними [346]. Хоча прихильники нових форм врядування стверджують, що дефіцит демократії в них не гірший, ніж у традиційній представницькій демократії [367], критики вказують на те, що вони не відповідають нормативним моделям дорадчої демократії, справедливість якої ґрунтується на рівній участі

всіх зацікавлених сторін. Непрозорість мереж управління може перешкоджати широкій громадськості ідентифікувати та оцінювати роль конкретних агентів, таких як експерти, які відіграють важливу роль у формуванні відповідних питань та порядку денного дій. Наприклад, у випадку екологічних питань із потенційно катастрофічними наслідками (наприклад, глобальна зміна клімату), домінування «менш демократичної» експертної політики виправдовується нагальністю та гостротою проблеми.

Ринкові та індивідуальні інструменти та багаторівневі системи управління також можуть мати негативний вплив на спроможність політики, особливо щодо екологічних проблем. У багаторівневих системах управління «денаціоналізація» державності, що емпірично відображається в «розмиванні» державного апарату, реорганізовує старі та нові міста територіально і функціонально, але не завжди на краще [311]. Дійсно, глобалізація та субнаціональні виклики призвели до появи зміненої держави, яка одночасно передає владу вгору до наднаціональних органів і вниз до регіонального та місцевого рівнів [369], змінюючи спосіб розподілу повноважень щодо вироблення політики. Така передача влади на різні рівні прийняття рішень може вже негативно вплинути на політичну спроможність сучасної держави [364]. Гібридні режими екологічного управління та нові партнерства, що виникають між галузевими підрозділами, свідчать про те, що держава не є єдиним, а, можливо, навіть не найважливішим актором в управлінні. Проте прихильники більшої ролі держави стверджують, що, особливо у випадках, коли необхідна перерозподільна політика (наприклад, адаптація), малоймовірно, що ринкові або гібридні форми управління зможуть багато чого досягти.

Висновки до розділу 5

1. Сконцентрувавшись на оцінці екосистемних послуг агролісомеліорації, виявилось, що не всі послуги можна легко оцінити, тому в дослідженні було виділено найбільш значущі, які можуть бути оцінені і прийняті усіма частинами схеми ПЕП. Вважаємо, що чітке визначення індикаторів є

ключовим для прийняття обґрунтованих рішень щодо регулювання екосистемних послуг. Було розроблено список екосистемних послуг, які можуть бути оцінені в умовах України, і проведено SWOT-аналіз визначення їх придатності для реалізації. Наголошено, що важливо розробляти екосистемні послуги, які будуть релевантними, прозорими, науково-обґрунтованими та практично здійсненними.

2. Розглянуто, що ринкові та індивідуальні інструменти, а також багаторівневі системи управління можуть мати негативний вплив на спроможність політики, особливо в контексті екологічних проблем. Вважаємо, що децентралізація державності у багаторівневих системах управління може призводити до "розмивання" національного державного апарату, що не завжди приносить позитивні наслідки; глобалізація та субнаціональні виклики реорганізують спосіб розподілу повноважень щодо вироблення політики, що може негативно впливати на політичну спроможність держави. Отже, гібридні режими екологічного управління та нові партнерства свідчать про зміну ролі держави в управлінні, проте прихильники більшої ролі держави вважають, що у деяких випадках лише держава може забезпечити необхідну перерозподільну політику, наприклад, адаптацію до змін клімату.

ВИСНОВКИ

Фінансова політика природокористування спрямована на забезпечення сталого розвитку, збереження природних ресурсів та мінімізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище. Ефективне фінансове регулювання в цій сфері сприяє раціональному використанню ресурсів та підтримці екологічного балансу для майбутніх поколінь. Фінансова політика природокористування також включає в себе стимули для впровадження екологічно чистих технологій та відновлювальних джерел енергії. Вона допомагає залучати інвестиції у проекти, що сприяють охороні довкілля та зменшенню викидів шкідливих речовин. Крім того, такі політики можуть підтримувати освіту та підвищення обізнаності населення щодо важливості відповідального ставлення до природних ресурсів.

1. У процесі дослідження визначено та концептуалізовано поняття «фінансова політика природокористування» як комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами, спрямований на стале використання природи. У дисертації розглянуто це поняття як принципи та функції формування, розподілу та перерозподілу фінансів, що відбуваються на різних рівнях – від місцевого до міжнародного. Особлива увага приділяється специфіці процесів природокористування, які необхідно враховувати для забезпечення стійкого розвитку, екологічної рівноваги, соціальної справедливості, а також для ефективного реагування на екологічні зміни та природні катастрофи. Підкреслюється значення глибокого розуміння взаємозв'язку між фінансовою політикою та природокористуванням, що відкриває перспективи для розробки нових фінансових інструментів і стратегій. Упровадження визначених правил сприятиме формуванню більш стійкої та адаптивної фінансової системи, що враховує як поточні, так і майбутні екологічні виклики.

2. Розроблено концептуальні засади парадигми фінансової політики природокористування, які базуються на обґрунтованій системі заходів, спрямованих на створення теоретико-методологічного базису для визначення

та реалізації пріоритетних напрямів у сфері фінансової політики природокористування й екологічно орієнтованого економічного розвитку країни. Представлено наукові підходи до визначення фінансових пріоритетів, які обґрунтовані на сучасному науково-теоретичному базисі й дозволяють вибудувати фінансову політику, що більш повно відображає комплексність взаємодії між економікою, суспільством і природним середовищем. На відміну від сучасних підходів, які часто зосереджені на короткострокових економічних інтересах, запропоновані підходи покликані забезпечити довгострокову сталість і збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Вони визначають фінансові пріоритети, які сприяють зменшенню екологічного впливу, підтримці біорізноманіття та загальному поліпшенню якості життя.

3. Уточнено поняття та класифікацію видів фінансового потенціалу як комплексу наявних і потенційно мобілізованих фінансових ресурсів держави. З огляду на сучасні виклики у сфері природокористування, розширено розуміння процесів формування, розподілу, перерозподілу, використання, накопичення та збільшення фінансових активів для забезпечення сталого розвитку й екологічної стійкості.

Впровадження цього уточненого підходу сприяє формулюванню фінансової стратегії держави з акцентом на екологічну відповідальність і стійкість, що дає змогу створити більш ефективну й адаптивну систему управління фінансовими ресурсами. Запропоновано фундаментальні вихідні точки для розробки політики, що відповідає сучасним екологічним і соціальним потребам суспільства, та водночас забезпечує ефективне використання фінансових ресурсів держави.

4. Проведено детальну систематизацію чинників, що впливають на природокористування, яка обумовила виокремлення сутнісно-типологічних груп, що лежать в основі цілісного механізму фінансової політики. Таке уточнення поряд з виявленими зв'язками між різними елементами фінансової системи та природокористуванням сприяє ефективнішій реалізації визначених цілей сталого розвитку.

На основі розробленого підходу забезпечується прийняття більш виважених та обґрунтованих рішень, які сприятимуть сталості й екологічній безпеці на національному рівні. Окрім того, такий підхід забезпечує інструментарій для визначення пріоритетів і розробки довгострокових стратегій, що є ключовим для відповідального та збалансованого використання природних ресурсів.

5. Досліджено і систематизовано взаємозв'язки між особливостями природокористування та фінансовою політикою в Україні, підсумком чого стали обґрунтування та структуризація особливостей застосування фінансових інструментів природокористування з розподілом на державному та місцеві рівнях. Це становить теоретико-методичну основу для планування фінансових інструментів регулювання природокористування на визначених рівнях та допомагає визначити найбільш ефективні напрями їх використання.

Візуалізація цих структур і процесів обумовлює чітке розуміння того, як фінансова політика може бути оптимізована для підтримки сталого використання природних ресурсів, забезпечуючи при цьому економічне зростання і соціальний розвиток. За допомогою такого підходу здійснюється оптимальна оцінка поточних і майбутніх потреб та адаптація фінансової стратегії природокористуванню.

6. Систематизовано найвагоміші виклики у сфері природокористування, від яких безпосередньо залежить вдосконалення теоретико-методичного інструментарію фінансової політики природокористування. Застосований еволюційний підхід дав змогу виявити глибинні зв'язки між змінами у природному середовищі та необхідністю адаптації фінансової політики таким чином, щоб вона адекватно відповідала на екологічні та соціально-економічні виклики сучасності. Це стало основою для розробки конкретних рекомендацій для політичних і фінансових інституцій України щодо фінансової політики природокористування.

7. Розширено наукове розуміння стратегічних пріоритетів розвитку інвестиційного забезпечення сталого розвитку через удосконалення наукових

підходів до їх визначення. Запропоновані пріоритети підкреслюють комплексність підходу до інвестиційного забезпечення сталого розвитку, враховуючи потребу в збалансованому використанні природних ресурсів і підтриманні їх належної якості.

Це може сприяти підвищенню ефективності фінансової політики природокористування, дозволяючи їй бути більш пристосованою до змінних умов і викликів, з якими стикається суспільство у сфері природокористування. Застосування цих науково-теоретичних обґрунтувань забезпечить покращення управління природокористуванням, а також стимулюватиме залучення інвестицій в охорону довкілля та використання природних ресурсів. Запропоновано підходи до формування пріоритетів, що становлять значний вклад у теорію сталого розвитку і надають практичний інструментарій для політичних рішень у сфері фінансової політики природокористування. Вони спрямовані на забезпечення збалансованої взаємодії між економічним розвитком та екологічним благополуччям, що є важливим для майбутнього України і світової спільноти загалом.

Це уточнення має важливе значення для розроблення ефективних підходів до післявоєнної відбудови, особливо в контексті екологічних викликів та сталого розвитку. Використання матеріалів плану повоєнної відбудови забезпечує цільову реалізацію інвестицій у критично важливі сфери природокористування, що є ключовим для відновлення економічної стабільності й екологічної безпеки країни за умови обмеженості ресурсів.

Подальше формування практичних засад відбудови на основі цих стратегічних пріоритетів дозволить Україні не просто відновити, а й втілити передові практики сталого розвитку. Такий підхід сприятиме створенню міцної основи для довгострокового розвитку, що враховує потреби природного середовища та сприяє відповідальному використанню природних ресурсів.

8. Реалізація запропонованих методичних рекомендацій щодо впровадження принципів фінансової політики природокористування сприятиме ефективнішому фінансуванню сектору природокористування і забезпечуватиме

чітку відповідність між екологічними потребами суспільства і бізнесу та фінансовою підтримкою з боку держави. Подальше втілення цих рекомендацій дасть змогу Україні досягти балансу між збереженням природних ресурсів і задоволенням потреб суспільства та бізнесу в умовах обмежених ресурсів, що є ключовим для сталого розвитку країни.

9. Запропоновано підходи до класифікації фінансових інструментів регулювання природокористування на основі побудови матриці. Виділено класифікаційну ознаку «за характером впливу на формування фінансової політики природокористування», яка може бути теоретико-методологічною основою формування фінансової політики природокористування, забезпечуючи необхідність цільового використання інструментарію з урахуванням конкретних цілей і завдань сталого розвитку.

Обґрунтовано, що адаптація цих інструментів до специфіки українського контексту природокористування дозволяє забезпечити їх ефективність і спрямованість на досягнення стратегічних цілей: збереження біорізноманіття, раціональне використання природних ресурсів і запобігання екологічним ризикам. Встановлено, що застосування доповненої класифікації у процесах планування та прийняття рішень на різних рівнях управління призведе до більш осмисленого та відповідального відношення до природних ресурсів, зміцнення фінансової стійкості у сфері природокористування, та, в кінцевому підсумку, підвищення якості життя населення.

10. Картографічний аналіз фінансового механізму природокористування підтвердив, що попри зниження загального обсягу бюджетних видатків на охорону навколишнього середовища, екологічних податків і ресурсних платежів пропорційна структура цих показників залишилася без змін. Це свідчить про стійкість і ефективність існуючих фінансових механізмів управління природними ресурсами. Збереження структури видатків і податків, незважаючи на зміни в загальному фінансуванні, вказує на наявність чіткої та послідовної фінансової стратегії, яка може адаптуватися до економічних викликів без втрати своєї ефективності в довгостроковій перспективі. Такий підхід має важливе

значення для подальшого вдосконалення політики управління природними ресурсами та забезпечення їх сталого використання.

11. У процесі формалізації обґрунтування інвестиційної стратегії держави у сфері фінансування охорони навколишнього природного середовища через економіко-математичне моделювання виявлено залежності між величиною державних видатків на охорону природи, інвестиціями в цей напрям і надходженнями від екологічного податку. Результати моделювання доводять, що збільшення інвестицій та ефективне використання екологічних податків можуть значно знизити викиди забруднюючих речовин. Це дозволяє вдосконалити методичний інструментарій механізму інвестиційного забезпечення, забезпечуючи більш ефективне та цілеспрямоване фінансування сфери екології. Такий підхід не тільки сприяє сталому розвитку довкілля, але й забезпечує державу надійним методичним фундаментом для розробки та реалізації інвестиційних стратегій, які відповідають сучасним викликам і потребам охорони навколишнього середовища.

Таке удосконалення методичного інструментарію механізму інвестиційного забезпечення дозволяє не лише вирішувати поточні екологічні проблеми, а й прогнозувати майбутні тенденції, що ведуть до стійкого природокористування та відповідального ставлення до довкілля в контексті соціально-економічного розвитку країни.

12. За результатами проведеного дослідження встановлено, що обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря обернено пропорційні інвестиціям в охорону навколишнього природного середовища: чим більша сума інвестицій, тим менші викиди в Україні. Зокрема, доведено, що такі ж залежності існують і в країнах-сусідах: Польщі і Румунії.

13. Обґрунтовано необхідність розробки механізму платежів за екосистемні послуги, який є фундаментальним для забезпечення сталого розвитку на локальному рівні. Сформульована методична інфраструктура для проведення експерименту на території типового старостату, яка демонструє потенціал авторського підходу в практичному застосуванні та підкреслює

можливість його масштабування для вирішення конкретних екологічних і соціальних проблем громади.

Експериментальне впровадження такої системи платежів показало, що вона може ефективно збалансувати інтереси громад і бізнесу, сприяючи самоорганізації та створенню умов для ефективного використання природних ресурсів. Такий підхід веде до покращення екологічного стану територій, а також до економічного зростання за рахунок залучення інвестицій в екологічно відповідальні проекти. Візуалізація методології дозволяє наочно представити всі етапи процесу, що сприяє кращому розумінню та прийняттю цієї моделі всіма зацікавленими сторонами.

14. Здійснено порівняльний аналіз інституційної структури природокористування щодо використання фінансових інструментів у Європейському Союзі, Сполучених Штатах Америки та Україні. Систематизація цієї структури забезпечує ґрунтовну основу для залучення та адаптації найкращих практик розвинених країн у сфері фінансової політики природокористування.

Аналіз підходів, які використовуються в цих країнах, дає змогу Україні вивчити ефективні механізми впровадження фінансових інструментів і методи їх виконання, а також визначити потенційні напрями вдосконалення власної системи природоохоронної діяльності. Втілення цих знань і досвіду дозволить підвищити ефективність екологічного регулювання та управління, зміцнити правову та фінансову базу природоохоронної інфраструктури в Україні, сприяючи сталому розвитку та збереженню природних багатств країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І. В. Стан та перспективи фінансового забезпечення сільського розвитку. *Наукові горизонти*. 2018. № 5 (68). С. 44–51.
2. Агробізнес України. *Аграрна біржа* : веб-сайт. URL: http://agrex.gov.ua/wpcontent/uploads/Infografika_silskogogospodarstvaUkrainividBakerTillytaLatifundist.pdf (дата звернення: 10.12.2022).
3. Алексеев І. В., Лопушняк Г. С., Ливдар М. В. Бюджетний механізм і соціально-економічний розвиток регіонів : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2014. 248 с.
4. Андреєва Н. М., Харичков С. К. Екологоорієнтовані інвестиції в систему забезпечення ресурсоекологічної безпеки. Одеса : Ін-т проблем ринку і екон.-еколог. досліджень НАН України, 2000. 196 с.
5. Аніщенко В. О. До питання щодо вдосконалення теоретико-методологічних засад екологічного інвестування. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 8(74). С. 175–183.
6. Аніщенко В. О., Галькевич Т. Л. Інформаційне забезпечення сталого розвитку в управлінні регіонами (на прикладі Чернігівської області). *Продуктивні сили і регіональна економіка*. Київ : РВПС України, 2003. Ч. 1. С. 189–194.
7. Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки. *Фінанси України*. 2005. № 5. С. 54–59.
8. Баб'як О. С.; Біленчук П. Д.; Чирва Ю. О. Екологічне право України: навч. посіб. Київ : Атіка. 2001. 216 с.
9. Баранік Н. М. Фінансовий механізм аграрного природокористування в Україні. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит»*. 2005. № 1. С. 344–351.
10. Барвінченко В. І. Наукові аспекти родючості та функцій ґрунту у формуванні урожаю. Наукові доповіді НУБіП України. 2013. № 1 (37). URL:

https://nd.nubip.edu.ua/2013_1/13bvi.pdf (дата звернення: 10.12.2022).

11. Бардась В. Удосконалення фіскального регулювання природокористування крізь призму досягнення фіскального оптимуму Лаффера. *Економіст*. 2013. № 10. С. 42–45.

12. Бардась В. Фіскальне регулювання природокористування в Норвегії та Україні: перспективи подолання інституціональних розривів. *Економіст*. 2012. № 1. С. 51–54.

13. Барський Ю. М. Економіко-статистичний аналіз природокористування регіонів України. *Економіка та держава*. 2015. № 4. С. 11–14.

14. Барський Ю., Романчук К. Теоретичні аспекти формування поняття «природокористування». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 14 (339). С. 11–16.

15. Беляєва О. Л., Беляєв Г. Є. Методи управління природоохоронною діяльністю в розвинених країнах. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Проблеми екології*. 2007. № 1–2. С. 151–155.

16. Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. С. Гиляров. М.: Сов. энциклопедия, 1986. 831 с.

17. Білоскурський Р. Р. *Механізми державного регулювання в системі еколого-економічного розвитку України. Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. Вип 1. С. 14–27.

18. Богдан Т. П. Фіскальні правила як важлива складова прогресивних фіскальних інститутів. *Фінанси України*. 2016. № 4. С. 7–26.

19. Бодаковський В., Ванькович Д. Науково-методичні аспекти дослідження комплементарності між економічними категоріями фінансова система, механізм та інфраструктура. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 4, С. 22–30.

20. Боронос В. Г. Фінансовий потенціал території у державній фінансовій політиці: методологія і практика управління : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.08. Суми, 2012. 37 с.

21. Боронос В. Г., Карпенко І. В. Фінансові інструменти регулювання

процесу реалізації екологічної політики розвитку регіону. *Механізм регулювання економіки*. 2012. № 4. С. 139–146.

22. Бредіхіна В. Л. Платність спеціального природокористування як інструмент забезпечення збалансованого використання природних ресурсів. *Проблеми законності*. 2022. № 157. С. 147–163.

23. Бублик М. І., Дякунчак Р. М. Екологічне страхування як механізм відшкодування наслідків надзвичайних ситуацій. 2011. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14042802.pdf> (дата звернення 10.12.2022).

24. Буканов Г. Економічні інструменти реалізації державної екологічної політики. *Аспекти публічного управління*. 2020. № 8 (5). С. 5–12.

25. Буряк П. Ю., Карпінський Б. А., Залуцька Н. С. Податковий контроль. Київ : Хай-Тек Прес, 2007. С. 34

26. Бюджет України 2021 : Статистичний збірник / Міністерство фінансів України. Київ, 2022. 279 с.

27. В більшості областей України лісосмуги перебувають у критичному стані – дослідження. *AgroPolit.com* : веб-сайт. URL: <https://agropolit.com/news/15329-v-bilshosti-oblastey-ukrayini-lisosmugi-znahodyatsya-v-kritichnomu-stani--doslidjennya> (дата звернення 17.07.2021).

28. Ванькович Д. В. Теоретико-методологічні засади та механізм реалізації фінансової політики в Україні : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / Львів. нац. універ. ім. Івана Франка. Львів, 2014. 425 с.

29. Веклич О. О. «Зелений» валовий внутрішній продукт України. *Джерело тижня*. 2012. №8 (56). С. 5.

30. Веклич О. О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні. Київ : УІДНСіР, 2003. 88 с.

31. Веклич О. О. Фінансові інструменти вилучення екологічної ренти. *Економіка України*. 2008. № 9. С. 27–37.

32. Видатки. *Openbudget* : веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program>. (дата звернення: 16.11.2023).

33. Виклюк М. І. Фінансовий потенціал агропромислових підприємств у контексті реалізації державної фінансової політики. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2017. № 44. Т. 2. С. 64–70.

34. Віленчук О. М. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України. *Економіка України*. 2009. № 3. С. 80–87.

35. Віленчук О. М. Особливості використання екологічного страхування. *Облік і фінанси АПК*. 2017. URL: <https://magazine.faaaf.org.ua/metodika-viznachennya-ekonomichnoi-dodanoi-vartosti.html> (дата звернення 10.12.2022).

36. Водний кодекс від 06.06.1995 р. №213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>

37. Волога як лімітуючий фактор. Як знизити вплив посухи на врожайність. *SuperAgronom.com* : веб-сайт. URL: <https://superagronom.com/articles/383-vologaya-yak-limituyuchiy-faktor-yak-zniziti-vpliv-posuhi-na-vrojaunist> (дата звернення 10.08.2023).

38. Воронин І.В., С. А. (1975). Экономическая эффективность в лесохозяйственном и агролесомелиоративном производствах . *Лесн. Пром-сть*, 109.

39. Все про енергоефективність в Україні. *Платформа з енергоефективності* : веб-сайт. URL: <https://eeplatform.org.ua/vse-pro-energoefektivnist-v-ukrayini/#:~:text=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%20%D1%89%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%94%20%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%BE> (дата звернення 10.12.2023).

40. Гадзало А. Я. Категоріальне визначення поняття «природокористування» в контексті транскордонного співробітництва. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5935> (дата звернення: 10.11.2020).

41. Галушкіна Т. П., Кравцова Л. А. Формування інституту екологічних

податків в Україні. *Економічні інновації*. 2011. Вип. 44. С. 57–65.

42. Гамзіна О. М. Напрями вдосконалення екологічного оподаткування в Україні. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2013. С. 182–188.

43. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку : монографія. Київ : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. 864 с.

44. Герасимчук З. В., Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2006. 220 с.

45. Гнатишин М. А. Паризька угода: прогрес в імплементації та торгівельні аспекти. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2019/37.pdf (дата звернення: 10.08.2023).

46. Голяка Д. М., Білоус А. М., Голяка М. А. Фітомаси чагарникових верб у природних фітоценозах Чернігівського Полісся : монографія. Київ : НУБіП України. 2018. 227 с.

47. Голян В. А., Лучечко Ю. М., Заставний Ю. Б., Мединська Н. В. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища в умовах глобальних викликів: пріоритети та особливості. *Економіка та держава*. 2022. № 8. С. 32–41.

48. Голян В. А. Фінансування природоохоронних проектів: аналіз основних тенденцій. *Національна академія наук України* : веб-сайт. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=2474> (дата звернення: 16.01.2023).

49. Голян В. А., Мединська Н. В., Мороз Ю. О., Замлинський О. С. Формування децентралізованої моделі фінансово-економічного регулювання природоохоронної та природо-експлуатаційної діяльності: орієнтація на європейський досвід. *Бізнес Інформ*. 2023. № 7. С. 74–82.

50. Грановська Л. М., Сербіна Р. А. Екологічне страхування в Україні: основні проблеми та шляхи його становлення. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324220128.pdf> (дата звернення: 10.08.2023).

51. Григоренко В. О. Теоретичні основи бюджетно-податкового регулювання процесу формування фінансового потенціалу території. *Ефективна економіка*. 2013. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1807> (дата звернення 10.12.2022).

52. Дем'янишин В. Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів. *Формування ринкових відносин в Україні*. Київ, 2007. Вип. 11 (78). С. 3–11.

53. Дергалюк Б. В., Парфенюк М. В. Економічна сутність поняття «фінансова політика» та принципи її реалізації на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2017. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5574> (дата звернення: 10.12.2022).

54. Державна казначейська служба України. Офіційний сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>. (дата звернення: 16.06.2023).

55. Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 10.08.2023).

56. Дехтяр Н. А. Фінансова політика як складова соціально-економічного розвитку держави. Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. Севастоп. ін. банк. справи УАБС НБУ; Тавр. нац. унів. ім. В. І. Вернадського. Сімферополь : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2013. С. 99–100.

57. Дзядикевич Ю. В., Крайняк О. К. Механізми управління природокористуванням. *Науковий вісник НЛТУ України*. URL: <https://cyberleninka./article/n/mehanizmi-upravlinnya-prirodokoristuvannyam/viewer> (дата звернення: 11.06.2022).

58. Діденко Є. О., Невмержицька С. М. Теоретико-методичні засади державної фінансової політики. *Ефективна економіка*. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5440> (дата звернення: 10.08.2023).

59. Добрянська Л. О., Жарова Л. В., Хлобистов Є. В. Стратегічний потенціал екологічної безпеки: технологія економічного зростання : монографія.

Львів: Український бестселер, 2012. 284 с.

60. Довідник з агролісомеліорації / За ред П.С. Пастернака. Київ: Урожай, 1998. 288 с.

61. Довкілля України 2021 : статичний збірник. Державна служба статистики України, 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/zb_dovkillia_2021.pdf (дата звернення: 10.10.2023).

62. Доходи. *Openbudget* : веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/annual-budget/incomes>. (дата звернення: 16.11.2023).

63. Дребот О. І., Паляничко Н. І., Данькевич С. М. Оподаткування лісогосподарських підприємств України у контексті збалансованого землекористування. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр.* Вип. 2(63): у 2 ч. Ч. 2 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 215–233.

64. Дребот О. І., Тарнавський В. А. Вплив фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування на розвиток ринку земель в Україні. *Економіка та держава*. 2022. №8. С. 25–31.

65. Дребот О. І., Тарнавський В. А. Нормативна грошова оцінка земель як базова складова фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 1. С. 5–10.

66. Дребот О. І., Фурдичко О. І., Яремко О. П. Формування еколого-економічних основ збалансованого розвитку лісового сектору. *Збалансоване природокористування*. 2023. № 4. С. 5–13.

67. Економіка довкілля і природних ресурсів : монографія / Ю. В. Дзядикевич та ін. Тернопіль : Астон, 2016. 392 с.

68. Економіка довкілля і природних ресурсів: навч. посіб. / за заг. ред. П. Т. Бубенка. Харків : ХНУМГ, 2014. 280 с.

69. Економіка природокористування: глосарій основних термінів / за заг. М. А. Хвесика. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». 2018. 94 с.

70. Економічна статистика / Навколишнє природне середовище. *Державна служба статистики* : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 10.08.2023).

71. Європейська система торгівлі викидами та перспективи впровадження системи торгівлі викидами в Україні : аналітичний документ. *Суспільство і довкілля* : веб-сайт. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/449/files/webetsinukraine2018ualayout.pdf> (дата звернення: 10.08.2023).

72. Железна Т. А., Баштовий А. І., Гелетуха Г. Г. Аналіз можливості отримання деревного палива з додаткових джерел в Україні. *Промислова теплотехніка*. 2016. №4, т.38. С. 71–77.

73. Жигір А. А. Фінансові аспекти еколого – економічного регулювання підприємницької діяльності. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4306> (дата звернення: 10.02.2022).

74. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 бер. 2000 р. № 1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

75. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>. (дата звернення: 16.03.2021).

76. Звіт щодо інструментів стимулювання зеленої модернізації промислових підприємств в країнах ЄС та в Україні. 2020. URL: https://livingplanet.org.ua/images/2023/04.032020_zvit.pdf (дата звернення: 10.11.2022).

77. Зеленський А. В. Фінансове регулювання аграрного сектору економіки України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / ДВНЗ «Київський нац. екон. універ. ім. Вадима Гетьмана», 2016. 224 с.

78. Земельний кодекс від 25.10.2001 р. №2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

79. Зміна клімату в Україні та світі : причини, наслідки та рішення для

протидії. *Екодія* : веб-сайт. URL: <https://ecoaction.org.ua/zmina-klimatu-ua-ta-svit.html> (дата звернення: 10.11.2022).

80. Іванова Т. В. Фінансовий механізм природокористування – основа забезпечення еколого-економічної безпеки держави і регіонів. *Матеріали наук.-пр. конф. за міжн. участю «Модернізаційні процеси державного та муніципального управління»*. 2014. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/23461> (дата звернення: 10.11.2022).

81. Іртищева І. О., Крамаренко І. С., Стегней М. І., Бойко Є. О. Економічний механізм забезпечення ресурсозбереження та природокористування в умовах глобальних викликів. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 4. С. 223–231.

82. Іщук Л. І., Ніколаєва А. М., Пиріг С. О. Інвестиційні чинники фінансування природоохоронної діяльності. *Економічний форум*. 2016. № 3. С. 151–155.

83. Караєва Н. В., Корпан Р.В. Методичні підходи до комплексної оцінки ефективності впровадження еколого-економічних рішень, орієнтованих на стабілізацію функціонування суб'єктів господарювання. *Вісник СумДУ*. 2005. № 2(74). С. 1–11.

84. Карпінський Б.А., Герасименко О.В. Фінансова система : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 184 с.

85. Кириленко В. До питання про суть і функції фінансової політики держави. *Світ фінансів*. 2007. № 4(13). С. 94–99.

86. Кирилов Ю. Є., Грановська В. Г. Інвестиційний механізм забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С. 13–18.

87. Кобеля М. Я. Теоретичні положення та суть фінансової політики держави. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 160–164.

88. Ковшун Н. Е., П'ятка Н. С., Жидик І. А. Ефективність екологічного інвестування в Україні. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. 2021. Вип. 3 (95). С. 30–42.

89. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. №132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text>

90. Коптев В. П. Расчет нормативов полезной лесистости на неорошаемых землях Украины. *Лесоводство и агролесомелиорация*. Киев : Урожай, 1972. Вып. 29. С. 9–13.

91. Корбутяк А. Г. Передумови формування ефективного фінансово-економічного механізму підприємства в сучасних умовах. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015. № 5/3 (10). С. 53–57.

92. Косова Т. Д., Деєва Н. Е., Ползікова Г. В. Фінансова архітектура як базис розбудови управління національною економікою. *Економіка та держава*. 2020. № 8. С. 49–52.

93. Косова Т. Д., Стеблянюк І.О. Фінансова політика в аграрному секторі економіки: євроінтеграційний аспект. *Молодий вчений*. 2019. № 4 (68) С. 178–81.

94. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) / Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2007. 336 с.

95. Кремень О. І., Кремень В. М. Фінанси. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 416 с.

96. Криворучкіна О. Країні потрібне екологічне страхування. *Interfax* : веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/759331.html> (дата звернення: 16.11.2022).

97. Кужелєв М.О., Новицька О.В. Державна фінансова політика в сфері охорони навколишнього природного середовища: зарубіжний і національний виміри. *Економічного вісника університету*. Збір. наук. пр. №28/1. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 189–197.

98. Купінець Л. Є., Шершун О. М. Діджиталізація інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної політики природокористування України. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. №3 (69). С. 91–96.

99. Куриленко Н. О. Фінансові ресурси природокористування. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія : Фінанси і кредит.

2005. № 1. С. 356–359.

100. Лабенко О. М. Агрострахування як фінансовий інструмент управління ризиками в сільськогосподарському виробництві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* 2015. Вип. 222. С. 246–254.

101. Лабенко О. М. Аналіз фінансових методів регулювання природокористування в контексті гармонізації українських та європейських фінансових інструментів. *Економіка, управління та адміністрування.* 2023. №3 (105). С. 166–170.

102. Лабенко О. М. Бюджетно-податковий механізм регулювання природокористування. *Світ фінансів.* 2023. №4 (77). С.41–51.

103. Лабенко О. М. Важелі фінансового механізму у сфері природокористування. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* 2014. Вип. 200 (3). С. 200–205.

104. Лабенко О. М. Ефективність податкової системи України в контексті екологічного оподаткування. *Біоресурси і природокористування.* 2012. Том 4, №1-2. С.144–148.

105. Лабенко О. М. Кліматична нейтральність ЄС через податкові ініціативи та декарбонізацію сільського господарства. *Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., секція 1: Біоекономіка і соціальні виклики у формуванні продовольчої безпеки та якості життя, 25 трав. 2023 р. Київ : НУБіП України, 2023. С. 181–183.*

106. Лабенко О. М. Концептуальні підходи політики і механізмів природокористування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. «Економіка».* 2023. Вип. 2 (62). С. 123–128.

107. Лабенко О. М. Особливості фінансового механізму природокористування. *Економічний часопис Волинського національного університету ім. Лесі Українки.* 2023. Т. 3, № 35. С. 95–101.

108. Лабенко О. М. Оцінка інвестиційної діяльності задля збереження навколишнього природного середовища в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2016. Вип. 247. С. 189–195.

109. Лабенко О. М. Оцінка механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 2 (6). С. 245–252.

110. Лабенко О. М. Принципи та основні інструменти фінансової політики природокористування. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. №2 (34). С. 227–235.

111. Лабенко О. М. Проблеми раціонального природокористування в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Сер. «Економічні науки»*. 2023. №4. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-4-8812>

112. Лабенко О. М. Регулювання впливу агровиробництва на екосистему за допомогою платежів за екосистемні послуги. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 вер. 2018 р. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2018. С. 76–77.

113. Лабенко О. М. Справедливість оподаткування в рамках реалізації еколого-трудової податкової реформи. Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., секція 4: Фінансово-кредитна система: проблеми та перспективи, 26-27 квіт. 2012 р. Чортків: ЧППіБ. С. 453–455.

114. Лабенко О. М. Стимулювання сталого водокористування через обов'язкові платежі за екосистемні послуги. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2018. Вип. 284. С. 189–203.

115. Лабенко О. М. Фінансове забезпечення сталого розвитку суспільства. *Журнал «Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання*

науки і практики». 2023. Вип. № 1 (63). С. 88–97.

116. Лабенко О. М. Фінансовий фактор у проблемі збереження навколишнього природного середовища. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 2. С. 96–101.

117. Лабенко О. М. Фінансування програм з охорони навколишнього природного середовища в Україні. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. Фінанси і кредит*. 2013. № 1. С. 29–32

118. Лабенко О. М. Фінансування проектів по відтворенню лісу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(5). С. 137–144.

119. Лабенко О. М., Клименко М. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки інвестицій в охорону навколишнього природного середовища. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. «Економічні науки»*. 2023. № 4. С. 236–243.

120. Лабенко О. М., Мамчур Р. М. Необхідність планування і прогнозування податкових надходжень від сільськогосподарських товаровиробників. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. Гжицького. Серія «Економічні науки»*. 2012. Том 14, №4 (54). С.286–292.

121. Лабенко О. М., Мельник Т. І. Європейська система торгівлі викидами: перспективи та можливості для України. *Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: порядок денний для України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15 груд. 2023 р. Київ. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 155–158.*

122. Лабенко О. М., Сафоник О. В. Аналіз державної підтримки природоохоронних заходів: проблеми фінансування бюджетних програм. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. №4. С. 107–114.

123. Лазаришина І. Д., Негода Ю. В., Олійник Л. А. Вплив європейської політики та екологічного оподаткування на сталий розвиток. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. Вип. 4 (32). С. 301–320.

124. Лазебнік Л. Л. Сутність та компоненти фінансової політики. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 66–74.
125. Латинін М., Біловіцька Ю. Теоретичні підходи до функціонування механізмів державної політики сталого розвитку «зеленої» економіки в Україні. *Науковий вісник : Державне управління*. 2022. № 1 (11). С. 74–91.
126. Латковський П. П. Фінансова політика в умовах військового стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 223 – 227.
127. Лицур І. М., Алексеева Ю. Ю. Фінансово-економічний механізм децентралізованого управління природними ресурсами. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 2. С. 24–30.
128. Лісовий кодекс від 21.01.1994 р. №3852-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
129. Манаєнко І. М. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств електроенергетики. Київ : НТУУ «КПІ», 2016. 157 с.
130. Марчук Ю. М. Фінансово економічний механізм природокористування: інституціональні засади інвестиційної діяльності. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 35–40.
131. Мацієвич Т. Теоретичні засади фінансового механізму та його роль у забезпеченні екологічної політики. *Світ фінансів*. 2015. № 1. С. 128–139.
132. Мединська Н. В., Мороз Ю. О. Надходження рентної плати за користування надрами у місцеві бюджети в контексті модернізації економічного механізму природокористування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2023. № 1. С. 117–126.
133. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку. Ібатуллін Ш. І. та ін Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 52 с.
134. Міщенко В. Концепція платного природокористування в Україні. *Економіка України*. 1993. № 7. С. 68.
135. Міщенко В. С. Зміцнення бази екологічного оподаткування в

Україні: методологія і практика. *Економіка України*. 2016. № 3. С. 75–87.

136. Навроцький С. А. Соціально-економічні аспекти страхування в АПК. Суми : Довкілля, 2004. 316 с.

137. Назаркевич І. Б., Козюк А. В. Значення ресурсних платежів у системі оподаткування України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.3. С. 191–199.

138. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2010 році. Київ : Центр екологічної освіти та інформації. 2011. 254 с.

139. Національний банк презентував Політику щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року. *Національний банк України* : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku>

140. Нестача вологи не дозволяє отримати високий врожай пшениці. *KURKUL* : веб-сайт. URL: <https://kurkul.com/news/8315-nestacha-volog-i-ne-dozvolyaye-otrimati-visokiy-vrojaj-pshenitsi> (дата звернення: 16.01.2023).

141. Нестача вологи призведе до значного зменшення врожайності. *Agroexpert* : веб-сайт. URL: <https://agroexpert.ua/nestacha-volohy-pryzvede-do-znachnoho-zmenschennia-vrozhajnosti/> (дата звернення: 16.01.2023).

142. Нікішина О. В. Методичні рекомендації до оцінки соціально відповідального бізнесу в переробній промисловості України на засадах екологізації. *Економіка харчової промисловості*. 2022. Т. 14, Вип. 1. С. 68–79.

143. Нікола С. О., Гусев А. О. Екологічне оподаткування як інструмент державного впливу на економіку природокористування. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2020. № 4 (115). С. 108–111.

144. Новицька О. В. Альтернативні джерела фінансування державних цільових екологічних програм в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4541&p=1> (дата звернення: 16.01.2021).

145. Новицька О. В. Фінансовий механізм у сфері природокористування.

Науковий вісник : зб. наук. праць 2009. № 3 (46). С. 68–73.

146. Нонік В. В., Полчанов А. Ю. Фінансовий потенціал як економічна категорія. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 5–9.

147. Огонь Ц. Г. Ефективність оподаткування та проблеми раціонального використання й відновлення водних ресурсів. *Фінанси України*. 2010. № 1. С. 16–28.

148. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2001. 240 с.

149. Перелік природоохоронних заходів. *Рівненська обласна державна адміністрація* : веб-сайт. URL: <https://www.rv.gov.ua/perelik-prirodoohoronnih-zahodiv-07072021> (дата звернення: 10.06.2023).

150. Петрецька Н. І. Правове забезпечення раціонального природокористування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Том 2. № 74. С. 28–33.

151. Петрович О. З. Полезахисні лісосмуги в контексті впровадження концепції екосистемних послуг. *Екосистеми их оптимизация и охрана*. 2014. Вип. 11. С. 42–49.

152. Петровська І.О. Фінанси (з елементами статистики фінансів) : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2002. 300 с.

153. Пилипенко А. И. Лесоводственные особенности и мелиоративное влияние полезащитных лесных полос в условиях черноземной Степи Украины. *УСХА*, 1988. 75 с.

154. Пімоненко Т. В., Ус Я., Леус Д. В., Федина С.М. Сучасні еколого-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2017. № 2. С. 57–67.

155. Податковий кодекс України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.10.2022).

156. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання) : монографія / В. Л. Андрущенко, та ін. ; за ред. В. Л. Андрущенко. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2006. 210 с.

157. Поліщук В. М. Аспекти розвитку екологічного оподаткування в контексті трансформації економіки Європи. *Агроекологічний журнал*. 2022. № 3. С. 35–46.

158. Похилько С. В. Інвестиційні механізми «зеленої» економіки. *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. № 1. С. 131–139.

159. Поясник Г. В. Раціональне природокористування: проблеми та перспективи України у глобальній системі природовідтворювальної діяльності. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 2. С. 30–34.

160. Примостка О. О., Захарчук А. О. Корпоративна соціальна відповідальність банків. *Ефективна економіка*. 2016. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5063> (дата звернення: 16.01.2023).

161. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на охорону навколишнього природного середовища. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-2021-%D0%BF> (дата звернення: 11.06.2022).

162. Про затвердження переліку природоохоронних заходів у місті Києві, що фінансуватимуться з Київського міського фонду охорони навколишнього природного середовища у 2021 році. Рішення КМР від 27 травня 2021 року № 1252/1293. URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_zatverdzhennya_pereliku_prirodookhoronnikh_zakhodiv_u_misti_kiyevi_scho_finansuvatimutsya_z_kivskogo_miskogo_fondu_okhoroni_navkolishnogo_prirodnogo_seredovischa_u_2021_rotsi/ (дата звернення: 10.10.2022).

163. Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища. Постанова Кабінету Міністрів України від 7.05.1998 р. № 634. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634-98-%D0%BF> (дата звернення: 11.06.2022).

164. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. №2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>)

165. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 5 бер. 1998 р № 188/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1998. № 38-39, ст.248.*

166. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 р. №2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>

167. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 р. №962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

168. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25. 06. 1991 р. №1264-XII. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 11.06.2021).

169. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 р. №591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>

170. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. №2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>

171. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 р. №2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>

172. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

173. Проекту Плану відновлення України від 21-22 червня 2023 URL: <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>

174. Прокопенко Н. В. Основні механізми управління природоохоронною діяльністю. Екологічний менеджмент у загальній системі управління: збір. тез доповідей Тринадцятої щорічної всеукр. наук. конф. Суми : СумДУ, 2013. С. 120–123.

175. Радченко Л. М., Кризина Н. П. Державне регулювання фінансування

охорони навколишнього середовища: зарубіжний досвід. *Молодий вчений*. 2019. № 7 (71). С. 298–301.

176. Романенко Є. Ринок страхування: тенденції та проблеми. *Персонал*. 2007. №1. URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=426> (дата звернення: 10.08.2023).

177. Романчукевич В. В. Інституційні складові механізму державної фінансової політики сталого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 4. Том 2. С. 131–135.

178. Романчукевич В. В. Розвиток підходів до класифікації складових державної фінансової політики. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 50. Ч. 1. С. 175–178.

179. Сагайдак І. С., Биховченко В. П. Щодо цільового використання коштів фондів охорони навколишнього природного середовища. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7734> (дата звернення: 28.03.2023).

180. Сакаль О. В. Інструменти фінансово-економічного регулювання природокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 930–937.

181. Саксонова О. М. Розвиток та реформування системи фінансування екологічної галузі. *Економіка природокористування і охорони довкілля*: зб. наук. пр. НАН України, Рада з вивчення продуктивних сил України. 2002. 135 с.

182. Сидор І. Фінансова політика держави: теоретичні аспекти та практична реалізація в Україні. *Світ фінансів*. 2009. № 4 (21). С.44-54.

183. Сіташ Т. Фінансова політика держави: прагматика та проблематика. *Академічний огляд*. 2015. № 1. С. 29-34.

184. Соловій І. П. Концепція плати за послуги екосистем: світовий досвід і перспективи її впровадження у лісовому секторі. *Наукові праці Лісівничої академії наук України: збірник наукових праць*. Львів: РВВ НЛТУ України. 2016. Вип. 14. С. 252–258.

185. Сотник І. М. Економічні механізми впровадження інноваційних

концепцій управління відходами виробництва в Україні. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2008. С. 313–318.

186. Справочник по почвозащитному земледілю / Ред. И. Н. Безручко. Урожай, 1990. 280 с.

187. Статистичний щорічник України за 2021 рік. Державна служба статистики України, 2022. 447 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf html (дата звернення: 10.11.2022).

188. Степаненко Б. Теоретичні основи формування фінансового механізму розвитку зеленого бізнесу. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. Ч. 1. С. 192–196.

189. Стефанків О. Фінансово-екологічна політика держави у сфері природокористування. *Галицький економічний вісник*. 2013. №1 (40). С. 106–112.

190. Танклевська Н. С. Методика формування концепції фінансової політики розвитку агропідприємств регіону. *Облік і фінанси АПК*. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/metodika-formuvannya-konceptcii-finansovoi-politiki-rozvitku-agropidприємств-regionu.html> (дата звернення: 16.11.2022).

191. Таранюк К. В. Розвиток фінансового механізму еколого-збалансованого розвитку регіону. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2009. № 2. С. 144.

192. Теорія фінансів: підручник / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.

193. Тимошенко О. В. Фінансовий потенціал як основа соціально-економічного розвитку територіальної громади. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 1 (13). С. 123–126.

194. Товмасян В. Р. Методичний підхід до оцінювання наявної та прогнозованої ефективності фінансової політики підприємств. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/113.pdf (дата звернення: 29.03.2023).

195. Толуб'як В. С. Роль фінансового потенціалу у забезпеченні сталого

розвитку країни. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/5_2018/4.pdf (дата звернення: 29.03.2023).

196. Трещевский И. В. Организация и технология противоэрозионных работ. Москва : Лесная промышленность, 1970. 110 с.

197. Трибунская В. М. Экономическая эффективность защитных лесных насаждений в системе охраны почв от эрозий. М.: Агропромиздат, 1990. 263 с.

198. Трипольська Г. *Як проявляється зміна клімату в Україні? HEINRICH BOLL STIFTUNG* : веб-сайт. URL: <https://ua.boell.org/uk/2020/06/09/yak-proyavlyatsya-zmina-klimatu-v-ukraini> (дата звернення: 29.03.2023).

199. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : монографія. Київ : КНЕУ, 2002. 387 с.

200. Федчак О. М. Інвестиційна складова організаційно-фінансового механізму раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10047/28-Fedchak.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.12.2021).

201. Филиппів Р. С. Фінансовий механізм охорони довкілля у процесі реалізації фінансової політики держави : автореф. автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Львів, 2010. 24 с.

202. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва. М. Я. Дем'яненко та ін. Київ : ІАЕ УААН, 2002. 645 с.

203. Фінанси: підручник / ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ : Знання, 2008. 562 с.

204. Фінансова політика держави : монографія / М. Д. Пасічний. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.

205. Фінансові механізми управління природокористуванням. Суми : Сумський державний університет, 2012. 351 с.

206. Фінансування природоохоронних проектів: аналіз основних тенденцій. *Національна академія наук України* : веб-сайт. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=2474>

(дата звернення: 11.12.2021).

207. Фоміна М. В., Приходько В. В., Мішина І. Г. Сучасний економічний розвиток: загрози, проблеми, перспективи : монографія. Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. 230 с.

208. Формування фінансового механізму сталого розвитку України : моногр. / за ред. О. П. Кириленко та О. І. Тулай. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 414 с.

209. Фурдичко О. І., Дребот О. І., Паляничко Н. І., Данькевич С. М. Інструменти фінансово-економічного механізму збалансованого використання земель лісогосподарського призначення України. *Облік і фінанси*. 2020. № 4 (90). С. 144–157.

210. Фурдичко О. І., Дребот О. І., Паляничко Н. І., Данькевич С.М. Інструменти фінансово-економічного механізму збалансованого використання земель лісогосподарського призначення України. *Облік і фінанси*. 2020. № 4 (90). С. 144–157.

211. Хвесик М. А., Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Фінансовоекономічний механізм капіталізації природних ресурсів об'єднаної територіальної громади. *Фінанси України*. 2018. № 4. С. 19–40.

212. Хлобистов Є .В. Екологічна безпека трансформаційної економіки. Київ : Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. 336 с.

213. Чи можуть полезахисні лісові смуги стати прибутковими? *Науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького* : website. URL: <https://uriffm.org.ua/uk/news/64> (дата звернення: 08.11.2021).

214. Швець Н., Гораль Л., Шкварилюк М. Перехід до циркулярної економіки як передумова для розвитку «зеленої» енергетики. Науковий огляд. 2023. № 6 (91). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2587> (дата звернення: 30.12.2023).

215. Швиданенко Г. О., Криворучкіна О. В., Матукова Д. Г. Розвиток підприємства на еколого-економічних засадах : монографія Київ : КНЕУ, 2017.

148 с.

216. Шкуратов О. І., Чудовська В. А., Вдовиченко А. В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку. Монографія. К., ТОВ ДІА, 2015. 248 с.

217. Шмаров Д. М. Механізм фінансово-кредитного забезпечення комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектора. *Агросвіт*. 2020. №8. С. 123–129.

218. Шулюк Б. С. Особливості формування фінансового механізму державно-приватного партнерства: інституційний підхід. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 4 (72). С. 173–177.

219. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки. *Фінанси України*. 2007. № 5. С. 55–64.

220. Щурик М. В. Фінансування земельної реформи в аграрному секторі Карпатського макрорегіону. *Фінанси України*. 2006. № 4. С. 114–123.

221. Юшко С. В. Дефіцит місцевих бюджетів в Україні та джерела його фінансування: теоретико-правові і практичні аспекти. Формування фінансового механізму сталого розвитку України : монографія. Тернопіль. ТНЕУ, 2017. С. 66–77.

222. Юшко С. В. Показники виконання бюджету: теоретичні і практичні аспекти. *Фінанси України*. 2021. № 1. С. 46–63.

223. Ярмоленко В. О., Поліщук Н. В. Оцінювання складових результативності капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища: регіональний аспект. Соціально-економічні реформи у контексті інтеграційного вибору України: VIII Міжнар. наук.-пр. конф. URL: http://www.confcontact.com/2012_11_29/5_yarmolenko.htm. (дата звернення: 13.12.2021).

224. 17 цілей сталого розвитку – відлік пішов. *Зелена хвиля* : веб-сайт. URL: <https://ecoclubua.com/state/17-tsilej-staloho-rozvytku/> (дата звернення: 16.05.2020).

225. 2017 – Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна».

Організація Об'єднаних Націй Україна : веб-сайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk/49413-2017-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C-%C2%AB%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%C2%BB> (дата звернення: 13.12.2021).

226. Adger N., Brown K., Tompkins E.L. The political economy of cross-scale networks in resource co-management. *Ecol. Soc.* 2006. Vol. 10. P. 18.

227. Adopting Financial Policies. *Government Finance Officers Association* : веб-сайт URL: <https://www.gfoa.org/materials/adopting-financial-policies> (дата звернення: 18.04.2023).

228. Agrawal A. *Environmentality: Technologies of Government and the Making of Subjects*. Durham, NC: Duke Univ. Press, 2005.

229. Agriculture and Agri-Food Canada. *Government of Canada* : website. URL: <https://agriculture.canada.ca/en> (дата звернення: 08.02.2023).

230. Ahenkan A., Boon E. Non-Timber Forest Products (NTFPs): Clearing the Confusion in Semantic. *Journal of Humanity Ecology*, 2011. Vol. 33. P. 1–9.

231. Ahmad M., Ahmed Z., Bai Y., Qiao G., Popp J., Oláh J. Financial Inclusion, Technological Innovations, and Environmental Quality: Analyzing the Role of Green Openness. *Front. Environ. Sci.* 2022. VI. 10. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenvs.2022.851263/full> (дата звернення: 10.01.2023).

232. Akomea-Frimpong I., Adeabah D., Ofosu D. & Tenakwah E.J. A review of studies on green finance of banks, research gaps and future directions. *Journal of Sustainable Finance & Investment*. 2022. Pp. 1 –24.

233. Amadi Ch., Farrell R., Van Rees K. Dynamics of soil-derived greenhouse

gas emission from shelterbelts under elevated soil moisture conditions in a semi-arid environment. *Agroforestry Systems*. 2017. Vol. 92 (2). URL: https://www.researchgate.net/publication/318870174_Dynamics_of_soil-derived_greenhouse_gas_emissions_from_shelterbelts_under_elevated_soil_moisture_conditions_in_a_semi-arid_prairie_environment (дата звернення: 16.10.2022).

234. Andersson K.P. Who talks with whom? The role of repeated interactions in decentralized forest governance. *World Dev.* 2004. Vol. 32. P. 233–249.

235. *Annu. Rev. Environ. Resour.* The global environmental policy and governance. 2006. Vol. 31. P. 297–325.

236. Arnold J.E. M., Perez M.R. Can non-timber forest products match tropical forest conservation and development objectives? *Ecological Economics*. 2001. Vol. 39. Iss. 3. P. 437–447.

237. Arslanalp S., Kostial K., Quiros-Romero G. Data for a Greener World: A Guide for Practitioners and Policymakers. International Monetary Fund. 2023. 231 p.

238. Baer M., Campiglio E., Deyris J. It takes two to dance: Institutional dynamics and climate-related financial policies. *Ecological Economics*. 2021. Vol. 190, URL : <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107210>.

239. Bagchi A. Rethinking federalism: changing power relations between the center and the states. *Publius*. 2003. Vol. 33. P. 21–42.

240. Belcher B., Schreckenberg K. Commercialisation of Non-Timber Forest Products: A Reality Check. *Development Policy Review*. 2007. № 25(3). P. 355-377.

241. Biermann F. Institutions for scientific advice: global environmental assessments and their influence in developing countries. *Glob. Gov.* 2002. Vol. 8. P. 195–219.

242. Bova E. Green Budgeting Practices in the EU:A First Review. 2021. 40 p. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/green-budgeting-practices-eu-first-review_en (дата звернення: 11.01.2023).

243. Busch P.O., Jorgens H., Tews K. The global diffusion of regulatory instruments: the making of a new international environmental regime. *Ann. Am. Polit. Soc. Sci.* 2005. Vol. 598. P. 146–167.

244. Campeau A., Bishop K., Amvrosiadi N. *et al.* Current forest carbon fixation fuels stream CO₂ emissions. *Nature Communications*. 2019. 10. URL: <https://doi.org/10.1038/s41467-019-09922-3> (дата звернення: 16.10.2022).

245. Chang K-C, Wang D, Lu Y, Chang W, Ren G, Liu L and Zhou X. Environmental Regulation, Promotion Pressure of Officials, and Enterprise Environmental Protection Investment. *Front. Public Health*. 2021. Vol. 9. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2021.724351/full> (дата звернення: 16.02.2022).

246. Chenet H., Ryan-Collins J., Lerven F. Finance, climate-change and radical uncertainty: Towards a precautionary approach to financial policy. *Ecological Economics*. 2021. Vol. 183. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S092180092100015X>

247. Clark W. Environmental Globalization. Governance in a Globalizing World / ed. J.S. Nye, J.D. Donahue. Washington, DC: Brookings Inst., 2000. P. 86–108.

248. Claussen E. Global environmental governance: issues for the new US administration. *Environment*. 2001. Vol. 43. P. 29–34.

249. Climate Security Mechanism Toolbox - Conceptual Approach. New York, 2020. 7 p.

250. COP15 : historic global deal for nature and people. *European Commission* : website. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7834 (дата звернення: 12.11.2023).

251. COP15 : nations adopt four goals, 23 targets for 2030 in landmark UN biodiversity agreement. *Convention on Biological Diversity* : website. URL: <https://www.cbd.int/article/cop15-cbd-press-release-final-19dec2022> (дата звернення: 03.09.2023).

252. Corporate Financial Policies and Strategy. *Civil Service India* : website. URL: <https://www.civilserviceindia.com/subject/Management/notes/corporate-financial-policies-and-strategy.html> (дата звернення: 03.10.2023).

253. Current Investment, Future Needs and Benefits of Closing the Nature

Finance Gap - State of Finance for Nature 2022 [Infographic]. *UN environment programme* : website. URL: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/42069> (дата звернення : 04.04.2023).

254. Czúcz B., Arany I. Indicators for ecosystem services. In: Potschin, M. and K. Jax (eds): *OpenNESS Ecosystem Services Reference Book*. EC FP7 Grant Agreement no. 308428. URL: www.opennessproject.eu/library/reference-book (дата звернення: 10.01.2023).

255. D’Orazio P., Thole S. Climate-related financial policy index: A composite index to compare the engagement in green financial policymaking at the global level. *Ecological Indicators*. 2022. Vol. 141. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1470160X22005362>.

256. Dagmara H. Problems of financing sources for environmental protection in strategic documents of the European Union and Poland in the new financial perspective for 2021–2027. *Economics and Law*. 2021. № 20 (4). P. 745–761.

257. Damrah S., Starovic E., Shawtari F. How does financial inclusion affect environmental degradation in the six oil exporting countries? The moderating role of information and communication technology. *Frontiers in Environmental Science*. 2022. Vol. 10. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenvs.2022.1013326/full> (дата звернення: 01.11.2023).

258. Dasgupta P. *The Economics of Biodiversity: The Dasgupta Review*. London: HM Treasury, 2021. 610 p.

259. Delgado F. J., Freire-González J., Presno M. J. Environmental taxation in the European Union: Are there common trends? *Economic Analysis and Policy*. 2022. Vol. 73. P. 670-682.

260. Demekas D.G., Grippa P. *Financial Regulation, Climate Change, and the Transition to a Low-Carbon Economy: A Survey of the Issues*. IMF Working Paper WP/21/296, Washington DC : International Monetary Fund. 2021. 45 p.

261. Douglas A. V. S. Managerial replacement and corporate financial policy with endogenous manager-specific value. *Journal of Corporate Finance*. 2001. Vol. 7. Iss. 1. P. 25–52

262. Downing P. B., White L. J. Innovation in pollution control. *Journal of Environmental Economics and Management*. 1986. Vol. 13. Iss. 1. P. 18–29.

263. Dt. Ausg. Financing for Development and Domestic Revenue Mobilisation: More International Reforms Are Needed. *Analysen und Stellungnahmen*. 2019. Vol. 9. URL: <https://doi.org/10.23661/bp13.2019> (дата звернення: 10.09.2021).

264. Dziwok E., Jäger J. A Classification of Different Approaches to Green Finance and Green Monetary Policy. *Sustainability*. 2021. Vol. 13 (21). URL: <https://doi.org/10.3390/su132111902>

265. Dzwigol H.; Kwilinski A.; Lyulyov O.; Pimonenko T. Digitalization and Energy in Attaining Sustainable Development: Impact on Energy Consumption, Energy Structure, and Energy Intensity. *Energies*. 2024. Vol. 17. 1213.

266. Eakin H., Lemos M.C. Adaptation and the state: Latin America and the challenge of capacity-building under globalization. *Glob. Environ. Chang.* 2006. Vol. 16. P. 7–18.

267. Economic Incentives. *United States Environmental Protection Agency* : website. URL: <https://www.epa.gov/environmental-economics/economic-incentives> (дата звернення: 17.11.2023).

268. Environmental reform in the territory. 2019. URL: https://depws.nt.gov.au/__data/assets/pdf_file/0010/678421/environmental-reform-factsheet.pdf. (дата звернення: 06.10.2021).

269. Environmental tax revenues. *Data Browser* : website. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_tax/default/table?lang=en. (дата звернення: 12.10.2023).

270. Environmental taxes. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. 42 p.

271. Eurostat. *Data Browser* : website. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/explore/all/envir?lang=en&subtheme=env&>

display=list&sort=category (дата звернення: 10.01.2024).

272. Ezcurra M. V., González-Orús J. M. Environmental Governance Through Tax Law in the European Union. *Blue Planet Law*. 2023. P. 173–185.

273. Falkner R. Private environmental governance and international relations: exploring the links. *Glob. Environ. Polit.* 2003. Vol. 3. P. 72–87.

274. Feifei Li, Mingyue Du, Ruowei Ma. How Does Environmental Regulation and Digital Finance Affect Green Technological Innovation: Evidence From China. *Front. Environ. Sci.* 2022. Vol. 10. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenvs.2022.928320/full> (дата звернення: 12.07.2023).

275. Financial Mechanisms Applications under the Mitigation Action Facility. *Mitigation Action Facility* : website. URL: <https://mitigation-action.org/publications/financial-mechanisms-applications-under-the-nama-facility/> (дата звернення: 10.09.2023).

276. Financial Policies Overview. *MRSC Empowering local governments* : website. URL: <https://mrsc.org/Home/Explore-Topics/Finance/Finance-Policies/Financial-Policies-Overview.aspx> (дата звернення: 11.09.2023).

277. Financial Policy Development. *Carl Vinson Institute of Government* : website. URL: <https://cviog.uga.edu/services-and-research/fiscal-economic-analysis/financial-policy-development.html> (дата звернення: 12.09.2023).

278. Financial Policy Guidelines and Example. *Propel nonprofits* : website. URL: <https://www.propelnonprofits.org/resources/financial-policy-guidelines-example/> (дата звернення: 09.09.2022).

279. Financing for Sustainable Development Framework. URL: <https://dwgg20.org/app/uploads/2021/09/Financing-Sustainable-Development-Framework.pdf> (дата звернення: 10.09.2022).

280. Financing for Sustainable Development Report 2023. New York: United Nations, 2023. 184 p.

281. Financing nature as a solution. *European Environment Agency* : website. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/financing-nature-as-a-solution> (дата

звернення: 08.06.2023).

282. Financing Policy. *Financial Management* : website. URL: <https://efinancemanagement.com/financial-management/financing-policy> (дата звернення: 10.09.2023).

283. Financing sustainable development. *European Commission* : website. URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/sustainable-growth-and-jobs/financing-sustainable-development_en (дата звернення: 10.08.2023).

284. Ford L.H. Challenging global environmental governance: social movement agency and global civil society. *Glob. Environ. Polit.* 2003. Vol. 3. P. 120–134.

285. Frankel J. Climate and trade: links between the Kyoto Protocol and WTO. *Environment*. 2005. Vol. 47. P. 8–19.

286. Fullerton D., Metcalf G. Environmental Controls, Scarcity Rents, and Pre-Existing Distortions. *Journal of Public Economics*. 2001. Vol. 80. Iss. 2. P. 249–67.

287. Funding the achievement of the SDGs in Ukraine: four key factors for success. *JOINT SDG FUND* : website. URL: <https://www.jointsdgfund.org/article/funding-achievement-sdgs-ukraine-four-key-factors-success> (дата звернення: 10.09.2023).

288. Furdychko O., Drebot O., Palianychko N., Dankevych S., Okabe, Y. (2021). On the way to balance of forestry land use of Ukraine: ecological-and-economic aspect. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2021. № 7 (4), 218–244.

289. Global Forest Resources Assessment 2015. How are the world's forests changing? Rome: FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS, 2016. 54 p.

290. Global Green Economy Index. *DUAL CITIZEN* : website. URL: <https://dualcitizeninc.com/global-green-economy-index/> (дата звернення: 10.10.2023).

291. Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2023: No Sustainability Without Equity. *OECDiLibrary* : website. URL: <https://www.oecd->

ilibrary.org/sites/fcbe6ce9-en/index.html?itemId=/content/publication/fcbe6ce9-en
(дата звернення: 13.10.2023).

292. Global Sustainable Development Report 2023. Advance : Unedited Version, 2023. 202 p.

293. Goldberg P.K. The Effects of the Corporate Average Fuel Efficiency Standards. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC, 1996. 56 p.

294. Golder B., Gawler M. Cross-cutting tool stakeholder analysis. Resources for Implementing the WWF Standards, 2005. 8 p.

295. Goldstein J. H. The prospects for using market incentives to conserve biological diversity. *Environmental Law*. 1991. Vol. 21. No. 3. P. 985–1014.

296. Green Finance for Sustainable Global Growth: Costs and Benefits of Green Buildings, Compared With Conventional Buildings. Research Anthology on Environmental and Societal Well-Being Considerations in Buildings and Architecture. 2021. P. 373-393.

297. Gulbrandsen L.H., Andresen S. NGO influence in the implementation of the Kyoto Protocol: compliance, flexibility mechanisms, and sinks. *Glob. Environ. Polit.* 2004. Vol. 4. P. 54–75.

298. Gutman P., Davidson S. A review of innovative international financial mechanisms for biodiversity conservation. WWF-MPO, 2007. 67 p.

299. Haas P. Addressing the global governance deficit. *Glob. Environ. Polit.* 2004. Vol. 4. P. 1–15.

300. Hailiang Z., Iqbal W., Chau K. Y., Shah S. A. R., Ahmad W., Hua H. Green finance, renewable energy investment, and environmental protection: empirical evidence from B.R.I.C.S. countries. *Economic Research-Ekonomska*. 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1331677X.2022.2125032> (дата звернення: 13.07.2023).

301. Hardin R. D. Concessionary Politics. Berkeley: Univ. Calif. Press, 2006. (In press).

302. Harivelo R.Z.M.; Harifidy R.Z. A Review of Environmental Protection and Sustainable Development in Madagascar. 2022. Vol. 5. P. 512-531.

303. Hedonic Pricing Method. *Ecosystem Valuation* : website. URL: https://www.ecosystemvaluation.org/hedonic_pricing.htm (дата звернення: 01.11.2023).

304. Hellenic Environment and Cultural Societ. Proposal for implementing a radical environmental tax reform. *Athens, 2007*. URL: <http://en.ellet.gr/sites/default/files/Genikes%20arxes.pdf>. (дата звернення: 13.05.2021).

305. Henstridge M. The Macroeconomic Management of Natural Resources. *Extractive Industries: The Management of Resources as a Driver of Sustainable Development*. 2018. Pp. 161–178.

306. Humenik S.M., Lee M. G. Environmental Considerations in Financial Regulation. *American Bar Association* : website. URL: <https://businesslawtoday.org/2021/10/environmental-considerations-in-financial-regulation/> (дата звернення: 08.12.2022).

307. Hunjra A., Hassan M., Zaied Y., Managi S. Nexus between green finance, environmental degradation, and sustainable development: Evidence from developing countries. *Resources Policy*. 2023. Vol. 81. URL: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103371> (дата звернення: 10.12.2023).

308. Hutchcroft P.D. Centralization and decentralization in administration and politics: assessing territorial dimensions of authority and power. *Governance*. 2001. Vol. 14. P. 23–53.

309. Investing in Nature Unlocks Development Benefits. *The word bank* : website. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2021/08/05/investing-in-nature-unlocks-development-benefits> (дата звернення: 07.12.2022).

310. Irtysheva I., Pavlenko O., Kramarenko I., Liashenko O., Stehnei M., Nadtochiy I., Boiko Y., Zavhorodnij K., Hryshyna N., Ishchenko O. Environmental Security of Territories: Challenges of Today and Guidelines for Strengthening in War. *Journal Of Environmental Management And Tourism*, 2022. Vol. 13 (5). P. 1229–1239.

311. Jessop B. Globalization and the national state. *Paradigm Lost: State*

Theory Reconsidered / ed. S. Aronowitz, P. Bratsis. Minneapolis: Univ. Minn. Press, 2002. P. 185–220.

312. Jodha N. Rural common property resources: contributions and crisis. Foundation day lecture, 1990. 28 p.

313. Jørgensen S.E., Fath B. D. Encyclopedia of ecology. Amsterdam : Elsevier. 2008.

314. Joskow P. L., Schmalensee R., Bailey E. M. Auction Design and the Market for Sulfur Dioxide Emissions. *The American Economic Review*. 1998. Vol. 88. No. 4. P. 669–685.

315. Jung C., Krutilla K., Boyd R. Incentives for Advanced Pollution Abatement Technology at the Industry Level: An Evaluation of Policy Alternatives. *Journal of Environmental Economics and Management*. 1996. Vol. 30. Iss. 1. P. 95–111.

316. Kanak T., Kumar R. Green Banking for Environmental Management: A Paradigm Shift. *Current World Environment*. 2015. Vol. 10 (3). P. 1029–1038.

317. Kang X., Wang M., Lin J., Li X. Trends and status in resources security, ecological stability, and sustainable development research: a systematic analysis. *Environmental Science and Pollution Research*. 2022. Vol. 29. P. 50192–50207:

318. Kaplow L., Shavell S. On the Superiority of Corrective Taxes to Quantity Regulation. *American Law and Economics Review*, Oxford University Press. 2002. Vol. 4(1), P. 1–17.

319. Karydas Ch., Zhang L. Green tax reform, endogenous innovation and the growth dividend. *Journal of Environmental Economics and Management*. 2019. Vol. 97. P. 158–181.

320. Kedward K., Ryan-Collins J., Chenet H. (2021). Understanding the financial risks of nature loss : exploring policy options for financial authorities. *SUERF Policy Briefs*. 2021. № 115. URL: <https://www.suerf.org/publications/suerf-policy-notes-and-briefs/understanding-the-financial-risks-of-nature-loss-exploring-policy-options-for-financial-authorities/> (дата звернення: 20.03.2022).

321. Kelman S. What Price Incentives?: Economists and the Environment.

Auburn House, 1981. 170 p.

322. Khan S, Akbar A., Nasim I., Hedvicakova M., Bashir F. Green finance development and environmental sustainability: A panel data analysis. *Front. Environ. Sci.* 2022. Vol. 10. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenvs.2022.1039705/full> (дата звернення: 18.02.2023).

323. Klymenko M., Labenko O. Socio-economic consequences and problems of labor taxation. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* 2018. Вип. 284. С. 248–258.

324. Kostornoi S., Yatsukh O., Tsap V., Demchenko I., Zakharova N., Klymenko M., Labenko O., Baranovska V., Daniel, Z. & Tomaszewska-Górecka W. Tax Burden of Agricultural Enterprises in Ukraine. *Agricultural Engineering.* 2021. Vol. 25, No. 1. P. 157–169.

325. Kovalenko N., Hutsol T., Labenko O., Glowacki S., Sorokin D. Ecological and economical substantiation of production of hydrogen. *Environment, Technology, Resources.* 2021. Vol. 1. P. 127–131.

326. Kovalenko V., Kovalenko N., Labenko O., Faichuk O., Faichuk O. Bioenergy sustainable development: Achieving the balance between social and economic aspects. *E3S Web of Conferences.* 2020. Vol. 154. Art. no. 07008. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202015407008>. (дата звернення: 08.07.2021).

327. Kramarenko I., Irtysheva I., Shults S., Stehnei M., Kateryna B., Boiko Y., Popadynets N., Samotiy N., Rogatina L., Hryshyna N. An economic management system for sustainable development in black sea region. *Accounting.* 2020. Vol. 6. Iss. 4. P. 387–394.

328. Kuhlow M., Dixon C., Lima A., McKenzie M., Reid S., Smale R., Yao W. How Can Finance Help Address our Dual Climate and Nature Crises? Discussion Paper. Finance Sector Expert Group for Race to Zero and Race to Resilience, UN High-Level Champions for Climate Action. 2021. URL: https://climatechampions.unfccc.int/wp-content/uploads/2022/03/CC-report_Draft-

4.pdf (дата звернення: 08.10.2023)

329. Kuzmenko S., Perederiy N., Labenko O. Market trends of oilseeds production in Ukraine. *International Scientific Days 2016. The Agri-Food Value Chain: Challenges for Natural Resources Management and Society*. 2016. URL: <http://dx.doi.org/10.15414/isd2016.s1.04>. (дата звернення: 08.07.2021)

330. Kwilinski A., Lyulyov O., Pimonenko T. Greenfield Investment as a Catalyst of Green Economic Growth. *Energies*. 2023. Vol. 16. 2372. URL: <https://doi.org/10.3390/en16052372> (дата звернення: 08.12.2023)

331. Kwilinski A., Lyulyov O., Pimonenko T. Reducing transport sector CO2 emissions patterns: Environmental technologies and renewable energy. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2024. Vol. 10 (1), 100–217.

332. Kwilinski A.; Lyulyov O.; Pimonenko T. Spillover Effects of Green Finance on Attaining Sustainable Development: Spatial Durbin Model. *Computation*. 2023. Vol. 11. 199. URL: <https://doi.org/10.3390/computation11100199>

333. Labenko O. Mitigation a harmful effects of livestock on the environment in Ukraine. *Economics of Agriculture*. 2014. No. 1 (61), P. 139–148.

334. Labenko O., Sobchenko T., Hutsol T., Cupiał M., Mudryk K., Kocira A., Pavlenko-Didur K., Klymenko O., Neuberger P. Project Environment and Outlook within the Scope of Technologically Integrated European Green Deal in EU and Ukraine. *Sustainability*. 2022. No.14. 14:8759. URL: <https://doi.org/10.3390/su14148759>. (дата звернення: 08.12.2023)

335. Lal R. Soil erosion and the global carbon budget 2003. *Environment International*. 2003. Vol. 29. Iss. 4. P. 437–450.

336. Layke C. Measuring Nature's Benefits: A Preliminary Roadmap for Improving Ecosystem Service Indicators. Washington, DC 20002: World Resources institute, 2009. 36 p.

337. Lee D. R. The Problem of Environmental Protection. 2001. *Foundation for Economic Education* : website. URL: <https://fee.org/articles/the-problem-of-environmental-protection/> (дата звернення: 16.10.2022)

338. Lemos M. C., Oliveira J. L. F. Can water reform survive politics?

Institutional change and river basin management. *World Dev.* 2004. Vol. 32. P. 2121–2137.

339. Lim S., Prakash A. Voluntary Regulations and Innovation : The Case of ISO 14001. *Public Administration Review.* 2014. Vol. 74. Iss. 2. P. 233–244.

340. Linnenluecke M. K., Smith T., McKnight B. Environmental finance: A research agenda for interdisciplinary finance research. *Economic Modelling.* 2016. P. 124–130.

341. Liverman D. Who governs, at what scale, and at what price? Geography, environmental governance, and the commodification of nature. *Ann. Assoc. Am. Geogr.* 2004. Vol. 94. P. 734–738.

342. Lynch J., Talbott L. *Balancing Acts: Community-Based Forest Management and National Law in Seven Asian and Pacific Countries.* Washington, DC: World Resources Institute, 1995. 199 p.

343. Maes J., Liqueste C., Teller A. and oth. An indicator framework for assessing ecosystem services in support of the EU Biodiversity Strategy to 2020. *Ecosystem Services.* Vol. 17. P. 14–23.

344. Malueg D. A. Emission credit trading and the incentive to adopt new pollution abatement technology. *Journal of Environmental Economics and Management.* Vol. 16. Iss. 1. P. 52–57.

345. Malueg, D.A. Emission Credit Trading and the Incentive to Adopt New Pollution Abatement Technology. *Journal of Environmental Economics and Management.* 1989. Vol. 16. Iss.1. P. 52–57.

346. Manor J. User committees: a potentially damaging second wave of decentralization? *Democratic Decentralization through a Natural Resources Lens* / ed. J.C. Ribot, A.M. Larson. New York: Routledge, 2005. P. 193–213.

347. Marina Kosmus, U. T.–T. Indicators for Managing Ecosystem Services – Option & Examples. Augustin Berghöfer & Andreas Schneider, 2015. 50 p.

348. Meijerink G., Diemont H., Groot D., Schrijver R., Verhagen J. Innovative Financing Mechanisms for Sustainable Ecosystem Management. Copyright Stichting DLO, 2008. 44 p.

349. Mellor J. W. Poverty Reduction and Biodiversity Conservation: The Complex Role for Intensifying Agriculture. WWF–Macroeconomics Program Office, 2002. 35 p.

350. Mind the SDG gap : don't forget sustainable domestic financing. *EOCD Development matters* : website. URL: <https://oecd-development-matters.org/2020/03/04/mind-the-sdg-gap-dont-forget-sustainable-domestic-financing/> (дата звернення: 08.12.2022)

351. Mitchell R. B. International environmental agreements: a survey of their features, formation, and effects. *Annu. Rev. Environ. Resour.* 2003. Vol. 28. P. 429–461.

352. Mobilizing private finance for nature. The World Bank Group, 2020. 112 p.

353. Monti A. Environmental risks and insurance. 2002 URL: <https://www.oecd.org/finance/financial-markets/1939368.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).

354. Nature and development brief. Scaling Up Finance for Nature. World Bank Group. 2022. 13 p.

355. Ndoye O., Perez M., Eyebe A. The Markets of Non-timber Forest Products in the Humid Forest Zone of Cameroon. *Rural Development Forestry Network*. 1998. 22 p.

356. Nehoda Yu., Klymenko M. Directions of reforming the ecological taxation system of Ukraine in the conditions of development of European Integration processes. *Ekonomika APK*. 2022. Vol. 29 (2), P. 40–50.

357. *Non-timber forest products – exchange programme* : website. URL: <https://ntfp.org>

358. Nye J. S. Globalization's democratic deficit: how to make international institutions more accountable. *Foreign Aff.* 2001. Vol. 80. P. 2–6.

359. Oh J. S., Herzig S. C., Daujat C. *Benefits transfer method*. 2021. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/BenefitsTransfer%20Jisun%20Charline%20Silvia.pdf> (дата звернення: 17.10.2023).

360. Oliynyk-Dunn O., Wasilewski M., Kvasha S., Adamenko V. Financial system development and financing patterns of firms: Evidence from Ukraine. *Journal of East-West Business*. 2020. Vol. 1 (26). P. 1–16.

361. Ostrom E., Schroeder L., Wynne S. Institutional Incentives and Sustainable Development: Infrastructure Policies in Perspective. Boulder, CO: Westview, 1993.

362. Ottaviani D., El-Hage S. Payments for Ecosystem Services and Food Security. FAO, 2011. 300 p.

363. P.E. van Oudenhoven A., Schröter M., Drakou E., Geijzendorffer I.R. Key criteria for developing ecosystem service indicators to inform decision making. *Ecological Indicators*. 2018. № 95 (Part 1). Pp. 417–426.

364. Painter M., Pierre J. Unpacking policy capacity: issues and themes. *Challenges to State Policy Capacity* / ed. M. Painter, J. Pierre. New York: Palgrave MacMillan, 2005. P. 1–18.

365. Panayotou Th. Economic instruments for environmental management and sustainable development. 1994. URL: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/28543;jsessionid=8CAEC53E3E8733B8F7AF60E2E9736FB6> (дата звернення: 28.03.2023).

366. Panofen T., Druce L., Dere F., Gupta S., Sterner L. Delivering the green economy through financial policy. *Frankfurt School of Finance & Management – UNEP Collaborating Centre for Climate & Sustainable Energy Finance*. 2014. URL: <https://www.cbd.int/financial/privatesector/unep-financial-policy.pdf> (дата звернення: 16.04.2021).

367. Papadopoulos Y. Cooperative forms of governance: problems of democratic accountability in complex environments *Eur. J. Polit. Res.* 2003. Vol. 42. P. 473–501.

368. Paterson M., Humphreys D., Pettiford L. Conceptualizing global environmental governance: from interstate regimes to counter-hegemonic struggles. *Glob. Environ. Polit.* 2003. Vol. 3. P. 1–10.

369. Pelkonen A. State restructuring, urban competitiveness policies and

technopole building in Finland: a critical view on the glocal state thesis. *Eur. Plan. Stud.* 2005. Vol. 13. P. 687–705.

370. Peluso N.L., Vandergeest P. Genealogies of the political forest and customary rights in Indonesia. *J. Asia. Stud.* 2001. Vol. 60. P. 761–812.

371. Pimentel D., Harvey C., Resosudarmo P., Sinclair K., Kuiz D., McNair M., Crist S., Shpritz L., Fitton L., Saffouri I., Blair R. Environmental and Economic Costs of Soil Erosion and Conservation Benefits. *Science.* 1995. Vol. 267. P. 1117–1123.

372. Pimonenko T., Lyulyov O., Kwilinski A., Us Y., Korobets O. Management of green risk within attaining sustainable development goals E3S Web Conf. 456 05001 (2023) URL: DOI: 10.1051/e3sconf/202345605001

373. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. World Summit on Sustainable Development Johannesburg, South Africa. 2002. 71 p. URL: https://www.minambiente.gov.co/wp-content/uploads/2021/10/plan_implementation_johannesburgo.pdf (дата звернення: 08.12.2022).

374. Plummer M. L. Assessing benefit transfer for the valuation of ecosystem services. *Front Ecol Environ.* 2009. Vol. 7 (1): P. 38–45.

375. Pringle C., Cartwright A., McKenzie M., Reddy S. Greening the insurance industry: nature's role in managing risk. 2018. 44 p.

376. Progress in strengthening the united nations' capacity to address climate-related security risks. Climate Security Mechanism, New York, 2021. 26 p.

377. Quality of Life Index by Country. *NUMBEO* : website. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp (дата звернення: 08.12.2022).

378. Regulation (EU) 2020/852 of the European parliament and of the council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088. Official Journal of the European Union. 2020. 31 p.

379. Rempel J., Kulshreshtha S., Amichev B., Van Rees K.S.J. Costs and

benefits of shelterbelts: A review of producers' perceptions and mind map analyses for Saskatchewan, Canada. *Canadian Journal Of Soil Science*. 2017. Vol. 97 (3). P. 341–352.

380. Report of the United Nations Conference on Environment and Development. United Nations, 1992. A/CONF.151/26 Vol. I. 5 p.

381. Report of the United Nations conference on the human environment, New York : UNITED NATIONS, 1973. 90 p.

382. Rhodes R. A.W. The new governance: governing without government. *Polit. Stud.* 1996. Vol. 44. P. 652–667.

383. Ribot J. Decentralisation, participation, and accountability in Sahelian forestry: legal instruments of political administrative control. *Africa*. 1999. Vol. 69, No. 1. P. 23–65.

384. Ribot J.C., Peluso N.L. A theory of access. *Rural Sociol.* 2003. Vol. 68. P. 153–181.

385. Robertson M. The neoliberalization of ecosystem services: wetland mitigation banking and problems in environmental governance. *Geoforum*. 2004. Vol. 35. P. 361–373.

386. *Robust and predictable sources of financing for sustainable development*. SDG Pulse. 2022. P. 79–92.

387. Rosen H.S., Gayer T. Public finance. McGraw-Hill Interamericana de España S.L., 2016. 158 p.

388. Ruggie J.G. Taking embedded liberalism global: the corporate connection. *Taming Globalization* / ed. D. Held, M. Koenig-Archibugi. Cambridge, UK: Polity, 2003. P. 93–129.

389. Sanchez R.A. Governance, trade, and the environment in the context of NAFTA. *Am. Behav. Sci.* 2002. Vol. 45. P. 1369–1393.

390. Sanwal M. Trends in global environmental governance: the emergence of a mutual supportiveness approach to achieve sustainable development. *Glob. Environ. Polit.* 2004. Vol. 4. P. 16–22.

391. Schofer E., Hironaka A. The effects of world society on environmental

protection outcomes. *Soc. Forces*. 2005. Vol. 84. P. 25–47.

392. Serageldin I., Sfeir-Younis A. Effective Financing of Environmentally Sustainable Development. *Environmentally Sustainable Development Proceedings Series*. 1995. No. 10. 18 p.

393. Shackleton C., Shackleton S. The importance of non-timber forest products in rural livelihood security and as safety nets: a review of evidence from South Africa. *South Africa Journal of Science*. 2004. P. 658–664.

394. Shelton H. D., Alaka W. Indigenous territories and tropical forest management in Latin America (English). Policy, Research working papers; no. WPS 1100. Environmental assessments and programs Washington, D.C. : World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/965511468770479500/Indigenous-territories-and-tropical-forest-management-in-Latin-America> (дата звернення: 07.04.2023).

395. Shelton H. D., Alaka W. Indigenous territories and tropical forest management in Latin America. (English). Policy, Research working papers; no. WPS 1100. Environmental assessments and programs Washington, D.C. : World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/965511468770479500/Indigenous-territories-and-tropical-forest-management-in-Latin-America> (дата звернення: 08.11.2023).

396. Silver C. Do the donors have it right? Decentralization and changing local governance in Indonesia. *Ann. Reg. Sci*. 2003. Vol. 37. P. 421–434.

397. Smith T. Financialisation of Nature. *WU Vienna University of Economics and Business*. SRE - Discussion Papers No. 08/2021 URL: <https://doi.org/10.57938/6c5619dc-efaf-4814-b81c-c484385d7038> (дата звернення: 28.03.2023).

398. Sokolovska A., Zatonatska T., Stavvytskyy A., Lyulyov O., Giedraitis V. The impact of globalization and international tax competition on tax policies. *Research in World Economy*. 2020. Vol. 11 (4). P. 1–15.

399. Speth J.G. *Red Sky at Morning: America and the Crisis of the Global Environment*. New Haven: Yale Univ. Press, 2004.

400. Steffen B. A comparative analysis of green financial policy output in OECD countries. *Environmental Research Letters*. 2021. Vol. 16 (7). URL: https://www.researchgate.net/publication/352501368_A_comparative_analysis_of_green_financial_policy_output_in_OECD_countries#fullTextFileContent

401. Sterner T., Coria J. Natural Resource Management: Challenges and Policy Options. *Annual Review of resource Economics*. 2011. Vol. 3. P. 203–230.

402. Sustainable Development Report 2022. *SDG Transformation center* : website. URL: <https://sdgtransformationcenter.org/reports/sustainable-development-report-2022>

403. Szymczak M. Environmental Taxes in Poland and South Korea – Sharing Experiences. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. 2023. № 67 (3). P. 72–86.

404. Tan Z., Wu Y., Gu Y., Liu T., Wang W., Liu X. An overview on implementation of environmental tax and related economic instruments in typical countries. *Journal of Cleaner Production*. 2022. Vol. 330. № 129688. URL: <https://www.x-mol.net/paper/article/1461404721479581696> (дата звернення: 08.02.2023).

405. Tang Y., Yue S., Ma W., Zhang L. How do environmental protection expenditure and green technology innovation affect synergistically the financial performance of heavy polluting enterprises? Evidence from China. *Environmental Science and Pollution Research*. 2022. Vol. 29 P. 89597-89613.

406. Technology needs assessment for climate change adaptation barrier analysis and enabling framework. URL: <https://tech-action.unepccc.org/wp-content/uploads/sites/2/2020/04/baef-mitigation-report-ukraine.pdf>

407. The Convention on Biological Diversity. *Convention on Biological Diversity* : website. URL: <https://www.cbd.int/convention> (дата звернення: 03.10.2023).

408. The Environmental Performance Index 2022. EPI Report, 2022. 206 p.

409. The Future of Biodiversity Credit Markets : Governing High-Performance Biodiversity Credit Markets. 2023. 44 p.

410. The role of (environmental) taxation in supporting sustainability transitions. *European Environment Agency* : веб-сайт. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/the-role-of-environmental-taxation> (дата звернення: 13.05.2022).

411. Ticktin T. The ecological implications of harvesting non-timber forest products. *Journal of Applied Ecology*, 2004. P. 11–21.

412. Toke D. Epistemic communities and environmental groups. *Politics*. 1999. Vol. 19. P. 97–102.

413. Updated Pan-European Indicators for Sustainable forest management. 2015. URL: <https://foresteurope.org/>

414. Wang C., Cardon P. W., Liu J., Madni G.R. Social and economic factors responsible for environmental performance : A global analysis. *PLoS ONE*. 2020. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237597> (дата звернення: 08.12.2022).

415. Wantchekon L. Resource wealth and political regimes in Africa. *Comp. Polit. Stud.* 2004. Vol. 37. P. 816–841.

416. Wendling Z. A., Emerson J. W., Esty D. C., Levy M. A., de Sherbinin A. 2018 Environmental Performance Index. *New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy*. 2018. URL: <https://epi.yale.edu/> (дата звернення: 08.12.2023).

417. What is financing sustainable development. *United Nations* : website. URL: <https://financing.desa.un.org/about/what-financing-sustainable-development>.

418. What is sustainability? Definition, types and examples. *Santander* : website. URL: <https://www.becas-santander.com/en/blog/what-is-sustainability.html> (дата звернення: 06.07.2022).

419. What is the Happy Planet Index? *Happy Planet Index*: website. URL: <https://happyplanetindex.org/learn-about-the-happy-planet-index/> (дата звернення: 14.11.2023).

420. Wolf M. J., Emerson J. W., Esty D. C., de Sherbinin A., Wendling Z. A.

2022 Environmental Performance Index. *New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy*. 2022. URL: epi.yale.edu (дата звернення: 08.12.2023).

421. World Charter for Nature. 2021. URL: <http://www.un-documents.net/wcn.htm>.

422. Xiaoyu L., Ti Z., Ran L. Studying the green economic growth with clean energy and green finance: The role of financial policy. *Renewable Energy*. 2023. Vol. 215. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0960148123008777?via%3Di> hub

423. Zakari A., Khan I. The Introduction of Green Finance: A Curse or a Benefit to Environmental Sustainability? *Energy RESEARCH LETTERS*. 2022. № 3 (3). URL: <https://erl.scholasticahq.com/article/29977-the-introduction-of-green-finance-a-curse-or-a-benefit-to-environmental-sustainability> (дата звернення: 08.07.2023).

424. Zhang J. Optimization of the environmental protection tax system design based on artificial intelligence. *Frontiers in Environmental Science*. 2023. Vol. 10. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenvs.2022.1076158/full> (дата звернення: 19.02.2023).

425. Zhang W., Li G. *Environmental decentralization, environmental protection investment, and green technology innovation*. *Environmental Science and Pollution Research*. 2020. Vol. 24 (12). P. 1–16.

426. Ziabina Y., Kwilinski A., Lyulyov O., Pimonenko T., Us Y. Convergence of Energy Policies between the EU and Ukraine under the Green Deal Policy. *Energies*. 2023. Vol. 16. 998. <https://doi.org/10.3390/en16020998> (дата звернення: 17.08.2023).

427. Zuazo V., Pleguezuelo C. Soil-erosion and runoff prevention by plant covers. A review. *Agronomy for Sustainable Development*. 2008. Vol. 28. P. 65–86.

ДОДАТКИ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Статті в наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України**

1. Лабенко О. М. Ефективність податкової системи України в контексті екологічного оподаткування. Біоресурси і природокористування. 2012. Т. 4. № 1–2. С. 144–148.

2. **Лабенко О. М.**, Мамчур Р. М. Необхідність планування і прогнозування податкових надходжень від сільськогосподарських товаровиробників. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія «Економічні науки». 2012. Т. 14. № 4 (54). С. 286–292. *(Здобувачем здійснено концептуальне обґрунтування необхідності податкового планування, проаналізовано статистичні дані та сформульовано рекомендації щодо податкового планування підприємством).*

3. Лабенко О. М. Фінансування проектів по відтворенню лісу. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2013. Вип. 181 (5). С. 137–144.

4. Лабенко О. М. Фінансування програм з охорони навколишнього природного середовища в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». 2013. № 1. С. 29–32.

5. Лабенко О. М. Оцінка механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2 (6). С. 245–252.

6. Лабенко О. М. Важелі фінансового механізму у сфері природокористування. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2014. Вип. 200 (3). С. 200–205.

7. **Лабенко О. М.**, Золотар Ю. В. Агрострашування як фінансовий інструмент управління ризиками в сільськогосподарському виробництві. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і

природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2015. Вип. 222. С. 246–254. *(Здобувачем здійснено концептуальне обґрунтування ризиків у сільськогосподарському виробництві, ідентифіковано причини низького рівня добровільного агрострахування).*

8. Лабенко О. М. Оцінка інвестиційної діяльності задля збереження навколишнього природного середовища в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2016. Вип. 247. С. 189–195.

9. Лабенко О. М. Стимулювання сталого водокористування через обов'язкові платежі за екосистемні послуги. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природо-користування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2018. Вип. 284. С. 189–203.

10. Klymenko M., **Labenko O.** Socio-economic consequences and problem of labor taxation. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2018. Вип. 284. С. 248–258. *(Здобувачем здійснено обґрунтування впливу оподаткування праці на соціально економічний стан населення країни, надано рекомендації щодо зміни оподаткування праці в контексті з ресурсним оподаткуванням).*

11. Лабенко О. М. Бюджетно-податковий механізм регулювання природокористування. Світ фінансів. 2023. № 4 (77). С. 41–51.

12. Лабенко О. М. Проблеми раціонального природокористування в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки». 2023. № 4. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2023/4/8812>.

13. Лабенко О. М. Фінансовий фактор у проблемі збереження навколишнього природного середовища. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Т. 8. № 2. С. 96–101.

14. Лабенко О. М. Фінансове забезпечення сталого розвитку суспільства. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2023. Вип. 1 (63). С. 88–97.

15. Лабенко О. М. Аналіз фінансових методів регулювання природокористування в контексті гармонізації українських та європейських фінансових інструментів. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 3 (105). С. 166–170.

16. Лабенко О. М. Особливості фінансового механізму природокористування. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. Т 3. № 35. С. 95–101.

17. Лабенко О. М. Принципи та основні інструменти фінансової політики природо-користування. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2023. № 2 (34). С. 227–235.

18. **Лабенко О. М.**, Клименко М. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки інвестицій в охорону навколишнього природного середовища. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2023. № 4. С. 236–243. *(Здобуваче обґрунтовано методичні підходи до ефективності оцінки інвестицій в частині інвестицій в технології охорони навколишнього природного середовища).*

19. **Лабенко О. М.**, Сафоник О. В. Аналіз державної підтримки природоохоронних заходів: проблеми фінансування бюджетних програм. Modeling the development of the economic systems. 2023. № 4. С. 107–114. *(Здобувачем здійснено аналіз джерел літератури, виокремлено особливості природоохоронних заходів в Україні та сформульовано висновки).*

20. Лабенко О. М. Концептуальні підходи політики і механізмів природокористування. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2023. Вип. 2 (62). С. 123–128.

**Статті у періодичних наукових виданнях,
включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України
та/або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних
Web of Science Core Collection та/або Scopus**

21. **Labenko O.**, Sobchenko T., Hutsol T., Cupiał M., Mudryk K., Kocira A.,

Pavlenko-Didur K., Klymenko O., Neuberger P. Project Environment and Outlook within the Scope of Technologically Integrated European Green Deal in EU and Ukraine. *Sustainability*. 2022. No. 14. 14:8759. URL: <https://doi.org/10.3390/su14148759>. (Здобувачем виокремлено концепцію технологій у реалізації політики *Green Deal* та сформульовано методологію дослідження).

22. Kostornoi S., Yatsukh O., Tsap V., Demchenko I., Zakharova N., Klymenko M., **Labenko O.**, Baranovska V., Daniel Z., Tomaszewska-Górecka W. Tax Burden of Agricultural Enterprises in Ukraine. *Agricultural Engineering*. 2021. Vol. 25. No. 1. P. 157–169. (Здобувачем виокремлено особливості формування спеціального режиму оподаткування сільсько-сподарської діяльності в Україні та сформовано висновки).

23. Kovalenko N., Hutsol T., **Labenko O.**, Glowacki S., Sorokin D. Ecological and economical substantiation of production of hydrogen. *Environment, Technology, Resources*. 2021. Vol. 1. P. 127–131. (Здобувачем виокремлено особливості податкового регулювання енергоощадних виробництв).

24. Kovalenko V., Kovalenko N., **Labenko O.**, Faichuk O., Faichuk O. Bioenergy sustainable development: Achieving the balance between social and economic aspects. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 154. No. 07008. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202015407008> (Здобувачем виокремлено економічні аспекти які формуються під впливом політики сталого розвитку).

25. Kuzmenko S., Perederiy N., **Labenko O.** Market trends of oilseeds production in Ukraine. *International Scientific Days 2016. The Agri-Food Value Chain: Challenges for Natural Resources Management and Society*. 2016. URL: <http://dx.doi.org/10.15414/isd2016.s1.04> (Здобувачем виокремлено особливості та екологічні аспекти, що сприяли розвитку ринку олійних культур в Україні).

26. Labenko O. Mitigation a harmful effects of livestock on the environment in Ukraine. *Economics of Agriculture*. 2014. No. 1 (61). P. 139–148.

Тези наукових доповідей

27. Лабенко О. М. Справедливість оподаткування в рамках реалізації еколого-трудової податкової реформи. Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації. Секція 4: Фінансово-кредитна система: проблеми та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чортків, 26–27 квітня 2012 року: тези доповіді. Чортків, 2012. С. 453–455.

28. Лабенко О. М. Регулювання впливу агровиробництва на екосистему за допомогою платежів за екосистемні послуги. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 13–14 вересня 2018 року: тези доповіді. Київ, 2018. С. 76–77.

29. Лабенко О. М. Кліматична нейтральність ЄС через податкові ініціативи та декарбонізацію сільського господарства. Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: Міжнародна науково-практична конференція, секція 1: Біоекономіка і соціальні виклики у формуванні продовольчої безпеки та якості життя, м. Київ, 25 травня 2023 року: тези доповіді. Київ, 2023. С. 181–183.

30. **Лабенко О. М.**, Мельник Т. І. Європейська система торгівлі викидами: перспективи та можливості для України. Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: порядок денний для України: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15 грудня 2023 року: тези доповіді. Львів-Торунь, 2023. С. 155–158. *(Здобувачем здійснено сутнісну характеристику економічного механізму торгівлі лімітами на шкідливі викиди та сформульовано висновки).*

Наукові публікації відповідають вимогам п. 8 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 та наказу МОН України № 1220 від 23.09.2019 р. «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»).

Додаток Б

Таблиця

Таксономія інструментів фінансової політики природокористування

Фінансові інструменти	Характеристика інструментів
1. Прямі фінансові інструменти	
Бюджетні асигнування:	Пряме фінансування з державного бюджету для підтримки природоохоронних заходів.
Субсидії:	Фінансова підтримка певних галузей або проєктів, які сприяють сталому природокористуванню
Екологічні гранти:	Надання коштів для реалізації специфічних екологічних проєктів або досліджень.
2. Фіскальні інструменти	
Екологічні податки:	Податки на забруднюючі речовини, викиди парникових газів, водокористування тощо
Податкові пільги:	Зниження податкового навантаження для стимулювання екологічно відповідальної діяльності
Збори та тарифи:	Плата за використання природних ресурсів або збори за надання природоохоронних послуг
3. Ринкові інструменти	
Торгівля квотами на викиди:	Системи, які дозволяють купувати або продавати права на викиди шкідливих речовин.
Зелені облігації:	Випуск облігацій, доходи від яких використовуються на фінансування сталого розвитку.
4. Кредитні інструменти	
Пільгове кредитування:	Кредити з низькими відсотковими ставками для стимулювання сталих інвестицій.
Гарантії кредитів:	Державні гарантії для зменшення ризиків інвесторів у сталих проєктах.
5. Міжнародні фінансові інструменти	
Міжнародні кредити та гранти:	Фінансування від міжнародних організацій або урядів інших країн
Допомога розвитку(international development aid)	Офіційна допомога для підтримки проєктів сталого розвитку
Зобов'язання в рамках міжнародних угод	Зменшення викидів унаслідок знищення та деградації лісів(REDD); механізму управління карбоном на кордоні(CBAM)
6. Інструменти приватного сектору	
Корпоративне інвестування:	Прямі інвестиції компаній у сталі технології та екологічно чисті проєкти
Соціально відповідальне інвестування (SRI)	Вибір інвестиційних можливостей, які відповідають певним екологічним або соціальним критеріям
Добровільні платежі	Платежі за екосистемні послуги
7. Публічно-Приватні Партнерства (ППП)	
Спільні ініціативи:	Проєкти, що реалізуються за участю державних та приватних структур, з метою впровадження сталого природокористування
Інфраструктурні інвестиції:	Довгострокові інвестиції в екологічну інфраструктуру, таку як очисні споруди, системи збору та переробки відходів
8. Інноваційні фінансові інструменти	
Венчурне фінансування:	Інвестиції у стартапи та інноваційні компанії, які пропонують

	рішення в області сталого природокористування
Краудфандинг:	Залучення коштів від широкої публіки через інтернет-платформи для підтримки екологічних проєктів
9. Добровільні механізми	
Екологічні сертифікати та маркування:	Системи маркування продукції, що виготовлена з урахуванням екологічних стандартів
Добровільні угоди:	Домовленості між державою та бізнесом про досягнення певних екологічних цілей без прямого регулювання

Примітка. * систематизоване автором

Додаток В
Таблиця

Наукові підходи до визначення понять «капітальні інвестиції в охорону навколишнього природного середовища», «екологічні інвестиції», «екологічно-орієнтовані інвестиції» та «природовідтворювальні інвестиції»

Поняття	Зміст і сутність понять	Автори, рік, джерело
капітальні інвестиції в охорону навколишнього природного середовища	кошти на придбання нових і тих, які були у використанні, або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних і нематеріальних активів, витрати на капітальний ремонт та модернізацію, що здійснюють для охорони навколишнього природного середовища;	Колектив авторів, 2022 р. [(Державна служба статистики України., 2022)]
	капіталовкладення в оновлення, модернізацію, реконструкцію і технічне переоснащення об'єктів природоохоронної інфраструктури;	Колектив авторів, 2016 р. [(Національна академія наук України, 2016)]
	загальні витрати звітного року на будівництво нових, розширення, реконструкцію, реставрацію, технічне оснащення і переоснащення діючих об'єктів і підприємств, капітальний ремонт, придбання обладнання довгострокового користування;	
	господарські операції з будівництва, реконструкції, модернізації (інші операції, виконання яких призводить до збільшення первинної (переоціненої) вартості), виготовлення, придбання об'єктів матеріальних необоротних активів, у т. ч. таких, що призначені для заміни діючого устаткування для монтажу та інших основних фондів та нематеріальних активів, які підлягають амортизації;	Постанова КМУ, 2021 р. [(Постанова Кабінету Міністрів України., 2021)]
	ресурси, які спрямовані на збереження навколишнього природного середовища, а також на запобігання чи ліквідацію його забруднення;	Ярмоленко В.О., Поліщук Н.В., 2016 р. [(Ярмоленко В.О., Поліщук Н.В., 2012)]

екологічні інвестиції	усі види майнових і інтелектуальних цінностей, що вкладаються в господарську діяльність і спрямовані на зниження і ліквідацію негативного антропогенного впливу на довкілля; збереження, поліпшення і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу територій, забезпечення екологічної безпеки в країні;	Іщук Л.І., Ніколаєва А.М., Пиріг С.О. 2016 р. [(Іщук Л.І., Ніколаєва А.М., Пиріг С.О., 2016.), с. 152]
	вкладання капіталу у формі всіх видів майнових та інтелектуальних цінностей у природоохоронну діяльність і раціональне природокористування, у забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, екобізнес, результатом якого є одержання прибутку або досягнення соціального та екологічного ефекту;	Колектив авторів, 2018 р. [(М.А. Хвесик, 2018), с. 39]
	види діяльності, спрямовані на поліпшення екологічних аспектів виробничої діяльності та екологічних характеристик продукції;	Постанова КМУ, 2021 р. [(Постанова Кабінету Міністрів України,, 2021)]
екологічно-орієнтовані інвестиції	усі майнові та інтелектуальні цінності, що використовуються в господарській діяльності та спрямовані на зменшення і середовище, збереження, поліпшення і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу територій, забезпечення екологічної безпеки країни, внаслідок яких можна отримати екологічні, соціальні, економічні і політичні результати;	Андрєєва Н.М., Харичков С.К., 2000 р. [(Андрєєва Н.М., 2000. 196 с.), с. 98]
природо-відтворювальні інвестиції	здійснюються з урахуванням властивостей саморегуляції, самовідновлення екосистем та окремих її компонентів.	Аніщенко В.О., 2007 р. [(Аніщенко В.О., Галькевич Т.Л, 2008), с. 177]

Примітка. * узагальнене автором

Додаток Д

Таблиця

Перелік екосистемних послуг

Категорії послуг	Категорії екосистем та біорізноманіття	Загальна міжнародна класифікація екосистемних послуг v4.3
Продукти харчування (корми)	Їжа	Біомаса [Харчування]
Біомаса (матеріали з рослин, водоростей і тварин для сільськогосподарського використання)	Вода	Вода (для питних цілей) [Харчування].
Прісна вода		
Вода (для непитних цілей) [Матеріали]	Сировина та матеріали	Біомаса (волокна та інші матеріали з рослин, водоростей і тварин для прямого використання та переробки)
Волокно, деревина		
Генетичні ресурси	Генетичні ресурси	Біомаса (генетичні матеріали всієї біоти)
Біохімічні препарати	Медичні ресурси	Біомаса (волокна та інші матеріали з рослин, водоростей і тварин для прямого використання та переробки)
Декоративні ресурси	Декоративні ресурси	Біомаса (волокна та інші матеріали з рослин, водоростей і тварин для прямого використання та переробки)
Джерела енергії на основі біомаси	Регулювання якості повітря	[Посередництво] газоподібних/повітряних потоків
Механічна енергія (тваринного походження)		
Регулювання якості повітря		
Очищення води та водопідготовка	Переробка відходів (очищення води)	Посередництво [відходів, токсинів та інших неприємностей] біотою
Посередництво [відходів, токсинів та інших неприємностей] екосистемами		
Регулювання водних ресурсів	Регулювання водних потоків	[Посередництво] рідинних потоків
Модерація екстремальних подій		

Регулювання ерозії	Запобігання ерозії	[Посередництво] масових потоків
Регулювання клімату	Регулювання клімату	Склад атмосфери та регулювання клімату
Формування ґрунту (допоміжна послуга)	Підтримання родючості ґрунту	Утворення та склад ґрунту
Запилення	Запилення	Підтримка життєвого циклу, захист оселищ та генофонду
Регулювання шкідників	Біологічний контроль	Контроль шкідників та хвороб
Регулювання захворювань	Підтримка життєвих циклів мігруючих видів (т.ч. розплідники)	Підтримка життєвого циклу, захист оселищ та генофонду
Первинне виробництво Кругообіг поживних речовин (допоміжні послуги)		
Утворення та склад ґрунту	Підтримка життєвого циклу, захист оселищ та генофонду	Духовний та/або символічний
[Підтримка] стану води		
Підтримання генетичного різноманіття (особливо у сфері захисту генофонду)		
Духовні та релігійні цінності	Духовний досвід	
Естетичні цінності	Естетична інформація	Інтелектуальні та репрезентативні взаємодії
Культурне розмаїття	Натхнення для культури, мистецтва та дизайну	Інтелектуальні та репрезентативні взаємодії
Духовний та/або символічний	Рекреація та туризм	Фізичні та експериментальні взаємодії
Рекреація та екотуризм		
Системи знань та освітні цінності	Інформація для когнітивного розвитку	Інтелектуальні та репрезентативні взаємодії
Інші культурні результати (існування, заповіт)	ТЕЕВ надає оновлену класифікацію, засновану на ОУ, яка використовується	CICES пропонує ієрархічну систему, засновану на класифікаціях МА та ТЕЕВ, але адаптовану до бухгалтерського обліку.
ОУ надає класифікацію, яка визнана в усьому світі і використовується субглобальних оцінках.	Ав поточних національних дослідженнях ТЕЕВ по всій Європі.	

Погоджено

Проректор з наукової-педагогічної
роботи, міжнародної діяльності та
розвитку

Вадим ТКАЧУК

(підпис)

« 1 » листопада 2024 р.

Затверджую

Проректор з науково-педагогічної
роботи та розвитку

Сергій КВАША

(підпис)

« 1 » листопада 2024 р.

А К Т

про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження
здобувача ступеня доктора наук у науково-дослідну роботу

Даним актом стверджується, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Формування фінансової політики природокористування в Україні», що представлена на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит», виконаної Лабенком Олександром Миколайовичем використано при виконанні науково-дослідної роботи «Ключові напрямки розвитку сільського господарства та сільських територій через співробітництво в цілях розвитку: допоміжне дослідження стратегії співробітництва в галузі розвитку сільського господарства України» (договір № 15/33 від 30.07.2021 р.).

Зокрема, проаналізовано екологічні наслідки ведення аграрного бізнесу та розроблено рекомендації щодо мінімізації шкідливого впливу на навколишнє природне середовище через активізацію механізму екологічного оподаткування та рентної плати за використання природних ресурсів.

Начальник науково-дослідної
Частини
д.с-г.н., професор

Володимир ОТЧЕНАШКО

Декан економічного факультету
д. е. н., професор

Анатолій ДІБРОВА

Заступник декана економічного
факультету з наукової роботи
д. е. н., професор

Юлія НЕГОДА

Погоджено
Проректор з науково-педагогічної
роботи

 Василь ШИНКАРУК

(підпис)

«12» серпня 2023 р.

Затверджую
Проректор з науково-педагогічної
роботи та розвитку

 Сергій КВАША

(підпис)

«19» серпня 2023 р.

М.П.

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача ступеня доктора наук у навчальний процес

Даним актом стверджується, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Формування фінансової політики природокористування в Україні», що представлені на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит», виконаної Лабенком Олександром Миколайовичем впроваджено у навчальний процес кафедри фінансів економічного факультету.

Напрацьований аналіз та теоретико-методичні матеріали дисертаційного дослідження впроваджені в освітній процес при викладанні дисциплін «Фінанси природокористування» для ОС «Магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» де використані обґрунтовані автором наступні теми: Фінансовий механізм природокористування, Інституційне забезпечення природокористування, Платежі за екосистемні послуги. Запропоновані до практичного використання розроблені автором дисертації методичні вказівки до вивчення дисципліни для здобувачів вищої освіти охоплюють оновлені тестові завдання з урахуванням опублікованих матеріалів по темі дисертації.

Декан економічного факультету
д. е. н., професор

 Анатолій ДІБРОВА

Заступник декана економічного
факультету з наукової роботи
д. е. н., професор

 Юлія НЕГОДА

В.о. завідувача кафедри фінансів
д. е. н., професор

 Наталія ШВЕЦЬ

ДОВІДКА

про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження здобувача ступеня доктора наук у науково-дослідну роботу

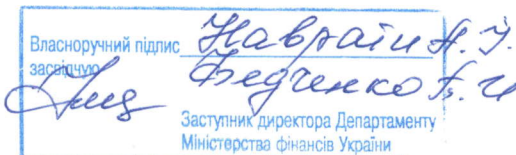
Результати дисертаційного дослідження на тему: «Формування фінансової політики природокористування в Україні», що представлена на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит», виконаної Лабенком Олександром Миколайовичем прийнято до уваги та можуть бути використані Департаментом видатків виробничої сфери Міністерства фінансів України при реалізації державної бюджетної та фінансової політики щодо формування показників державного бюджету у сфері охорони навколишнього природного середовища в частині прогнозування впливу державних видатків та приватних інвестицій на процеси природокористування, що сприятимуть залученню інвестицій у сектор природокористування; механізму державного регулювання економічних відносин у сфері природокористування через реалізацію програм державної підтримки проектів, що покращують екологічний стан та оптимізують використання природних ресурсів; опрацюванні стратегічних підходів до інвестування в проекти, пов'язані з природокористуванням, що передбачають врахування екологічних екстерналій та сталого розвитку шляхом впровадження системи моніторингу та оцінки впливу економічної діяльності на природні ресурси з метою своєчасного вжиття коригувальних заходів.

Директор Департаменту
видатків виробничої сфери
Міністерства фінансів України

2.02.2024р

Артем НАВРАТА

А К Т

про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження
здобувача ступеня доктора наук у науково-дослідну роботу

Даним актом стверджується, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Формування фінансової політики природокористування в Україні», що представлена на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит», виконаної Лабенком Олександром Миколайовичем буде використано при впровадженні системи платежів за полежахисні лісосмуги, що дасть змогу масштабувати даний платіж для збалансування потреб громади та бізнесу за критерієм самоорганізації.

Результати зазначеного дослідження будуть застосовані при реалізації нової системи платежів за екосистемні послуги, що забезпечуються полежахисними лісосмугами.

Методична інфраструктура, розроблена в рамках дослідження, буде використана для проведення експерименту на території типового старостату (села). Це дозволить:

а) Тестувати і оцінювати механізм платежів за екосистемні послуги в умовах реальної економічної та соціальної системи.

б) Встановити оптимальний розмір платежів, який буде сприяти самоорганізації та взаємодії між громадою та бізнесом.

Очікується, що застосування даного механізму дозволить збалансувати потреби місцевої громади з інтересами бізнесу, забезпечуючи стійке використання природних ресурсів та підтримку екосистем.

Пілотний проект буде ретельно моніторитися з метою збору даних та оцінки ефективності запровадження системи платежів, що уможливить масштабування досвіду на інші регіони.

« 05 » лютого 2024 р.

Староста громади с.Гопчиця

Роман ПРИЛУЦЬКИЙ